

T.C
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

ŞEYH UBEYDULLAH NEHRİ’NİN
SİYASİ FAALİYETLERİ

Ahmet Deniz

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İbrahim Özcoşar

Mardin, 2017

T.C
Mardin Artuklu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ŞEYH UBEYDULLAH NEHRİ'NİN SİYASİ
FAALİYETLERİ**

Ahmet Deniz

Tez Danışmanı

Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR

Mardin, 2017

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı 11751014 numaralı öğrencisi **Ahmet DENİZ**'in hazırladığı “Şeyh Ubeydullah Nehri'nin Siyasi Faaliyetleri” başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 21/06/2017 ; Çarşamba günü saat 13:00'de yapılmış, tezin onayına oy birliğiyle/oy çokluğuyla karar verilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR

Üye : Yrd.Doç.Dr. Fasih DİNÇ

Üye : Yrd.Doç.Dr. Oktay BOZAN

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun/...../2017 tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..../...../2017

Doç.Dr. Vahap ÖZPOLAT

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
1.BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ'NDE KÜRTLER VE NEHRİ AİLESİ	5
1.1 Kürtlerin Osmanlı Hâkimiyetine Girişi.....	5
1.2 Kürt Emirliklerinin Lağvı ve Şeyhlerin Otorite Konumuna Gelmesi.....	11
1.3 Sadâte Nehri Ailesi.....	23
1.4 Şeyh Ubeydullah'ın Kişiliği.....	26
2.BÖLÜM: 1877-1878 OSMANLI RUS SAVAŞINDA ŞEYH UBEYDULLAH VE 1879 İMADİYE AYAKLANMASI	29
2.1 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşında Şeyh Ubeydullah.....	29
2.1.1 Bayezid Savunması.....	37
2.1.2 İranlı Kürtlerin Cihada Davet Edilmesi.....	38
2.1.3 Şeyh Ubeydullah'ın Savaş Alanını Terk Etmesi.....	42
2.2 İmadiye Ayaklanması.....	49
3. BÖLÜM: 1880 ŞEYH UBEYDULLAH'IN İRAN AYAKLANMASI	72
3.1 Ayaklanmanın Nedenleri.....	72
3.1.1 Toprak Meselesi.....	72
3.1.2 Kıtık ve Asayiş Problemi.....	75
3.1.3 Ermeni ve Nasturilere Tanınan Ayrıcalıklar.....	81
3.1.4 İranlı Yöneticilerin Adaletsizliği ve Zulümleri.....	89
3.1.5 Mezhep Farklılığı.....	93
3.1.6 Özerklik Talebi.....	97
3.1.7 Mengurlu Hamza Ağa Meselesi.....	102
3.2 Kürt Birliğinin Kurulması ve Ayaklanma Hazırlıkları.....	108
3.3 Şeyh Abdulkadir'in İran Harekâtı.....	115

3.3.1 Savucbulak'ın Alınması.....	115
3.3.2 Miyanduab'ın Alınması ve Katliamı.....	122
3.3.3 Bunab Kuşatması ve Şeyh Abdulkadir'in Geri Çekilmesi.....	126
3.4 Şeyh Ubeydullah'ın Urmiye'yi Kuşatması.....	137
3.4.1 İran Ordusunun Gelişi ve Şeyh Ubeydullah'ın Geri Çekilişi.....	150
3.5 Ayaklanma Sonrası İran Ordusunun Yaptığı Zulümler.....	152
3.6 Şeyh Ubeydullah'ın İran'a II. Saldırı Hazırlığı ve İstanbul'a Davet Edilmesi.....	160
3.7 Şeyh Ubeydullah'ın İstanbul'dan Fırası ve Sürgüne Gönderilmesi.....	172
4.BÖLÜM: İLİŞKİLER VE TARTIŞMALAR.....	192
4.1 Şeyh Ubeydullah'ın Ermeni, Nasturi ve Misyonerler ile İlişkisi.....	192
4.2 Ayaklanma Sırasında Osmanlı, İngiltere ve Rusya'nın Tutumu.....	198
4.3 ABD'nin İran'da Elçilik Açması.....	212
4.4 Şeyh Ubeydullah Ayaklanması Milliyetçi Bir Ayaklanma Mıdır?.....	217
SONUÇ.....	235
KAYNAKÇA.....	239
EKLER.....	251
ÖZGEÇMİŞ.....	266

ÖZET

Yüksek Lisan Tezi

Şeyh Ubeydullah Nehri'nin Siyasi Faaliyetleri

Ahmet DENİZ

Mardin Artuklu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

2017: 266 Sayfa

Osmanlı Devleti, Kürt coğrafyasını hâkimiyetine aldıktan sonra bölgede farklı statüde olan yönetim birimleri oluşturmuştu. Bunlar içerisinde özellikle sınır bölgelerinde olup belli bir otonomiye sahip olan emirlikler olmuştur. 19. yüzyıla kadar varlıklarını devam ettiren emirlikler, Osmanlı Devleti'nin merkezileşmesiyle birlikte kaldırılmışlardır. Kürt emirliklerinin kaldırılmasıyla Kürdistan'da oluşan iktidar boşluğunu şeyhler doldurmaya başlamıştır. Bu şeyhler içerisinde en önemli kişi kuşkusuz Şeyh Ubeydullah olmuştur. Şeyh Ubeydullah, sadece Osmanlı Kürtlerinin değil aynı zamanda İran Kürtlerinin de lideri konumundaydı.

Şeyh Ubeydullah'ın siyasi faaliyetleri, babasından tevarüs ederek, daha genç yaşlarında başlamıştır. Ruslara karşı yapılan 1853-1856 Kırım Savaşı ile 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na binlerce müridi ile birlikte katılmıştı. Ancak 93 Harbi'nden, savaş alanında yaşadığı bazı sıkıntılar nedeniyle ayrılmıştır.

Şeyh Ubeydullah, Kürt aşiretlerinin ve toplumunun siyasi lideri olarak, Kürtleri kendi otoritesi altında otonom bir yönetim kurmak amacıyla 1879'da İmadiye Ayaklanması'nı yapmıştır ancak olayın bastırılmasından sonra Sultan'a sadakatini sunmasıyla affedilmiştir.

Şeyh Ubeydullah'ın en fazla üzerinde durulan siyasi faaliyeti 1880'de İran-Kaçar Devleti'ne karşı yaptığı ayaklanmadır. İran'ın Kürtlere yaptığı zulümler, bölgede Ermeni ve Nasturilere tanınması öngörülen ayrıcalıklar, Kürt aşiretlerinin sınır ihlallerinden dolayı meydana gelen kargaşa, Şeyhin İran ile olan kişisel problemleri, İran'ın Sünni Kürtlere karşı

yaptığı ayrımcılık gibi birçok problemin yanında, Şeyhin bölgeyi kendi kontrolüne almak istemesi gibi nedenlerle İran'a karşı başkaldırmıştır.

Şeyh Ubeydullah'ın 1880 ayaklanmasında başarısız olması, İran'ın isteğiyle Rusya'nın bölgeye asker gönderecek olması ve İngiltere'nin baskıları sonucunda Osmanlı Devleti zor durumda kalmıştır. Bunun sonucunda Şeyh Ubeydullah, İstanbul'a getirildiyse de bir yıl sonra kaçıp tekrar ayaklanma hazırlıklarına başlaması İran, İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı'ya baskı yapmasına neden olmuştur. Uluslararası baskının sonucunda Osmanlı Devleti, Şeyh Ubeydullah'ı Hicaz'a sürgüne göndermek zorunda kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Ubeydullah, Osmanlı-İran Sınırı, İmadiye Ayaklanması, İran Ayaklanması, Kürtler

ABSTRACT

Master Thesis

The Political Activities of Sheikh Ubeydullah Nehri

Ahmet DENİZ

Mardin Artuklu University

Institute of Social Sciences

Department of History

2017: 266 Pages

The geography of Kurdish which Sultan Yavuz Selim incorporated into after the Iranian expedition was administered in the form of the emirates until the beginning of the 19th century. Kurdish Emirates which has a certain autonomy until then was removed by the centralization in the 19th century. Sheikhs have achieved a natural leadership position since administrators sent to the region to handle problems failed by the centralization . The most important person in these sheikhs has been undoubtedly Sheikh Ubeydullah. Sheikh Ubeydullah was the natural leader of the Iranian Kurds as well.

Sheikh Ubeydullah has dealt with military issues since he was young after inherited from his father. He took part in Ottoman-Russian War in 1877-1878 and 1853-1856 Crimean War with his thousands of followers. But he withdrew from battlefield of 93's War because of problems that he faced in the war.

Sheikh Ubeydullah, did the Amadia Revolt against the Ottoman Empire in 1879 to bring together the Kurds under their own authority, but after the Suppression of the event, he was forgiven with showing loyalty to the Sultan.

The most important political event that Sheikh Ubeydullah operated was the revolt against Iran Qajar state. Sheikh Ubeydullah rebelled against Iran due to these several reasons that the oppressions of Iran applied Kurds in 1880, privileges forseen to Armenian and Nestorians in the region, the chaos that have occurred due to the breach of the border of the

Kurdish tribes, the Sheikh's previous problems with Iran, Iran's discrimination against Sunni Kurds and many problems such as Sheikh's desire of region to take control of himself.

The Ottoman Empire fell in the difficult situation because of the fact that The Russia would send military forces to that region, Sheikh Ubeydullah's unsuccessful revolt in 1880 and British Empire's pressures. As a result of these, Sheikh Ubeydullah escaped and had began to prepare for another revolt even if he was captured and brought to İstanbul, and it caused Iran, British Empire and Russia make pressure on Ottoman Empire. Due to international pressures, Ottoman Empire had to send Sheikh Ubeydullah to Hejaz region.

Key Words: Sheikh Ubeydullah, Ottoman-Iran Borderland, Amadia Revolt, Iran Invasion, Kurds

ÖNSÖZ

Şeyh Ubeydullah, yakın dönem Kürt tarihinde, hakkında en çok konuşulan isimlerden biri haline gelmiştir. Ancak onunla ilgili beyanda bulunanların büyük kısmı anakronizme düşerek, güncel meseleleri ve umutlarını, onun üzerinden dile getirmektedirler. Bu haliyle onu farklı şekillerde dile getirmektedirler.

Şeyh Ubeydullah ile ilgili en çok bilinen husus onun İran'a karşı yaptığı harekâttir. Oysa şeyhin ailesi daha öncede siyasi faaliyetlerin içerisinde yer almıştır. Şeyh, ailesinden tevarüs ettiği mirasa sahip çıkarak siyasi faaliyetleri sürdürmüştür. Onun evlatları da babalarından devraldıkları mirası sürdürmüşlerdir.

Şeyh Ubeydullah'ı tam anlamıyla anlayabilmek için yaşadığı dönemin siyasi olaylarını ve Kürtlerin politik konumunda meydana geldiği değişimi de anlamak gerekir. Aynı zamanda ailenin bir tarikat geleneğine sahip olduğu da unutulmamalıdır.

Şeyh Ubeydullah ile ilgili hazırladığımız bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kürtlerin Osmanlı Devleti'yle ittifak kurma/Osmanlı'ya bağlanma süreciyle başlayan dönemi kısaca anlattıktan sonra Osmanlı Devleti'nin zaman içerisinde Kürt politik örgütlenmelerini kaldırma sürecine değinilmiştir. Yine aynı bölümde Şeyh Ubeydullah'ın ailesinin tarihi üzerinde kısaca durulmuştur. İkinci bölümde ise Şeyh Ubeydullah'ın, isminin belgelerde artık daha sık geçtiği, 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı ve 1879 İmadiye Ayaklanmasındaki rolünden bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde ise araştırdığımız konunun temelini oluşturan İran'a yönelik yaptığı harekât gelmektedir. Bu bölüm incelenirken ayaklanmanın sebepleri, hazırlıkları, sonrası gelişmeler kronolojik olarak aktarılmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise ayaklanma sırasında ve sonrasında meydana gelen gelişmeler ile günümüzde Şeyh Ubeydullah etrafında dillendirilen söylemler üzerinde durulmuştur.

Çalışma esnasında desteklerini esirgemeyen danışmanım Sayın Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR'a, görüşleri ve katkılarından dolayı Sayın Müfid YÜKSEL'e, yardımlarını esirgemeyen arkadaşım Durmuş GÖCEK'e, tez nedeniyle gösterdiği anlayış ve sabırdan dolayı eşim Merve ve kızım Hümeyra'ya sonsuz teőekkürlerimi sunarım.

Ahmet DENİZ

KISALTMALAR LİSTESİ

A.MKT.MHM.	: Sadaret Mühimme Kalemî Evrakı
A.MKT.UM.	: Sadâret Umum Vilayet Evrakı
B	: Receb
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	: Cemaziyyel Ahir
Ca	: Cemaziyel Evvel
DH.ŞFR	: Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı
Ed.	: Editör
HR.SYS.	: Hariciye Nezareti Siyasi
HR.TO.	: Hariciye Nezareti Tercüme Odası
İ.DH.	: İrade Dâhiliye
İ.HR.	: İrade Hariciye
İ.MMS.	: İrade Meclis-i Mahsus
L	: Şevval
M	: Muharrem
N	: Ramazan
No	: Numara
R	: Rebiül Ahir
Ra	: Rebiül Evvel
Sa	: Safer

Ş	: Şaban
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Y.A.HUS.	: Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
Y.PRK. ASK.	: Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat
Y.PRK.AZJ.	: Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal
Y.PRK.BŞK.	:Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı
Y.PRK.DH.	: Yıldız Perakende Evrakı Dâhiliye Nezareti Maruzatı
Y.PRK.EŞA.	: Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik
Y.PRK.HR.	: Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı
Y.PRK.KOM.	: Yıldız Perakende Komisyonlar Maruzatı
Y.PRK.MYD.	: Yaverân ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye İdaresi
Y.PRK.TKM.	: Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği
Y.PRK.UM.	: Yıldız Perakende Evrakı Umumi
Y.PRK.ZB.	: Zaptiye Nezareti Maruzatı,
Z	: Zilhicce
Za	: Zilkade

GİRİŞ

Şeyh Ubeydullah, yakın dönem Kürt tarihi içerisinde isminden en çok söz edilen şahsiyetlerinden biridir. Yaşadığı dönemde Osmanlı, İngiltere, Fransa, Rusya, İran ve ABD gibi ülkelerin dikkatini üzerine çekmeyi başarmıştır. Onunla ilgili yapılacak bir araştırmanın da bu ülkelerin arşivlerine dayalı olması gerekmektedir. Yaşadığı dönemde isminden bu kadar söz ettirmesinin nedeni yaşadığı coğrafyada bahsi geçen ülkelerin ya vatandaşları ya da çıkarları olması veya Osmanlı ile İran arasında bir sınır problemi olmasından dolayıdır. Günümüzde isminin bu kadar zikredilmesinin sebebi Nakşibendî şeyhi olan birisinin Kürtlerin bağımsızlığı için mücadele eden milliyetçi biri olduğu tezidir. Ancak bu şekildeki bir tarih okuması inşacı bir yaklaşımdır ve şeyhi milliyetçi bir perspektif içerisinde değerlendirmektedirler. Hâlbuki olaya bütüncül baktığımızda şeyhi hareket ettiren asıl unsurun milliyetçi hislerden daha çok sayıda unsur bulunmaktadır.

Şeyh Ubeydullah Nehri'nin siyasi faaliyetleri günümüze kadar genellikle Rus yazarların eserleri üzerinden okunduğu için, bu eserlerdeki birçok gerçekdışı bilgi, haber ve olaylar İngiliz ve Osmanlı arşiv belgeleriyle kıyaslanarak, yanlışlıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle tezi hazırlarken öncelikle Osmanlı ve İngiliz arşiv belgeleri esas alınmıştır. Bunun yanında dönemin gazeteleri, seyyahların hatıraları, mektupları gibi birinci el kaynakların yanında o dönemde yaşamış ancak daha sonra eserleri basılan İranlı memurlar ve Amerikan misyonerlerin eserleri de kaynak olarak kullanılmıştır.

Şu hususu belirtmem gerekir ki Şeyh Ubeydullah ile ilgili tezime başlamadan önce nasıl bir durumla/sorunla karşılaşacağımı beklemiyordum. Tezime, bir an önce başlayıp bitirme hesapları yaparken, işin içine girince durum birden değişmeye başladı. Yaptığımız çalışmanın temel kaynaklarının arşiv belgeleri olması gerekirdi ve ilk başvuracağımız kaynak da Osmanlı Arşivi idi fakat çalışmaya başladığımız dönemde Osmanlı Arşivi, İstanbul valiliğindeki yerinden Kâğıthane'deki yerine taşınma sürecindeydi. Bu nedenle uzun zaman arşivin tekrar faaliyete geçmesini beklemek zorunda kaldım. Ancak bu süre zarfında da Şeyh Ubeydullah hakkında

araştırma eserlerinde de bilgiler edinmeye başladım. Geneli birbirinden alınan ve dolayısıyla birbirinin kopyası gibi duran bu eserler yerine özellikle, Şeyh Ubeydullah'ın üzerinde en çok konuşulan Dr. Cohran'a gönderdiği mektubun da yer aldığı, İngiliz Arşivleri'ne ulaşmaya çalıştım. Şeyh Ubeydullah ile ilgili İngiliz elçi ve konsoloslarının yazışmalarının yer aldığı *"Turkey, No. 5 (1881) Correspondence Respecting The Kurdish Invasion Of Persia"* adlı eser benim ulaşmaya çalıştığım en önemli kaynaklardan biriydi. Bu esere ulaşmak için evvela yazmış oldukları kitaplarda bu esere atıflarda bulunan ve yurtdışında yaşayan bazı akademisyenlere, e-mail yoluyla ulaşmaya çalıştım fakat aldığım cevaplar bu kaynağın ellerinde olmadığı şeklindeydi. Aldığım e-maillerden bir tanesi aynen şöyleydi: *"Maalesef bende de yok. Bu arşiv belgelerinin toplandığı bir yayın ve ABD de bir kaç kütüphanede var ancak. Eğer Türkiye'deyseniz ulaşmanız güç."* Bu cevap benim şevkimi kırmadı ve bulma umudumu hep korudum. İnternette yaptığım araştırmalarda, bu eserin basılı halinin İsveç'in Stockholm şehrinde bulunan *"SARA DISTRIBUTION"* adlı bir kütüphanede olduğunu öğrendim. Bu kurumla yaptığım yazışmalardan anladığım kadarıyla sorumlusu hastaydı ve eseri tarayıp ya da fotoğraflayacak zamanı yoktu. Bu nedenle bu kurumdan da olumsuz yanıt aldım. Araştırmaya devam ederek bu eserin *"Avustralya Milli Kütüphanesi"* nin veri tabanında olduğunu öğrendim. Onlarla yazışmalarım sonucunda belli bir ücret karşılığında eseri tarayıp göndereceklerini söylediler. Bunun üzerine verdikleri hesap numarasına para yatırdım ancak birkaç gün sonra eserin kütüphane dışına çıkarılmasının yasak olduğu, bu nedenle parayı iade ettikleriyle ilgili cevap yazdılar. Ancak onların veritabanında eserin bütün haklarının *"ProQuest"* adlı veritabanı firmasına ait olduğunu öğrenmiştim. Bu sefer bu firmayla iletişime geçtim. Ancak onlar da veritabanlarından üniversite, kütüphane gibi kuruluşların ücret karşılığı faydalandıklarını söylediler. İsrarlarım sonucunda kurum yetkililerinden Stephen Brooks bana eseri ücretsiz gönderdi. Daha sonra ise veritabanını bir ay boyunca ücretsiz kullanma hakkını da tanıyınca bu sefer mal bulmuş mağribi gibi şeyhin yaşadığı dönemleri kapsayan İngiliz arşiv kayıtlarının yer aldığı *"Turkey No.1 (1878) Further Correspondence Respecting The Condition Of The Populations In Asia Minor And Syria, Printed by Harrison and Sons., London, 1878"*, *"Turkey No.4 (1880) Further Correspondence Respecting The Condition of The Populations In Asia Minor And Syria, Printed by Harrison and*

Sons., London, 1880”, “*Turkey No.6 (1881) Further Correspondence Respecting The Condition of The Populations In Asia Minor And Syria, Printed by Harrison and Sons., London, 1881*” gibi değerli eserleri edindim. Bu kaynaklar 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı ile özellikle İmadiye Ayaklanması ile ilgili belge ve bilgilerin yer aldığı eserlerdi. Bu şekilde tezin önemli kaynaklarından bir kısmına ulaşmış oldum. Sonraki süreçte Şeyh Ubeydullah ile ilgili bilgi bulabileceğim hatırat ve seyahatname eserleriydi. Bunlar içerisinde en önemli olanları George N. Curzon’un “*Persia and The Persian Question, Vol I*”, ABD kongre üyesi Rufus R. Dawes’in İran’daki misyonerler hakkında yazdığı “*A History of The Establishment Of Diplomatic Relations With Persia*”, Şeyh Ubeydullah’ın İran saldırısı sonrası bölgeyi gezen Gerard’ın kalem aldığı “*Notes of a Journey Through Kurdistan in the Winter of 1881-82*”, Amerikalı misyoner Dr. Cochran’ın hatıralarının yer aldığı Robert E. Speer’in yazdığı “*The Hakim Sahib: The Foreign Doctor*” ile S.G. Wilson’un yazmış olduğu “*Persian Life and Customs with Scenes and Incidents of Residence and Travel in the Land of the Lion and the Sun*” adlı eserler olmuştur. Bu eserlerde de bazı kurumlar tarafından dijital ortama aktarılmıştı ve onları da bu şekilde edinmiş oldum.

Şeyh Ubeydullah’a ait, Farsça yazmış olduğu, bir mesnevinin varlığından haberdar olduğumda heyecanlanmışım. Bu esere de bir şekilde ulaşmam gerekiyordu ki bu sırada Hakkârî’de düzenlenen “*Uluslar arası Seyyid Taha-î Hakkârî Sempozyumu*”na davet edildim. Bu sempozyum benim açımdan çok bereketli geçmişti. İran’dan gelen heyette yer alan araştırmacılardan biri, bana şeyhin mesnevisini neşreden Seyid İslam Duagü’ün “*Mesnevi Şeyh Ubeydullah Nehri*” eserini hediye etti. Her ne kadar mesnevideki beyitlerin çoğunluğu Nakşibendî ve Kadiri tarikatı hakkında olsa da az sayıdaki beyit siyasi faaliyetleri hakkındaydı. Sempozyumdan sonra Nehri köyünü ziyaret etmem de beni daha da mutlu etmişti. Sempozyuma Irak’tan gelen heyetle irtibatımız bir süre daha devam etti. Onların vesilesiyle bu araştırmanın önemli kaynaklarından birini teşkil eden, İskender Quryans tarafından yazılan ve Irak’ta neşredilen eserin Kürtçe çevirisi olan “*Diroka Zedegavi ya Kurdan*” ulaştım. Bu eser Şeyh’in ve oğlunun İran’a yaptıkları saldırıyı günlük olarak anlatan bir kronik olması açısından önemlidir.

Şeyh Ubeydullah hakkında araştırma yaparken Princeton Üniversitesi'nin veritabanında "*Divan-i Ubeydullah*" adlı bir yazma eserin müellifi olarak Şeyh Ubeydullah yazmansı beni bu eseri edinmeme sevk etti. Yüksek bir ücret istemelerine rağmen eseri edindim ancak eserin Şeyh Ubeydullah Nehri'ye ait olduğu konusunda bir bilgiye rastlamadım. Gerçi bu eserde tasavvufi bir eserdi ve içinde siyasi herhangi bir mesele ile ilgili bilgi bulunmuyordu.

Osmanlı Arşivi'nin tekrar hizmete girmesiyle birlikte Osmanlı arşiv belgelerini de aldıktan sonra sıra edinmiş olduğum belgeleri ve eserleri çözümlenmeye geçtim. Doğru sonuca ulaşabilmek için belgeleri kıyaslayarak sonuçlara ulaşmaya çalışıyordum. Bundan dolayı birbirlerini desteklemedikleri zaman, tezi yazarken farklılık arz eden bilgileri de belirtmiş oldum.

1.BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ'NDE KÜRTLER VE NEHRİ AİLESİ

1.1 Kürtlerin Osmanlı Hâkimiyetine Girişi

Kürtler, Moğol istilasından Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmelerine kadar geçen sürede, genellikle bölgeye hâkim olan yöneticiler Kürt emirliklerinin ve aşiretlerinin güçlenmesine fırsat tanımamışlardır. Her ne kadar Karakoyunluların hâkimiyeti altında güç kazanmışlarsa da Akkoyunluların, Karakoyunlu topraklarını ele geçirmesiyle Kürtler, evvelki yönetime olan bağlılıklarından dolayı baskı görmüşlerdir¹.

Şah İsmail liderliğindeki Safeviler, Akkoyunlu hâkimiyetine son verdikten sonra Kürt mirleri, Şah İsmail'den kendi hükümlerinin kabul edilmesi talebinde bulunmuşlardı. Ancak Şah İsmail, bu talebe karşılık Kürt emirlerinin bazılarını hapse atarak yerlerine Kızılbaş liderlerini atayarak isteklerini reddetmiştir². Böylece Safevilerin de baskısına maruz kalan Kürtler, kendilerine yönelik Şah İsmail'in politikalarında bir değişiklik olmayacağını anlayınca Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunmuşlardır.

Safevi Devleti'nin batıya doğru genişleme politikası onu Osmanlı Devleti ile karşı karşıya getirdi. Doğu sınırlarını koruma ihtiyacı duyan Osmanlı Devleti, Sultan Selim zamanında Safevilere karşı büyük bir askeri sefer başlattı. Sultan Selim, İran seferi öncesinde, Kürt emirliklerini Safevilere karşı örgütlemek için İdris-i Bidlisi'yi görevlendirmişti. İdris-i Bidlisi'nin çabaları sonucunda yirmi beş Kürt emiri Osmanlı hâkimiyetini kabul ettiklerini belirtirler³. Osmanlı Devleti'nin çok sayıda Kürt aşiretinin desteğinin almış olmasının temel sebepleri arasında, Kürt hanedanların

¹Hakan Özoğlu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, 2.Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s.63-64.

²Martin Strohmeier ve Lale Yalçın-Heckmann, *Kürtler Tarih, Siyaset, Kültür*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014, s.37.

³İbrahim Özcoşar, *Merkezileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti Mardin*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yay.1, Mardin 2009, s.57; Özoğlu, s.65.

kendi politik güçlerini tekrar elde etmek istemeleri ile Kürtlerin sosyo-ekonomik hayatını felç eden Safevi destekli Alevi Türkmenlerin faaliyetleri etkili olmuştur⁴.

1514 yılında İran seferine çıkan Sultan Selim, Safevilerin idaresindeki Diyarbakır'ı aldıktan sonra, sefere devam ederek Çaldıran Savaşı ile Safevileri mağlup etmiştir. Bu savaşta, Safevi saflarında yer alan on altı Kürt beyi taraf değiştirerek, Osmanlı tarafına geçmişlerdi⁵. Tebriz'e kadar ki bölgeleri hâkimiyetine alan Sultan Selim, lojistik sıkıntılar ve yeniçerilerin isteksizliği yüzünden, geride hiçbir kalıcı kuvvet bırakmadan dönmüştü⁶. Bu durum karşısında Şah İsmail bölgeye tekrar hâkim olabilmek için Tebriz'e sefer düzenlediği gibi Diyarbakır'da Safevi hükümranlığını yeniden tesis etmek için, Diyarbakır'ın eski Safevi valisi Muhammed Ustaclu'nun oğlu Kara Han'ı Diyarbakır'a vali olarak atadı. Diyarbakır'a gelen Safevi valisine karşı ayaklanan Kürt aşiretleri şehri teslim etmeyi reddederek direnmişlerdir. Kuşatmanın devam ettiği sırada Kürdistan ümerasından olan Cizre, Hazzo, Palu, Eğil ve diğer Kürt hâkimleri ve beyleri Sultan Selim'den yardım talebinde bulunmuşlardır. Sultan Selim bu yardım çağrısına karşılık Bıyıklı Mehmed Paşa'yı göndererek Safevi kuşatmasını sonlandırmıştır. Böylece Diyarbakır Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir⁷.

1514 Çaldıran zaferinden sonra Kürdistan'ın idari statüsünü belirleme ve tahririni yapma çalışmaları da başlatılmıştır. Sultan Selim'in Tebriz'den ayrılmasından sonra Kürt mirleri kendi toprakları üzerindeki veraset haklarının tanınması için İdris-i Bidlisi aracılığıyla sultandan Safevileri bölgeden uzaklaştırmak için içlerinden birini beylerbeyi olarak atamasını istemişlerdir. Sultan Selim, Kürt mirleri içinde hangisinin bu göreve daha layık olduğunu sorduğu İdrisi Bidlisi'nin *"Onların hepsi de hemen hemen eşittir ve hiçbiri diğerinin önünde eğilmek istemez. Kızılbaşlara karşı birlikte ve etkili bir mücadele için, eşgüdüm yetkisini bütün*

⁴İbrahim Özcoşar, Sultan ve Mir: Osmanlı Kürt İlişkilerine Medhal, Osmanlı Devleti ve Kürtler, Ed. İbrahim Özcoşar, Shahab Vali, Kitap Yayınevi, Baskıda.

⁵Özcoşar, *Merkezileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti Mardin*, s.57.

⁶Özoğlu, s.65.

⁷Rhoads Murphey, *Kanûn-nâme-i Sultânîli 'Azîz Efendi*, Harvard Üniversitesi Basımevi, Harvard 1985, s.34.

mirlerin itaat edeceği bir saray hizmetkârına vermek gerekir” tavsiyesi üzerine Bıyıklı Mehmed Paşa, vezir rütbesiyle Diyarbakır’a beylerbeyi olarak atanmıştır⁸.

Kürdistan’ın bir bölümünün Osmanlı hâkimiyetine geçmesiyle birlikte bölgede yeni bir idari yapılanmaya gidildi. Böylece yeni kurulan Diyarbakır Eyaleti’nde imparatorluğun diğer eyaletlerinde olduğu gibi on iki sancakta timar ve zeamet uygulandı. Mülki ve askeri görevleri bulunan bu sancakların beyleri devlet tarafından atanabiliyor ve görevden alınabiliyordu. Klasik Osmanlı sancaklarından farklı olarak Ekrad beyleri ismiyle sekiz sancak kuruldu. Ekrad beylerine, Diyarbakır’ın fethi sırasında Bıyıklı Mehmed Paşa’nın teklifiyle yurtları yurtluk-ocaklık olarak verildi. Buna göre bu sancaklarda atama ve azil olmaması taahhüt edilerek, beylerden birinin ölümü üzerine yeri oğullarından birine veya akrabalarından birine verilirdi. Sancakları tahrir edilen bu beylerden vergi alınırdı ve sefer olduğunda da askeri görevlerini yerine getirmeleri gerekirdi. Emre itaat etmeyip sefere gitmedikleri zaman, sancakları ellerinden alınıp oğluna veya yakın akrabalarından birine verilirdi. Bu sancakların dışında “*mefruz’ul kalem ve maktu’ul kıdem*” hükümet olarak isimlendirilen beş sancak vardı. Bu sancakların yöneticileri hiçbir surette görevden alınmadığı gibi yerlerine biri de atanmazdı. Timar ve zeamet uygulanmadığı için bu sancaklardan vergi alınmazdı ve hâkimi oldukları bölgelerin gelirleri kendilerine aitti. Hükümet sancağı olarak isimlendirilen beş sancak Cezire, Eğil, Genç, Palu, Hazzo’ydu⁹.

Evliya Çelebi’nin 17. yüzyılda belirttiği yukarıdaki sitem, aynı yüzyılda yazılmış Ayn-i Ali Efendi de benzer şekilde eserinde zikretmektedir. Ayn-i Ali Efendi’den 44 yıl sonra yani 1653 yılında yazılmış olan Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi’nde ise

“...dokuz hükümet vardır ki hîn-i fethihde hizmet ve itaatleri mukabelesinde tefviz ve temlik olunmuştur. Mülkiyet tariki üzere tasarruf ederler. Hattâ memleketleri mefrûz’ül-kalem ve maktu’ül-kademdir. Ebbab-ı mahsûlâtı dâhil-i Defter-i Hâkanî olmamıştır. İçlerinde ümerha-i Osmanîye’den ve

⁸Özoğlu, s.66.

⁹Ayn-i Ali Efendi, *Risale-i Kavânin-i Âl-i Osmân Hulâsa-i Mezâmin-i Defter u Dîvân*, TBMM Kütüphanesi Yazma Eserler, MF No:1007 K.Z-334, s.9; Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 4. Kitap 1.Cilt, Haz: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s.33-34; Mithat Sertoğlu, *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi*, İstanbul 1992, s.32.

kul taifesinden hiçbir kimse yoktur. Cümle kendülere mahsusdur. Ve bunlar ahidnameleri mucibince min ba'd azil ve nasbı kabul etmezler. Amma cümlesi muti'i (emr) û ferman-ı Hazret-i Sultan'dır. Sâir ümerâ-i Osmaniye gibi kangı Eyalete tabi'ler ise beylerbeyleri ile maan sefer eşerler. Kavim (ve) kabile ve başka asker sahibleridir”¹⁰

Bu ifadeler aynı sistemin hala devam ettiğini beyan etmektedir. Ancak hükümet sayısı olarak diğer müelliflerin zikrettiği beş hükümet sancağı yerine dokuz hükümet sancağından bahsedilmektedir. Hükümet sancaklarının sayısının artmış olması Osmanlı Devleti'nin yeni fetihlerle beraber Kürdistan'daki topraklarının genişlemesiyle ilgilidir. Daha önce adı geçen hükümet sancaklarına eklenen yeni hükümetler ise “*Hükümet-i Ekrad, Hükümet-i Mihrivana, Hükümet-i Uşti, Hükümet-i İmâdiye'dir*¹¹.” Evvelki beş sancak Diyarbakır Eyaleti'ne bağlıyken, bu yeni dört hükümetin hangi eyalete bağlı olduklarına dair bir bilgi vermemektedir.

Kanuni Sultan Süleyman, Safevilerin sınır bölgelerine olan akınlarını durdurarak Kızılbaş tasallutunu def etmek ve bölgeyi Osmanlı hâkimiyeti altına almak için 1533 yılında İran'a sefer düzenlemiştir. Osmanlı ordusu Van'ı aldıktan sonra Tebriz ve Kazvin'i almak için sefere devam etmişti. Ancak bu sefer sırasında kış şartlarının elverişsizliği ve ordunun ihtiyaçlarının hava şartlarından dolayı telef olması nedeniyle Osmanlı ordusu zor durumda iken Kürtler Osmanlı Devleti'nin yardımına koşmuşlardır. Aziz Efendi bu durum hakkında;

“Sultan Süleyman Han hazretleri mutadaccir ve encâm-i 'asker-i İslamı mütefekkir iken, Ekrâd beyleri Sultaniyye yaylağından Bağdat taraflarına doğru çığırlar açıp ve 'asakir-i mansurelerine kılavuz olup, Erdilan ve Soran ve Derne ve Derteng semtlerine vardıklarında dahi ol vilayetlerin hakimleri olan ümera-i Ekrâd rikab-i hümayunlarına karşı gelip, her biri zâd u zevâde ve koyun ve sığır ve at ve davar ile 'asakir-i İslam'a imdat u hâris ve def'i muzâyaka ve zaruret ettirip ve cümlesi Müslimine çarhacı olup Bağdad'a varıldıkta içinde olan müşarün-ileyh hazretleri firarına ve kal'e-i Bağdadın suhulet ile ele girmesine sebeb olduklarına binae.” demektedir¹².

Sultan Süleyman, Bağdat'ın kolay bir şekilde ele geçirilmesinde hizmeti bulunan Kürt ümerasına, babası Sultan Selim gibi ihsanlarda bulunmuştur. Sultan Süleyman'ın hükmüyle Van Eyaleti kurularak 37 sancağa bölündü. Bunlardan 20'si Osmanlı sancağı statüsündeydi. Van Eyaleti'ne bağlı olarak “*azl ve nasb kabul*

¹⁰Mithat Sertoğlu, s.19.

¹¹Mithat Sertoğlu, s.19.

¹²Rhoads Murphey, s.35.

etmeyen hükümetler” de dört tanedir. Bunlar Hakkâri Abbasoğulları Hükümeti, Bitlis Hükümeti, Mahmudî Gazileri Hükümeti, Pinyanişi Hükümeti’dir¹³.

17. yüzyılın ortalarında hâlâ Kürt hükümetlerinin statüleri aşağı yukarı aynı şekilde devam etmiştir. Ancak Kürt mirlerine daha önce tanınan ayrıcalıkların 17. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş değişmeye başladığı görülmektedir. O döneme kadar merkezden atanan beylerbeylerinin etki alanı sınırlı iken, bu yüzyıldan itibaren görevlendirilen beylerbeylerinin, Kürt hükümetlerine ahidname ile tanınan ayrıcalıkları ihlal ettikleri görülmektedir.

*“Ekrâd hâkimleri beylerbeylerin zîr-i dest-i kahrında pâymal ve zulm u te’addilerinden her biri muztar u perîşân-hal olup, iki padişah-i ‘ali-şân verdikleri ahidnâmeler mücebince mâbeynlerinde ‘azl u nasb emr-i muhal ve yerleri ecnebiye verilmek ‘adimü’l-ihimal iken, ahz u celb için beylerbeyleri kimini ma’zûl ve kimini bila-sebeb katl edip ve kimi dahi ‘azl u nasb ve katl havfından terk-i vatan ve celâ-i mesken etmekle, yerlerini akrabâlarına veyahud ahidnâmeye muhalif ecnebiye verip, bir tarîk ile her birinden kırkar ve ellîşer ve altmışa bin gurusu alınıp”*¹⁴

Beylerbeylerin, Kürt emirlerine ahidnamelerle tanınan “azl ve nasb kabul etmeme, gelirlerin kendi tasarruflarında olma” gibi hakları ihlal ettikleri görülmüştür. Bu sorun bir kısım Kürt mirinin İran tarafına geçmesine veya daha önceleri İran’la yapılan savaşlarda Osmanlı ordusuna temin edilen elli-altmış bin asker sayının giderek düşmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti, 17. yüzyılda bir yandan İran ile olan savaşlar bir yandan da Anadolu’da çıkan Celali Ayaklanmaları nedeniyle asker sıkıntısı çekmekteydi. Bundan dolayı Kürt mirlerine ahidname ile verilen hakların tekrar kendilerine iade edilmesi ve beylerbeylerinin onlara yönelik faaliyetleri engellenmeye çalışılmıştır. Bu şekilde Kürtlerden tekrardan çok sayıda asker toplanması umut edilmiştir. Kürt emirlerini haklarına riayet meselesi sadece asker toplama amacıyla değildi. Aynı zamanda İran’ın ve Kızılbaşların yol açtığı sıkıntılardan kurtulmak içindi. Zira Kanuni zamanında, Kürtlerin İran ile Osmanlı arasında tampon bölge olması nedeniyle Kürtlerin fonksiyonları şöyle ifade edilmişti:

“Hak subhanehu ve te’âlâ sedd-i Ye’cüc binâ etmeği İskender-i zu’l-karnenye müyesser ettiği gibi memâlik-i mahrûsemenden fitne-i Ye’cüc-i ‘Acem def’ine Kürdistan’ı bir sedd-i sedîd ve hisâr-i hadîd eylemiştir. Hezâr şûkr u sipas ol Halik-i cin u nas hazretlerinin bârgâh-ı Kibriyalarına olsun.

¹³ Evliya Çelebi, s.254-256.

¹⁴ Rhoads Murphey, s.35.

Umiddir ki evlâdımız, gaflet u ihmâl ile sedd-i ser-rîşte-i inkiyad-i ümerâ-i Ekrâdı elden ve bu ta'ifeyi iltifattan komayalar."¹⁵

Sultan IV. Murat'a sunulmuş ve ıslahat maksadı ile yazılmış olan Aziz Efendi Kanunnamesi'nde Kürt beylerinin güçlü devirleri ve bu devirlerde yaptıkları hizmetler ile sonraki dönemdeki zayıflıkları ve bunu düzeltmenin çareleri ifade edilmişti. Eserin "*Hükm-i Humayun*" başlığı altında verilen bilgilerde Kürtlerin evvelki dönemlerde Kızılbaşlara karşı yapılan savaşlarda ön saflarda yer almasından övgüyle bahsedilmiştir. Devamında "*vükelâ-i saltanatın ihmâl u iğfalleri ile*" Diyarbakır'a gönderilen beylerbeylerinin, Kürt mirlerine yönelik uygulamalarından haberdar olunduğu söylenmiştir. Kürt mirlerinin çektikleri sıkıntılar dile getirildikten sonra tekrardan onların haklarını tesis etmeği, sultanın kendisine görev olarak bilmesi gerektiği söylenmiştir. Buna göre Kürt hükümetlerine eski hakların verilmesi ve haklarını ihlal eden Diyarbakır Beylerbeyine de tembihlerde bulunulması tavsiye edilmiştir¹⁶.

Akkoyunlular ve Safeviler gibi eski dönemlerde Kürt mirlerinin gücünü kırmaya ve onları tasfiye etmeye yönelik politika izlerken, Osmanlı Devleti ise onları hâkim oldukları bölgelerde serbest bırakmıştır. Böylece evvelki yönetimlerde itibar ve güçleri kırılmış, yönetimleri ellerinden alınmış olan Kürt mirlerinin hâkimiyetleri Osmanlı Devleti tarafından tekrardan sağlanmıştır. Ayrıca Kürtlerin Osmanlı idaresi altına girmeleriyle Kürt mirleri ve Osmanlı sultanları birbirlerinin nüfuzlarından faydalanmışlardır. Mirlerin nazarında sultan onların hâkimiyetlerinin garantörüydü. Osmanlı Devleti'nin Kürtlere sağladığı idari haklar daha çok bölgenin İran ile sınırdış olmasından kaynaklanmıştır.

Osmanlı Devleti için Kürdistan emirleri ve beyleri, Kızılbaşlar (İran) ile kendi toprakları arasında "*sedd-i sedid ve hadd-i hadid olup, bi emri'llah te'âlâ Diyarbekir ve Erzurum ve Van Beylerbeyleri, 'Acem Şahına ve Kızılbaş askerine cevab vermeğe kadir olmak devleti dahi ni'met-i kübra*"¹⁷ idi. Osmanlı Devleti'nin İran politikasının temeli Kürtlerle kurduğu doğru ilişkiyle alakalıydı. Buna göre Osmanlı

¹⁵ Rhoads Murphey, s.35.

¹⁶ Rhoads Murphey, s.37.

¹⁷ Rhoads Murphey, s.41.

Devleti'nin Kürdistan'da denetim kurmak ve hâkimiyetini sürdürmek için uyguladığı strateji, toplumsal grupların feda edilmesiyle değil, devletin bu grupları kendisiyle bütünleştirmesi ya da meşrulaştırması ve kendine bağlaması şeklinde olmuştur.¹⁸ Osmanlı Devleti'nin Kürtlere tanıdığı ayrıcalığın diğer bir nedeni de herhangi bir sorun durumunda, sınırın da yakın olması nedeniyle, Kürt mirlerinin aşiretleriyle birlikte İran'a geçip Osmanlı'ya karşı bir ittifakta yer alabilme ihtimaliydi ki bu durum çok sık olmasa da yaşanan bir vakiydu. Nitekim Kanuni zamanında alınan ve Van Eyaletine bağlı birer hükümet konumunda olan Ben-i Kotur, Biredosi, Çevlani, Dümdümi, Dümbüli hükümetleri Sultan IV. Murad'ın vefat ettiği yıl (1640) İran'ın Ben-i Kotur kalesine asker yerleştirmesiyle İran'a zorunlu olarak tabii olmuşlardır¹⁹. Aynı şekilde Van Eyaleti'ne bağlı olan Bitlis hükümeti, 1514 yılında Osmanlı Devleti'ne kendi isteğiyle bağlanan bir beylik iken daha sonraları İran ile Osmanlı arasında 1683 yılına kadar birkaç kez el değiştirmiştir. Bu tarihte ise kesin olarak zapt edilip hanlık ilga edilerek Bitlis bir Osmanlı sancağına dönüştürülmüştür²⁰.

Osmanlı Devleti, 16. yüzyıldan başlayarak Kürt mirlerine tanıdığı idari hakları, 17. yüzyıldan itibaren tedrici olarak ellerinden almaya başlamıştır. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise Kürt emirliklerine daha önce tanınan haklar, tamamen ellerinden alınarak emirlikler lağvedilmiştir.

1.2 Kürt Emirliklerinin Lağvı ve Şeyhlerin Otorite Konumuna Gelmesi

Kürtlerin 16. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine girmesinden 20. yüzyılın başlarına kadarki süreçte Kürdistan coğrafyasının büyük çoğunluğu, Osmanlı hâkimiyetinde bulunmakla birlikte, Ortadoğu'daki iki büyük devlet arasında bölünmüştür. Osmanlı ve İran devletlerinin her ikisi çok uluslu devletlerdi ve her ikisinde de baskın bir ulus bulunmamaktaydı. Her iki devlet de toplumsal yapılarını farklı şekillerde ayırmışlardı ancak bu ayırım etnik temelli değildi. Toplumsal farklılık daha çok din ve eğitime göre belirlendiğinden, Kürtler her iki devletteki kariyerlerini sürdürebilmişlerdir.

¹⁸Ozçoşar, a.g.m, s.8.

¹⁹Evliya Çelebi, s.256.

²⁰Mithat Sertoğlu, s.38.

Kürdistan coğrafyasının yüksek ve sıradağlarla kaplı olması ona nüfuz etmeyi zorlaştırmıştır. Coğrafi konumu onu, Osmanlı ve İran arasında tampon bölge yapmıştı. Bu durum, her iki devletin bölgeye tam olarak hâkim olmasını engellediği gibi bölgeyi doğrudan yönetmek yerine Kürt emirliklerinin kontrolüne bırakmışlardı. Bunu itaat, vergilerin toplanması ve savaşlarda askeri destek sunma şartıyla yapmışlardı. Sadece ekonomik değeri olan birkaç yer, merkezi hükümetlerin denetiminde olmuştur. Kürdistan'daki idari yapının en önemli unsuru olan emirlikler, birkaç hanedanın elinde kalmıştır. Her bir emirlik ya büyük aşiretlerden veya aşiret konfederasyonlarından oluşurdu. Emirlikler, genelde aşiretlerden topladıkları ordularının sayesinde, aşiretlerin sınır ihlali yapmalarını engellemekteydiler.

Kürt emirliklerinin merkezi devlet tarafından tanınması, onlara emirlikler arasındaki rekabette özel destek sağlamaktaydı. Bu nedenle bazı emirlikler diğer emirliğe karşı güç bulmak için, her iki devlet arasında gidip gelmişlerdir. Kürt emirlikleri arasındaki rekabet, iki devletin zıtlaşmasına da neden olmuştur. Osmanlı ve İran arasındaki çoğu savaşta Kürtler, her iki tarafta yer almaktaydı. Bazı aşiretlerin de sınırın her iki tarafında mensupları olduğu için, her iki devlete de asker vererek savaşlarda karşı karşıya gelmişlerdir²¹.

Kürdistan'daki zayıf Osmanlı kontrolü ve Kürt emirliklerinin geniş bağımsızlığı sayesinde belirlenmiş olan güç dağılımı nedeniyle, esas olarak 1515'ten 1850 yılına kadar, emirlikler üç yüz küsur yıl varlığını sürdürebilmişlerdir²².

Yavuz Sultan Selim'den itibaren Kürdistan'da uygulanan yönetim ufak tefek bazı sıkıntılar dışında 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti bu tarihler arasında imparatorluk genelinde eyalet sistemini benimsemişken, Kürdistan'da kendine özgü bir yapılanmanın devam etmesine izin vermiştir. Ancak 19. yüzyılın başlarından itibaren, özellikle II. Mahmut döneminde, bu durum değişmeye başlamıştır. Modernleşme sürecine giren Osmanlı Devleti, klasik Osmanlı idari

²¹ Martin van Bruinessen, "Kurdish Society and The Modern State: Ethnic Nationalism versus Nation-Building", Turaj Atabaki, Margret Dorleijn (Ed.), *Kurdistan in Search of Ethnic Identity* içinde (s.24-51), Houtma Foundation Pulpication, Utrecht 1991, s.27-28.

²² Martin Strohmeier, Lale Yalçın-Heckmann, s.47.

yapılanmasını değiştirerek merkezi yapılanmayı güçlendirme çalışmaları başlatmıştır²³.

Merkezi idareyi güçlendirmeyi amaçlayan Sultan II. Mahmut, Avrupa'nın ekonomik ve askeri üstünlüğü ile baş edebilmek, Rusya ve İran'ın tehditlerine karşı koyabilmek için Anadolu, Balkanlar ve Kürdistan dâhil tüm imparatorluk genelinde bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Bu amaçla taşradaki vilayetleri daha sıkı denetim altına almak için yerel emirlerin otoritesi sonlandırılmaya çalışılmıştır²⁴.

II. Mahmut'un Fransız tip katı merkeziyetçiliği ve imparatorluğun tamamında doğrudan yönetim sağlamayı amaçlayan reform politikaları, Kürdistan'ın büyük bölümünün doğrudan merkezi denetim altına girmesini sağladı ancak bu uygulama Kürt emirlikleri arasında rahatsızlık uyandırdı ve bunun sonucunda Kürt mirleri birbiri ardına ayaklanmışlardır²⁵.

19. yüzyılın başlarına kadar Kürt mirleri, merkezi hükümetin desteğiyle kendi lehlerine faaliyetlerde bulunabiliyorlardı. Merkezi Revanduz olan Soran Kürt emirliğinin miri Muhammed Paşa'nın yayılcılığı, kendi iç kavgaları nedeniyle zayıf düşen güneydeki Baban ve kuzeydeki Behdinan beyliklerinin ortadan kaldırılmasına neden oldu. Yalnızca Bohtan beyliği bu dış etkilere dayandı²⁶.

Son Kürt emirliği olan Bohtan emirliği lağvedilinceye kadar genel olarak dini nüfuza sahip olan şeyhler, silahlı aşiret reislerinin yanında birer yardımcı konumundaydılar. Emirler, aşiret ağaları ve şeyhlerin her birinin otoritesi olmasına rağmen, bunlar birbirini tamamlayan unsurlardı ve bir birleriyle yarış halinde değillerdi. Son Bohtan miri Bedirhan Bey'in Osmanlı'ya yenilip 1847'de sürgüne gönderilmesiyle birlikte artık mirlerin siyasi otoritesi de son bulmuş oldu²⁷.

Şeyhlerin siyasi alanda oynadıkları rol her ne kadar daha eskilere dayanıyor olsa da 19. yüzyılın ilk yarısında Kürdistan'daki siyasi, iktisadi, sosyal ve dini

²³ Serhat Bozkurt ve Alişan Akpınar (hızl.), *Osmanlı Kürdistanı*, Bgst Yayınları, İstanbul 2011, s.94.

²⁴ Hakan Özoğlu, s.87; David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2004, s.73.

²⁵ Hassan Arfa, *Kürtler Tarih&Politika*, Avesta Yayınları, İstanbul 2006, s.35; Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, 7.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.94; Bruinessen, *Ağa Şeyh Devlet*, 7.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.340-341.

²⁶ Martin Strohmeier ve Lale Yalçın-Heckmann, *Kürtler*, s.47.

²⁷ Martin van Bruinessen, *Ağa Şeyh Devlet*, s.341.

gelişmeler onların daha da ön planda olmalarını sağlamıştır. Bölgede yaşanan siyasi ve iktisadi gelişmelerden biri, ağırlıklı Osmanlı Devleti'ne Batılı güçler tarafından zorla kabul ettirilen, bazen de onlara tepki olarak yürütülen idari reformlardır. Bu reformlar Kürdistan'daki siyasi dengeyi bozmuş, var olan toplumsal ve siyasi yapıları oldukça değiştirmiştir²⁸.

Emirliklerin var olduğu dönemlerde, devletle halk arasındaki aracılık görevini mirler yaptığından, devlet ile aşiretler karşı karşıya gelmemişti. Ancak emirliklerin varlığına son verilmesinden sonra, artık merkezi hükümet tarafından bu bölgelere valiler ve diğer yöneticiler atanmaya başlayınca, devlet ile halk ilk kez doğrudan temas kurmaya başlamışlardır. Mirlerin yerine merkezden gönderilen yöneticiler, bölgesel sorunlara ilişkin ne mirler kadar bilgi sahibiydiler ne de halkın nezdinde bir meşruiyetleri vardı²⁹. Bu nedenle sorunları çözme konusunda muktedir olmadıkları gibi, çoğu zaman aşiretlerle çatışmalar da yaşamışlardır.

Aşiretler arasında kanun ve düzenin sağlanması konusunda aracılık görevi yapan emirliklerin kaldırılması, sosyal yapının da zarar görmesine neden olmuştur. Aşiretler üzerlerindeki baskının azalmasıyla, Kürdistan'ın her yerinde önü alınamayan aşiretler arasındaki kan davalarının artmasına, çatışmaların çıkmasına, sınır ihlalleriyle birlikte haydutluğun artmasına ve kırsal kesimdeki ekonomik koşulların ciddi biçimde bozulmasına yol açmıştır³⁰.

Devlet bölgedeki otoritesini ancak eski Kürt emirliklerinin merkezleri olan Cizre, Bitlis ve Süleymaniye gibi yerlerde kurduğu askeri garnizonlar ile sağlamaya çalışmıştır. Onun dışındaki bölgelerde vergi toplama ve askere alma gibi haklarını uygulatabilecek durumda değildi. Bölgeye gönderilen ve sık sık değiştirilen valilerin, aşiretler nezdinde herhangi bir otoritesi olmadığı için devlet kamu güvenliğini de tam olarak sağlayamıyordu³¹.

²⁸ Martin van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s.91.

²⁹ Bruinessen, *Ağa Şeyh Devlet*, s.341.

³⁰ McDowall, s.83.

³¹ Martin Strohmeier ve Lale Yalçın-Heckmann, *Kürtler*, s.51; Chris Kutshchera, *Kürt Ulusal Hareketi*, 2.Baskı, Avesta Yayınları, İstanbul, 2013, s.28.

Merkezden gönderilen valiler Kürdistan coğrafi ve toplumsal yapısından dolayı ücra yerlere nüfuz edemediğinden Kürtler üzerinde etkin bir kontrol mekanizması kuramamışlardır. Bundan dolayı ortaya çıkan sorunları halletmek için valiler istenmeden de olsa iktidarlarını gayri resmi olarak aşiret ağalarıyla paylaşmışlardır. Bu durumda hem devletin hem de aşiret ağalarının halktan para toplamaları, Kürdistan sakinlerinin durumunun daha da kötü olmasına neden olmuştur. Ancak Kürt aşiretlerinin oluşturduğu bir toplulukta iktidar boşluğu, bir aile ya da aşiret ile diğerleri arasında, hatta aynı aile ya da aşiret içindeki anlaşmazlıkların çözümünde kriz yaşanmasına neden olmuştur³².

Aşiretler arası çatışmalar beklenmedik boyutlara ulaşarak tehlikeli bir hal alınca, aşiret üyelerinin şeyhleri sorunlara çözüm bulacak kişiler olarak görmeleri ve bunun neticesinde şeyhlerin otoritelerinin aşiret sınırlarını aşarak politik önderler haline gelmelerine yol açacak bir biçimde artması doğaldır³³.

Kürdistan'ın içinde bulunduğu bu kaos ortamı yeni bir liderlik biçiminin hakim olması için gereken koşulları sağladı. Birçok yerde Kürt mirlerinden boşalan iktidar koltuklarına şeyhler sahip çıkmaya başladı. Kürt mirliklerinin ortadan kaldırılmasından sonra ilk defa, aralarında kan davaları hiç eksik olmayan küçük aşiretler dışında, birileri bölgede varlıklarını hissettirmeye başlamışlardır³⁴.

Kaçarlar döneminde İran'da ülke eyaletlere bölünmüştü ve her eyaleti hanedan üyelerinden biri yönetmekteydi. Eyaletler de kendi içinde valiliklere ayrılmışlardı ve yönetimleri Osmanlı'ya göre daha adem-i merkezîyetçi bir yapıya sahipti. Azerbaycan eyaletine bağlı yerlerde bölge hükümetleri idari ve ekonomik işlerde yerel güçlü Kürt aşiretlerinden faydalanmışlardır. Özellikle aralarında husumet bulunan aşiretleri de birbirlerine karşı kullanmışlar ve böylece onların arasındaki rekabetten faydalanmışlardır.

İran ve Osmanlı arasında öteden beri var olan sınır anlaşmazlıklarını çözmek için anlaşmalar yapılmış ancak bu durum sorunların halledilmesinde tam bir çözüm olamamıştır. Özellikle Kürt emirliklerinin lağvedilmesiyle artan sınır ihlallerini

³² McDowall, s.84.

³³ Bruinessen, *Ağa Şeyh Devlet*, s.342.

³⁴ Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*, 7.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.158.

durdurmak ve iki ülke arasında bölünmüş aşiretlerin her iki tarafa verdikleri zararları engellemek için 1847'de yapılan II. Erzurum Antlaşması'na madde konulmasına rağmen bu sorun yine de halledilememiştir³⁵.

Osmanlı'da 19. yüzyılda Kürt emirliklerinin kaldırılmasıyla birlikte dini tarikatlar daha fazla ön planda olmaya başlamıştır. Bu bölgede Kadiri tarikatının kökleri aslında çok daha eskilerde bulunuyor olmasına rağmen, Nakşibendîlik 19. yüzyılın başlarında Kürdistan'da hızla yayılmaya başlamıştır. Bu sebeple Kürdistan'da meydana gelen iktidar boşluğunu bu dönemden sonra artık şeyhler, bir nevi mîr veya aşiret reisliği konumuna gelerek doldurmaya başlamışlardır. Aşiret ağalarının otoritesi genel olarak kendi aşiretiyle sınırlı iken, şeyhlerin konumu aşiret ağalarının da üzerinde yer almıştır. Bu nedenle artık aşiretlerin de etkisinde oldukları şeyhlerin nüfuz alanı genişlemiştir.

Kürtler arasındaki siyasi otorite farklı gruplar arasında paylaştırılmıştır. Siyasal olarak aşiretler halinde örgütlenmiş olan Kürtlerde, her aşiretin bir ağası bulunmaktaydı. Aşiretlerin de bağlı olduğu üst örgütlenme olan aşiret konfederasyonlarında ise otorite mirlerin elinde bulunmaktaydı. Şeyhler ise emirliklerde dini otorite konumundaydılar. Şeyh, Arapça bir kavram olup Arap toplumunda aşiret reislerine ya da yaşlı kişilere verilen siyasi bir unvan iken Kürtlerde ise daha çok peygamber soyundan gelen, şeceresi baba tarafından Hz. Ali ve Hz. Fatıma'ya dayanan kişilere verilen bir unvandır. Dolayısıyla bu kavram kendilerini peygamberin soyuna dayandıran bu insanların sahip oldukları konumun saygınlığını ifade etmektedir. Peygamberin soyundan geldikleri için şeyhler kutsallık ölçüğünde oldukça yüksek bir konuma sahiptirler. Şeyhler tipik olarak aşiret örgütlenmesinin olmadığı yerlerde ortaya çıkarlar ve topraksız işçilikten feodal

³⁵II. Erzurum Antlaşması'nın (M.1847-H.1263) sekizinci maddesi şöyledir: “Devleteyn-i ‘Aliyeteyn İslâm-ı serhadde olan ‘aşair ve kabâilin gâret ve sirkatlerini ref’ ve def’ etmek üzere tedâbir-i lâzimenin ittihâz ve icrâsını ta’ahhüd ederler ve bu husûs için münâsib mahallerde asker ikâmet edeceklerdir ve Devleteyn-i ‘Aliyeteyn birbirinin arâzisinde vukû’ bulunan gasb ve gâret ve katl misillü her nevi’ harekât-ı tecâvüziyenin ‘uhdesinden geleceklerini ta’ahhüd ederler sâhibleri ma’lûm olmayub münâzi’ fih olan ‘aşâirin bundan sonra dâimi olarak ikâmet edecek mahallerini intihâb ve ta’yîn etmek husûsunu kendü irade-i ihtiyârına bir defa’ havâle edeceklerdir ve tab’iyetleri ma’lûm olan ‘aşâirin tâbi’ oldukları devletin arâzisine duhûle cebr olunacağına karâr vermişlerdir.” Abdolvahid Soofizadeh, I. ve II. Erzurum Antlaşmalarının Siyasi Açından Değerlendirilmesi, (s.183-194), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.32, Sayı: 54, Ankara Eylül 2013, s.190; Ayrıca bu anlaşma ve sonrası gelişmeler ile Osmanlı-İran hudud sorunları hakkında bkz. Melike Sarıkçıoğlu, *Osmanlı İnan Hudud Sorunları (1847-1913)*, TTK, Ankara 2013.

ağalara kadar herhangi bir sosyal konumu işgal ederler³⁶. Belirli bir aşiretin mensubu olmamaları ve dini yönlerinden dolayı şeyhler, aşiretler üstü bir konuma sahip olmuşlardır. Elbette Kürt toplumunun gözünde bu dini liderlerin, şeyhlerin büyük prestij kazanmaları, mirlerin tarih sahnesinden çekilmiş olmaları veya yetersiz kalmış olmalarıyla ilgiliydi. Söz konusu yeni liderler, yarım yüzyıl boyunca önemli bir politik etkinlik sağlayabilmişlerdir³⁷. Waide Jwaideh'a göre şeyhlerin Kürtler arasında liderlik konumuna yükselmeleri sadece dini konularından dolayı değildi. Bu durumun başka bir nedeni de emirliklerin ortadan kaldırılmasından sonra halk arasından yeterli ve gerekli prestije sahip cismani liderlerin ortaya çıkmamış olmasından kaynaklanmaktaydı³⁸.

Şeyhler, yalnızca aşiret reislerini kendi aracılık vasıflarına başvurmaya teşvik etmekle yetinmemişlerdir. Aynı zamanda aşiret mensubu sıradan Kürtlerin, özellikle de aşiret mensubu olmadıkları halde aşiret reislerine tabi olan köylülerin de sevgisini kazanmışlardır³⁹.

Şeyhler Osmanlı idaresinin baskılarından nispeten uzaktılar. Osmanlı idaresi onları sorunların çözümünde birer dini memur olarak görüyordu. Bu dini memuriyet şeyhlere, kendi nüfuzlarını büyük Kürt toplulukları arasında yayıp, mirlerin yerini alma yolunda kolaylıklar sağlıyordu. Küçüklü büyüklü aşiret ağaları şeyhlere tâbî olup, onların emirlerine uyuyor ve onların dini nüfuzlarından faydalanarak, kendi idarelerindeki Kürtler üzerinde nüfuz kazanıyorlardı⁴⁰.

Osmanlı Devleti'ndeki 18. ve 19. yüzyıllarda yapılan idari reform hareketleriyle merkezileşme çabaları Kürt mirliklerinin kaldırılmasını beraberinde getirmiştir. 19. yüzyılın ortalarında son Kürt mirliği de askeri güçle kaldırıldı. Merkezileşmeyle birlikte Kürt toplumu devlet ile doğrudan temasa geçti. Ancak bu temas sadece Osmanlı veya İran devletleri değil aynı zamanda konsolosluklar,

³⁶Fredrik Barth, *Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri*, 1.Baskı, Avesta Yayınları, İstanbul 2001, s.117.

³⁷ Kutshchera, s.28.

³⁸ Jwaideh, s.158.

³⁹ McDowall, s.87.

⁴⁰ Garo Sasuni, *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. Yüzyıldan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri*, Med Yayınevi, İstanbul 1992, s.137.

tüccarlar, gezginler ve misyonerler ile Kürdistan'da varlıklarını hissettirmeye başlamış olan İngiltere ve Rusya devletleriyle de olmuştur.

1828-9 ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşları sonucunda Rus birlikleri Kürdistan'ın bazı bölgelerini işgal etmişlerdi. Fransız ve İtalyan misyonerler Kürdistan'daki Hıristiyanlar arasında faaliyetlerini 18. yüzyılın ortalarından itibaren sürdürüyorlardı ancak 19. yüzyılda bölgeye Alman, İngiliz, İsveçli, Amerikalı misyonerlerin gelmesiyle misyoner sayısında hızlı bir artış olmuştur. Misyonerlerin varlığı bölgedeki Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasındaki güç dengesini de bozmuş oldu. Misyonerlik faaliyetleriyle yabancı devletlerin İstanbul'daki elçileri merkezi hükümete yerel Hıristiyanlar dolayısıyla baskı kuruyorlardı. Bu durum Kürtlerin geleneksel konumlarına ters olduğundan, onlara karşı nefretlerinin artmasına neden olmuştur. Kürtlerin geleneksel otonomilerini kısıtlayan idari reformların Avrupalılar tarafından Osmanlı'ya baskıyla dayatıldığı inancındaydılar⁴¹. Bu nedenle aşiretler İslam'a yöneldiği düşünülen tehditlere karşı manevi bir lider olan şeyhlerin etrafında bir araya geliyordu. Tarikat üyeliği aşiretler üstü bir gruba üye olmak anlamındaydı. İhtilaflar farklı dinlerin mensupları arasında meydana geldiği için dinsel karşıtlık olarak tercüme edilmişlerdi⁴².

Mirliklerden sonra Kürtlerin başka bir otorite yerine dini liderlere yönelmesinin bir başka nedeni de Batı Avrupa ve Amerika'dan gelen misyonerlerin Kürdistan'daki Hıristiyan azınlıklara yönelik faaliyetleri etkili olmuştur. Kürtler, Batılı devletlerin etkisiyle bölgede etkisini sürdüren misyonerlik faaliyetlerinin, Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki güç dengesini bozacaklarına inanıyorlardı. Hem Kürtler hem de Hıristiyan komşuları, Avrupalıların özellikle İngiliz, Rus ve Fransızların Osmanlı Devleti üzerindeki giderek artan etkilerinin bilincindeydiler. Kürtler, bu etkiyi Hıristiyanlık ve İslam arasındaki bir mücadele olarak algıladıklarından, Avrupalı güçlerin Müslümanlara karşı yerel Hıristiyanlarla ittifak yapmalarını muhtemel görüyorlardı. Böylece misyonerler birçoklarının gözünde ilerde yapılacak doğrudan askeri müdahalenin öncüleri olarak görülüyordu⁴³.

⁴¹ Martin van Bruinessen, *Kurdish Society and The Modern State: Ethnic Nationalism versus Nation-Building*, s.29, McDowall, s.71.

⁴² Martin Strohmeier ve Lale Yalçın-Heckmann, *Kürtler*, s.52.

⁴³ Martin van Bruinessen, *Ağa Şeyh Devleti*, s.340.

Misyonerler de bu görüşü doğrulayıcı nitelikte çalışmışlardır. Batılı devletlerin desteğiyle faaliyetlerini sürdüren misyonerler, İstanbul'daki elçilikler ve bölgedeki konsolosluklar aracılığıyla Osmanlı yönetimini, bölgedeki Hıristiyan azınlıkları Müslüman komşularına karşı korumak için önlemler almaya zorlamışlardır. Avrupa emperyalizminin sonucunda Kürt mirliklerinin ortadan kaldırılmasıyla bölgede Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında meydana gelen karışıklıklar, Kürtler ve Kürdistan'daki Hıristiyan gruplar arasında gerginliğin artmasına yol açtı. Hıristiyanların geleneksel İslami düzeni yok etmeyi planladıkları görüşünün yaygınlık kazanması sonucunda, Kürtlerde İslami bilincin yükselmesine ve politik dini liderler olan şeyhlerin arkasında birleşmelerine yol açtı⁴⁴. Osmanlı Devleti, Sünni İslami yapısından dolayı, tarikatları eski dönemlerden beri desteklemişlerdir. Özellikle Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra mensubu oldukları Bektaşî tekkelerinin kapatılıp Nakşibendîlere verilmesiyle, bu tarikat Osmanlı coğrafyasındaki etkisini daha da artırmıştır⁴⁵.

Kürdistan coğrafyasında ortaya çıkan güvensizlik duygusu, Nakşibendîlik tarikatın popülaritesini artırmıştır. 19. yüzyılın ilk on yıllarında Nakşibendîlik, İslam'ın güçlendirilmesini ve Avrupa'nın genişlemesinin durdurulmasını kapsayan bir program hazırlamıştır. Kürt aşiret reislerinin büyük bir çoğunluğu bu tarikatın üyesi olmuşlardır. Halk da sadakatlerini bu tarikatın şeyhlerine göstermişlerdir. Tarikat mensupluğu sadece bir aşiretin egemen olduğu bölgeyle sınırlı olmamıştır. Tarikat mensupluğu ve nüfuzu aşiret sınırlarını aştığından dolayı şeyhler, aşiretler arasında meydana gelen anlaşmazlıklara son verebilecek konuma da gelmişlerdir. Geleneksel iktidar yapılarının kaybolmasından sonra, aşiretlerin üstünde geriye kalan tek otoriteyi temsil etmeleri, şeyhlerin konumunu giderek güçlendirmiştir. Dolayısıyla şeyhler, o zamana kadar emirlerin sahip olduğu bir işlevi üstlenmeye başlamışlardır⁴⁶.

Kürt coğrafyasındaki şeyhlerin büyük bir çoğunluğu 19. yüzyıla kadar Kadiri tarikatına mensupken, bu yüzyılda daha çok Nakşibendî tarikatına mensup

⁴⁴ Martin van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s.95; Bruinessen, *Ağa Şeyh Devlet*, s.339-340; Celile Celil, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Kürtler*, Özge Yayıncılık, 1992, s.135-145.

⁴⁵ Hamid Algar, *Nakşibendîlik*, 1.Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 2007, s.50.

⁴⁶ Martin Strohmeier, Lale Yalçın-Heckmann, *Kürtler*, s.51; Kutshchera, s.51.

olmuşlardır. Nakşibendî tarikatının 19. ve 20. yüzyıllarda Kürdistan'daki sosyal ve politik önemi iyi bilinir. Bundan dolayı Şeyh Ubeydullah'ın toplum üzerindeki siyasi, sosyal ve ekonomik etkisini anlayabilmek için mensup olduğu Nakşibendîliğin Müceddidi/Halidi kolunun politik söylemine ve etkisine de bakmak gerekmektedir.

Nakşibendîliğin Halidi kolunun kurucusu Mevlana Halid'in Hindistan ziyareti sonrasında Nakşibendîliğe getirdiği yorum bölgede tarikatının hızla yayılmasında etkili olmuştur. Ancak bölgede daha önce var olan Kadiri tarikatının etkinliğinin olması nedeniyle ilk zamanlar Kadiri Kürt aşiretlerinden Berzenci ailesi ve diğer Kadiri ailelerinin nüfuzlarını kaybetme korkusuyla Mevlana Halidi'yi tepkiyle karşılamışlardır ve Kürdistan'dan uzaklaştırılmasına neden olmuşlardır. Kadiri tarikatı genellikle bir ailenin tekelinde kalıyordu. Bu durum Kadiri tarikatının yayılmasını engellediği gibi tarikatta saltanatın oluşmasına da neden olmaktaydı. Ancak Mevlana Halid ile birlikte Nakşibendî/Halidi tarikatına mensup olanlar şeyh olabiliyor, kendi halifelerini eğitebiliyorlardı. Halifelik eğitimi alanlar da şeyh oluyor ve kendileri de yeni halifeler atayabiliyorlardı⁴⁷. Böylece halifeler yoluyla Halidilik, Osmanlı coğrafyasında hızla yayılma göstererek diğer tarikatları gölgede bırakmıştır. Mevlana Halid, şeriata bağlı olmasının yanı sıra müritlerine ibadetlerini bitirdikten sonra Allah'a "*Yahudileri, Hıristiyanları, ateşe tapanları (Mecusileri) ve Şiileri yok etmesi için*" yalvarmalarını emretmiştir⁴⁸. Nakşibendilerin ritüel haline getirdiği bu dua onları özellikle Nasturi, Ermeni ve Şii İran devletine karşı bakış açılarını etkileyen en önemli unsur haline gelmiştir.

Kürdistan'da Nakşibendîlikten önce yaygın olan Kadirilik ise şeyhlik genellikle babadan oğla geçen bir formda olmasından dolayı belli birkaç ailenin tekelinde kalmıştır. Nakşibendîliğin Müceddidi kolunu kuran kendisi de Kürt olan Halidi Bağdadi'nin Nakşibendîliğe getirdiği yeni yorumla tekke ve medreseler birleştirilmiş, Kadiriliğin tersine aile tekelini kırmış, her kesimden ve farklı coğrafi bölgelerden seçmiş olduğu 116 halifesi yoluyla Nakşibendîlik en ücra yerlere kadar

⁴⁷ McDowall, s.85.

⁴⁸ McDowall, s.88.

yayımla göstermiştir⁴⁹. Mevlana Halid'in halifelerinin büyük bir çoğunluğunun Kürt olması bu tarikatın Kürtler arasında yayılmasına ve Kadiriliğin geri planda kalmasında etkili olmuştur.

Nakşibendî şeyhleri dinsel kurallara bağlı ve İslam'a uygun olmayan geleneksel uygulamalara kesinlikle karşı olmaları nedeniyle, Kürdistan'daki öteki önemli tarikat olan Kadirilerden daha militan ve Hıristiyanlara tanınan ayrıcalıklara karşı daha da katı tavırlı olmalarını sağlamıştır. Sonuç olarak Nakşibendî şeyhleri, Kürtler arasında doğal siyasi bir lider konumuna yükselmişlerdir⁵⁰. Kürdistan'ta daha önce mevcut olan Kadiri aileleri de Mevlana Halid'ten eğitim aldıktan sonra Nakşibendîliğe geçiş yaparak hem dini hem de siyasi etkinliklerini daha da artırmışlardır. Kadirilikten Nakşibendî/Halidîlik'e geçiş yapan en ünlü Kürt ailelerinden biri de Nehrî ailesidir. Nehrî ailesi Seyyid Abdulkadir Geylanî'nin soyundan geldiği için aile daha çok Sadâte Nehri yani Nehrî Seyyidleri ismiyle meşhurdur. Abdulkadir Geylanî'nin soyundan geldikleri için bu aile uzun süre Kürdistan'daki en önemli Kadirî ailesi olarak varlığını devam ettirmiştir. Ailenin Kadirîlikten Nakşibendîlik'e geçişi Seyyid Taha Nehri ile olmuştur.

Mirlerin kaldırılmasından önce de Nakşibendî şeyhleri önemli siyasi işlevler üstlenmişlerdir. Her ne kadar emirlerin gölgesinde gibi durmuşlarsa da onların dini nüfuzu, mirlerin siyasi nüfuzu kadar işlevsel olmuştur. Böylece Kürtler arasında dini otorite giderek güçlenmiş, sivil ve askeri otoritelerin yanı sıra ayrı bir güç merkezi haline gelmiş, hatta zaman zaman onların yerine geçmiştir.

Şeyhler tarafından dini coşku siyasal bir silah olarak kullanılmıştır. Nehrî Seyyid Taha, 1843'te Müslümanların Hıristiyanların tehditlerinden korkmaya başladığı bir dönemde, Bedirhan Bey'in Nasturilere saldırmasında aktif rol almıştır. Bunun nedeni Avrupalı misyonerlerin hadlerini aşacakları yönündeki korku ve Nasturilerin hem korkutucu savaşçılar olmaları hem de Hakkâri'deki ağaları ile çatışmaları nedeniyle Nasturilerin sevilmemesindedir⁵¹.

⁴⁹ Algar, s.83; Ayhan Aydın, *Doğu İsyancıları*, Togan Yayıncılık, İstanbul 2012, s.57.

⁵⁰ Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s.95.

⁵¹ McDowall, s.88.

Bedirhan Bey ayaklanması sırasında onun teslim olmasını sağlamak için Diyarbakir Valisi Hayrettin Paşa'nın Cizreli Şeyh Salih, Şeyh İbrahim ve Şeyh Ezrai'ye mektup yazarak aracı olmalarını istemiş olması, şeyhlerin birer otorite haline geldiklerinin bir göstergesidir. Ayrıca adı geçen şeyhler, Bedirhan Bey'in teslim olmaması durumunda ona olan desteklerini çekeceklerini ve yirmi bini bulan müritleriyle devlete dehalet edeceklerini de söylemişlerdir⁵².

Kürt emirliklerinin lağvedilmesinden sonra 1848'de Hakkâri bölgesinde ayaklanan Nurullah Bey'in Osmanlı ordusuna yenilip İran'a kaçmasından sonra, teslim olması için kendisine yapılan hiçbir çağrıya uymamıştır. Osmanlı yetkililerinin kendisine bir zarar gelmeyeceği konusunda söz vermiş olmalarına rağmen kendisi, bölgedeki nüfuzundan dolayı, Seyyid Taha'nın arabulucu ve can güvenliğinin garantörü olmasını isteyerek onun mukim olduğu Nehri'ye sığınma talebinde bulunmuş ve bu isteği Osmanlılarca kabul edilmiştir⁵³.

Hakkâri bölgesinde hüküm süren Nurullah Bey'in azledilişinden sonra oluşan iktidar boşluğunu, kendileri bölgede hem Kadiri hem de Nakşibendî şeyhliği yapmış olan Nehri ailesinin mensupları doldurmuşlardır⁵⁴.

Nakşibendî tarikatının Kürdistan'daki siyasi etkisinin zirve dönemlerinden biri, 1865'te büyük ruhani bir lider olarak ortaya çıkan Şeyh Ubeydullah Nehrî döneminde meydana gelmiştir. Bu dönem Kürdistan tarihinde yeni bir aşamanın başlangıcı olmuştur. Ülkede hüküm süren sosyal krizlerin ve Kürt toplumunun içinde bulunduğu ruhani boşluk arasında ortaya çıkan Şeyh Ubeydullah, yaşamlarını değiştireceğini umut ettikleri insanların gözünde, hem bir kurtarıcı hem de bir sembol olarak görülmüştür⁵⁵. Bütün Nakşibendî şeyhleri, Şeyh Ubeydullah kadar aksiyoner olmasalar bile, en uhrevi olanı dahi taraftarları üzerinde gerek politik gerekse diğer açılardan büyük bir etkiye sahip olmuşlardır⁵⁶.

⁵² Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri*, 2.Baskı, Doz Yayıncılık, İstanbul 2011, s.220-221.

⁵³ Hakan, s.272.

⁵⁴ Lale Yalçın-Heckmann, *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*, 2.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.80.

⁵⁵ Nejat Abdulla, *İmparatorluk Sınır ve Aşiret*, 1.Baskı, Avesta Yayınları, İstanbul 2010, s.261.

⁵⁶ Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s.43.

1.3 Sadâte Nehri Ailesi

Abdulkadir Geylani'nin soyundan, dolayısıyla peygamber soyundan gelen bu ulema-tarikat ailesinin mensupları yerleşik buldukları Hakkâri'nin Şemdinli ilçesine bağlı Nehri Köyü'nden dolayı Nehri Seyyidleri anlamına gelen "Sadâte Nehri" ismiyle ya da Şemdinli ilçesinden dolayı "Şemdinan Ailesi" olarak da bilinirler. Bu aile XIX. yy ile XX. yy'larda Kürdistan tarihinde hem dini hem de siyasi olarak çok önemli bir rol oynamıştır⁵⁷.

Muhammed Emin Zeki Bey, bu ailenin kökenini Abbasi Devleti'ndeki bir emire dayandırmaktadır⁵⁸. Aile, Moğolların İslam dünyasını istilasıyla, Hülagu'nun zulmünden kaçıp Molla Hacı döneminde günümüzde Irak sınırları içerisinde yer alan Humaru yöresine yerleşmişlerdir⁵⁹. Seyyid Salih dönemine kadar burada ikamet eden aile Seyyid Salih'in iki oğlundan biri olan Seyyid Abdullah (ö.1235/1819), Nakşibendî tarikatının Halidiyye kolunun kurucusu olan Mevlana Halid-i Bağdadi/Şehrezorî'nin halifelerinden biri olması⁶⁰ nedeniyle, tarikatı yaymak amacıyla kardeşi Seyyid Ahmet ile birlikte Nehri'ye yerleşmişlerdir⁶¹. Seyyid Abdullah'ın Nehri'de kurduğu tekke ile birlikte Nakşibendîlik/Halidîlik tarikatı bölgede yayılmaya başlamıştır. Seyyid Abdullah'ın ölümüyle birlikte yerine, İran'ın Urmiye şehri yakınlarındaki Berdesor'da irşad faaliyetleri yürüten yeğeni Seyyid Taha (ö.1269/1853) postnişin olmuştur. Seyyid Taha döneminde Nehrî tekkesinin faaliyetleri Anadolu, Irak ve İran'a kadar yayılmıştır⁶².

⁵⁷Martin van Bruinessen, *The Sâdatê Nehrî or Gîlânîzâde of Central*, http://www.hum.uu.nl/medewerkers/m.vanbruinessen/publications/Bruinessen_Sadate_Nehri.pdf (Erişim Tarihi: 5.4.2015), s.1; Muhammed Emin Zeki Bey, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, 2.Baskı, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2011, s.225; Hakan Özoğlu, s.96.

⁵⁸Bu iddiayı farklı Kürt emirlerinin hayatlarında da görmekteyiz. Bunun sebebi kendisini soylu bir aileye dayandırarak nüfuz sahibi olmak için de olabilir.

⁵⁹ Muhammed Emin Zeki Bey, s.225; M. Şefik Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibend*, 1.Baskı, Kilim Matbaacılık, İstanbul 2010, s.13; Muzaffer İlhan Erdost, *Şemdinli Röportajı*, 1.Baskı, Onur Yayınları, İstanbul 1987, s.23.

⁶⁰Muhammed Emin Zeki Bey, s.225.

⁶¹Muzaffer İlhan Erdost, s.31-32; Bruinessen, *The Sâdatê Nehrî or Gîlânîzâde of Central*, s.1.

⁶² Abdulcebbar Kavak, *Anadolu'daki İrşad Merkezlerinden Nehrî Tekkesinin Osmanlı Rus Savaşlarındaki Olumlu Katkıları*, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6, s.103-123, Bingöl 2015, s.105.

Ailenin tarihine baktığımızda özellikle ilk aşamada dini yönünün ön planda olduğu görülmektedir. Ancak daha sonraları siyasi olarak da otoriteleri güçlendi hatta artık dini yönleri yerine sadece siyasi faaliyetleri konuşulur olmuştur. Bu ailenin Nakşibendilik silsilesinde ön planda olan bireyleri başta Seyyid Taha ve oğlu Şeyh Ubeydullah olmuştur.

Şeyh Ubeydullah'ın babası olan Seyyid Taha Hakkarî, Nakşibendliğin Halidi kolunun kurucusu olan Mevlana Halid-i Bağdadi'nin halifelerinden biridir. Seyyid Taha'nın Kadirilikten Nakşibendliğe geçişi ile beraber bölgedeki birçok Kadiri şeyhi de Nakşîliğe geçmiştir. Böylece bölgenin Nakşî bir yöre olması da sağlamıştır⁶³. Seyyid Taha'nın etkisi Van, Hakkâri, Musul, Süleymaniye, Güney Azerbaycan ve Kafkaslara kadar olan bölgelerde yayılarak, buralarda birçok müridi olmuştur⁶⁴.

Seyyid Taha hem tasavvufi hem de siyasi etkinliğe sahip biridir. Bu etkinliğinden dolayı hem Osmanlı padişahı III. Selim'in hem de İran şahı Muhammed Kaçar'ın⁶⁵ dikkatini üzerine çekmiştir. İran şahı Muhammed Kaçar'ın eşlerinden biri, Seyyid Taha'nın mürididir. Aynı zamanda Şah da onun irşad faaliyetlerinden etkilenerek onun müridi olmuş ve irşad faaliyetlerinin masraflarını karşılamak için İran-Osmanlı sınırına yakın olan Mergever ve Tergever nahiyelerinin gelirini ona bağışlamıştır⁶⁶. İran şahı, Seyyid Taha'yı kendi tarafına çekmek için ayrıca ona değerli bir aba, Necef taşından tapılmış süslü bir asa ile çeşitli hediyeler de göndermiştir. Ancak III. Selim, İran şahının bu hediyeleri göndermesi üzerine, Seyyid Taha'nın İran'ın etkisine girdiğini düşünerek adamlarından birini Seyyid Taha ile görüşmek üzere kendisine göndermiştir. Yapılan görüşmede Seyyid Taha'nın halifeye bağlılığında herhangi bir kusur olmadığı görülmüş, bunun tezahürü olarak da İran şahının göndermiş olduğu değerli hediyeleri sultana göndermiştir⁶⁷.

⁶³ Korkusuz, s.12.

⁶⁴ Korkusuz, s.16.

⁶⁵ 1788-1797 yılları arasında İran-Kaçar şahıdır.

⁶⁶ Daha sonra bu topraklar Şeyh Ubeydullah döneminde aileden alınca buna itiraz ederek Şah tarafından yapılan bağış ile ilgili evrakları Tebriz hükümetine sunmuştur. Bu konu hakkında tezin üçüncü bölümünde yer alan Toprak Meselesi kısmına bakılabilir.

⁶⁷ BOA İ.HR Dosya No:92 Gömlek No: 4493 Tarih: 29.M.1269; Korkusuz, s.16-17.

Seyyid Taha, Hakkâri bölgesinin bir bölümü İngiliz ve Rus çıkarlarının etkisi altındayken, kendisi Şemdinli bölgesinde Rus aleyhtarlığı yapmıştır. Rusların Kırım'dan Kafkaslara kadarki bölgeleri ele geçirme çabalarına karşı çıkararak Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır⁶⁸.

Seyyid Taha, 1828/1829 Osmanlı Rus savaşında, Osmanlı ve İran sınırının her iki tarafında yaşayan binlerce müridi ve aşiret reisiyle iletişime geçerek Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne saldırması durumunda, Ruslara karşı Osmanlı'nın yanında savaşmaları konusunda taahhüt almıştır. Ayrıca 1853-1854 Osmanlı-Rus savaşı öncesinde de Ruslara karşı bölge halkını hazırlamaya başlamış ve Osmanlı-İran sınırının her iki tarafında meskûn Sünnî Kürtleri, Osmanlı Devleti'nin lehine seferber etmiştir. 1853'te başlayan savaşa katılmaya kendisinin ömrü yetmediyse de onun yerine postnişin olan kardeşi Seyyid Salih ve oğlu Şeyh Ubeydullah savaşa katılmışlardır⁶⁹.

Sultan II. Mahmud döneminde başlayan ve Sultan Abdulmecid döneminde devam eden Fransız tipi merkezileşme çabalarının sonucunda Osmanlı sınırları içinde bulunan farklı coğrafyalardaki otonom yönetimlere son verme uygulaması Kürdistan'da da uygulanmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda kaldırılan Kürt emirliklerinden Hakkâri Mirliği'nin son yöneticisi olan Nureddin Beg'in isyanı bastırılıp sürgüne gönderilmesiyle, bölgeye gönderilen valiler Kürt aşiretleri üzerinde nüfuz kurmakta zorlanınca doğal olarak bölgenin dini liderleri olan şeyhler siyasi nüfuza da sahip olmuşlardır.

Kürt mirliklerinin kaldırılması sonucunda Kürdistan'da oluşan otorite boşluğu, Nureddin Beg'in son yıllarında onunla Osmanlı yöneticileri arasında arabuluculuk yapan Seyyid Taha'nın politik bir konuma gelmesini sağlamıştır⁷⁰. Onun ölümünden sonra siyasi otorite, Sadâte Nehri'nin en çok konuşulan ve üzerinde durulan bireyi olan Şeyh Ubeydullah'a geçmiştir.

⁶⁸ Korkusuz, a.g.e, s.16-17; Lale Yalçın-Heckmann, s.83.

⁶⁹ Kavak, s.111-114.

⁷⁰ Martin van Brunissen, The Sâdatê Nehrî or Gilânîzâde of Central, s.3.

1.4 Şeyh Ubeydullah'ın Kişiliği

Şeyh Ubeydullah'ın doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber kaynaklarda 1827⁷¹ veya 1831/H.1247⁷² olarak geçmektedir. Şeyh Ubeydullah, Hakkâri'nin Şemdinli ilçesine bağlı bir köy olan Nehri'de doğmuştur. O dönemde Şemdinli ilçesinin merkezi olarak da geçen Nehri, 400 haneden ibaret olup İran sınırına üç saat mesafedeydi ve Kürdistan'ın dini merkezi konumundaydı⁷³.

Şeyh Ubeydullah, babası Seyyid Taha'dan dini ilimleri tahsil etmiş olup Farsça ve Arapça bilmekteydi. Hadis ve tefsir ilimlerinde bilgi sahibi, abid, zahid, muttaki bir zattır. Şeyh Ubeydullah, Farsça yazmış olduğu hacimli eseri "Mesnevi"sinin büyük bir kısmı Nakşibendîlikteki silsile ile Abdulkadir Geylani hakkında olup birkaç şiiri Allah yolunda katıldığı savaşlar ile ilgilidir.

Şeyh Ubeydullah'ın babası Seyyid Taha 1853'te vefat edince amcası Seyyid Salih tarikatın başına geçip postnişin olmuştur. Amcası ile birlikte daha yirmili yaşlarında iken babasının müritleriyle birlikte 1853-1854 Kırım Savaşı'nda Ruslara karşı Kars cephesindeki savaşlara katılmış, başarısından dolayı Osmanlı Devleti'nden taltifat almıştır. Tarikat icazetini amcası Seyyid Salih'ten alan Şeyh Ubeydullah, amcasının 1865 yılında vefatından sonra Nehri'deki dergâhın başına kendisi geçmiştir.

Nehri ailesi hem Nakşibendîlik hem de Kadiriliği belli bir süre beraber devam ettirmişlerdir. Bu yüzden Şeyh Ubeydullah kendisine ait mühürlerde En-Nakşibendî El-Kâdirî elkabını kullanmıştır. Nehri ailesi mensubu oldukları ve her yönüyle örnek aldıkları Nakşibendî/Müceddi/Halidi şeyhleri gibi hiçbir zaman siyaset dışında kalmamışlardır. Nakşibendî Halidîler, Mevlana Halid'in bir vasiyeti olarak genelde yaptıkları zikirlerin sonunda Halife'ye dua ederlerken Şiilere de lanet etmişlerdir. Seyyid Taha döneminde İran Şah'ı Sünnilerle bir yakınlaşma sağlanmış ve Seyyid Taha'ya Osmanlı-İran sınırlarında bağışladığı birkaç köyün geliri ve idaresi daha sonra Şeyh Ubeydullah'a geçmiştir.

⁷¹ Dr.Cohran onu ziyaret ettiği 1880 yılında 53 yaşında olduğunu söyler. Bkz. Robert E. Speer, *The Hakim Sahib: The Foreign Doctor*, Fleming H. Revell Company, New York 1911, s.79.

⁷² Mehmet Çağlayan, *Şark Uleması*, Çağlayan Yayınları, İstanbul, 1996, s.51.

⁷³ Speer, s.79.

Nakşibendîlik silsilesinde Seyyid Taha ismi daha ön planda olurken Şeyh Ubeydullah'ın siyasi rolünün ağırlığı, onu Nakşibendî şeyhliğinin önüne geçirmiştir. Peygamberin soyundan gelmesi ve tarikat lideri olmasından dolayı bölgede güçlü bir nüfuzla sahip olmuştur. Hem İran'ın Kürt bölgelerinde hem de Osmanlı Kürdistan'ında çok sayıda müridi vardı. Günde 500 ile 1.000 kişi arasında değişen ziyaretçisi olurdu.⁷⁴ Misafirleri her sınıftan ve kesimden insanı kapsıyordu. Kapısına gelen herkesin karnı doyurulurdu, hele ki yetim ve öksüzler daha iyi bakım görürlerdi. Kıtık zamanlarında dahi fakirlerden günde altmış kişinin karnını doyuruyordu⁷⁵.

Şeyh Ubeydullah halk arasında Halife ve Mekke şerifinden sonra Sünni Müslümanların üçüncü kutsal lideri olarak kabul ediliyordu⁷⁶. İran tebaası Herki, Şikak gibi birkaç Kürt aşireti dışındaki bütün Kürtlerin sivil lideri⁷⁷ olarak insanların üzerinde tam otoriteye sahip olmuştur. Emirlerine uydukları sürece insanlara karşı çok nazik, aksi takdirde ise çok acımasız olabiliyordu⁷⁸. Kürtler içindeki yüksek makamına rağmen o, devlet adamlarında bulunmayan bir karaktere sahiptir. Herhangi bir iş için gelen herkesle az da olsa bireysel olarak görüşürdü. Halk onu büyük bir yol gösterici olarak görüp saygı duyar, dini ve vicdani konular hakkında kendisine danışır. Ev hayatı sade olup, sabahın ilk ışıklarından gece geç vakitlere kadar devletin ve halkın ihtiyaçlarıyla meşgul olurdu. İslami konularda tavizsiz olup, alkolün yaşadığı kasabaya girmesine asla müsaade etmezdi. Şeyhin halkı, ona derin bir saygı ve sevgi gösterir fakat aynı zamanda da itaatsizlik etme cüretinde bulunmazlardı. Onun sadece bir hâkim/kadı ve hükümdar olduğunu

⁷⁴Turkey No.5 (1881) *Correspondence Respecting The Kurdish Invasion of Persia*, Printed by Harrison And Sons, London 1881, Belge No.8 Ek 4.

⁷⁵Wilson, a.g.e, s.110.

⁷⁶Turkey No.5 (1881), Belge No.8 Ek 4; S.G. Wilson, *Persian Life and Customs with Scenes and Incidents of Residence and Travel in the Land of the Lion and the Sun*, Student Missionary Campaign Library- Fleming H. Revell Company, Chicago 1895, s.110; Speer, s.74.

⁷⁷Turkey No.5 (1881) Belge No.8 Ek 4; Speer, s.75. Şeyh Ubeydullah'ın çağrısı üzerine Şikak aşireti 1877-78 Osmanlı Rus savaşına katılmıştı. Şeyhin bu aşiretle arasının neden açıldığı konusunda bir bilgiye ulaşamadım. Ancak Herki aşiretiyle 1880 başlarına kadar iyi ilişkileri olan şeyhin bu aşiretle arası bu aşirete mensup bir kızın Gerdi aşiretine mensup biri tarafından kaçırılması olayında şeyhin verdiği kararı kendi aleyhlerine görüp şeyhle araları açılmıştır ve şeyhten intikam almak üzere yemin etmişlerdir. Bu konu hakkındaki hikâye için bkz. New York Daily Tribune, Sunday February 25, 1883

⁷⁸Speer, s.80.

söylerlerdi. Kendisi asla rüşvet almadığı gibi memurların almasına da müsaade etmezdi⁷⁹.

1880'in baharında hastalandığında kendisini tedavi etmek için çağırdığı misyoner Dr. Cochran, Şeyh Ubeydullah'ı ziyaret ettiğinde, elli üç yaşında olmasına rağmen görüntüsü ve hareketleriyle daha genç gösterdiğini, İran ve Arap edebiyatını iyi bildiğini, misyonerlerin ona gönderdiği İncil'in çoğunu okumuş olduğunu söylemiştir. Uygur düşünce ve hayatın nasıl olabileceğini öğrenmede istekli olan Şeyh Ubeydullah, Batı dünyasının yeni icatları ve önemli başkentleri hakkında Dr. Cochran'dan bilgiler almıştır. Bir hafta boyunca misafiri olduğu Şeyh Ubeydullah'ın, dini inançlarına göre sürekli olarak Allah'tan bahsettiğini ve O'nun emirlerini yerine getirmeye çalıştığını söyleyen Dr. Cochran, onu takvalı ve Hıristiyanlara karşı da çok adil, dini konularda özgürce konuşabilme fırsatı veren biri olarak nitelendirmiştir⁸⁰.

⁷⁹Turkey No.5 (1881), Belge No.8 Ek 4.

⁸⁰ Speer, s.74-81.

2.BÖLÜM: 1877-1878 OSMANLI RUS SAVAŞINDA ŞEYH UBEYDULLAH VE 1879 İMADİYE AYAKLANMASI

2.1 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşında Şeyh Ubeydullah

XIX. yüzyılda Rusya'nın sıcak denizlere ulaşma isteği onun Balkanlara olan ilgisini artırmıştır. Balkanlarda uyguladığı Panslavizm politikası nedeniyle, Balkanlar'da meydana gelen ayaklanmalara açık veya gizli destek vermektedir. Balkanlarda Rusya'nın uyguladığı Panslavizm politikaları onu Avusturya ile karşı karşıya getirmekteydi. Balkanlar üzerinde etkili olmaya çalışan bu iki devletin politikaları birbirinden farklıydı ve bazen bu durum onları savaş konumuna dahi getirmekteydi. Rusya, Balkanlarda Romanya ve Sırbistan tarzında Hıristiyan hükümdarların yönettiği bir dizi özerk devlet yaratmayı ön görürken, Avusturya ise kendi çıkarları ve Rusya'nın etkisini engellemek için Osmanlı topraklarının olduğu gibi korunmasının çok önemli olduğunu düşünüyordu¹. II. Mahmud'un başlattığı merkezileşme çabaları kısa süre içinde bir başarılı yüzyıllardır özerk olmaya alışmış olan imparatorluğun Balkanlardaki en uç noktası olan Bosna Hersek'te uygulanan kötü yönetim, toprak sahibi Müslümanlar ve köylü Hıristiyanları karşı karşıya getirmiştir. Bosna Hersek'teki bu huzursuzluk 1870'lerin başında Osmanlı imparatorluğunun tümünü pençesine alan kötü yönetim ve ekonomik sorunlar nedeniyle huzursuzluğun daha da büyümesine yol açmıştır. 1875 Temmuz'unda artan vergiler ve tarımsal koşulların katlanılmaz oluşu, büyük ölçüde Hıristiyan köylülerin vergi vermek istemeyip Müslüman toprak sahiplerine karşı ayaklanmalarına yol açıyordu. Bu ayaklanmalar büyük güçlerin başkentlerinde huzursuzluk ve Slav dünyasının büyük bir bölümünde ise sempati yaratıyordu².

Rusya, Hıristiyanları korumak amacıyla Osmanlı Devleti'ne 30 Aralık 1875'te verdiği notayla isyanların olduğu eyaletlere dini özgürlüklerin verilmesini, iltizamın kaldırılmasını ve Osmanlı hükümetinin köylülerin toprak sahiplerinden toprak satın almasına yardımcı olmasını ve dolayısıyla isyana yol açan tarım işçilerinin

¹ Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu*, Yapı Kredi Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 2010, s.197.

²Anderson, s.195; Manastırlı Mehmet Rifat Bey, *93 Harbi Faciası*, 1.Baskı, DBY Yayınları, İstanbul 2010, s.27.

sorunlarının azaltılmasını istemiştir. Osmanlı Devleti isteksiz de olsa bunu 13 Şubat 1876'da kabul etmişti ancak bu durum isyanların son bulmasında etkili olmamıştır³.

Balkanlar'daki bu karışıklık imparatorluğun diğer yerlerinde de olayların başlamasına neden olmuştur. Benzer şekilde Bulgaristan, Karadağ ve Sırbistan'da da olaylar oluyordu. Bütün bu karışıklığın ortasına Osmanlı Devleti'nde de yönetimde değişiklikler meydana gelmiştir. Sultan Abdulaziz tahtan indirilmiş yerine V.Murad geçmişti ancak o da ruhsal sorunlarından dolayı tahtan indirilmiş yerine Sultan II. Abdulhamid tahta geçmiştir.

Sultan Abdulhamid, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne müdahalesini engellemek için anayasayı ilan edeceğini ve bütün milletlerin temsilcilerinin olacağı bir meclis seçileceği sözünü vermiştir. Avrupa devletleri, Osmanlı'dan yapılmasını istedikleri reformları görüşmek üzere İstanbul'da Tersane Konferansı'nda bir araya gelmişlerdi. Osmanlı Devleti'nin temsilcilerinin katılmadığı hazırlık toplantılarında Bosna ve Hersek eyaletlerinin, Babıâli'nin büyük güçlerin de onayıyla atayacağı bir valinin yönetiminde tek bir eyalet olarak birleştirilmesine karar verilmişti. Ancak konferansın yapıldığı sırada anayasanın ilan edilmesi tüm durumu değiştirdi. Yeni anayasa bir meclis seçilmesini ve senato atanmasını, bağımsız yargı ve yerel yönetimin önemli ölçüde merkezi yapıdan çıkarılmasını öngördüğünden, Sultan'ın bütün tebaasının özgürlüğünü garanti altına alıyordu. Ancak bütün bu olup bitenler Rusya'yı tatmin etmeyerek Osmanlı ile büyük güçlerin de içinde yer aldığı bir savaş ortamı istiyordu. Rusya'nın amacı Balkanlardaki Hıristiyanların hakları olmayıp, kendi nüfuz alanını genişletmekti. Bundan dolayı da tek başına da kalsa Osmanlı ile yapılacak olan bir savaş, onun bu isteğini gerçekleştirme konusunda fayda sağlayabilirdi. Çünkü o dönemde Osmanlı Devleti zayıf bir durumdaydı ve Avrupalılarca hasta adam olarak isimlendirilmişti⁴. Sultan Abdulhamid'in akıllıca siyaset sayesinde Rusya'yı politikasında yalnızlaştırmıştır. Tersane Konferansı'nda, Balkanlarda yapılması istenilen reformlarla ilgili önerge Hıristiyan milletlerin temsilcilerinin de olduğu ayan meclisince oybirliğiyle reddedilmiştir. Ayrıca Sırplarla olan savaşta, Sırplar yenilgi alıp Osmanlı ile anlaşınca Rusya'nın

³ Anderson, s.98.

⁴Anderson, s.195-208; Manastırlı Mehmet Rifat Bey, s.33-35.

girişimiyle büyük güçler arasında ittifak kurma çalışmaları yapılmıştır. Rusya'nın büyük güçlere sunduğu bir protokole göre Osmanlı Devleti'nin seferberlikten vazgeçmesini ve büyük güçlerin denetleyeceği bir reform programının uygulanmaya konulmasını içermekteydi. Ancak İngiltere, Rusya'nın da seferberlikten vazgeçmesi durumunda Osmanlı'dan seferberlik çalışmalarını durdurmasını isteyebileceklerini belirtince sadece reformların yapılması konusunda ittifak sağlamış oldular. Sultan Abdulhamid, kendisine sunulan Londra Protokolü'nü 9 Nisan'da reddedince, Rusya 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne tek taraflı savaş açtı⁵.

Avrupa devletlerinin her birinin Osmanlı'ya yönelik politikaları farklılık arz ettiğinden, Rusya olası bir savaş durumunda tek başına olacağını bildiğinden Balkanlardaki hâkimiyetini sağlamlaştırmak ve diğer ülkelerin müdahale etmesini engellemek için girişimlerde bulunmuştur. Bu amaçla Balkanlarda en çok sorun yaşadığı ülke olan Avusturya ile savaş başlamadan önce 13 Mart 1877'de yaptığı anlaşmaya göre Avusturya'nın tarafsız kalması karşılığında Bosna Hersek'i işgal etmesine Rusya müsaade edecek ancak Rusya, Balkanlarda büyük bir Slav devleti kuramayacaktır.⁶ Böylece Rusya gözü arkada kalmadan Osmanlı ile savaşabilecektir. İngiltere ise özellikle Bulgar meselesinde ülkesinde yayınlanan gerçek dışı yayınlar ile kamuoyunda Osmanlı karşıtlığının oluşması ve Avrupa güçler dengesinin elverişsizliği nedeniyle tarafsızlık politikasının kendisi için tek çıkar yol olduğunu görmüştür⁷.

Fransa ve İtalya Osmanlı Devleti'nin Londra Protokolü'nü reddetmesine karşı çıkararak reformların yapılması hususunda Osmanlı'ya baskı yapmışlardır ancak bir sonuç alamayınca seferberliğin devam ettiği bir sırada tarafsız kalacaklarını ilan etmişlerdir⁸.

⁵ Manastırlı Mehmet Rıfat Bey, s.37-38.

⁶ Salma Arfaoui, *Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve Avrupa Devletlerin Tutumu*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.109; Hakkı Yapıcı, 1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Yabancı Devletlerin Tutumu, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Yıl: 5 Sayı: 5, Ekim 2012, s.330; M.Rıfat Bey, s.51.

⁷ Mithat Aydın, İngiliz-Rus Rekabeti Ve Osmanlı Devleti'nin Asya Toprakları Sorunu (1877-1878), *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 38, Erzurum 2008, s. 256.

⁸ Salma Arfaoui, s.99.

Almanya, Avrupa kıtasında her hangi bir devletin güçlenmesini istemediğinden, Rusya'nın bu savaşa yalnız girmesini sağlamaya çalışıyordu. Ayrıca Balkanlarda Slav birliğini istemediğinden Rusya'ya, Avusturya'yı tarafsız tutacağına dair söz vererek kendisi de tarafsız kalmayı tercih etti⁹. Bütün bu devletlerin konumu savaşın kimin lehine değişeceğine bağlı olarak değişeceğinin bir göstergesiydi.

Osmanlı Devleti 93 Harbi sırasında Rusya'ya karşı birden fazla cephede savaşmak durumunda kaldı. Rusya bir yandan Balkanları ele geçirmek, öbür taraftan da Uzak Doğu'ya uzanmak için Kafkaslardan Osmanlı'ya karşı saldırıya geçmiştir. Avrupa devletleri, aralarında çıkar çatışması olmasına rağmen, konu Osmanlı Devleti olunca kendi aralarındaki ihtilafları bir kenara bırakıp tarafsız kalmayı tercih etmişlerdir. Tarafsız gibi görünüyor olsalar da aslında Rusya ile resmen olmasa bile gizli bir ittifak içerisindeydiler. Hıristiyan devletler savaş ortamında aralarındaki çatışmaları bir kenara bırakabilmişlerdi.

İran Müslüman bir devlet ve Osmanlı'nın sınır komşusu olması nedeniyle Kafkas Cephesi'nde olabilecek gelişmelerde, Osmanlı'dan sonra en çok zararı görecektir ülke olmasına rağmen tarafsızlığını ilan etmiştir. Ancak gizli olarak savaşın devam ettiği bir dönemde, Rusya'ya yaklaşarak askerî ve mühimmat yönünden ona destek vermekten geri durmamış, Rus ordularına 4.000 asker ile bir miktar top yardımı yapmıştır.¹⁰ Ayrıca savaşın devam ettiği dönemde Osmanlı'ya yardım için İran'dan gelen Kürt aşiret güçlerinin geçişini de engellemeye çalışmıştır.¹¹ İran Rusya'ya karşı cömert davranmasının karşılığını savaş sonrasında elde etmiştir. Nitekim daha sonra savaş tazminatı olarak Osmanlı'nın Rusya'ya vereceği 1.400.000.000 Rublelik ödemedi Hotur ve civarının İran'a bırakılması karşılığında tazminattan 400.000 Rublelik indirim yapılmıştır¹².

Osmanlı Devleti bilhassa Balkanlardaki ayaklanmalara son vermek ve Avrupalı güçlerin Hıristiyanları bahane ederek içişlerine engel olmak için anayasayı yürürlüğe

⁹ Salma Arfaoui, s.108; Hakkı Yapıcı, s.329.

¹⁰ Hakkı Yapıcı, s.331.

¹¹ Turkey No.1 (1878) Belge No.78.

¹² Mithat Aydın, s.227; Aydın'ın Hotur olarak belirttiği yeri Melike Sarıkçıoğlu Kotur olarak belirtmektedir ki kanımızca bu isim daha doğrudur. Bkz.Melike Sarıkçıoğlu, *Osmanlı İran Hudud Sorunları (1847-1913)*, TTK, Ankara 2013, s.98.

koymuştu. Ancak bu dahi Avrupalı devletleri özellikle de Rusya'yı tatmin etmemiştir. Bu durumda Rusya, yapılmasını istediği bir kıta protokol hazırlayarak İngiltere'nin onayına sunmuştur. İngiltere dışışleri bakanı Lord Derby, protokol hakkında Londra'daki Osmanlı elçisi Musurus Paşa'yı çağırıp “*Rusya elçisinin imzalatmak üzere getirdiği protokolü İngiltere Devleti kabul ve imza edemediğinden, bugünden sonra Osmanlı Devleti kendini Rusya ile harp halinde bilmelidir*”¹³ demiştir. Osmanlı Devleti her ne kadar savaşa daha önceden başlayarak hazırlıklarını yapıyor olsa da bahsi geçen durumun İstanbul'a haber verilmesiyle Osmanlı Devleti savaş hazırlıklarını hızlandırmıştır.

Doğu Anadolu bölgesinde daha önce Osmanlı ve Rusya arasında 1828-1829 Savaşı ile 1853-1856 Kırım Savaşı yapılmıştı. Bu savaşlarda Kürtler, bazen tarafsız kalmış olsalar da genellikle Osmanlı Devleti'nin yanında yer almışlardır ancak az da olsa bazı Kürt aşiretleri Rusya'nın yanında yer almıřlardır¹⁴. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın da yakınlarda başlayacağını öngören Osmanlı Devleti ve Rusya bu savaşta Kürtlerin kendi saflarında savaşmaları için hazırlıklarını yapmaya başlamışlardır.

Osmanlı Devleti, Ruslara karşı Doğu Cephesi'ndeki asker ihtiyacını karşılamak için ilk çare olarak önce redif askerlerinin sayısını artırmakta gördü. Ancak bu dönemdeki kıtlık ve diğer felaketler, ayrıca yıllarca bölgedeki savaş durumundan bıktıklarından, savaşa gitme konusunda isteksizliğin artmasına ve asker kaçaklarının sayısında artışlar meydana getirmiştir.

Ekim 1876'da Semih Paşa Van ve Muş mutasarrıflıklarından iki yıllığına redif askeri olarak alınacak kişilerle birlikte, daha önce redif askeri olarak nizamiye taburlarında görev yapmış ihtiyat mevcudunun yanı sıra, oluşturulmak istenen

¹³Gazi Ahmet Muhtar Paşa, *Anılar 2- Sergüzeşti Hayatımın Cildi Sanisi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul Ekim 1996, s.7.

¹⁴ Mehmet Demirtaş, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kürtler, *Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu Bildiriler*, Ed. Orhan Kılıç, Cilt 2, TTK Yayınları, Ankara 2014, s.46.

muavine askerlik¹⁵ için dahi Kürt aşiretlerinin asker vermek istemedikleri konusunda telgraflar almıştır¹⁶.

Osmanlı Devleti, Ruslara karşı istenilen miktarda askeri kuvvet bulamayınca bu kez Kürt şeyhlerine, müritleriyle birlikte cihada katılma çağrısında bulunmuştur¹⁷. Osmanlı Devleti, Kürt aşiretleri üzerinde nüfuz sahibi olan ve İran'a kadar etkisi olan Şeyh Ubeydullah'a haber yollayarak, Ruslara karşı yapılacak savaşta asker toplamasını istemiştir. Çünkü Şeyh Ubeydullah, Kürt halkının büyük çoğunluğunun dinsel önder olarak tanıdığı seçkin bir kişiliktir. Şeyh Ubeydullah, seyyid olduğundan belli bir aşirete mensup değildi ama bir dinsel önder olarak bütün Kürdistan'ın en ücra köşelerlerine kadar, Süleymaniye'den Bayezid'e¹⁸ kadar ünü yayılmıştı. Averyanov'a göre Osmanlı hükümetinin yardım için Şeyh Ubeydullah'a başvurması da bu yüzden ve Kürtleri Osmanlı'yı savunmak için aşiret güçlerini yönlendirmede elde edilecek başarı da şeyhe bağlanmıştı¹⁹.

Şeyh Ubeydullah'ın cihada davet edilmesi durumuyla ilgili kendisinin yazmış olduğu Mesnevi'sinde belirttiğine göre "*devletten gelen mühim bir emirde milleti Ruslara karşı savaşa teşvik etmesi*" isteniyordu. Devletten gelen bu emir karşısında hemen harekete geçtiğini söyleyen Şeyh Ubeydullah, 50.000 kişi hazırlayacağını vaat ederek özellikle Kürt şeyhlerine ve aşiret reislerine askeri güçleri ile birlikte Ruslara karşı yapılacak cihada katılmalarını istediği davet mektupları göndermiştir²⁰.

¹⁵ Yardımcı/destek birliklerine verilen isimdir.

¹⁶ P.İ.Averyanov, *Osmanlı İnan Rus Savaşlarında Kürtler*, 1.Baskı, Avesta Yayınları, İstanbul 2010, s.142.

¹⁷ Averyanov, Kürtlerin Halife'yi meşru görmediklerini ve kendi şeyhlerini halife olarak gördüklerini yazmaktadır. Ancak şunu diyebiliriz ki Averyanov eserinde genel olarak Kürtleri Rus ve Ermeni yanlısı gibi gösterip onları kendi safına katmaya çalıştığından tahrifatlarda bulunmaktadır. Kürtler hiçbir zaman Osmanlı halifesini gayri meşru görmeyip emirlikler döneminde ve sonrasında da Osmanlı halifesi adına hutbe okutmuşlardır. Nakşibendilikteki halife kavramı ise bir şeyhten icazet aldıktan sonra o şeyhin bir nevi temsilcisi demek olup kendisi de artık şeyhlik payesini almaktaydı. Bu yüzden Averyanov ya şeyhlik geleneğini bilmediğinden ya da bilinçli olarak yanlış bilgiler vermektedir. Maalesef Averyanov'un bu tür verdiği bilgiler tahlil edilmeden bazı kişilerce kullanılmaktadır.

¹⁸ Mehmed Ârif Bey, *Başımıza Gelenler*, İz Yayıncılık, 3.baskı, İstanbul 2009, s. 701

¹⁹ Averyanov, s. 144.

²⁰ Seyid İslam Duagü, *Mesnevi Şeyh Ubeydullah Nehri Tuhfetul Ehab*, Urmiye 1999, s.107. Şeyh bu sayıya ulaşacağını umarak sayıyı yüksek söylemiş olabilir ancak bu sayıya ulaşamamıştır. Savaşın sonraki yıllarda ise 40.000 kişi ile katıldığını söylemektedir. Bkz. BOA Y.PRK.AZJ, Dosya No:4 Gömlek No:96 Tarih:18.Za.1298. Ancak bu sayı da abartılı bir sayıdır.

Şeyh Ubeydullah'ın Kürtlerden oluşturacağını umduğu ve vaat ettiği asker sayısının miktarı her ne kadar abartılı da olsa bu durum Rusya'yı tedirgin etmeye yetmiştir. Kürtlerin böylesi muazzam bir kuvvetle Ruslara karşı savaşacakları söylentisi İstanbul'daki Rus büyükelçi İgnatyev'e de ulaşmış olacak ki hemen Rusya'nın Kafkasya orduları başkomutanına bir telgraf göndererek, Kürtlerin desteğinin kazanılması için onlarla gizli ilişkilerin kurulmasını istemiştir. Bu yapılmadığı takdirde Kürdistan'ın savaşçı halkının tamamının Rusya'ya karşı tavır alacağını söylemiştir²¹.

Kürtler savaşa katılmadan öncede Ruslar, kendilerine yakın bölgelerdeki Kürt aşiretleri üzerinde hâkimiyet sağlamak ve onları kendilerine bağlama düşüncesindeydiler. İgnatyev'in Kürtlerin sempatisini kazanmasını istemesi üzerine harekete geçen Rusların Kafkas komutanı, Kürt aşiretlerinin rüşvetle kendi saflarına geçeceklerine emindi. Kendilerine bağlı Erivan bölgesindeki Kürtler üzerinden, Osmanlı coğrafyasındaki Kürt aşiretlerle temas kurmaya çalışmışlardır. Ancak Rusya, Kürt aşiretlerinin tamamına nüfuz edemeyeceğini bildiğinden, Osmanlı-Rus sınırındaki aşiretleri kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Onlara bu konuda yardımcı olanlar ise Erivan'daki Kürt milislerin komutanı Cafer Ağa ile Kağızman Kaymakamı Ahmet Ağa olmuştur. Cafer Ağa, Bayezid bölgesindeki Kürtleri, Ahmet Ağa ise Kars bölgesindeki Kürtleri Rusya tarafında yer almaları için ikna edeceklerdi. Ruslar maaş, erzak, sıcak aş ve yem tayinatı teklifleri yapmalarına rağmen sadece Kars bölgesindeki bir kaç Kürt aşireti dışında Kürtlerin desteğini alamadılar. Savaş başladıktan sonrada Rus komutan Erivan'daki Kürtler ile ilgili beklentilerinin gerçekleşmediğini ve Kürtlerin kendi saflarında yer almadığından yakınıyordu²².

Şemdinli'deki Nehri köyünden “yeşil sancak”ını alıp yola çıkan Şeyh Ubeydullah, asker toplamak için ilk olarak Gevar'a²³ gitti. Gevar'da birkaç gün kalan Şeyh Ubeydullah, kendisinin yapmış olduğu davet sayesinde çok kişinin cihad

²¹Nejat Abdulla, *İmparatorluk, Sınır ve Aşiret*, Avesta Yayınları, İstanbul 2010, s. 250; Halfin, *19.Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler*, Komal Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2008, s. 90; Averyanov, s. 146.

²²Averyanov, s.146-161.

²³Gevar, Hakkâri'nin Yüksekova ilçesinin eski ismidir.

sancağı altına girdiğini söylemektedir²⁴. Emrindeki üç yüz silahlı savaşçı ile Hakkâri'den hareket eden Şeyh Ubeydullah, geçtiği yerlerdeki aşiret reislerinin bir kısmı askerleri ile birlikte kendisine katılmıştır²⁵. 1877 yılının Ocak ayında Van'a gelen Şeyh Ubeydullah, çevresinde Kürt birliklerini toplamaya devam etti. İran sınırından Aladağ ve Erzurum'a, Musul sancağından Diyarbakir'e kadar uzanan muazzam bir coğrafya üzerinde yaşayan kalabalık Kürt grupları, Şeyh Ubeydullah'ın cihad davetine uyarak muavine birliklerine yazılıyorlardı. Kürtlerin, böylesi bir şeyhin çağrısına uyarak Ruslarla savaşa iştiraki, Osmanlı'ya kuşkusuz bir yarar sağlamıştır. Şeyhin çağrısı, Ruslarla savaşın haklılığını Kürtlerin gözünde kutsallaştırıyordu. Ruslara karşı kesin zafer kazanılacağı konusunda da onlara inanç aşıyordu²⁶.

Van fırkası komutanlığında olan Faik Paşa'ya, Hakkâri tarafında Nakşibendî/Halidiyye tarikatı büyüklerinden Seyyid Taha hazretlerinin oğlu ve o taraftaki bütün Kürtlerin itimat ve hürmet ettikleri bir zat olan Şeyh Ubeydullah Efendi'nin, kırk-elli bin kadar nefer Kürt muavene askeri ile savaşa katılacağı Dersaadet tarafından haber verilmişti²⁷.

Savaşın başlamasına kısa bir süre kala Anadolu cephesinin tek bir mevkiden komuta edilmesi için Doğu Cephesi müşirliği yani Erzurum Cephesi başkomutanlığına Ahmet Muhtar Paşa getirilmiştir. Ahmet Muhtar Paşa'ya, cepheye gitmeden önce toplam askeri kuvvetin 69 tabur nizamiye ve redif askeri ile Erzurum valisi Kurt İsmail Paşa'nın Kürtlerden toplayacağını söylediği 32 tabur yardımcı kuvvetten oluşacağı söylenmişti²⁸.

Ahmet Muhtar Paşa İstanbul'dan ayrılıp cepheye geldiği zaman, ilk olarak mevcut askerlerin ne kadar olduğunu tespit etmeye çalışmıştır. Buna göre 51.514 nizamiye ve redif askerlerinden oluşan 74 tabur, çoğu zayıf ve yaşlı 1.986 kişiden oluşan 4 süvari alayı, 1.940 kişiden oluşan seyyar topçu alayı ve 2.120 kişiden oluşan

²⁴Duagü, s.115.

²⁵Halfin, s.90.

²⁶Averyanov, s.145.

²⁷BOA İMMS Dosya No:56 Gömlek No: 2528 Tarih: 08/S/1294.

²⁸Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikat*, Berekat Yayınevi, İstanbul 1983, s. 334.

kale topçuları olmak üzere toplamda 57.560 kişiden oluşuyordu²⁹. Ayrıca kendisine Erzurum valisi Kurt İsmail Paşa'nın Kürtlerden ve saireden oluşturacağı söylenen 32 tabur muavene askerlerin tamamının toplanmadığını görünce bu durum karşısında hayal kırıklığına uğramıştır³⁰.

Kurt İsmail Paşa'nın Kürt ileri gelenlerine güvenerek söylediği 32 tabur yardımcı kuvvet ise kâğıt üzerinde tasarlanmış hayali bir firkadan ibaretti. Çünkü redif askerleri bakayasına karşılık, Kürt reisleri tarafından o miktarda muavene askeri gönderileceğine dair yapılan aldatıcı taahhütlere kapılmıştı. Askeri daire de buna kanarak adı geçen hayali fırkayı ordu kuvvetine ilave etmişti³¹.

2.1.1 Bayezid Savunması

Van ve Bayezid fırkası kumandanı Ferik Faik Paşa'ya yazılan talimata göre Van fırkasına katılmak üzere Şeyh Ubeydullah 50.000, Siirtli Şeyh Hamza ve Musullu Şeyh Mehmed ise 4.000'er adam toplayacaklardı³². Onlara verilen göreve göre, savaş ilan edildiği zaman nizamiye askerleriyle birlikte bir miktar muavene Bayezid'de kalacak, geri kalan atlı muavene askerlerden çeteler tarzında oluşturulan birlikler hemen hududu geçerek Revan arazisini istila ettirmek, düşmanın arkasını tehdit etmek, kabilelerini vurmak velhasıl aralarını altüst eyleyip düşmanı şaşkırtmaktı. Şayet geri çekilme gerekirse Eleşkirt kumandanıyla muhabere ederek icabına göre arada mevki alarak her an ve zaman müdafaa hali kalınmamak üzere Van'a doğru çekilmektir³³.

Bütün bu askeri planlamalar kâğıt üzerinde kalmaktan öteye geçemedi. Çünkü Bayezid tarafının muhafazası için oluşturulmuş olan Van askeri fırkası altı buçuk tabur piyade ve iki bölük süvari nizamiye askerlerinden ibaret olup bunların mevcudu 3.500 kişi idi. Ayrıca şeyhlerin toplayacaklarını söyledikleri miktarın aksine tahminen 2.000 kadar süvari ve 6.000 kadar piyade muavene olmak üzere

²⁹Gazi Ahmet Muhtar Paşa, s.8.

³⁰Gazi Ahmet Muhtar Paşa, s.9.

³¹Mahmud Celaleddin Paşa, s.334; Gazi Ahmet Muhtar Paşa, s.9.

³²Gazi Muhtar Paşa, s.17; Nejat Abdulla, s.251; Halfin, s.91; Averyanov, s.153. Manastırlı Mehmet Rifat Bey buna Şeyh Cemaleddin'in 20.000 milisini eklemektedir.

³³Manastırlı Mehmet Rifat Bey, s.176-177; Gazi Ahmet Muhtar Paşa, s. 17; Averyanov, s.153.

8.000'i geçmemiştir. Sonuç olarak Van ve Bayezid tarafları düzenli ve düzensiz on bir bin beş yüz askere emanet edilmiştir³⁴.

Kafkas Cephesi'nde kâtiplik görevi yapan Mehmed Arif, elli bin neferin katılacağı haberini şayia olarak isimlendirmekte ve ona göre, imkânsız bile olsa, her güçlüğü büyüklerine kolay göstererek, kazanacağı teveccüh ile menfaat ve kârını arttırmaya bakan ve bunu adet edinen bazı memurin-i kiramın bir eseri olarak görmektedir³⁵. Ahmed Muhtar Paşa'ya göre Şeyh Ubeydullah'ın bu kudretini ve ahalinin vatanperver hislerle dolu olduğunu öyle şa'şalı sözlerle Dersaadet'e arz etmiş olduklarından, herkesle beraber Merkez-i Hilafet dahi, Şeyh Ubeydullah'tan öyle mukaddes bir hizmet beklediğini söylemektedir³⁶.

Manastırlı Mehmet Rıfat Bey'e göre de şeyhlerin toplayacağını söyledikleri asker miktarı hayaldi çünkü şeyhlerin, farz olunan askeri birer sıfır noksanıyla 5.000 ve 2.000 olarak harp ilanından iki ay sonra toplanabildi³⁷.

2.1.2 İranlı Kürtlerin Cihada Davet Edilmesi

Asker sıkıntısı çeken ve bölgeden istediği asker sayısına ulaşamayan İstanbul, bu sıralarda yine Şeyh Ubeydullah aracılığıyla, İran'daki Kürtleri Rusya üzerine savaşa sokmak için harekete geçti. Nakşibendî şeyhi olan Ubeydullah sadece Osmanlı coğrafyasındaki Kürtler üzerinde değil aynı zamanda İran Kürtleri üzerinde de bir dini lider ve otorite olmasından dolayı, İran'daki aşiret reislerine haber göndererek, onları Osmanlı Devleti'ne yardım etmeleri için çağırdı. İran'daki Kürtler arasında cihad çağrısı yapma görevi Şeyh Ubeydullah tarafından oğlu Şeyh Abdulkadir'e verilmişti. Şeyh Abdulkadir'in İran'da yaptığı cihad çağrısı üzerine Uşnu, Urmiye, Savucbulak bölgelerindeki Celali ve Şikak gibi aşiretler sınırı geçip Osmanlı tarafına geçtiler³⁸.

³⁴Mahmud Celaleddin Paşa, s.340.

³⁵Mehmed Ârif Bey, s.239.

³⁶Gazi Ahmed Muhtar Paşa, s.9.

³⁷Manastırlı Mehmet Rıfat Bey, a.g.e, s.176.

³⁸Turkey No.1 (1878) Belge No.78; Mohammad Reza Nasiri, *Nâsıreddîn Şah Zamanında Osmanlı-İran Münasebetleri (1848-1896)*, Tokyo University, Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, Printed by Tokyo, 1991, s.138.

Şeyh Ubeydullah'ın cihad çağrısına uyan Şikak aşiretinden 500 kişi aşiret reisi Ali Ağa'nın oğlu Topal Ahmet öncülüğünde Başkale civarına gelmişlerdir³⁹. Başkale'de Ermeni nüfusunun da olması nedeniyle ve özellikle barış dönemlerinde dahi yağmacılık faaliyetleriyle meşhur olan Şikak aşiretinin eline şeyhin çağrısı bir fırsat vermiş olacak ki sınırı geçer geçmez yaptıkları yağma faaliyetleriyle şikâyet konusu olmuşlardır. Özellikle Başkale civarında Hıristiyanlarca kutsal kabul edilen Aziz Barthelemo'nun mezarı ve içinde bulunduğu kilise yağmalanınca bölgedeki Ermeniler korkularından, sınırın da yakın olması nedeniyle, İran'a sığınmışlardır. Ermenilerin, durumu İngiliz konsoloslarına şikâyet etmesiyle Şikak aşireti sorun olmaya başlamıştır.

Şeyhin cihad çağrısının İran Kürtleri arasında karşılık bulmasıyla bölgede başlayan hareketlilik, İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Bu durumda Tebriz konsolosu Kürdistan boyunca ve her iki ülkenin sınırlarında oluşan hareketlilik ve bölgenin durumundan duyduğu endişeleri, Tebriz hükümetine bildirerek İran Kürtlerinin sınırı geçmelerinin engellenmesini istemiştir⁴⁰. Özellikle Şikak aşiretinin yaptığını iddia ettiği, Ermeni köylerinin ve kiliselerinin özellikle de Hıristiyanlarca kutsal kabul edilen Aziz Bartholomev'in mezarının ve manastırının yağmalanmasından şikâyet ederek her iki devleti de olanlardan sorumlu tutuyordu⁴¹.

Osmanlı Devleti'nin Tebriz şehbenderi Behçet Efendi, Kürt aşiretlerinin sınırı geçmelerinin sorumluluğunun kendilerine ait olmadığını belirterek, ayrıca bahsi geçen aşiretin Türk sınırları içerisinde gerçekleşmiş olduğu sorunlardan dolayı onlara müdahalede bulunmak için Van valisine talimat verildiğini söylemiştir⁴². İran ise şeyhe bağlı Kürtlerin, Rusya'ya karşı olan savaşta Osmanlı'ya yardım etmeleri için Şeyh Ubeydullah tarafından davet edildiklerini ancak bu bahaneyle giden Şikak aşiretinin asıl amacının yağma ve şiddet yaratmak olduğunu söylemiştir⁴³. Ayrıca şikâyet konusu olan yağma, hırsızlık gibi vakaların, şeyhin aşiretlere verdiği izinden

³⁹Turkey No.1 (1878) Belge No.78 Ek 1 ve No.178 Ek 2.

⁴⁰ Turkey No.1 (1878) Belge No.78.

⁴¹ Turkey No.1 (1878) Belge No.178, Belge No.178 Ek 1, Belge No.175, Belge No.287 Ek 1.

⁴² Turkey No.1 (1878) Belge No.77 Eki.

⁴³ Turkey No.1 (1878) Belge No.78, Belge No.175, Belge No.175 Ek 4, Belge No.317 Eki.

kaynaklandığını, bu nedenle sorumluluğun şeyhe ait olduğunu belirten İran, ayrıca bütün bu olup biten olayların asıl sorumlusunun da Osmanlı olduğunu söylemiştir⁴⁴.

Sınırdaki meydana gelen gelişmelerin, Osmanlı ve İran'a bir fayda sağlamayacağını⁴⁵ düşünen İngiltere, tarafsız bir ülke olarak İran'ın savaş ilanının ardından, hiçbir unsurunun Türkler için savaşmak üzere ülkesini terk etmesine izin vermemesi gerektiğini düşündüğünden, konu hakkında daha çok İran'a baskı yapmıştır⁴⁶.

İran her seferinde Kürt aşiretlerinin sınırı geçmelerinin müsebbibinin Osmanlı olduğunu çünkü cihad çağrısının onlardan geldiğini söyleyerek sorumluluk almayı reddetmiştir. Buna rağmen Kürt aşiretlerinin sınırı geçmelerini engellemek için askeri birlikler gönderdiğini fakat bu birliklerin yetersiz kaldığını⁴⁷ ve aşiretleri geri getirmek için gönderilen elçinin, Şikak aşiretini ikna edemediğinden de yakınmıştır⁴⁸. İran buna delil olarak da Şikak aşiretinin savaşta gösterdiği yararlılık üzerine, reisleri Topal Ahmet'in Osmanlı yetkilileri tarafından kılıçla ödüllendirildiğini ve İran'ın onlara baskı yapması veya onları ülkesine kabul etmemesi durumunda, Osmanlı tabiiyetine geçebileceklerinin sözünün Osmanlı yetkilileri tarafından kendilerine verildiğini iddia etmiştir⁴⁹. İran, üzerindeki sorumluluğu kaldırmak için, Osmanlı tarafından gerekli adımların atılmaması durumunda, tarafsızlığını bozabileceğini de söylemiştir⁵⁰.

Savaş cephesindeki Kürt muaneve askerlerinin erzak sıkıntısı çekmeleri nedeniyle etraftaki Müslüman ve Hıristiyan köylerini yağmalamaları ve bu durumda özellikle Ermenilerin⁵¹ gördüğü zarar nedeniyle, İngiltere hem Osmanlı'yı hem de İran'ı suçlu bularak Şikak aşiretinin bir an önce engellenmesini istiyordu. Osmanlı Devleti de cihad etmek için gelen Şikak aşireti mensuplarının yaptığı yağma

⁴⁴ Turkey No.1 (1878) Belge No.315 Eki, Belge No.316 Ek 3.

⁴⁵ Turkey No.1 (1878) Belge No.78.

⁴⁶ Turkey No.1 (1878) Belge No.317 Eki.

⁴⁷ Turkey No.1 (1878) Belge No.78.

⁴⁸ Turkey No.1 (1878) Belge No.315 Eki, Belge No 316 Ek 3.

⁴⁹ Turkey No.1 (1878) Belge No.316 Ek 3, Belge No.317 Eki.

⁵⁰ Turkey No.1 (1878) Belge No.176 Ek 1.

⁵¹ Ahmet Muhtar Paşa Ermenilerin savaşta Ruslara yardım ettiğinden dolayı Kürt aşiretlerin onların köyünü yağmaladığını söylemektedir.

faaliyetlerinin dayanılmaz hale geldiğini görünce onları yollamak istemiştir ancak bu konuda başarılı olamamıştır⁵². Ermeni, Nasturi ve misyonerlerin devam eden şikâyetleri karşısında İngiltere, Osmanlı Devleti'ne olayları sonlandırması konusunda daha fazla baskı yapmıştır. Bu baskı sonucunda Babîâli, Muş mutasarrıfını görevlendirerek bölgedeki asayişin sağlanmasını istemiştir. Mutasarrıfın bölgeye gidip asayişini sağlamasından sonra Ermenilerden gelen şikâyetler böylece son bulmuştur⁵³.

İran ve Osmanlı arasındaki sıkıntı Şikak aşiretinin varlığıyla sınırlı olmamıştır. Urmiye valisi İkbâlüddevle, sınır boylarında oturan aşiretlerden ve Kürtlerden asker toplamaya memur edilen ve Urmiye civarında bulunan Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Abdulkadir'in faaliyetlerinden rahatsızlık duyarak, bu durumu Tebriz hükümetine bildirmiştir. Tebriz'e gönderilen raporda, bölgedeki Kürtlerin Osmanlı'ya yardım etmek için hareket etmeleri durumunda, bunun İran'ın Osmanlı ve Rusya ile olan dostluğuna zarar vereceğini belirterek şeyhin, kendi vatandaşları olan aşiretlerle meşgul olmasına engel olunması gerektiği söylenmiştir. Ancak İkbâlüddevle'nin, Şeyh Abdulkadir'e yaptığı hiçbir çağrı karşılık bulmamıştır. Şeyh Abdulkadir, cihadın bütün Müslümanlara farz olduğunu belirterek, İran devletinin kendi mürit ve mensuplarına engel olamayacağını, eğer başka türlü hareket ederlerse kuvvete başvuracağını da söylemiştir⁵⁴.

Aynı dönemde, Osmanlı ajanlarının İran'daki Makû hanlığında bulunan Kürtleri kışkırtma faaliyetlerine girişmesi, İran'ın Rusya safında savaşa girme arzusunu artırdı. Durumdan haberdar olan Rusya'nın İran'a yaptığı baskılar sonucunda İran hükümeti, sınırdaki Kürtlerin sürekli olarak Osmanlı tarafına geçmesinden iyice huzursuzluk duymaya başladı ve bu durumla ilgili Osmanlı hükümeti ile İngiliz yöneticilerine şikâyette bulundu. İran, eğer yapılan tahrikler kendi sınırında kargaşalıklar yaratmaya devam ederse, Osmanlılara karşı savaş ilan edeceğini de bildirdi⁵⁵. Osmanlı'ya sınır ihlalleri ile ilgili durumu bildirmesine rağmen çözüm bulamayan İran, bu sefer Şeyh Ubeydullah'ı, dolayısıyla Kürtleri

⁵² Turkey No.1 (1878) Belge No.175 Ek 4.

⁵³ Turkey No.1 (1878) Belge No.204 Ek 2

⁵⁴ Mohammad Reza Nasiri, s.138.

⁵⁵ Halfin, s.96.

savaştan koparmanın yollarını aramıştır. Böylece Tahran hükümeti, Ruslarla bozuşmamak için, Seyyid Taha zamanından beri Şeyh Ubeydullah ailesinin İran'dan aldığı birkaç köyün gelirini kesmiştir⁵⁶.

2.1.3 Şeyh Ubeydullah'ın Savaş Alanını Terk Etmesi

Şeyh Ubeydullah, Kürtlerden toplayacağını söylediği muavene askerlerle birlikte, Van komutanlığına bağlı olarak Bayezid fırkasında görev yapacaktı. Ancak savaş başlamasına rağmen, toplayacağını söylediği miktardaki askeri güce ulaşamadığından, Van'da kalıp görev yerlerine geç gitmişlerdi. Şeyh Ubeydullah'ın toplayacağını vaat ettiği muavene asker sayısına ulaşılamadığından, Bayezid fırkasına bağlı askeri güç ancak 1080 kişiden oluşan iki tabur piyade nizamiye askeri, 60 süvari ve iki dağ topundan ibaretti⁵⁷. Ancak bu askerler Bayezid'i savunmak için yetersiz kalmışlardır. Nitekim Rus ordusuna bağlı Erivan fırkası on tabur piyade, 4.000 kadar süvari ve 20 topla birlikte Bayezid'e doğru gelince, Bayezid fırkası Ruslara karşı koyamayacağını düşünerek şehri terk etmişlerdir. Böylece Ruslar savaş yapmadan Bayezid'i işgal etmişlerdir. Rus ordusu Bayezid'i aldıktan sonra askerlerinin bir kısmını burada bırakıp geri kalanlarını da Diyadin'e sevk etmişlerdir. Bu durum üzerine Kürt aşiretlerinden oluşan süvariler, Bayezid'i kurtarmak için Bargiri'de bir araya gelmişlerdir. Burada toplanan Şeyh Ubeydullah'a bağlı Kürt süvari askerlerinin sayısı 8.000 civarındadır⁵⁸.

Bayezid'i işgal etmiş olan Rus birliklerinin keşif amacıyla Kazlıgöl civarında görülmesi üzerine, Kürt askerleri onlarla çarpışmış ve onları Bayezid'e kadar takip etmişlerdir. Bayezid'de kışlalarında sıkışmış olan Rus birlikleri burada bir müddet direndikten sonra teslim olmaktan başka çarelerinin olmadığını anlayarak, teslim olmak için silahsız olarak kaleden çıkmaya başlamışlardır. Ancak Kürt aşiret askerlerinin hırçın yapısı ve Rusları takip sırasında şehit vermeleri, onları Rus

⁵⁶ Bilal N.Şimşir, *Kürtçülük*, 3.Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2009, s.185.

⁵⁷ Gazi Ahmet Muhtar Paşa, s.73-76.

⁵⁸ Gazi Ahmet Muhtar Paşa, s.76-77.

akerlere karşı ateş açmaya sevk edince, kalede kalan diğer Rus askerleri teslim olmaktan vazgeçmişlerdir⁵⁹.

Kalede mahsur kalan askerlerin direnmesi ve onların kan dökülmeden teslim alınma çabaları bir sonuç vermediğinden Şeyh Ubeydullah, kışlayı tahrip etmek için kendisine top verilmesini istediğini⁶⁰ ancak bu ihtiyacının karşılanmadığı gibi askerlerinin ihtiyaç duyduğu erzak, giyecek, yem tayinatının verilmemesi nedeniyle Kürt askerlerinin sağa sola dağıldıklarından yakınmıştır⁶¹. Nitekim Şeyh Ubeydullah'ın haklılığı daha sonra ortaya çıkacaktır. Kalede mahsur kalanları kurtarmak için Rusların tekrar gelebileceği endişesiyle şeyh, eğer kalede bulunan askerler teslim olmuyorsa herhangi bir şekilde imha edilmeleri gerektiği fikrinde olmuştu. Ancak bu gerçekleşmeden Rus birliklerinin, 12 tabur piyade, dokuz alay süvari ve 16 toptan oluşan daha büyük bir güçle geldiği haberi verilmiştir. Rusların gelmesinden sonra yapılan savaşı kaybeden Bayezid fırkası, ordunun ihtiyaç duyduğu çok sayıda malzemeyi Ruslara bırakıp geri çekilmiştir⁶².

Şeyh Ubeydullah, Kürtlerden müteşekkil başıbozuk olarak isimlendirilen çok sayıda asker toplamış olmasına rağmen, savaş sırasında kendi birliklerine gereken önemin verilmediğini görünce bu duruma üzülmüştür. Bu durum hakkında Şeyh Ubeydullah, 12 Temmuz 1877'de Ferik Faik Paşa'ya yazdığı telgrafta şöyle diyordu: *"Taraftımdan delillerle sabit olmuştur ki, bazı Osmanlı subayları, 7-8 gündür askerlerimizi bütün yiyeceklerden yoksun bırakmışlardır. Ümit ediyorum ki, siz de bu duruma gereken müdahaleyi yapar ve bu hususlara son verirsiniz."*⁶³ Şeyhin kendilerine yönelik farklı uygulamaları, hatta zulüm derecesindeki davranışları önlemedeki girişimleri sonuçsuz kalınca, savaşın devam ettiği sıralarda Kürt askerlerin bir kısmı, silahlarını da alarak karargâhı terk etmişlerdir⁶⁴.

⁵⁹ Gazi Ahmet Muhtar Paşa, s.77.

⁶⁰ Seyyid İslam Duagü, s.117; Gazi Ahmet Muhtar Paşa, s.112.

⁶¹ BOA HR.TO Dosya No:519 Gömlek No: 69, Tarih: 1877.11.4; Duagu, s.117. Şeyhin top isteği kabul edilerek kendisine üç topun gönderilmesine karar verilmiş ancak bu toplar kendisine ulaşmadan Rus birlikleri daha büyük bir orduyla Bayezid'e gelmişlerdir. Gazi Ahmet Muhtar Paşa, s.114.

⁶² Gazi Ahmet Muhtar Paşa, s.118-119.

⁶³ Halfin, s.94.

⁶⁴ Halfin, s.95; İslam Duagü, s.112.

Savaşın başında elli bin kadar neferin katılacağı haberi asker sıkıntısı çeken Ahmet Muhtar Paşa ve Faik Paşa'yı umutlandırmıştı. Gerçi Ahmet Muhtar Paşa, derme çatma adamlardan tabur ve alay teşkil edilemeyeceğini söylemesine rağmen bu düşüncesi kabul görmemişti⁶⁵. Savaşa katıldıkları zaman, Kürt muavene askerinin sahip olduğu eski silahları yirmi bin yeni Henry Martini silahlarıyla değiştirilmiş⁶⁶, böylece onlardan başarı elde edileceği umudu oluşmuştu⁶⁷. Ancak savaş başladığı zaman düzenli birlikler kadar başarı sağlayamamaları, savaş sırasında bazı askerlerin Ermeni köylerine saldırmaları ve en ufak bir çatışmada dağılmaları, komutanların beklentilerinin değişmesine neden olmuştur. Böyle bir durum Kürt muavene askerlerine gereken önemin verilmemesine neden olmuştu. Savaşa katılan çok sayıdaki Kürt muavene askerinin savaş meydanına, kış mevsiminin şartlarına hazırlıksız olarak gelmesi ve askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması hususunda Ahmet Muhtar Paşa'nın Dersaadet'ten ihtiyaçların karşılanmasını talep etmesine rağmen bir netice alınamaması da muavene askerinin savaşa bakış açılarında değişimlere neden olmuştur. Ahmet Muhtar Paşa'nın belirttiğine göre Bayezid'e giden Şeyh Ubeydullah, erzakın kendilerine ulaşamaması ve yeterli çadır bulunamamasından dolayı adamlarının dağılacağı uyarısında bulunmuştu⁶⁸. Bununla ilgili İngiliz arşivlerinde yer alan bir belgede Şeyh Ubeydullah çağrısı üzerine savaşa gelenlerin erzak sıkıntısını gidermediği için askerlerine istemeden de olsa etraftaki köyleri yağmalama fetvası vermiştir. Bu konudaki belgede ayrıca şu ifadeler de yer almaktadır:

*“Şeyh Ubeydullah ve adamları, bütün Kürtlerin, Türk ve İran sınırında olan dindaşlarının dikkatlerini cihada çevirmişlerdir. Gerek mektupla gerekse başka türlü yollarla onları ayartmışlar ve komşu bölgeler olan Kerkük, Musul, Diyarbakır, Süleymaniye ve Şehrizer'dan 20.000 kişilik bir kuvvet toplamışlardır. Bu toplanan kişiler kendilerini çeşitli insani ihtiyaçların sıkıntısı içinde bulmuşlar ve Şeyhte onlara o köyleri yağmalamaları için fetva vermek zorunda kalmıştır. Sonuç olarak o bölgelerdeki tüm köyler yağmalandı.”*⁶⁹

⁶⁵ Gazi Ahmed Muhtar Paşa, s.9.

⁶⁶ Bilal N.Şimşir, s.184.

⁶⁷ Yirmi bin yeni silahın verilmiş olması savaşa katılan Kürt muavene askerlerinin sayısının iddia edildiğinin aksine yirmi bin civarında olduğunu da göstermesi açısından önemlidir.

⁶⁸ Gazi Ahmed Muhtar Paşa, s. 113.

⁶⁹ Turkey No.1 (1878) Belge No.316 Ek 3.

Şeyh Ubeydullah'ın Mesnevi'de belirttiğine göre Kürtler, Ruslara karşı büyük başarılar elde etmelerine rağmen, Osmanlı'nın Kürtlere gereken yardımı yapmadığından şikâyet ediyordu. Şikâyetin genel konusu ise Kürtlere gerekli erzak ve silahın verilmemiş olmasıydı. Yeterli yiyeceğin verilmediğini söyleyen Şeyh Ubeydullah, bu durum karşısında Kürt askerlerin cepheyi terk etmeye başladığını söylemektedir⁷⁰.

Askerlere düzen verip kaçmalarına engel olmaya çalışan Şeyh Ubeydullah, bu konuda her hangi bir başarı sağlayamamıştı. Böylece Osmanlı ordu saflarında bulunan Kürt muavene askerlerinin bir kısmı, silahlarıyla birlikte firar ederek evlerine döndüler. Gittikçe daha fazla sayıda Kürt askeri Osmanlı ordusunun yenilgisinden⁷¹ ve yardımsızlığından faydalanarak firar etti. Bu durum hakkında Van ve Bayezid bölgesinin kumandanından gelen bir telgrafta, çadır ve yiyecek darlığı nedeniyle Kürt askerlerinin dağılmaya başladığı, Şeyh Ubeydullah'ın askerlerinin ise, eski silahlarını atıp yeni silahlar alarak ordugâhı terk ettikleri haberi veriliyordu. Ordudan firar olaylarından sonra 14 Temmuz 1877'de Şefik Paşa'nın Ahmet Muhtar Paşa'ya çektiği bir telgrafta, ordudaki Kürt askerlerinin sayısı şöyle bildiriyordu: *"Kürt askerlerinin sayısı üç binden aşağıya düştü. Şimdi ordugâhta, Şeyh Ubeydullah'ın 1443 askeri, Celalettin Efendi'nin 880 neferi ve Hamza Efendi'nin 400 askeri var. Diğerleri ise silahlarını alıp gittiler."*⁷²

Erzurum ordusunun uğradığı umumi sarsıntı ve çöküntünün hakiki sebebi muharebelerin şiddetli ve aralıksız bir şekilde sürüp gitmesi, zahire, para ve elbisesizlik gibi levazım noksanlıklarından dolayı askerde beliren takatsizliğe Osmanlı Devleti'nin yardım etmekten fiilen aciz kalması ve buna karşı Rusya'nın bu zaafa karşılık kuvvetini artırarak karşılık vermesiydi⁷³. Bu durumla ilgili Mehmet Rıfat Bey'in yazdıklarına göre Bab-ı âli'ye göre gelecek olan 7.000 muavene askerleri, çakmağı taşlı birer tabanca ile birer kırık kılıç ve birer de mızrağa sahipti. Ancak çoğu çıplaktı. İstila edecekleri Revan arazisindeki Rus Kazak askerlerinin ise

⁷⁰ Seyyid İslam Duagu, s.118.

⁷¹ Nejat Abdulla, s.251.

⁷² Halfin, s.95.

⁷³ Mahmud Celaleddin Paşa, s.368.

birer çift Amerikan rovelveri ile birer de filinta silahı ve bizim nizamiye süvarilerinden daha güzel bir intizama sahip oldukları için karşılarında durmak mümkün olamazdı⁷⁴.

Şeyh Ubeydullah, savaşta başarıları ve gördüğü haksızlıkları Dâhiliye Nazırı'na 27 Şevval 1294/ 4 Kasım 1879'da gönderdiği Farsça arızasında şöyle ifade etmişti:

“Da‘ileri bu taraf-ı ahalisini gazaya terğib ve teşvik ve asâkir-i mua‘vene cem ve tedariki hakkında taraf-ı devlet-i âliyeden almış olduğu emir ve irade-i âliyeye imtisalen ikdam ve gayret ederek lehu-l hamd ve elemine me‘mulden ziyade ve aklın haricinde asker cem‘ine muvaffakiyetle mücedded semere-i infası karsiyet ayat-ı cenab-ı hilafetpenâhi ve pîran tarîkinin himmeti ile âsâkir-i nizamiyenin mu‘aveneti olmaksızın nefsi Bayezid ile Revan nahiyesinin fethi müyesser olmuş ise de ne çareki âsâkir-i nizamiye kumandanları gerek da‘ilerine ve gerek âsâkir-i mu‘aveneye haset ve izhar-ı nefsanîyet ederek âsâkir-i mu‘avenenin idaresini da‘ilerinden alıp bir takım nâ hallere tefviz ve ihale ve ta‘yinat ve ma‘aşâtlarını dâhi kat‘i ettiklerine binaen asakir-i mu‘aveni müteferrik ve perişan oldular da‘ileri mahza saltanat-ı seniyyenin neluseti vakayaten vuku‘ fitne ve fesattan ictinaben nâçar bu hale haber ve tahmil eyledim eğer asakir-i mu‘avenenin ezher cihet-i emur-u idaresi mes‘elesi meselenin nihayetine kadar müstakilen yed-i iktidar-ı da‘iyanemde buluna idi bî İnayetullahu Teâlâ memâlik-i Kafkasya‘nın bi tamamuha feth ve teshiri me‘mul kavi idi kemal-i te‘essüfle şunu ifadeye mecburum ki Bayezid sancağıyla Revan tevabı‘ının hey-n-i feth ve istirdadında dört beş yüz nefer şehid verildiği halde asakir-i mu‘avenenin dağılmasıyla bir gün zarfında bilâ muharebe tekrar Rusyalılara teslim ettirilir Bayezid’e cem ve idhar olunan bunca zahire ve cebhane ile asakir-i nizamiye ve mu‘aveneden bin beş yüze karib mecruhiyet ve hastekâni Bayezid’e tabib ve bakacak adam bulunmadığı halde yed-i i‘daya bırakılır (innema eşkuva bi şey‘ ve hazni ilellah) devlet-i âliye ve saltanat-u seniyyenin hukuk ve namusunun vakayasına bakıldığı için kemal-i hazin ve kederimden hasta olarak orduyu hümayunun tefrikasından sonra Van’a gelmiş olduğumdan vali ve ahalinin iltimaslarına binaen muhafazada bulunmak üzere 15 gündür burada ikamet ederek etraf-ı aşâ‘irden Van‘ın muhafazasına kafi miktar askeri nüfuz padişah-ı cihan ve himmet-i pîran ile cem eyledim eğer ahali beyninde nişak ve şikak zuhur etmez ise bu asker vakti bahara kadar Van vilayetinin muhafazasına kafidir da‘i-i dirinelerde inhiraf neracimden nâşi tekyeye azimet eyledim inşallah vasi‘ beşerin yettiği kadar ömrüm oldukça kaffe‘i etba‘ ve miridan ve müte‘allıkatum ile da‘i bekâyı devlet-i âliye velini‘met bi minnetimiz padişahımız efendimiz hazretlerinin temadiyen eyyâm-ı ömür ve afiyet ve terakki‘i iclâl ve şevket-i melûkâneleriyle meşgul olarak şu iki beyiti vürud-u zebân etmekteyim (Farsça beyit) bâki emr u ferman hazret-i min lehu-l emrindir.”⁷⁵

⁷⁴ Manastırlı Mehmet Rifat Bey, s.176-177.

⁷⁵ BOA HR.TO Dosya No:519 Gömlek No: 69, Tarih: 1877.11.4. Günümüz Türkçesi ile sadeleştirilmiş hali şöyledir: “Devlet-i âliye‘den almış olduğum emir ve irade-i âliye‘ye olan bağlılığımdan dolayı umulandan fazla asker toplayarak savaşa katıldım. Cenab-ı hilafetpenâhi ve pîran tarîkinin himmeti ile nizamiye askerlerinin yardımı olmaksızın kendi komutamdaki muavine askerleri ile Bayezid ve Revan‘a bağlı yerleri fethetmiş olsam da nizamiye askerleri komutanlarının bana ve muavine askerlerine olan haset ve garazından dolayı beni muavine askerlerinin komutanlığından alıp başkasını atadılar. Muavine askerlerinin de maaşlarını kestiklerinden onlar da dağılıp perişan oldular. Bütün bu olup bitenler karşısında olabilecek fitne ve fesattan sakınarak çaresiz olarak durumu size haber vermekten başka çarem kalmadı. Eğer muavine askerleri komutanlığı savaşın sonuna kadar elimde olmuş olsaydı Allah‘ın izniyle Kafkas memleketlerinin tamamı feth edilip kurtarılacak idiler. Üzülerek şunu belirtmeliyim ki Bayezid sancağı ile Revan nahiyesine bağlı yerlerin fethi ve geri alınması sırasında dört yüz beş yüz nefer şehid verildiği halde muavine askerlerinin dağılmasıyla bir gün içinde savaşız olarak oralar Rus askerlerine teslim edildi.

Şeyh Ubeydullah'ın savaş sırasındaki bütün çabalarına karşılık, savaş ortamında umduğunu bulamaması, getirmiş olduğu askerlerin bir kısmının savaş alanını terk etmesi, onlara gereken önemin verilmemesi ve kendisince haklı olduğu sebeplerle Kasım 1877'de savaş meydanını terk ederek Nehri'deki dergâhına dönmüştür. Cihad çağrısına bu denli destek veren Şeyh Ubeydullah'ın, savaş meydanını terk edip gitmesine rağmen Dersaadet, Şeyh Ubeydullah'ı suçlu bulmuyordu. Şeyh Ubeydullah'ın Bayezid'i terk ederek Nehri'ye dönüşünden sonra Dersaadet, Ahmed Muhtar Paşa'nın muhalefetine rağmen, Şeyh'in gidiş sebeplerinin öğrenilmesi ve gönlünün alınmasını Van valisi Hasan Paşa'dan istemişlerdir. Vali Hasan Paşa durum hakkında cevaben gönderdiği telgrafında şunları diyordu;

“Keyifsizlenerek memleketine dönmüş olan Şeyh Ubeydullah Efendi, 12 Kasım 1877 tarihli yazdığı bir mektupta, mahdumuna İran tarafından yirmi beş bin kuruş maaş tahsis olunduğunu ve hankahına bağlı İran'ın köyleri (oğlunun) üzerine yazılarak, İran tabiyeti kabul ettirilmiş olduğunu; oğlunun İran tarafına hanesini de nakl ettiğini ve köylerin iradını topladığı halde hankahın muattal kaldığını, bu sebeple kendisinin de gitmesi icap edeceğini, eğer kendisine İran devletiyle mahdumuna müracaat etmeye lüzum bırakmayacak bir çare bulunmaz ise, bittabi kendisinin de İran'a geçeceğini ifade ediyor.”⁷⁶

Şeyh'in memleketine dönüş sebebi olarak yazdığı mektuptaki ifadeleri yorumlayan Vali Hasan Paşa bu durumla ilgili:

“Şeyh'in şu yazdıklarına ve daha önceleri muavine asker ceminde gösterdiği gayretten sonra, memleketine dönüp gitmeyi cihada tercih edişine bakılınca, esas maksat ve emelinin, devlet tarafından dolgunca maaşa nailiyet tasavvurundan ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Şu sırada kendisinden arzu olunan hizmetin elde edilmesi imkânsız gibidir”⁷⁷ demiştir.

Mehmet Arif, savaşın devam ettiği bir dönemde hem İran'ın bu tavrını hem de Şeyh'in tavrını algılamakta zorlandığını belirtmiştir. İran'ın kendine göre siyasi ve politik bir sebebi olabileceğini ancak Şeyh'in tavrını ise ilmine rağmen cehline

Bayezid'de toplanmış bunca zahire ve cephaneye rağmen, muavine ve nizamiye askerlerinden bin-beş yüze kadar yaralı ve hasta varken Bayezid'de onlara bakacak hastane ve bakıcı olmadığından düşman eline bırakıldılar. ‘Ben hüznün ve kederimi sadece Allah'a arz ediyorum’⁷⁵ Olup bitenler devlet-i âliye'nin hukuk ve namusu ile ilgili olduğu için hüznün ve kederimden hastalanarak Van'a geldim. Vali ve ahalinin ricası üzerine burada bulunduğum 15 gün boyunca Van'ın muhafazasına yetecek kadar askeri, nüfuz-u padişah-ı cihan ve himmet-i piran ile aşiretlerden asker topladım. Eğer halk arasında nifak ve bölünmeler meydana gelmez ise bu askerler bahara kadar Van'ın muhafazası için yeterlidir. (Bahsedilen olaylardan dolayı) Tekkeme döndüm. Ömrüm olduğu sürece bana tabi olanlar, müridlerim ve benimle alakalı olanların hepsi ile devlet-i âliye'nin bekasının duacıları ve velinimetimiz padişahımız efendimiz hazretlerinin ömrünün devamı, sağlığı ve saltanatını devamı için devamlı surette duacı olacağız.”

⁷⁶ Gazi Ahmed Muhtar Paşa, s.234.

⁷⁷ Mehmed Arif Bey, s.703.

yormaktadır. Ayrıca Şeyh'in bu savaşın nasıl bir harp olduğunu ve neden çıktığını bilmediğini iddia etmektedir. Devamında;

“hâlbuki bu harbin sebep ve maksadının, Müslüman devletinin hayatına son vermekten ibaret olduğunu bilseydi; mutlaka bu hareketi, manevi nüfuzunun geçerli olduğu yerlerdeki Kürtlere - tesiri olsun olmasın- anlatmaya ve ciddi bir hareketle Kürdistan'ı canlandırmaya devam edeceğini” belirtmiştir.

Mehmet Arif Bey, İran'ın savaşın kritik bir döneminde yaptığının sonucu olarak Şeyh'in gitmesine neden olması konusunda ise İran'ı basiretsiz davranmakla eleştirmiştir. Ona göre İslam dininin temeli ve direği olan Devlet-i Osmaniye'nin mevcudiyetine bir hâlel gelmesi halinde, Avrupalıların entrikalarının kaynaştığı bir yer olan İran diyarı, bir gün bile varlığını koruyamazdı⁷⁸.

Şeyh Ubeydullah savaş alanını terk etmesine rağmen Dersaadet, şeyhi suçlu bulmamakta ve Şeyh'in gönlünün alınması konusunda gayret göstermeye devam etmiştir. Van valisi Hasan Paşa'ya Dersaadet'ten yazılan bir başka telgrafta *“Acaba Şeyh Efendi'nin hatırı ne kadar şeyle hoş olur, anlayarak bildiriniz”*⁷⁹ denilmiştir. Mehmet Arif'e göre Şeyh'in, devleti böyle müşkil bir mevkide sıkıştırmış olmasına rağmen, kalbinin celbe çalışılıyor olması, yalnız Rusya'ya karşı asker toplansın diye değildi. İşin içinde bir de Nasturi belası da vardı. Çünkü şeyhin ikametgâhı, Van vilayetine tabi Hakkâri sancağındaki Şemdinli nahiyesidir. Bu nahije ise Nasturi denilen ve Hıristiyan dininde bulunan vahşi bir kavmin meskenidir. Orası, İngilizlerin nüfuz yeri olmuştur; hiçbir gün dırıltı eksik olmaz. İşte bu sebebe mebni Kürtlerin, sözünü dinleyecekleri, bir merkeze bağlanmaları icab ediyordu⁸⁰.

Doğu Cephesi komutanı olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa daha önceleri göndermiş olduğu telgrafta Dersaadet'in Şeyh'in gönlünün alınarak kendisinden tekrar muavine askeri toplanması işine muhalifti ve bundan bir netice alınamayacağını belirtmişti. Ancak Şeyh'in bölgedeki nüfuzundan dolayı gönlünün celb edilmesinin menfaatleri açısından daha uygun olduğunu düşünüyordu. Ahmet Muhtar Paşa 10 Aralık 1877'de Sadaret'e gönderdiği telgrafta şunları söylüyordu:

⁷⁸ Mehmed Arif Bey, s.704.

⁷⁹ Mehmed Arif Bey, s.705.

⁸⁰ Mehmed Arif Bey, s.705.

“Şeyh Ubeydullah Efendi'nin o havalideki kuvvetli nüfuzu sebebiyle kalbini celb edip öte tarafa (İran'a) olan meylini izale etmek lazımdır. Yine tekkesine devletçe itibar olunarak Kürtlerin o havalideki Nesturilere karşı birleşmesini temin edeceği unutulmamalıdır. Elhasıl, Şeyh'i taltif etmenin mülki ve siyasi çeşitli faydaları olacağı hatırında olmakla, bu babda evvelce Van vilayetine buradan gerekli tavsiyelerde bulunulmuş idi”⁸¹.

Bu tavsiyeler üzerine savaştan sonra şeyh ve halifesi Mehmed Said Efendi gereken rütbe ve maaşla⁸² ödüllendirilmeleri ayrıca Şeyh Ubeydullah'ın büyük oğlu Muhammed Sadık'ın ise savaşta muavin-i miralay olarak hizmet etmiş olmasından dolayı münasip bir rütbe ile ödüllendirilmeleri istenilmiştir.⁸³

2.2. 1879 İmadiye Ayaklanması

Osmanlı Devleti'nin 93 Harbi'nden yeni çıkmış olması bölge halkı üzerinde büyük bir yıkıma neden olmuştur. Savaşta alınan mağlubiyet sonrasında Babîâlî olağanüstü zorluklar çekmiştir. Hükümet savaş felaketinin sonrasında, prestij kaybına uğradığı gibi hazine boşalmış olduğundan devleti mahvedecek düzeyde borçlanma meydana gelmiştir. Ekonomik sıkıntılardan kurtulmak için başvuru vergilerin artırılması yolu da zaten yokluk çeken bölge halkının daha büyük sıkıntılar çekmesine neden olmuştur. Bu durum özellikle sınır bölgelerinde kıtlıkların meydana gelmesine neden olmuştur. Maddi sıkıntı çeken halk aynı zamanda ağır vergi yükü altında ezildiğinden ya devletin alması gereken vergiler zamanında alınamıyordu ya da bu vergiler hiç ödenmiyordu. Mesela ayaklanmanın olduğu dönemde İngiliz konsolosuna gelen bir bilgide, Bitlis Mutki bölgesinde oturanların vergi ödemeyi reddettiğinden bahsedilmektedir. Aynı durum Şeyh Ubeydullah'ın yaşadığı Şemdinan⁸⁴ bölgesindeki Celu ve Oramar aşiretleri ile Nasturilerin yaşadığı Tiyari ve

⁸¹ Mehmed Arif Bey, s.705.

⁸² BOA İ.DH Dosya No: 778 Gömlek No: 63318 Tarih: 15/Z/1295.

⁸³ BOA Y.A.HUS Dosya No:162 Gömlek No: 65, Tarih: 21/L /1296; Sasuni, Şeyhin 93 Harbi'nden sonra sultan tarafından Hacc'a gönderildiğini söylemektedir ancak Şeyhin bu olaydan sonra Hacca gittiğine dair ne Osmanlı ne de İngiliz arşiv belgelerinde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı arşivlerindeki bilgiye göre Şeyh 1871'de Hicaz'a gitmiştir. BOA HR.TO Dosya No: 510 Gömlek No: 60, Tarih: 1871.1.2.

⁸⁴ Belgelerde Şemdinan veya Şemzinan olarak zikredilen yer Hakkâri ilinin Şemdinli ilçesinin eski adıdır.

Tehorna/Tehoma bölgesindekilerin vergilerini ödemeyi reddettiğinden bahsetmektedir⁸⁵.

93 Harbi'nden sonra bölgede sık sık aşiretler arasında ve sınır ötesi aşiretlerin birbirlerine yaptıkları baskınlar ve yağmacılık faaliyetlerinden dolayı durum daha da kötüleşmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan karışıklıklar ve küçük çaplı ayaklanmalar sadece maddi sebeplerden kaynaklanıyordu. Özellikle yöneticilerin yetersiz oluşu, herhangi bir olayda suçlulara gereken ağır cezaların verilmemesi, sınır güvenliğinin sağlanamamasından ve İran'dan gelen Kürt aşiretlerinin yaptığı yağma faaliyetleri gibi sorunlar durumun daha da kötüleşmesine neden olmuştur.

Doğu bölgelerinde bulunan idarecilerin yetersizliği ile halkla olan iletişim sorunları, anlaşmazlıkların artmasına neden olmuştur. Bölgesel Kürt emirliklerinin lağvedilmesi Kürtler arasında birer otorite merkezi olarak şeyhlerin ortaya çıkmalarını sağlamıştı. Ancak bazı dönemlerde onlar da olaylara hâkim olamıyorlardı. Bölgeye gönderilen vali ve kaymakamlar emirlerini dinletebilmek, ortaya çıkan sorunları halledebilmek için şeyhleri aşiretlere veya diğer şeyhlere karşı birer aracı olarak kullanmaktan da geri durmamışlardır.

Merkezi otoritenin zayıf kaldığı durumlarda bölgedeki Kürtler ve Hıristiyanlar vergilerini Sultan'a değil, Şeyh Ubeydullah'a ödemişlerdir. Böyle yaparak özellikle İran tarafından gelen Kürt aşiretlerinin yağma ve talanlarından kendilerini korumayı amaçlamışlardır. Bu durum yerel hükümetlerin, kendi vatandaşlarını korumaktan ne kadar aciz olduklarını göstermektedir⁸⁶.

1879 yılının yazında, Şeyh Ubeydullah öncülüğünde başlayacak olan İmadiye Ayaklanması'ndan kısa bir süre önce, Kürt Mutki aşireti Bitlis ve Muş bölgelerinde ayaklanma halindeydiler. Bu durum hakkında İngiliz konsolosluğuna şaşkınlığını gizlemeyerek: *"Bazı büyük aşiret liderleri kendi aralarında savaşıyorlardı ve bu durumda birçok kişi ölmüştü. Böyle bir durumda onlara karşı askeri birliklerin*

⁸⁵ Turkey No.6 (1881) *Further Correspondence Respecting The Condition Of The Populations In Asia Minor And Syria*, Printed by Harrison and Sons., London, 1881, Belge No.108 Ek 2.

⁸⁶Turkey No.6(1881) Belge No.108 Ek 2.

*gönderilmesi gerekirdi ancak bu ayaklanma yetkililer arasında herhangi bir ilgi görmedi*⁸⁷ demektir.

1879 yılının sonbaharında, bu kez İmadiye Ayaklanması'nın başlamasından kısa bir süre sonra, Haydaranlı Kürd aşireti reisi Musa Ağa, aşiretinden 1500 süvari ile Bayezid'in güney bölgelerini yağmalamaya başlamışlardır. Halk onların zulmünden İran'a göç etmiş olmasına rağmen, olay bastırıldıktan sonra Musa Ağa bulunduğu bölgenin müdiri olarak ödüllendirilmiştir⁸⁸. Musa Ağa kendisine maaş veya nişan verilmezse İran tarafına geçeceğini ve bu şekilde elinden geldiğince bu taraftakilere zarar vereceği tehdidinde bulunmuştu⁸⁹. Bu örnekler bize, bu tür olayların yerel hükümet yöneticilerinin gözünde sıradan, adi vakalar olarak görüldüğünü ve asayişin sağlamada ne kadar aciz olduklarını göstermektedir. Ayaklanmaların uzun sürdüğü ve bölge kuvvetlerinin müdahale etmede yetersiz kaldığı durumlarda ise 4. Ordu ile asilerin üzerlerine gelinirdi. Ancak ayaklanmalara genelde herhangi bir ceza verilmediği gibi olayların büyümemesi ve aşiretlerin devletin tarafında kalmalarını sağlamak için aşiret reisleri ya bir rütbe ya nişan ya da maaş ile ödüllendirilmişlerdir.

Bölgede bir otorite olan Şeyh Ubeydullah ile Osmanlı idaresi arasında çıkan ilk anlaşmazlık meselesi ise 1879 Temmuz ayına denk geldi. Ayaklanma Van ve Musul vilayetlerini birbirinden ayıran sınırdan başladı. Ancak ayaklanma için daha 1879 Haziran'ının ilk günlerinde Musul'daki Fransız konsolos yardımcısı, Musul vilayetine bağlı İmadiye ve Akre kazalarındaki aşiretler arasında bir hareketliliğin başladığını rapor etmiştir⁹⁰. 1878 yılının sonlarında Tahran'daki Rus diplomatlarının kulağına Şeyh Ubeydullah'ın bağımsızlık için harekete geçeceği ve merkezi Musul olmak üzere bağımsız bir Kürdistan kurma niyetinde olduğu söylentileri gelmeye başlamıştı⁹¹. Benzer bir şekilde İngiliz konsolosun iddiasına göre 1878'de Diyarbakır

⁸⁷Turkey No.6(1881) Belge No.108 Ek 2.

⁸⁸Turkey No.6(1881) Belge No.108 Ek 2; Turkey No.4 (1880) *Further Correspondence Respecting The Condition Of The Populations In Asia Minor And Syria*, Printed by Harrison and Sons., London, 1880, Belge No.41.

⁸⁹Turkey No.4 (1880) Belge No.41.

⁹⁰Nejat Abdulla, s.265.

⁹¹Halfin, s.102.

valisi, Şeyh Ubeydullah'ın bir ayaklanma hazırlığı içerisinde olduğu yönünde Van valisine bilgi vererek uyarıda bulunmuştur⁹².

Şeyh Ubeydullah, Van Vilayeti ile Musul Vilayeti'nin sınırı olan bölgeye çok yakın olan Şemdinan kazasının merkezi olan Nehri'de ikamet etmekteydi. Osmanlı kaynaklarında İmadiye Ayaklanması olarak bahsedilen bu olay ilk etapta Van eyaleti sınırları içerisinde olan Gevar'da, Herki aşiretinin karıştığı bir olay olarak başladıysa da Şemdinan, Hakkâri, Çölemerik⁹³ ve Başkale'ye kadarki bölgelerde, Musul vilayeti sınırlarında ise İmadiye, Revanduz, Akre ve Şehrizur'a kadar olan bölgelere kısa süre içerisinde yayılmıştır.

İmadiye Ayaklanması'nın ciddiyeti üzerine gelen ilk bilgiler, ayaklanmanın daha çok kendi vilayet sınırları içerisinde yayılması nedeniyle, Musul vilayeti tarafından verilmiştir. Ayaklanmanın meydana geliş sebepleri ile ilgili Musul valisi farklı bilgiler vermiş fakat ayaklanmanın merkezinde yer alan Şeyh Ubeydullah ise farklı gerekçeler ortaya koymuştur. Bu nedenle metin içinde yeri geldiğince ayaklanmanın nedenleri üzerinde durulacağından, ilk olarak olayın nasıl meydana geldiği ve geliştiği üzerinde durulacaktır.

93 Harbi'nden sonra yapılan Berlin Antlaşması'nın 61.maddesinde “*Babıâli, Ermenilerin yaşadığı eyaletlerde yerel ihtiyaçların gerektirdiği reformları geciktirmeden yapmayı ve Çerkez ve Kürtlere karşı Ermenilerin huzur ve güvenliğini sağlamayı taahhüt eder. Bu hususta alınacak önlemleri (büyük) devletlere bildirecektir ve devletler de alınan önlemlerin uygulanmasını gözetleyeceklerdir*”⁹⁴ hükmü yer almıştır. Bu madde nedeniyle Ermeni ve Nasturiler gibi Hıristiyan unsurların hamisi konumunda bulunan İngiliz konsoloslarına, Kürtlerin yol açtığı sorunlar nedeniyle çok sayıda şikâyetler gelmiştir.

1879 Temmuz'unun ortalarında, daha öncekilere benzer şekilde İngiltere'nin Van konsolosu Clayton'a, Gevar kazasında Kürt Herki aşiretinin bir Nasturi köyüne saldırdığı haberi veriliyordu. Olay hakkında daha sonra İngiliz konsolos Clayton'a bilgi veren Gevar kaymakamına göre, Herki aşiretinin büyük bir Nasturi konvoyunu

⁹²Turkey No.4 (1880) Belge No.41 Eki.

⁹³ Hakkâri merkezine verilen isimdir.

⁹⁴ Bilal N. Şimşir, *Ermeni Meselesi 1774-2005*, Bilgi Yayınevi, 5.Basım, İstanbul 2009, s.58.

yağmalaması sonucu, Nasturilerin dini lideri Mar Şimon'un durumu Tahran'daki İngiliz konsolosuna bildirmesi ve onun da olayı İngiltere'nin İstanbul büyükelçisine bildirilmesi sonucunda, kaymakama İstanbul'dan gelen emir üzerine olayı araştırmak ve yağmacıları cezalandırmak amacıyla⁹⁵ gönderdiği 400 kişiden oluşan askeri bir kuvvetin, olay yerine gelmesinden sonra Herki aşiretiyle bir çarpışma yaşanmıştır. Bu çarpışmada Herki aşiretinden birçok adam öldürülürken,⁹⁶ 50 tanesi esir alınmış ve geri kalanı kaçmıştır⁹⁷. Çatışmadan sonra Herki aşireti, bu kez 3.000 adamla tekrar bir araya gelip üzerlerine sevk edilen askerlerle çarpışmışlardır⁹⁸. Bu arada Gevar'da meydana gelen olaylardan haberi olmayan Başkale mutasarrıfı, Şeyh Ubeydullah'a vergileri toplaması için bir görevli göndermişti. Bu görevli şeyh tarafından esir alınmış ancak Gevar'da esir edilmiş olan Herki Kürtlerinin serbest bırakılması şartıyla, serbest bırakılmıştır⁹⁹. Bu olan bitenden sonra Şeyh Ubeydullah, oğlu Abdulkadir'i İmadiye tarafına gönderdiği gibi kendisi de Gevar tarafına gelmiştir. Burada askerlerle şeyhin adamları arasında savaş başlayınca, kaymakam ve yerli halk Başkale'ye kaçmışlardır¹⁰⁰.

Aşiretlerin karıştığı buna benzer olaylar daha önce de belirtildiği gibi özellikle 93 Harbi'nden sonra yaşanan kıtlıktan dolayı birçok kez olmuştur. Gevar'da başlayan olay da daha önceki olaylar gibi ilk zamanlar sıradan bir vaka olarak görülmüştür. Nitekim Clayton kendisine bu türden vakaların haberlerinin her gün iletildiğini ancak bölgedeki hükümet yetkililerinin olayları önlemek için herhangi bir şey yapmadıklarını ifade etmişti. Clayton, Gevar'da başlayan bu durum hakkında görüştüğü Van valisi Hasan Paşa'nın olayı ciddiye almadığını söylemiştir. Van valisi Hasan Paşa, İran sınırında yaşayan, insanları göç etmeye zorlayan güçlü ve kalabalık Kürt aşiretlerinin yaptıklarını engelleyebilecek bir gücü olmadığını söyleyerek olayı önemsememiştir¹⁰¹.

⁹⁵ Turkey No.4(1880), Belge No. 49 Ek 1.

⁹⁶ Turkey No.4(1880), Belge No.34.

⁹⁷ Turkey No.4(1880), Belge No.41 Eki ve Belge No.34.

⁹⁸ Turkey No.4(1880), Belge No.34.

⁹⁹ Turkey No.4(1880), Belge No. 41 Eki.

¹⁰⁰ Turkey No.4(1880), Belge No.41 Eki.

¹⁰¹ Turkey No.4(1880) Belge No.34 Ek 1.

Şeyh Ubeydullah, Gevar'da başlayan bu olaydan hemen sonra Beridhanlı Şeyh Mehmed¹⁰² ve diğer aşiret reislerine gönderdiği mesajlarda, artık Türk Hükümetinin yok olduğunu¹⁰³ söyleyerek acilen isyana kalkışmaları gerektiğini haber vererek, bir hafta içerisinde İmadiye üzerine yürümeye niyetlendiğini söylemiştir. Şeyh Mehmed'in bu haberi Musul Hükümetine haber vermesiyle beş gün sonra İmadiye'nin yanı başına bir tabur nizamiye askeri gelmiştir¹⁰⁴.

Şeyhin çağrısı üzerine İmadiye bölgesindeki halkın ayaklanmasıyla Şeyh Ubeydullah, oğlu Seyyid Abdulkadir'in öncülüğünde 5.000 civarındaki bir kuvveti İmadiye'de ayaklanmalara yardıma göndermiştir. İmadiye yakınlarındaki Zerke Köyü'nde nizamiye askerleri ile Seyyid Abdulkadir'in başında bulunduğu ve Hakkâri köylerinden topladığı milis güçler arasında ilk çatışmalar da böylece başlamış oldu. Beş bin kadar kuvvetle bölgeye gelen Seyyid Abdulkadir, burada kendisine katılan aşiret askerleri ile daha da güçlenmiştir. İki taraf arasında yaşanan bu ilk çatışma 18 saat kadar sürmüştür. Bu ilk çatışmada subaylardan ve diğer nizamiye askerlerinden yedi kişi şehid ve 13 kişi de yaralanmıştır¹⁰⁵. Bu durumun, Musul hükümetinin meseleyi önemsiz görmesinden dolayı az sayıda asker göndermesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Olayın İmadiye komutanlığınca duyulması üzerine bölgeye durumu öğrenmek üzere Yüzbaşı Kamil Efendi komutasında 30 kişilik bir bölük gönderilmiştir. Nizamiye askerleri bölgenin sarp ve geçitlerin zor olması nedeniyle ancak kılavuz kullanarak bölgeye gidebiliyorlardı. Otuz mevcudu olan bu bölük de kılavuz eşliğinde bölgeye giderken, kılavuzun onları aldatması sonucu başka bir yoldan gitmeleriyle, isyancılar tarafından esir alınarak kendilerinden dört saat mesafede olan Seyyid Abdulkadir'in yanına götürülmüşlerdir.

¹⁰²Turkey No.4(1880) Belge No.41 Ek 1. İngilizce metinde isim "Sheikh Mahmad of Beridchan" diye geçmektedir. Bedirhan ailesinde mi yoksa Beridhan diye ayrı bir aşiret var mı bununla ilgili kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Cengiz Kartın'ın aşiretlerle ilgili yazmış olduğu tezde Beridhan Aşireti başlığında verdiği bilgiler Bedirhanlılara aittir. Cengiz Kartın, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Milli Mücadele Döneminde Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'daki Aşiretlere Yönelik Siyaseti*, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2005, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.63.

¹⁰³Burada kast edilen yerel yönetimlerin asayişini sağlayamaması durumudur.

¹⁰⁴Turkey No.4 (1880) Belge No. 41.

¹⁰⁵BOA İ.MMS Belge No: 64 Gömlek No: 3011 Tarih: 20/N /1296.

Nizamiye askerleri ile meydana gelen ilk çatışmada isyancıların galip gelmesiyle onlara katılanların sayısının daha da artmasını sağlamıştır. Şeyhin Kürtler üzerindeki nüfuzu nedeniyle sınır boyundaki İran tebaası Kürt aşiretlerinden Mameş ve Anu aşiretleri de şeyhin çağrısı üzerine gelip onlar da ayaklanmacılar arasında yer almaya başlamışlardır. Ayrıca Şeyh Ubeydullah, halifeleri ve müridleri yoluyla yaptığı propaganda sayesinde, aşiret mensuplarının ayaklanmaya katılım göstermeleri daha da yoğunluk kazanmıştır. Yapılan propagandada eğer ayaklanmacılar birkaç ay direnebilseler İran'dan asker ve topçuların da getirileceği söylenerek dirençleri artırılmaya çalışılmıştır. Yapılan propagandada Şeyh Ubeydullah, Kürdistan bölgesinin devlet tarafından kendisine verildiğini bildiriyordu. Bu durum ayaklanmacıların gözünde yaptıklarını meşrulaştırmıştır¹⁰⁶. Şeyhin, Kürdistan bölgesinde çok sayıda halifesi ve müridinin bulunması ve aşiret reislerine söz geçirebilecek konumda olması nedeniyle isyan ateşi daha da körüklenmiştir. İsyana ateşinin yayılmasıyla şaşkınlık veren bir durum ortaya çıkması, ayaklanmanın sıradan bir vaka olmayıp yetkililer tarafından meselenin ciddiyetinin kavranılmasını sağlamıştır.

Aşiretlerin şeyhe boyun eğmeleri ve isyana katılmış olmaları sebebiyle, bu isyan hareketi daha da yayılıp büyüyecek olursa Devlet-i Âliye için büyük sorunlara ve felakatlere neden olacağı aşikârdı. İmadiye bölgesinde başlayan isyan hareketine katılımların artması şeyhin umudunu artırdığından, farklı bölgelere özel temsilciler yollayarak onların da katılmalarını sağlamaya çalışmıştır.

Şeyhin propaganda faaliyetleri sonucunda ayaklanmanın yayıldığı yerlerden biri de yine Musul vilayetine bağlı bir kaza olan Revanduz'du. Revanduz kaymakamlığının Musul vilayetine çektiği bir telgrafta, şeyhin halifelerinden Recep isimli birinin bölgede dolaşarak "*Revanduz'un birkaç güne kadar zapt olunacağı ve orada Kör Muhammed Paşa ailesinden bir beyzadenin ikame edileceğini*" aşiretler arasında yaydığından, halkın heyecan ve galeyan içerisinde bulunduğu bir hareketliliğin başladığı da belirtiliyordu. Şeyh Ubeydullah, aşiret reislerinin

¹⁰⁶BOA İ.MMS Belge No: 64 Gömlek No: 3011 Tarih: 20/N/1296.

katılmasını sağlamak ve o bölgedeki ayaklanmaya komutanlık etmesi için diğer oğlu Muhammed Sadık'ı göndermiştir¹⁰⁷.

Şeyh Ubeydullah'ın özellikle kullandığı dilde kendisine bu bölgenin yönetiminin devlet tarafından verildiğini söylemesi, ayaklanmanın yayıldığı bölgede daha önce hüküm süren Soran mirliğine atıfta bulunmuş olması, amacının bağımsız bir devlet kurmak yerine, henüz hayattayken şahit olduğu ve bildiği bir yönetim modeli olan ve Halife'ye bağlı özerk bir yönetime sahip olan emirliği geri getirmek istediğine işaret etmesi açısından önemlidir.

Şifreli olarak gönderilen bir telgrafta şeyhin Revanduz'a emir olarak atamak istediği kişinin Soran mirliğinin son emiri olan Kır Muhammed Paşa'nın akrabası olup Revanduz'da belediye başkanlığı yapan Yayha Bey olduğu ve şeyh ile sürekli irtibat halinde olduğu yazılmıştır. Bundan dolayı Yayha Bey'in, ayaklanma yatıştırılana kadar, bir merkezde tevkif edilmesi ve kendisine gereken nasihatlerin yapılması istenmiştir.¹⁰⁸ Revanduz'da bu şekilde halkın ayaklanmaya davet edilmesi ve şeyhin tekrardan kurmayı amaçladığı emirliğe mir ailesinden birini tercih etmesi, şeyhin amacının daha önce aynı bölgede mevcut olan ancak 1835'te lağv edilmiş olan Soran Kürt emirliğini tekrar canlandırmak ve Kürtlerin sahip olduğu eski otonomiyi tekrar sağlamak olduğunu göstermektedir.

İsyancılar bölgede durumun kendi lehlerinde olmasını sağlamak için miri ambarlardaki zahireleri savaşa hazırlık olsun diye toplamışlardı. Ayrıca Revanduz'da birkaç yeri de yakarak, bölgede asayişin bozulmasına neden olmuşlardı. Bölgedeki nizamiye askerlerinin sayısı iki yüz olduğundan asayişi sağlanamaya yetmiyordu ve bu yüzden Musul vilayetinden topçu ve asker talebinde bulunulmuştur. Ancak Musul kumandanlığında da Revanduz'a gönderilecek yeterli miktarda asker bulunmadığından, isyan ateşinin daha da yayılmasına, isyancılara katılanların sayısının artmasına ve sıkıntıların artmasına neden olmuştur¹⁰⁹.

Revanduz kaymakamının yardım talep ettiği Musul'da yeterli asker olmadığından, asayişi sağlamak için farklı bölgelerden asker talebinde bulunularak

¹⁰⁷ BOA İ.MMS Belge No: 64 Gömlek No: 3011 Tarih: 20/N /1296.

¹⁰⁸ BOA, DH.ŞFR. Dosya: 112 Gömlek: 87 Tarih: 10.E.1295.

¹⁰⁹ BOA, İ.MMS Belge No: 64 Gömlek No: 3011 Tarih: 20/N /1296.

bölgedeki asker sayısı artırılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Süleymaniye’de bulunan bir taburdan yedi bölük, Kerkük’teki dört bölükten üçü, toplarla birlikte ve Bağdat’tan da bir tabur asker toplanarak Mirliya Şaban Paşa komutanlığında Revanduz’a gönderilmiştir¹¹⁰. Bu durum, Osmanlı’nın bölgedeki asker sayısının ne kadar az olduğunu ve bu yüzden asayişin sağlamada ne kadar zorlandığının bir göstergesidir.

Osmanlı Devleti, böyle durumlarda aynı bölgedeki güçlü bir aşiret reisini yanına alarak olayı sonlandırma politikası yürütmekteydi. Bu ayaklanmada da aynı yöntemle başvurarak şeyhin safında bulunan isyancıların evlerine dönmelerini sağlamak için, bölgede güçlü bir aşiret olan Zibar aşireti ağası Muhammed Ağa’yı aracı yapmıştır. Ancak Muhammed Ağa tarafından yazılıp isyancılara gönderilen mektuplar durumun değişmesini sağlayamamıştır. Başarısız olmasının sebebi Şeyh Ubeydullah gibi dini yönü ön planda olan birinin asilere, Van müftüsünün yanına gelerek bu bölgenin yönetiminin kendisine devlet tarafından verildiğini ve yakında bölgedeki askerlerin çekileceğini söylemiş olmasıdır¹¹¹. Şeyh Ubeydullah ve oğullarının Kürdistan bölgesinde başlattıkları isyan hareketi eğer bastırılmazsa, 1878’de çıkan Kozanoğulları¹¹² ve Bedirhanogulları olayları¹¹³ gibi dış tesirlere sahip olacağından, bu isyanın yabancıların müdahalesini davet edecek dereceye gelmeden bir an evvel bastırılmasını zorunlu hale getirmiştir. Özellikle aşiretlerin isyana katılmasını engellemek için öncelikle Şeyh Ubeydullah’ın oğulları ve halifeleri yoluyla yaydığı “*Kürdistan bölgesinin yönetiminin kendisine verildiği fikrinin*” çürütülmesi gerekiyordu. Bu amaçla Musul vilayetine gönderilen padişah iradesinde, ayaklanmayı etkisizleştirmek ve oraya sevk edilecek askeri kuvvetlerin varmasına kadar geçecek sürede, isyan ateşinin yayılmasına engel olmak için nelerin yapılması gerektiği açıklanmıştır. Buna göre gerekli tedbirler alındıktan sonra Şeyh Efendi ile

¹¹⁰ BOA, İ.MMS Belge No: 64 Gömlek No: 3011 Tarih: 20/N /1296.

¹¹¹ BOA, DH.ŞFR Dosya: 112 Gömlek: 94 Tarih: 17.E.1295.

¹¹² Adana civarında kurulmuş olan bu beylik, Tanzimat sonrasında uygulanan merkezileşmeyle birlikte bölgelerine kaymakam atanınca bunu kabul etmeyip isyan etmişlerdir. Ancak yöneticileri tutuklanıp sürgüne gönderilmişlerdir. A.Esat Bozyiğit, *Halk Şiirimizde Kozanoğulları Olayları*, http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/sem_p_1/bozyigit.pdf (Erişim: 03.07.2016)

¹¹³ 1879 yılında Mir Bedirhan Bey’in oğullarından Osman Paşa ile Hüseyin Kenan Paşa, Cizre’de Bohtan Emirliği’nin tekrar kurmak amacıyla ayaklanmışlardı.

oğullarına fayda getirecek bir şekilde davranılması ve kazanılmaları için gerekli araç ve araçlarla şeyhe hikmetli nasihatlerde bulunulması emredilmiştir¹¹⁴.

İmadiye bölgesindeki isyanı bastırmak için görevlendirilen Musul fırkasından Mirliva Ethem Paşa, komutasındaki askeri birliklerle dağların geçitlerinin zor olması ve onlara kılavuzluk edecek kimselerin artık bulunamayışından dolayı İmadiye civarında kalıp ileri hareket edememiştir. Revanduz tarafında devam eden isyan hareketi ise o bölgenin güvenliğini tamamen yok ettiğinden, Mirliva Şaban Paşa idaresinde Kerkük ve Süleymaniye'den gönderilen on bölük öncü kuvvet ve iki topçu ancak Revanduz'u tutabilmiştir. Diğer bölgelerde ise asileri tehdit edici ve engelleyici bir durum olmadığından, Şeyh Ubeydullah'ın çağrısıyla çevre bölgelerden gelen şeyhlerin ve aşiret reislerinin ekseriyeti şeyhin emrettiği yerlerde toplanmışlardır. Bu durumdan anlaşıldığı kadarıyla bu ihtilal ateşinin süratle söndürülebilmesi için olayların meydana geldiği bölgenin şartlarını bilen Van ve Hakkâri yönünden hareket edecek, manevra kabiliyeti yüksek bir ordunun oluşturulması gerekiyordu. Van ve Musul bölgelerinde bulunan kumandanların bu isyanı bastırmak için kabiliyetleri olmadığından, ayrı ya da birlikte hareket etseler bile, olayın büyüklüğünden böyle bir harekâtın taşıdığı yüksek riskler ve zorluklardan dolayı istenilen neticeyi vermesi zor görünüyordu. Bundan dolayı her yönüyle isyan hareketini kontrol edebilecek üstün ve muktedir bir genel komutanın atanması gerektiğinden, Musul vilayeti bu durum hakkındaki öngörü ve önerilerini Dâhiliye Nezaretine gönderdiği telgrafla bildirmiştir¹¹⁵.

Musul vilayetinden gönderilen rapor Meclis-i Vükela'da görüşüldükten sonra, vakit kaybetmeksizin bölgede asayiş ve kamu düzenini sağlayacak gösterişli askeri bir birliğin gönderilmesi kararı alınmıştır. Musul vilayetinin önerisiyle bölgeye genel bir komutanın tayin edilmesi isteği kabul edildikten sonra kimin gönderileceği konusu tartışılmıştır. Yapılan değerlendirmelerden sonra Dar-ı Şura-yı Askeri üyelerinden İsmail Paşa'nın genel komutanlığa atanması uygun görülmüştür. İsmail Paşa'nın genel komutan olarak tayin edilmek istenmesinin nedeni isyanın meydana geldiği bölgede daha önce uzun süre görev yapmış olması, Kürt aşiretleri arasında iyi

¹¹⁴ BOA, İ.DH Dosya No:790 Gömlek No: 64167 Tarih: 21/N /1296.

¹¹⁵ BOA İ.MMS Belge No: 64 Gömlek No: 3011 Tarih: 20/N /1296.

bir şöhrete sahip olması, Kürt bölgeleri hakkında yeterli bilgiye sahip olması ve padişahın da bu işi başarılı bir şekilde sonuçlandırmak istemesindendi. Ancak olayın vahametinden dolayı bahsedilen genel komutanlığa İsmail Paşa'nın yerine Dar-ı Şura-yı Askeri reisi Samih Paşa'nın, dördüncü ordu müşiri olarak atanması padişah tarafından daha uygun görünmüştür. Oluşturulacak olan ordu için gerekli olan askeri kuvvet, top ve diğer ihtiyaçların ise altıncı ve dördüncü orduyu hümayunlarından karşılanması, İmadiye ve Revanduz'da bulundurulmuş askerlerin de bu ordunun emrinde bulundurulması kararlaştırılmıştır¹¹⁶.

Genel ordunun hazırlıkları yapılırken, padişahın daha önce göndermiş olduğu irade ile harekete geçen Musul valisi, Kürt birlikleri ile nizamiye askerleri arasında İmadiye yakınlarında yapılan ilk savaşta asilerin esir alınmış olduğu askerleri kurtarması ve şeyhe gerekli nasihatleri yapması için bölgenin önemli âlimlerinden olan Şeyh Rıza Efendi'yi görevlendirmiştir¹¹⁷.

Şeyh Rıza Efendi'nin Şeyh Ubeydullah ile yaptığı görüşme sonucunda esir düşmüş olan Yüzbaşı Kamil Efendi ile bir bölük nizamiye askeri kurtarılmıştır¹¹⁸. Şeyh Rıza Efendi esirleri kurtardıktan sonra Musul vilayetine çektiği telgrafta kendisinin Şeyh Ubeydullah'ın yanına varması ile şeyhin oğulları Abdulkadir ve Sadık'ın esirleri getirdiği zamanın denk geldiği haberini vermiştir. Ayrıca isyancıların bu esirleri kendi ölümlerinin karşılığı olarak katletme niyetinde iken ne yapıp edip ellerinden esirleri kurtardığını ve Şeyh Ubeydullah'ın *“ya Kürdistan'ı tamamen birleştirip Karadağ ve Sırbistan'ın eski halleri gibi bir beyliğe dönüştüreceğim veyahut bu uğurda canımı feda edip kurtulurum”*¹¹⁹ fikir ve davasında bulunduğunu yazmıştır.

Musul valisi ayaklanmanın başlangıcından beri olayı askeri tedbirler ile bastırmaya çalışmasına karşılık Van valisi barışçıl bir yol denemiştir. Şeyh Ubeydullah'a iyi niyetlerle yaklaşan Van valisi sorunun daha da büyümeden halledilmesi için şeyh ile iletişimin yollarını ararken Musul valisi ise hala askeri

¹¹⁶ BOA İ.MMS Belge No: 64 Gömlek No:3011 Tarih: 20/N /1296.

¹¹⁷ BOA Y.A.HUS Dosya No: 162 Gömlek No: 24 Tarih:23/N /1296.

¹¹⁸ BOA Y.A.HUS Dosya No: 162 Gömlek No: 28 Tarih: 24.N.1296.

¹¹⁹ BOA İ.MMS Belge No: 64 Gömlek No:3011 Tarih: 20/N /1296.

tedbirlerle olayı sonlandırabileceğini düşünmüştür. Bundan dolayı Van valisinin olayı bitirmek için şeyhin gönlünü taltif ve hediyelerle alma çaba ve gayetini zaman israfı olarak görmüştür¹²⁰. Dördüncü ordu komutanı olarak atanan Samih Paşa da Van valisiyle aynı kanaate sahip olduğundan kendisinin, ordunun hazırlıklarını tamamlayıp bölgeye geleceği zamana kadar geçecek süre içerisinde şeyh ve oğullarına gerekli nasihatlerde bulunarak sorunun bitirilmesi görevini Van valisine vermiştir. Bunun için çaba sarf eden Van valisinden Dâhiliye nezaretine çekilen telgrafta esirlerin kurtarılmasından bu yana o bölgede bir olayın olmadığı ve yapılacak olan harekâtın ise Samih Paşa'nın ulaşmasından sonra olacağını söyleyip şimdilik isyanın yayılmaması için gayret gösterdiğini bildirmiştir¹²¹.

Bu arada Revanduz'da bulunan Mirliya Şaban Paşa'nın verdiği habere göre Van yönünden sevk edilen bir müfrezenin Gevar kazasının merkezi olan Zere isimli bölgeye gelmesiyle, Şeyh Ubeydullah Nehri'nin kuzey tarafında ve Nehri'ye dört saat uzaklıktaki Humaru isimli yere çekilmiştir¹²². Şeyhin, Humaru'ya gitme nedeni olayın kıvılcımını yakan Herki aşiretinin yağmaladığı malları geri almaktı. Bu bahaneyle bir hayli kalabalık aşiret güçleriyle giden şeyh, Van yönünden askeri bir birliğin geldiği haberinin alınması ve asilerin yiyecek zahire bulamaması nedeniyle ordusu dağılmaya başlamıştır. Şeyh, üzerlerine gelen askeri kuvveti kırmak için tekrar aşiretlerin fiili yardımına başvurmuş ise de bu sefer umduğu sayıyı elde edememiştir. Bundan dolayı İmadiye tarafında bulunan oğlu Abdulkadir'e başlatmış olduğu mücadelesinde istenilen yardımları ve adamları gönderememiştir. Bununla birlikte bazı aşiret reisleri ile şeyh arasında ihtilafların çıkması, civar bölgelerde asker sayısının artırılmış olması ve Musul tarafından da bölgeye asker sevk edildiği haberinin alınması ayrıca daha önce onunla birlikte hareket edeceklerini söyleyen aşiretlerin bir kısmının ona uymaması nedeniyle istediği sonuçlara ulaşamayacağını anlayan şeyh Nehri'deki evine dönmüştür¹²³.

¹²⁰ BOA İ.MMS Belge No: 64 Gömlek No:3011 Tarih: 20/N/1296.

¹²¹ BOA Y.A.HUS Dosya: 162 Gömlek:36, Tarih: 14.L.1296.

¹²² BOA Y.A.HUS Dosya: 162 Gömlek:36, Tarih: 14.L.1296.

¹²³ BOA İ.DH Dosya No: 794 Gömlek No:64458-9 Tarih: 10/Za/1296; BOA DHL.ŞFR Dosya: 112 Gömlek:79 Tarih: 4.E.1295.

Esirleri kurtarmak üzere şeyhin yanına gönderilmiş olan Şeyh Rıza Efendi'ye göre isyan halinde olan ahali Şeyh Ubeydullah'tan korktukları için onun yanında yer alıp bu yola dökülmüşlerdir. Ancak şeyh yeni takviye güç almak için başvurduğu çoğu aşiret artık istediği yanıtı vermeyip kendisine katılma davetlerini de red etmeye başlamışlardır. Bundan dolayı şeyh ümitsizliğe kapılarak Nehri'ye geri dönmüştür. Bu şartlarda eğer istenilirse Van vilayetinin girişimleri ile şeyh artık istenilen yola getirilebilecektir¹²⁴.

Şeyhin de ümidini kesip Nehri'ye dönmesi üzerine Van Vilayeti'ne bağlı Hakkâri mutasarrıfı Kürtleri sakinleştirmek için Şeyh Ubeydullah ile irtibata geçmeye başlamıştır. Şeyh Ubeydullah başarısız olmasından dolayı artık olayın sorumluluğunu da üstelenmekten vazgeçip devletin teveccühünü kazanma yollarına başvurmuştur. Hakkâri mutasarrıfının belirttiğine göre Şeyh Ubeydullah Efendi, meydana gelen durumdan ve olan bitenden dolayı çok üzüntü duyduğunu söylemiştir. Ayaklanma sırasında ele geçirilen onca bilgiye ve mektuplara karşın olayın sorumluluğunu üzerine almayı reddetmiştir. Şeyhe göre olayın başlama nedeni İmadiye civarındaki çiftlik ahali ile hükümet yetkilileri arasında çıkan bir anlaşmazlıkta, haklarında yapılması gereken muamelenin yerine getirilmemesinden dolayı bölge halkının kendisine başvurması üzerine devletten istedikleri her ne ise verilmesini sağlamak için oğlu Abdulkadir'in gönderildiğini ancak bu duruma Musul hükümetinin ayrı bir mana verdiğini ve bunun üzerine olayların çıktığını söylemiştir. Şeyh Ubeydullah ayrıca hakkında söylenen "*dedikodu*" ve "*iftiraların*" devam etmesi halinde kendisinin artık Şemdinli'de ikamet etmeyeceğini ve İran'a geçeceği tehdidinde bulunmuştur. Şeyh Ubeydullah başarısızlığın verdiği psikolojiyle kendisi hakkındaki söylemlerin hepsini reddederek iftira olarak söylemiştir. Devletle karşı karşıya gelmemek için amacının mirlik olduğunu bu saatten sonra söylemesi beklenemezdi. Üstelik kendisine aracı olarak gönderilen Şeyh Rıza Efendi'ye o aralar güçlü konumda olduğundan dolayı, bütün açıklığıyla ya amacına ulaşacağını veya bu uğurda ölebileceğini söylemini de reddetmiş oluyordu. Bölgedeki sorunların halledilmesinde, halk ile devlet arasındaki aracılık konumunun da bilincinde olan şeyh bölgedeki otoritesinin devlet tarafından bilindiğinin farkındadır. Bundan dolayı

¹²⁴ BOA Y.A. HUS Dosya: 162 Gömlek:36; BOA DHL.ŞFR Dosya: 112 Gömlek:79 Tarih: 4.E.1295.

hakkında söylenenler eğer gerçek gibi görünse veya kendisine herhangi bir ceza verilme ihtimali olursa bu durumda bir tehdit unsuru olarak bölgeyi terk edeceğini ve aslında devletin buradaki konumunun zayıflayacağını söylemektedir. Şeyh Ubeydullah, Nehri'den ayrılıp İran'a gitmesi durumunda kendisinin bir nevi nüfuz alanı olan Erzurum'dan Bağdat'a kadar olan bölgelerde bir otorite boşluğu oluşacağından, bir aşiretin diğer bir aşireti yağmalaması yoluyla birbirleri üzerinden kazanç elde etmeye devam edeceği ve bu durumda bölgedeki kaosu süreceği görüşündedir. Şeyh Ubeydullah bu şartlarda Osmanlı tabiiyetinde kalmasının ancak kendisine verilecek bir teminatla sağlanabileceğini söylemiştir. Bu teminatın da ya Van valisi ya da bizzat Babiâli tarafından verilmesini istemiştir. Ayrıca kendisi hakkında Musul valisinin yaptığı şikâyetlerin dinlenilmemesini ve olay hakkında gerekli araştırmaların yapılıp ona göre kendisine muamelede bulunulması gerektiğini de belirtmiştir¹²⁵.

Şeyh Ubeydullah'ın olay hakkında Hakkâri Mutasarrıfına verdiği bilgiler üzerine Van vilayetinden Dâhiliye Nezareti'ne çekilen telgrafta Şeyh Ubeydullah'ın, oğlu Abdulkadir'in hareket sebebini bu şekilde açıkladığı belirtildikten sonra hakkındaki dedikoduların tamamen yok edilmesi için Van'a gelmesi gerektiğinden, kendisine bir memur gönderildiği ifade edilmiştir. Ancak olayın henüz tamamen son bulmamasından ve şeyhin de Nehri'de bulunmasından dolayı kendisi ile hüsnü zan ve münasip bir dille yazışmaların devam ettiği de belirtilmiştir¹²⁶.

Van vilayetinin barışçıl yollarla meseleyi halletme çabaları sonuç vermeye başlamıştır. Buna göre Şeyh Ubeydullah olayların son bulması için oğlu Abdulkadir ile iletişime geçerek yanına gelmesi gerektiğini söylemiştir. Böylece şeyhin, oğlunu isyandan alıkoymak için o bölgeden gelmeye zorlamasıyla ayaklanma iyi bir şekilde sonlandırılmış olacaktır. Şeyhin çağrısı üzerine Abdulkadir'in Nehri'ye dönmesinden sonra bölgede kısmen de olsa asayiş sağlanmaya başlamış ve daha sona büyük çapta bir olay yaşanmamıştır. Olayların tamamen son bulması ve bir nevi şeyhin istediği teminatın bir güvencesi olarak, Sultan Abdulhamid'in Şeyh Ubeydullah'a karşı iyi

¹²⁵ BOA Y.A.HUS Dosya: 162 Gömlek:36, Tarih: 14.L.1296.

¹²⁶ BOA Y.A.HUS Dosya No:162 Gömlek No:23, Tarih 23/N /1296.

niyetlerini içeren bir mektup gönderilmiştir¹²⁷. Şeyh Ubeydullah'ın İran'a gitmemek için istediği teminat mektubu Bab-ı Âli tarafından yazılıp mühürlenerek Van vilayetine gönderilmişti. Padişah'tan Şeyh Ubeydullah'a yazılan bu mektubun şeyhe ulaştırılması görevi de şeyh tarafından sözü dinlenen ve itibar edilen Van müftüsü Ebubekir Efendi'ye verildi¹²⁸. Şeyhe yazılan mektubun teslimi ve onunla yapılacak görüşme için Ebubekir Efendi ile birlikte şeyhin babası Seyyid Taha'nın halifelerinden olan halife Fehim Efendi ile şeyhin akrabası ve aynı zaman da birinci halifesi olan Muhammed Said Efendi'ye de mektubun ulaştırılmasında müftüye eşlik etmeleri istenilmiştir. Van'dan Nehri'ye giden heyet Şeyh Ubeydullah'a yazılmış olan mühürlü mektubu sunduktan sonra durum hakkında onunla konuşmuşlardır. Görüşmede Şeyh Ubeydullah, kendisinin sultana olan sadakatinin tam olduğunu, bu olay sırasında çok sayıdaki ölümlerden dolayı üzüntüsünün fevkalade arttığını, padişahın rızasına ters bir şekilde olan bu durum ve hareketi hiçbir zaman kabul etmediğini ve caiz görmediğini, meydana gelen olayı tamamen sonlandırmak için çaba harcadığını ve gayret gösterdiğini dile getirmiştir¹²⁹.

Şeyh Ubeydullah, olay hakkındaki düşüncelerini Van müftüsüne bu şekilde sözlü beyanıyla açıkladıktan sonra kendisi hakkında hüsnü zanda bulunan Van valisine de bir mektup yazmıştır. Şeyh Ubeydullah tarafından yazılan mektupta oğlu Abdulkadir'i İmadiye tarafına gönderme nedenlerini ayrıntılı olarak açıklamıştır. Buna göre İmadiye çevresinde nizamiye askerlerinin halkına sorgusuz, hesapsız muamelede bulunduğu, köylerini yaktığı, mallarını gasp ettikleri, insanlarından bazılarını öldürdükleri, kadınlarının ve kızlarının namuslarını kirlettikleri haberleri aşiretler tarafından kendisine iletilmiş ve ondan yardım talebinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine İmadiye bölgesinde aşiretler ile askerler arasında çıkan bu sorunlardan dolayı oğlu Abdulkadir'i, olan durumu incelemek ve işin hakikati hakkında bilgi toplamak ve yetkililerle görüşmek, aşiretleri vaaz ve nasihatler ile teskin etmek üzere gönderdiğini ifade etmiştir. Ancak Abdulkadir'in nasihatlerine nizamiye askerlerinin itibar etmediğini bundan dolayı da aşiretleri çekişme ve

¹²⁷ BOA Y.A.HUS Dosya: 162 Gömlek:36, Tarih: 14.L.1296; Turkey No.4 (1880) Belge No.49.

¹²⁸ BOA Y.A.HUS Dosya No:162 Gömlek No: 32 Tarih: 28/N /1296 (Hicrî); Turkey No.4 Belge No.49.

¹²⁹ BOA Y.A.HUS Dosya: 162 Gömlek:36, Tarih: 14.L.1296.

çatışmalardan men ettiğini ve aşiretlerin esir aldığı askerleri de onların elinden alıp geri geldiğini belirtiyordu. Bu olan biten konunun doğruluğu hakkında eğer bir şüphe varsa esir alınmış olan ve daha sonra serbest bırakılmış olan nizamiye askerlerinin sorgulanması durumunda meselenin anlaşılacağını ve kendisine hak verileceğini belirtmiştir¹³⁰.

“Şeyh Ubeydullah’tan Van Valisine

Mektubunu aldım ve bundan dolayı sana minnettarım. Oğlum Abdulkadir’i ülkenin aşağısındaki aşiretlere gönderdim. Bana verdiği bilgiye göre o bölgedeki hükümet kuvvetleri, İmadiye tarafında birçok köyü yakıp yağmalamışlar. Bölge insanından birçoğunu öldürmüşler ve hanımlarının ırzlarına geçmişler. Oğlum benden aldığı emirler doğrultusunda bölgeye ulaştığında iki tarafı da barışmaya ikna etmek için uğraştı. Ancak hükümet kuvvetleri onu dinlemediler ama genel olarak aşiretler, düşmanlığı kesip kendi bölgelerine çekildiler.

Oğlum (Abdulkadir) Kürtler tarafından esir alınmış askerlerin bazılarını serbest bırakmayı başardı. Eğer hükümet bu askerleri düzgün bir şekilde sorgularsa oğlum Abdulkadir’in anlattığım davranışlarını doğrulayacaklardır. Ben ve benimle olanlar hükümetin bu davranışlarına çok farklı anlamlar yükledik. Yaptıklarına akıl sır erdiremedik. Söylenen yalanlar karşısında sizi dinlemediğim için yanlış davrandım. Ancak öte yandan yaşanan gerçekler hakkında Babîâli’den gerekli bilgileri aldığınızda, bu hasta ruhlu insanları tutuklayıp onları hapse atacağınızdan eminim. Hükümete onlara her zamankinden daha fazla bağlı olduğumu bildiriniz. Siz muhteremin, benim şuan ki durumumu ciddiye alacağımıza olan güvenim tamdır. Üstelik huzurun sağlanması için her türlü fedakârlığa ve hükümetin emirlerini uygulamaya hazırım. Bugün benim size tamamen bağlı olduğumun bir güvencesi olarak oğlum Seyyid Muhammed Sadık’ı size gönderiyorum.

Umudum odur ki iftiracıların benim hakkımdaki iftiraları tarafınızdan dikkate alınmayacaktır. Benim bütün anlattıklarımı temsilciniz Ebubekir Efendi’nin de onaylayacağına kesinlikle eminim. Emirleriniz doğrultusunda, çatışan tarafları barıştırmak maksadıyla giden oğlum Abdulkadir’i geri çağırmak için bir haberci gönderdim. İnşallah bu tür olaylar bir daha asla vuku bulmayacaktır ve sizin de huzurunuz bozulmayacaktır¹³¹.”

Padişah tarafından Şeyh Ubeydullah’a bir mektup gönderildikten sonra ayrıca padişah tarafından yaverleri olan Bahri ve Ahmet Beyler de olayı araştırmak ve şeyh ile görüşmek üzere görevlendirilmişlerdir. Olay hakkında araştırma ve incelemelerde bulunup, delil toplamaya gelen Bahri ve Ahmet Bey’in padişaha gönderdikleri ilk raporda, toplanan bilgilere nazaran, Şeyh Ubeydullah’ın halifeye kadim bağlılığı sebebiyle hakkında merhamet edilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Ayaklanmayı sonlandırmak amacıyla İmadiye’de bulunan oğlu Abdulkadir’i yanına çağırmış olmasını da iyi niyet göstergesi olarak kabul edilebileceğini belirtmişlerdir. Aşiretler de yabancıların aldatmalarının eseri olarak meydana gelen bu harekâttan pişmanlık

¹³⁰ BOA Y.A.HUS. Dosya:162 Gömlek:36, Tarih: 14.L.1296.

¹³¹ Turkey No.4 (1880) Belge No.49 Ek.3; Osmanlı arşivinde ise gönderilen mektubun içeriği hakkında şu belgeye bakılabilir: BOA Y.A.HUS Dosya: 162 Gömlek:36, Tarih: 14.L.1296.

duyduklarını, Herki ve Dostki aşiretlerinin bazı şikâyetlerini dinlemek ve konuyla alakalı gerekli olanların yargılanması ve yüzleşmelerinin sağlanması için de Van'da bir komisyonun kurulması gerektiğini de da raporda ifade etmişlerdir¹³². Ahmet ve Bahri beylerin raporlarından anlaşıldığı kadarıyla şeyhin ifade ettikleri olayı başlatan gelişmelerdir. Ancak onun asıl niyeti olayları sonlandırmak değildir. Hatta bu işin içinde yabancı devletlerin olduğu vurgusu şeyhin ulaşmak istediği amaç için yabancı devletler ile temas halinde olduğunun bir göstergesidir. Daha sonraları anlaşılacak ki olayın başında ve sonrasında şeyh hem Rus elçiliğinden hem de İran'dan destek arayışına girmiştir. Hükümetle olan iletişimde ise kendisini masum gösterip üzerine orduların sevk edilmesine engel olup zaman kazanmaya yöneliktir.

Şeyh Ubeydullah hakkında genelde Van vilayetinden farklı görüşler belirten Musul vilayeti, şeyhin devlete sunmuş olduğu sadakat ve pişmanlığın zaman kazanmak için olduğunu düşünüyordu. Çünkü onlara göre Şeyh Ubeydullah olayı farklı gerekçeler sunarak Van vilayetini ikna etmiş olabilir ancak ona göre Şeyh Ubeydullah ve taraftarları olayın sürdürülmesi için çalışmaya devam etmişlerdir. Buna delil olarak da şeyhin aşiretlere gönderdiği haberlerde Van müftüsü ve iki binbaşının (Bahri ve Ahmet Bey) devlet tarafından görevlendirilerek yanına geldiğini, bölgenin yönetiminin müstakil olarak kendisine verildiğini ve İmadiye tarafındaki askerlerin artık geri döneceklerini duyurmuş olmasını göstermişlerdir¹³³. Bu yüzden Musul Valisi dördüncü ordu komutanı Samih Paşa'ya, Şeyhin sözlerine güvenmemesi gerektiğini belirten bir yazı göndermiştir¹³⁴. Ancak Musul vilayetinin bu şikâyetleri şeyhin oğlunu yanına çağırması, birkaç gündür bölgede sükûnetin hâsıl olması nedeniyle şeyhin düşüncelerinin ve fiillerinin güven verdiği şeklinde değerlendirildiğinden çok itibar edilmemiştir¹³⁵.

Musul Valisi ile aynı kanaate sahip olan İngiliz elçisi Binbaşı Trotter'ın İngiltere'deki Salisbury Markisi'ne çektiği telgrafta şeyhin sözlerine inanmadığını belirtmiştir. Bu kanaatini ise şeyhin oğlunu yanına çağırmasına rağmen olayların devam etmesine bağlamıştır. Bu kanaatinin sebebi ise Şeyhin sadakat belirtmesi ve

¹³² BOA Y.A.HUS Dosya No: 162 Gömlek No:36, Tarih: 14.L.1296.

¹³³ BOA Y.A.HUS Dosya No: 162 Gömlek No:36, Tarih: 14.L.1296.

¹³⁴ Turkey No.4(1880) Belge No.49.

¹³⁵ BOA Y.A.HUS Dosya No: 162 Gömlek No:36, Tarih: 14.L.1296.

oğlunu yanına çağıracağını söylemesine rağmen Gevar civarında isyancıların on iki köyü yağmalamasındandır. Gevar'daki köyler yağmalanınca Hakkâri mutasarrıflığınca isyan edenlerin üzerlerine gönderilen askerler on dokuz kişiyi öldürüp, beş kişiyi yaralamıştır. Bunun üzerine Şeyh dört yüz adamla yağmalanan yerleri onarmak ve eski haline getirmek için bölgeye gitmiş ve durumu Hakkâri Mutasarrıflığa gönderdiği bir mektupla belirtmiştir. İngiliz elçisi şeyhin bu durumu mutasarrıfa haber vermesine rağmen kendisine hala güvenilemeyeceğini söylemiştir. Ona göre şeyhin emri altında dört binden fazla adam vardı ve hala İran tarafından kendisine katılmak üzere gelen çok sayıda kişi vardı¹³⁶.

Kürt aşiretlerinin isyan etme sebeplerini araştırmak ve isyanı acilen bastırmakla görevlendirilmiş olan dördüncü ordu müşiri olarak görevlendirilen Samih Paşa bu arada Erzurum'a gelmişti. Erzurum'da kendisini ziyaret eden İngiliz konsolos Trotter, Samih Paşa'nın isyan hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu ve işleri kolaylıkla halledebileceği konusunda kendinden emin olduğunu ama olayın büyüklüğünü hafife aldığını belirtmiştir¹³⁷. Samih Paşa aynı dönemde Bayezid civarında isyan eden Hayderanlı aşiretinin isyanını bastırmakla da aynı zamanda görevlendirilmiştir¹³⁸. Samih Paşa daha Erzurum'da iken Şeyh Ubeydullah'ı ve Hayderanlı aşireti reisi Musa Ağa'yla görüşmek için onları ayrı ayrı Van'a davet etmiştir¹³⁹. Böylece eğer Şeyh Ubeydullah davete uyup gelirse isyan belki kısa sürede sonlandırılmış olacaktı. Erzurum'dan Van'a geldikten sonra olayla ilgili yaptığı araştırmaları Mabeyni Hümayun Müşiretine çektiği telgrafla bildirmiştir. Buna göre Şeyh Ubeydullah başlatmış olduğu ayaklanmada eğer başarısız olursa ve devlete karşı zayıf konumuna düşerse bulunduğu bölgenin düşman eline geçeceğini söyleyerek aşiretleri ikna etmeye çalışmıştır¹⁴⁰. Şeyhin “düşman” diye kastettiği şey Nasturi ve Ermenilerdir. Şeyhte bölgenin düşman eline geçeceği fikrinin oluşmasının sebebi özellikle Berlin Antlaşmasınının 61'inci maddesi nedeniyle bölgede bir Ermeni devletinin kurulacağı söylentilerinin olmasıdır. Bundan dolayı eğer bu bölgeleri

¹³⁶ Turkey No.4(1880) Belge No.49.

¹³⁷ Turkey No.4(1880) Belge No.49.

¹³⁸ Turkey No.6(1881) Belge No. 108 Ek 2.

¹³⁹ Turkey No.4(1880) Belge No.49.

¹⁴⁰ BOA İ.DH Dosya No: 794 Gömlek No:64458-9, Tarih: 10/Za/1296.

kendi kontrolüne almazsa Ermenilerin bölgeye hâkim olacağı kanısındadır Hatta bu tepkisini;

“Benim duyduklarım, Ermenilerin Van’da bağımsız bir devleti olacağı ve Nasturilerin de İngiliz bayraklarını göndere çekip onlara bağlılıklarını açıklayacağı yönündedir. Kadınları dahi silahlandırmak zorunda kalsam asla buna izin vermeyeceğim”¹⁴¹ diyerek dile getirmiştir.

Ayaklanma başlamadan önce Şeyh Ubeydullah gerekli hazırlıklara başlamıştı. Buna göre devletin zafiyet içerisinde olduğundan bahsederek bölgenin düşman eline geçeceği fikrini Van'dan Diyarbakır çevresine kadar olan bölgelerdeki birtakım meşayih, ulema ve aşiretlere gönderdiği mektuplarda belirterek onlardan yardım talebinde bulunmuştur ¹⁴². Bu yazışmaların sonucunda onlardan bir kısmını bulunduğu yere davet etmiş ve onlarla yapılacaklar hakkında konuşmuştur. Yapılan müzakereler sonucunda silah satın almak için adamların her birinden beşer kuruş, hayvanların her birinden birer kuruş vergi alınması suretiyle askeri sorumluluklardan da muaf olmaları şartıyla bölgeyi “*müstakil bir hükümet*” şekline sokmak ve başkanlığında şeyhe verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu şekilde aşiret reisleri, ulema ve meşayihden bağlılık yemini almış ve onlardan gerekli gördüklerine hilatler vermiştir. Ayrıca bundan böyle devlete herhangi bir verginin verilmemesini ve üzerlerine asker sevk olunursa karşılık verilmesini de kararlaştırmışlardır. Yapılan bu ittifakın tezahürü olarak bölgenin himayelerinde olduğunu kanıtlamak için faaliyetlerine başlangıç yeri olarak seçtikleri İmadiye tarafındaki çiftliklerin vergisini almak için Musul vilayetinden o bölgelere asker göndermemelerini talep etmiştir. Bu amaçla ayaklanan aşiretlere destek olmak üzere oğlu Abdulkadir’i üç, dört bin adam ile İmadiye tarafında göndermişti ancak başarısız olmaları üzerine kendisi Humaru’da bulunurken evine dönmüştür. Geleceğini de düşünerek af ve bazı hediyeler almak için oğlu Abdulkadir’i yanına çağırması ve böylece asayiş tekrar sağlamıştır¹⁴³.

Şeyh Ubeydullah hakkında yapılması gerekenler ve asayişin sağlanması hususunda yapılan gizli yazışmalarda Şeyh Ubeydullah’ın aşiretlerle yapmış olduğu ittifakta belirttiği müstakil bir hükümet kurma projesi için Musul vilayetine bağlı

¹⁴¹Turkey No.5(1881) *Correspondence Respecting The Kurdish Invasion Of Persia, Printed by Harrison and Sons., London, 1881, Belge No.7 Eki.*

¹⁴² Mohammad Reza Nasiri, s.139.

¹⁴³ BOA İ.DH Dosya No: 794 Gömlek No:64458-9, Tarih: 10/Za/1296.

İmadiye, Revanduz, Akre gibi yerleri birkaç ay işgale muvaffak olursa İran'dan erzak, asker ve top getirip direneceği belirtilmiştir¹⁴⁴. Şeyh sadece aşiret güçleriyle başarıya ulaşamayacağını bildiğinden İran Devleti'nden de yarım alabileceği fikrine sahip olmuştur. Bu nedenle Osmanlı Devleti Hariciye Nezareti'nden İran'a yapılan tebligatta şeyhin İran sınırları içerisinde bulunan Mergever bölgesindeki aşiretlerden yardım istemesi durumunda Kürt aşiretlerinin Osmanlı sınırına geçişlerinin durdurulması için İran'ın bölgede asker bulundurmasını istemiştir¹⁴⁵. İran şeyhin arzularına muhalif olduğundan şeyhin isteklerinin reddedildiğine dair bilgiler İran Dışişleri Bakanlığından İstanbul'daki elçisi Mirza Muhsin Han'a gönderdiği mektuptan anlaşılmaktadır. Şeyh Ubeydullah'ın Tahran'a gönderip amacını ve isteklerini belirttiği mektupta:

*'Osmanlıların tasarrufunda olan Kürdistan'ı, sahip olduğum kuvvet ve kudretle alacağım ve orayı kendim idare edeceğim. Kendim İran Devleti'nin himayesinde ve Şehinşahın emrinde olayım. Fakat bu açıdan işim doğru gitmeyip kaçmaya mecbur olursam İran'ın beni koruyacağına dair kat'i söz verilip bundan emin olmayı istiyorum'*¹⁴⁶ demiştir.

İran'ın bu durumu İstanbul'a haber vermiş olması şeyhin bu isteklerine muhalif olduğunu ve reddettiğini göstermektedir.

Şeyh Ubeydullah destek bulmak amacıyla ayrıca Rus konsolosluğu ile de irtibata geçmiştir. Bu konu yaptığı yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla İstanbul'daki Rus elçiliği yoluyla Babiâli'den Kürdistan'da kuracağı yönetimin tasdik edilmesi için vaat almıştır. Aynı zamanda destek bulmak amacıyla Hakkâri bölgesinde yaşayan Nasturiler ile de ittifak kurma faaliyetlerinde bulunmuştur. Nasturilerin göndere İngiliz bayraklarını çekeceği konusunda endişeleri olan şeyhin Nasturiler ile işbirliği yapmak istemesinin nedeni onlar üzerinden Avrupalı konsoloslarla iletişime geçebileceğini düşünmüş olmasıdır.

Şeyh amacına ulaşmak ve adam toplamak için mensup olduğu tarikat halkını teşvik ve davet için Erzurum havalisine kadar etrafa gizli olarak adamlarını göndererek adam toplamaya çalışmıştı. Ancak başarısız olması üzerine olayda hiçbir sorumluluğunun olmadığını söyleyerek bütün suçu Musul vilayetine atmıştır. Ayrıca

¹⁴⁴ BOA İ.DH Dosya No: 794 Gömlek No:64458-9, Tarih: 10/Za/1296.

¹⁴⁵ BOA Y.PRK.ASK. Dosya No: 14 Gömlek No: 7 Tarih: 06/L /1299.

¹⁴⁶ Nasiri, s.140.

artık herhangi bir sorunun olmayacağını garanti ederek, nefisini temize çıkarmak için saltanat ve hilafete olan bağlılığını bildirmişti. Bundan dolayı şeyh ile görüşmek üzere gönderilen yaveri harp Ahmet Bey, şeyhle yaptığı görüşme sonrasında Van'a veyahut İstanbul'a gelmesi gerektiğini söylemesine rağmen şeyh bu davete olumsuz cevap vermiştir. Konu hakkında Babıâli'ye gönderilen raporlarda, şeyhin gelmeyi reddetmesine rağmen devletin tarafına çekilmesini sağlamak için kendisine taltiflerin verilmesi gerektiği söylenmiştir. Hakkâri tarafında bulunan yeterli miktardaki kuvvetle bölge abluka altına alındıktan sonra şeyh tutuklanıp getirilme yoluna başvurulabilirdi. Ancak böyle bir durumda ya karşılık vererek çatışacak ya da buna güç getiremediği durumda İran hududunun da yakın olması nedeniyle derhal İran'a kaçacak ve oradaki Kürt aşiretlerini örgütleyip sahip olduğu kuvveti Osmanlı tarafına yönlendirebilecekti. Bu durumda da güvenliği sağlamak için sınırda sürekli asker bulundurmaya gerektireceğinden ve sonucun da ne olacağı bilinemeyeceğinden şeyhin taltif edilmesi ve böylece devlet tarafında kalmasının sağlanması yoluna başvurulması maslahat açısından daha uygun görülmüştür¹⁴⁷.

Dördüncü ordu müşiri Samih Paşa'nın bu yöndeki raporu üzerine yaveri harp Ahmet Bey bizzat Şeyh Ubeydullah ile görüşmek üzere Nehri'deki ikametgâhına gitmiştir. Şeyh Ubeydullah ile görüştüktan sonra durumu Mabeyni Hümayun Kitabetine çektiği telgraf ile bildirmiştir. Buna göre Şeyh Ubeydullah'ın vicdanı için mi yoksa aldığı emirlerden dolayı mı her nedense Ahmet Beyi özellikle çilehanesine çağırıp üç defa Kur'an üzerine yemin ettikten sonra Ahmet Bey'e emniyeti sağlayacağını, kendisine söylediklerini padişahın emri olarak göreceğini ve devlete tam bir bağlılık ile bağlı olduğunu söylemiştir. Ayrıca devletle el ele vermeye hazır olduğunu söyleyen şeyhin ayrıca padişahın bazı özel isteklerinin olduğunu da söylemiştir. Ahmet Bey'in telgrafta belirtmediği bu özel istekleri İstanbul'a döndükten sonra sözlü olarak padişaha arz edeceğini söylemiştir¹⁴⁸. Şeyh Ubeydullah bu görüşmeden sonra vermiş olduğu sözü yerine getirerek sükûnetin sağlanması için çalışmaya başlamıştır. İmadiye kumandanı mirliya Ethem Paşa'nın göndermiş olduğu bir telgrafta bölgede artık herhangi bir sorunun kalmadığı, sükûnetin hâsıl

¹⁴⁷ BOA İ.DH Dosya No: 794 Gömlek No:64458-9, Tarih: 10/Za/1296.

¹⁴⁸ BOA Y.A.HUS Dosya No: 162 Gömlek No:36, Tarih: 14.L.1296.

olduğu, dağlara çekilen isyancıların aman dilediği ve böylece asayişin sağlandığı belirtilmiştir. Ayrıca eğer Hakkâri bölgesinde itaatsizliğe devam eden varsa bunların itaatinin sağlanması için bölgeye bir tabur asker gönderilmesi gerektiği söylenmiştir. Burada da asayiş sağlandıktan sonra Başkale'de bir tabur, Gevar'da iki tabur, Çölemelik'te bir tabur asker bırakıldıktan sonra Gevar ve Çölemerik mevkilerinde bulunan diğer taburlara izin verilmesi istenilmiştir¹⁴⁹.

Samih Paşa'nın tavsiyesiyle Şeyh Ubeydullah Efendi'ye ikinci, oğlu Abdulkadir Efendi'ye dördüncü Osmanlı nişanlarının, şeyhin halifesi Said Efendi'ye de olayın son bulmasındaki rolünden dolayı dördüncü Mecidiye nişanlarının verilmesi kararlaştırılmıştır¹⁵⁰.

Şeyh Ubeydullah'ın liderliğinde başlayan “İmadiye Ayaklanması” başlangıçta sıradan bir olay gibi görünse de zamanla meselenin asıl amacının ortaya çıkmasıyla alınan tedbirler ile ayaklanma kısa süre içerisinde bastırılmıştır. Bu ayaklanma şeyhin İran ayaklanmasında da görüleceği üzere asıl amacı aşiret liderlerine ve şeyhlere gönderdiği telgraflarda dile getirdiği gibi “*Kürdistan'da daha önce mevcut bulunan Kürt emirlikleri tarzında bir yönetime*” sahip olmak istemesidir. Bunu istemesinin temel nedeni de merkezileşme çalışmalarıyla birlikte devletin bölgedeki yöneticilerinin yetersizliğinden, aşiretler arası husumet, kan davaları, yağmacılık gibi sorunların halledilmemesi ve bundan dolayı huzurun bir türlü sağlanamamasıdır. Aynı zamanda 93 Harbi'nden sonra Avrupalı devletlerin himayesinde kurulacağı söylenen Ermeni devleti söylemine de bir tepki hareketidir. Bölgede emirliklerden sonra otorite haline gelen Şeyh Ubeydullah, resmi olarak mîr olmasa da fiilen mirlerin görevini yürütmüştür. Bundan dolayı kendisine bağlı bir aşiretin, yerel yöneticilerce cezalandırılmasına tepki vermesini, bölgedeki otoritesini korumaya yönelik bir tepki hareketi olarak da okunabilir. Eğer tepki vermeseydi aşiretlerin ona olan güveni azalacağından siyasi gücü zayıflayacaktı. Osmanlı Devleti özellikle 93 Harbi'nin yol açtığı ekonomik ve siyasi buhranlar nedeniyle zor bir dönem yaşamaktaydı. Bu durumda devlet bölgede sözü geçen ve itaatinden şüphe duymayacağı birine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymuştur.

¹⁴⁹ BOA İ.D.H Dosya:794 Gömlek: 64458-9, Tarih: 10/Za/1296.

¹⁵⁰ BOA İ.MMS Dosya No: 64 Gömlek No: 3043 Tarih: 22/Z /1296.

Nakşibendî geleneğine sadık olan Şeyh Ubeydullah'ın hiçbir zaman söylemekten çekinmediği “*hiç kimse onun sultana ve halifeye olan sadakatinden şüphe edemeyeceği*” söyleminde olduğu gibi halife de hiçbir zaman bundan kuşku duymamıştır. Bunun için de onu korumaktan ve desteklemekten geri durmamıştır. Ayrıca Ermenilere ve Nasturilere karşı olan tutumundan dolayı, Şeyh Ubeydullah'ı kendisi için bir müttefik olarak gören sultan, bölgede asayişî korumakla görevli olan Gevar mutasarrıfını görevden alarak şeyhin otoritesinin aşiretler ve diğer unsurlar arasında pekişmesini sağlamıştır. Ayrıca aşiretlerle yaşadığı sıkıntılar ve Şeyh Ubeydullah ile olan sorunlarından dolayı Revanduz kaymakamı İsmail Efendi'nin görev yeri değiştirilmiştir¹⁵¹.

¹⁵¹ BOA DH.ŞFR Dosya No:122 Gömlek No:82 Tarih: 29.T.1300.

3.BÖLÜM: ŞEYH UBEYDULLAH'IN İRAN AYAKLANMASI

3.1 Ayaklanmanın Nedenleri

3.1.1 Toprak Meselesi

İran Kaçar hükümdarı Muhammed Şah¹ Kürtler üzerindeki nüfuzunu artırmak ve onların kuvvetinden faydalanmak amacıyla daha Şeyh Ubeydullah'ın babası Seyyid Taha'nın şeyhliği döneminde ilişkilerini geliştirmiştir. Seyyid Taha'nın Nakşibendî tarikatının o bölgedeki lideri ve Kürt aşiretleri üzerindeki nüfuzu nedeniyle onu kendi tarafına çekmek için şah tarafından kendisine her yıl çeşitli hediyeler sunulmuştur. Ayrıca Seyyid Taha'nın tekkelerinin masraflarının karşılanması için kendisine 1836'da İran-Osmanlı sınırındaki Mergever ve Tergever gibi birkaç nahiyenin vergi gelirlerini vermiştir². Muhammed Şah'ın kendisi ve eşi, Abbas Mirza'nın annesi ve Yahya Han Çehrigi'nin kız kardeşi, Hatice Hanım da Seyyid Taha'nın müridi olmaları nedeniyle ilişkilerini daha da artmıştır³.

Seyyid Taha'nın vefatından sonra kardeşi Seyyid Salih tarikatın başına geçmiş ancak kısa süre sonra da yerine oğlu Şeyh Ubeydullah geçmiştir. Şeyh Ubeydullah'ın bölgede otorite olması daha çok babasının bölgedeki nüfuzundan kaynaklanmaktaydı. Seyyid Taha döneminde Kaçarlar ile olan iyi ilişkiler Şeyh Ubeydullah döneminde bozulmuştur. Osmanlı'nın Tebriz elçisi Ali Behçet'in raporuna göre ilişkilerin bozulmasının temel sebebi, 1836'da Şah tarafından Seyyid Taha'ya vergi gelirleri bırakılan İran'daki köylerden, Ekim 1872'de Urmiye'ye vali olarak atanan Şucaüddevle Yusuf Han'ın Urmiye ve Hoy bölgesindeki Kürtlerden, vergi almak istemesidir⁴. Şeyh Ubeydullah, dönemin İran şahı olan Muhammed

¹ 1788-1797 yılları arasında İran şahıdır.

²Halfin, *19. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler*, Komal Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2008, s.79.

³ Mohammad Reza Nasiri, *Nâsıreddîn Şah Zamanında Osmanlı-İran Münasebetleri (1848-1896)*, Tokyo University, Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, Printed by Tokyo 1991, s.135; M. Şefik Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibend*, 1.Baskı, Kilim Matbaacılık, İstanbul 2010, s.16.

⁴ Nasiri, s.136; Halfin, s.79; Ali Rıza Şeyh Attar, *Kürtler: Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler*, Anka Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 2008, s.79; Hasan Yıldız, *Aşiretten Ulusallığa Doğru Kürtler*, Dicle Fırat Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 1991, s.97; Etem Xemgin, *Osmanlı Safevi Döneminde Kürdistan Tarihi*, Cilt III, Doz Yayınları, İstanbul 1997, s.416.

Şah'ın bu bölgelerin gelirini babası Seyyid Taha'ya dolayısıyla kendilerine bıraktığına dair fermanlara dayanarak, vergi toplamanın adil olmadığını Tebriz hükümetine bildirmesine rağmen İran bu mazereti kabul etmeyerek bölgeye asker göndermiştir⁵. Bunun üzerine Urmiye valisi, Mergever üzerine yürüyerek Kürt köylerini yağmalayıp harabeye çevirdi ve şeyhin müritlerinden bir kaçını öldürdü. Bu olay Şeyh Ubeydullah tarafından duyulunca derhal hanlık üzerine Kürt kuvvetlerinden oluşan bir birlik gönderdi. İran kuvvetleri ile aralarında meydana gelen çarpışmalarda iki tarafta ağır kayıplar vermişlerdir⁶. İran ile şeyh arasında meydana gelen bu ilk olay, daha sonra şeyhin İran'a karşı yapacağı harekâtın temelini atılmasını sağlamıştır.

Şeyh Ubeydullah bu olayı Osmanlı hükümetine bildirerek, kendisine verilen zararın karşılanması için İran'dan tazminat talebinde bulunma konusunda kendisine yardım edilmesini talep etmiştir. Ayrıca istenilen tazminatın verilmemesi durumunda da Osmanlı'dan doğrudan doğruya İran'a müdahalede bulunulmasını istemiştir. Aksi halde bütün aşiretleri ayaklandıracağını da sözlerine eklemiştir⁷.

İran Hükümeti ise Urmiye valisi Şucaüddevle'yi haklı bularak Şeyh Ubeydullah'ı suçlu buluyordu ve bu sefer kendileri de şeyhi Osmanlı'ya şikâyet ederek, İran'a saldırıda bulunduğunu iddia etmişlerdir. 19 Şubat 1874 tarihinde Osmanlı elçiliğine gönderilen mektupta "*Şeyh Ubeydullah İran ülkesinde başını almış ilerliyor. İran'a ait köylere saldırıp, İran askerleri üzerine ateş açmış ve memlekette ihtilal havası yaratmıştır*" denilerek Şeyh Ubeydullah'ı şikâyet etmişlerdir. Ancak Tebriz'deki Osmanlı elçisi, şeyh hakkındaki bu iddiaların asılsız olduğunu, bu şayiaların şeyhin itibar ve haysiyetini ortadan kaldırmak için yayıldığını söyleyerek şeyhi savunmuştur⁸.

Osmanlı hükümeti Şeyh Ubeydullah'ın bu konudaki yardım talebine uyarak Erzurum valisini Tahran'a yollayarak, şeyhin isteklerinin karşılanması için gereken tedbirlerin alınmasını istemiştir. Halfin'e göre Osmanlı hükümeti iki sebepten dolayı

⁵ Ali Rıza Şeyh Attar, s.79.

⁶ Halfin, s.79.

⁷ Halfin, s.79; Yıldız, s.97; Xemgin, s.416.

⁸ Nasiri, s.136.

şeyhe yardımı zorunlu görüyordu. Birincisi şeyhin Kürtler üzerindeki geniş etkinliği, ikincisi ise Osmanlı Devleti ile İran arasında meydana gelecek gerginliklerde ve savaşlarda Kürt liderlerinden yararlanıp onları kendi tarafına çekmek içindir⁹.

Osmanlı Devleti'nin girişimlerinin sonucunda Urmiye valisi Şucaüddevle ile Şeyh Ubeydullah arasında meydana gelen anlaşmazlığın halledilmesi için bir komisyon kurulmuştur. Komisyon üyeleri Osmanlı'yı temsilen Tebriz şehbenderi Behçet Bey ile Van meclis-i idaresi reisi Galip Bey, İran'ı temsilen Mehmet Ali Han ve şeyhin bir vekilinden oluşmaktaydı¹⁰. Komisyon kararında Şucaüddevle'nin vergi almasını haklı bulmuştur¹¹. Ancak Osmanlı Devleti ise İran hükümetine müracaat ederek şeyhin zararının karşılanmasını talep etmiştir. İran Hükümeti ise meydana gelen bu olayın kendi iç sorunları olmasına rağmen bir komisyon kurulmasını kabul ettiğini ancak şeyhin, bahsi geçen köylerde herhangi bir mal varlığının bulunmadığını belirterek¹² Osmanlı'nın talebini reddetmiştir. Bütün bu olup bitenler üzerinden zaman geçmesine rağmen Şeyh Ubeydullah'ı, haklı olduğunu düşündüğü fikrinden vazgeçirememiştir. Osmanlı Devleti'nin de bu konuda ısrarcı olması nedeniyle, yaklaşık bir yıl kadar süren çalışmalar sonucunda İran Devleti, yapılan yağmalara ve verilen zararlara karşılık, Şeyh Ubeydullah'a 15.000 tümen vermeye karar vermiştir. Ancak İran Devleti'nin ödemeyi taahhüt ettiği bahsi geçen parayı vermeyi geciktirmesi nedeniyle Şeyh Ubeydullah Osmanlı hariciyesine tekrar başvurarak, İran'ın zararları karşılamadığı sürece adaletin yerini bulamayacağı, özellikle bölge halkına yaptığı nasihatlerin artık işe yaramadığını ve böyle giderse büyük bir kesimle kıyam edeceklerini söyleyerek, artık sabırlarının kalmadığını dile getirmiştir¹³.

İran Devleti vergi gelirlerini kestikleri şeyhin nasıl bir güce sahip olduğunun ve Osmanlı Devleti tarafından korunduğunun farkına vardığından, kendileri de şeyhin gücünden faydalanmak için, onu İran'da yaşamaya davet etmişlerdir. Ancak komisyon üyesi olan Osmanlı temsilcisi Galip Bey, Şeyh Ubeydullah ile gizlice

⁹ Halfin, s.80.

¹⁰ BOA HR.TO Dosya No:461 Gömlek No:58 Tarih:1876.3.29.

¹¹ Nasiri, s.137.

¹² BOA HR.TO Dosya No:266 Gömlek No: 24 Tarih:1874.11.22.

¹³ BOA HR.TO Dosya No:461 Gömlek No:58 Tarih:1876.3.29.

temas kurup onu Osmanlı topraklarında kalmaya ikna etmiştir. Galip Bey, Osmanlı Kürdistan'ı ile İran Kürtleri üzerinde nüfuz sahibi olan böyle bir şahsiyetin İran tarafına geçmesi durumunda, bunun Osmanlı Devleti için büyük bir kayıp olacağını düşündüğünden, şeyhin Osmanlı Devleti tarafından kazanılması gerektiği fikrinde olmuştur¹⁴. İran'ın yapmış olduğu teklifi reddeden Şeyh Ubeydullah, Osmanlı sınırlarında yaşamaya devam etmiştir. Özellikle bu olayda İran'ın kendi bölgesindeki Kürtlere yönelik yaptığı zulme şeyhin tepki vermesi, onun İran Kürtlerinin yanındaki konumunu daha da yükseltmiştir.

İran ayaklanması öncesinde meydana gelen bu gibi gelişmeler, şeyhin daha sonraları tekrar İran'a karşı yapmak isteyeceği diğer ayaklanmaların da temel nedenlerinden biri olmuştur. Daha sonra da görüleceği üzere şeyh, İstanbul'a sürgün gönderildikten sonra da İran'ın, kendi mülkünde olan toprakları işgal etmesinin kabul edilemeyeceğini defalarca dile getirmiştir. Sadece kendi toprakları veya mülkü için değil, diğer Kürt aşiretlerine ait toprakların da İranlı yöneticiler tarafından işgal edilmesine tepki vermiştir.

3.1.2 Kıtık ve Asayiş Problemi

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle doğu bölgelerinde ekonomik ve siyasi bunalımların şiddetlenmesine yol açmıştır. Doğu cephesindeki askeri harekât, ülkenin doğusunda yaşayan Ermenilerle Kürtlerin yaşadığı bölgelerin ekonomik durumuna büyük etkileri olup, asayiş sorunları ve kıtlık gibi problemlerin artmasına neden olmuştur¹⁵.

1878-1880 yılları arasında yaşanan açlık, Kürt bölgelerinin ekonomisini büsbütün yıkmıştır. Bu durum sadece Osmanlı Kürdistan'ında yaşanmıyordu. İran Kürdistan'ındaki halk da aynı şekilde bu dönemde meydana gelen kıtlıktan etkilenmişlerdir. Rusya'da yayınlanan Mşak gazetesinde çıkan bir haberde şunlar yazılıydı: *"Açlık birçok yerde insanları azılı çılgınlığa götürdü. İnsanlar artık düzene, yasalara ve muhafızlara dikkat göstermiyorlar. Yığınlar buğday ambarlarını*

¹⁴ Nasiri, s.137.

¹⁵ Celile Celil ve Diğerleri, *Yeni ve Yakın Çağda Kürt Siyaset Tarihi*, 3.Baskı, Pêrî Yayınları, İstanbul 1998, s.30.

basarak yağmalıyor.” Halkın yaşadığı bu felaket Kürtlerin yeni bir ayaklanmasına dolaysız neden olmuştur¹⁶.

93 Harbinden sonra yapılan Berlin Antlaşmasınının 61. Maddesine göre Osmanlı Devleti'nin Ermenileri Kürt ve Çerkezlerle karşı koruması kararı alınmıştı. Bu şekilde Ermeniler üzerinde nüfuz sahibi olan İngilizlerin, bölgedeki memur ve konsolosları konu hakkında çok sayıda raporlar almışlardır. Ermenileri korumak adına bölgede göçebe yaşayan ve temel geçim kaynakları hayvancılık olan Kürt aşiretleri, İran ve Osmanlı sınırında yaşadıklarından dolayı, yazın otlak bulmak amacıyla sınırın her iki tarafına gidip gelmekteydiler. 93 Harbinin getirmiş olduğu kıtlık ve yoksulluktan dolayı ara ara Kürt aşiretleri komşu Ermeni köylerini yağmaladıkları oluyordu. Ermenileri korumak amacıyla İngiliz diplomatlar hem Bab-ı âli nezdinde hem de Tahran hükümeti nezdinde, aşiretlerin sınırı geçmelerini engellemeleri amacıyla girişimlerde bulunmuşlardır.

İngilizler, Osmanlı-İran sınırındaki Kürt aşiretlerinin sınırı geçip yağmacılık yapmalarını önlemek amacıyla, yaptıkları görüşmelerde aşiretlerin kontrol altına alınması, sınırı geçip intikam almalarını engellemek ve onların sınırı aşmaları durumunda devlet güçleri tarafından takip edilmelerini sağlamak amacıyla iki devlet arasında bir anlaşmanın yapılması konusunda girişimlerde bulunmuşlardır¹⁷.

İran'ın çoktan kabul etmeye yanaştığı böyle bir anlaşmaya Osmanlı Devleti, anlaşma metninin hazırlanıp müzakere edilmesi için bir komisyonun kurulması gerektiğini söylemekteydi¹⁸. Aslında İngilizlerin raporlarından anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı Devleti'nin böyle bir anlaşmaya pek yanaşmadığı ve sorunun çok fazla abartıldığı kanısında olduğu gözlenmektedir. Ancak İngilizler meselenin bir an önce halledilmesi konusunda çok ısrarcı olmuşlardır. Osmanlı Devleti, Ermenilere yönelik Kürt aşiretlerinin yapmış olduğu yağmacılık faaliyetlerinin, İran tebaası olan Kürt aşiretlerinden kaynaklandığını söylemekteydi. Ayrıca İngilizlerin Ermenilere dayandırarak iletmış oldukları raporlardan anlaşıldığı kadarıyla meydana gelen

¹⁶ Celile Celil ve Diğerleri, s.31.

¹⁷ Turkey No.5 (1881) *Correspondence Respecting The Kurdish Invasion of Persia*, Printed By Harrison And Sons, London, 1881, Belge No.1.

¹⁸ Turkey No.5 (1881) Belge No.2.

olaylar çok fazla abartılmıştır. İngiltere'nin İstanbul'daki elçisi Goschen bölgede meydana gelen olaylar yüzünden, bu durumu bir "*Kürt sorunu*" olarak isimlendirmiştir. Ayrıca ortaya çıkan sorunların hemen çözülebilmesi amacıyla hükümetten bölgeye etkili bir yöneticinin atanmasını ve gerekli askeri birliklerle desteklenmesi fikrini Sultan Abdulhamid'e iletmiştir. Hükümetin bu konudaki cevabı ise asayişin sağlanması için sorunlu illerde üzerinde çalıştıkları bir jandarma sistemi ile ilgili planları olduğunu ancak kurulacak olan bu jandarma birliğinin hangi sisteme göre düzenleneceğinin henüz kararlaştırılmadığı şeklinde olmuştur¹⁹.

Ermenileri korumak adına İngilizlerin bu çabaları bir takım Türk çevreleri ile Kürtler arasında rahatsızlığa neden olduğu anlaşılmaktadır. Etkili bir Türk gazetesinde yayınlanan bir makalede Kürtlerin Ermenilerden daha çok ilgiyi hak ettikleri belirtilerek bu rahatsızlık dile getirilmiştir²⁰.

İran aşiretlerinin sınırı geçip yağmacılık yapmaları ile ilgili gönderilen bir raporda Başkale civarındaki halkın özellikle Ermenilerin, İran tebaası Kürt Şikak aşireti reisi Ali Han'ın köylere baskın yapıp yağmacılık yapmasına dayanamayarak kaçtıkları ve yoksulluk içinde kaldıkları belirtiliyordu. Raporun devamında Erciş ve Gevaş'tan gelen Ermeni nüfusunun temsilcilerinin Kürtlerden şikâyetçi olduklarından bahsediyordu. Şikâyet konusu ise ellerinde yeterince mısır olmasına rağmen baskınlardan korktuklarından değirmene götürmeye cesaretleri olmadığını, bu yüzden kıtlık içinde kaldıklarını belirtiyorlardı. Bir başka heyet ise Kürt Hayderanlı aşiretinden Zozanlı'nın hayvanlarını mısır tarlalarında otlatması, evlerini, köylerini ve değirmenlerini soylamalarından şikâyetçiydi. İngiltere'nin Van konsolos muavini Clayton Kürt aşiret mensuplarının yaptıklarından dolayı yakalanıp daha sonra serbest kaldıklarını, işledikleri suçların karşılığında hiçbir ceza almadıkları için cesaretlenmiş bulduklarından her suçu işleyebileceklerini belirtiyordu²¹.

Bir başka raporda Kürtlerin üç ay içerisinde Hakkâri bölgesinde yaklaşık yirmi Hıristiyan köyünü yağmaladıkları belirtiliyordu. Bu yağmaları bastırmak ve Kürt

¹⁹ Turkey No.5 (1881) Belge No.4.

²⁰ Turkey No.5 (1881) Belge No.4.

²¹ Turkey No.5 (1881) Belge No.4 Ek 4.

komşularına karşı Ermenilerin huzurunu sağlamak için, İranlı yetkililerin, Kürtlerin sınırı geçmelerinin engellenmesi için zorlanmaları gerektiği, Bab-ı âli'nin ise güçsüz olduğu için bunu engelleyemeyeceği belirtiliyordu. Osmanlı tarafından oluşturulacağı söylenen jandarmanın parasızlık yüzünden ertelenmesi, bölgedeki olaylara karışanların yargılanması için gerekli olan hâkimlerin ve mahkemelerin yok denecek kadar az olması nedeniyle sıkıntıların arttığı, bu yüzden Başkale, Bayezid ve Hakkâri bölgelerinde açlık yüzünden büyük sıkıntıların olduğu belirtiliyordu²².

Osmanlı Devleti bölgede asayiş ve huzuru sağlamak amacıyla Hakkâri mutasarrıfı, kaymakamı ve aşiret reislerine gerekli tavsiyelerde bulunarak, şikâyet konusu olabilecek davranışlardan uzak durmalarını istemiştir. Bölgenin hassasiyeti göz önüne alınarak, meydana gelecek bir olayın kötü niyetli kişilerce fazla abartıldığını ve bu yüzden de diğer devletlerin Osmanlı Devleti'ne baskılar yaptığı söyleniyordu. Buna örnek olarak eşkıyalar tarafından sekiz yüz koyunun çalındığı yönündeki bir haberin Rus konsolosluğunca duyulduğu, bu durumun paniğe neden olmasından dolayı bölgeye Rus gazetecilerin geldiği ancak yapılan tahkikatlarda kilise papazının kanıtlarına göre sayı otuza indirilmiştir²³. Bu durum olayların nasıl abartıldığı ile ilgili sadece bir örnektir. Bu konuda İngiliz raporlarına yansıyan çok sayıda haberi görmek mümkündür.

İngiliz konsoloslarının şikâyet raporlarında en çok adı geçen aşiretler, başta Şikak aşireti olmak üzere Haydaranlı ve Herki aşiretleri olmuştur. Hakkâri'den gelen bir raporda Şikak aşiretinin ülkeyi yağmalayıp istila etmesi karşısında, hükümetin onları cezalandırmak için güçsüz olması nedeniyle bölgede tam bir anarşi olduğu haberi verilmiştir²⁴. Kendi tabiiyetindeki aşiretlerin sınırı geçip yağmacılık yapmaları nedeniyle İran yetkilileri bu konuda uyarılmışlarsa da onlar sorunu Osmanlı tarafındaki aşiretlere yüklemişlerdir. İran, sorunun Osmanlı Kürt aşiretlerinin

²² Turkey No.5 (1881) Belge No.4 Ek 2.

²³ Turkey No.5 (1881) Belge No.4 Ek 2.

²⁴ Turkey No.5 (1881) Belge No.40 Ek 2.

kışkırtmasından kaynaklandığını söyleyerek kendini savunmuş ve herhangi bir sorumluluk almayı reddetmiştir²⁵.

Kürt aşiretleri üzerinde otorite sahibi olan Şeyh Ubeydullah, Kürtler arasında meydana gelen bu gibi yağmacılık ve talan gibi olaylara son vermek niyetindedir. Kürtlerin hem kendi dindaşlarına hem de Ermenilere verdikleri zararlar, onların diğer toplumlar arasında kötü anılmalarına sebep oluşturmaktaydı. Uygur dünyanın nasıl oluşabileceği konusunda fikir sahibi olan Şeyh Ubeydullah, Kürtleri kendisine bağlamaya ve onların sebep olduğu hırsızlık, yağmacılık gibi olayların meydana gelmemesini istiyordu. Bu amaçla Mergever, Tergever gibi bölgelerdeki verimli arazileri satın alma yoluna gitmiştir. İran'dan satın aldığı bölgeleri kontrol etmek ve denetlemek amacıyla da oğlu Abdulkadir'i görevlendirmiştir. Şeyh Abdulkadir'i bölgeye göndermesinin tek nedeni satın aldığı yerlerin korunması değildi. Aynı zamanda bölgede İran hükümdarının etkisini kırmak amacıyla babasının fikirlerini yaymak ve mürit toplamaktı. İran'da yaşayan Şikak ve Herki Kürt aşiretleri bölgede asayişin bozulmasına ve şeyhin müritlerinin zarar görmelerine neden olmaktaydılar. Bu iki aşiretin cezalandırılması amacıyla Şeyh Ubeydullah, İran hükümetine müracaat ettiyse de istenilen netice alınamıyordu. Aşiretlerin yol açtığı asayişsizliğin giderilmesi için kendisine izin verilmesini talep etmesine rağmen bu isteği de yerine getirilmediği gibi hiçbir zaman ne dinlenildi ne de istekleri dikkate alındı²⁶.

İran'da Kürtlerin yaşadığı bölgelerde asayişin sağlanması amacıyla şeyhin sahip olduğu yerlere ek olarak sınır hattındaki Mergever, Tergever ve Beradost'taki diğer arazilerin yıllık belli bir ücret karşılığı kendisine kiraya verilmesini isteyerek buralarda asayiş sağlanacağına dair söz vermiştir. Ancak bu isteği de dikkate alınmazsa ve sahip olduğu yerler süreli yağmalanmaya devam edilirse kanunları kendi eline alıp, bu aşiretleri tamamen ortadan kaldıracağını söyleyerek İranlı yöneticileri uyarmıştır²⁷. Nitekim bu isteği de dikkate alınmadığı için ve sürekli yağmacılık olayları devam ettiği için İran'a saldırıya geçmiştir.

²⁵ Turkey No.5 (1881) Belge No.8 Ek 1.

²⁶ Turkey No.5 (1881) Belge No.8 Ek 4.

²⁷ Turkey No.5 (1881) Belge No.8 Ek 4.

Şeyh Ubeydullah ayaklanması hakkında, İngiliz elçiye gönderdiği mektupla bilgi veren İranlı yönetici Mirza Said Han, şeyhin ayaklanmasını sıradan bir yağma olayı olarak nitelendirip, Kürtlerin barbar ve yağmacı aşiretlerden oluştuğunu söylemiştir. Ayrıca onların yaptıkları talan ve yağmadan uygar dünyanın haberi olmadığını da yazmıştır²⁸.

İranlı yöneticinin Kürtleri tanımlarken kullandığı bu dil, ayaklanmanın asli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Birkaç Kürt aşiretinin, özellikle de İran tebaası olan Şikak aşiretinin, hem İran'da Kürtlere yönelik hem de sınırı geçip Osmanlı topraklarındaki Müslüman ve gayrimüslimlere yönelik yaptıkları baskın ve yağmacılıktan dolayı bütün Kürtler, İran ve İranlı yöneticinin tanımıyla “uygar dünya” dediği Batılıların nazarında kötü bir üne sahip olmuşlardır. Şeyh Ubeydullah'ın rahatsızlık duyduğu durum Kürtlerin bu şekilde kötü bir üne sahip olmasıydı. Üstelik bu sıfatın Kürtlere verilmesinin nedeni de Şikak aşireti gibi birkaç Kürt aşiretinin yaptıklarından dolayı olmuştur. Şeyh Ubeydullah kötü üne sahip olan bu aşiretlerin cezalandırılmasını her defasında İran'dan istemesine rağmen, İranlı yöneticiler herhangi bir ceza vermedikleri gibi onları engellemekten de uzak durmuşlardır. Kendisi onları cezalandırmak istediğinde ise buna da izin vermemişlerdir. İşte bu durum şeyhin İran'a yönelik ayaklanmasının temel nedenlerinden birini oluşturmuştur.

Şeyh Ubeydullah'ın daha önce söylediğimiz gibi İranlı yöneticilerin Kürtlere yaptığı zulümleri anlattığı bir mektubunun dışında, ayrıca İran tebaası Kürt aşiretlerinin yaptığı zulümleri ve onlar üzerinden Kürtlerin durumunu anlatan başka bir mektubu da Dr. Cochran'a göndermiştir. Mektupta Kürtlerin sayısının çok olduğuna vurgu yaptıktan sonra onların diğer milletler arasında zarar veren ve ahlaksız olarak nitelendirilmesinin sebebini anlatmaktadır. Kürtler içerisinde, diğer milletlerde olduğu gibi kötü karakterli kişiler bulunmaktaydı ama şeyhin şikâyet ettiği şey, Kürtlerden birinin yaptığı bir hata yüzünden bütün Kürtlerin kötü anılmasıdır. Bu durumun nedeni olarak da bölgedeki Osmanlı ve İranlı yöneticilerin gevşek davranıp gereği gibi Kürdistan'ı yönetemediklerinden, kötü olanların ıslah olmadığı gibi diğer masum insanların da kötü olarak nitelendirilmesine yol açtığını

²⁸ Turkey No.5 (1881) Belge No.60 Ek 1.

söylemektedir. Bu genel hatları belirttikten sonra da Kürt aşiretleri içerisinde kötü karaktere sahip olan Şikak aşiretini, hem Müslümanlara hem de gayrimüslimlere karşı mahvedici bir aşiret olarak da nitelendirmiştir. Şikak aşiretinin İran'ın ilgisizlik ve güçsüzlüğünden dolayı böyle olduğunu söyleyip, bu durum devam ettiği sürece hiçbir zaman ıslah olamayacağını da söylemiştir. İran'daki durum bu şekilde anlattıktan sonra Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan Kürt Herki aşiretini de aynı şekilde nitelendirmiştir²⁹.

Şeyh Ubeydullah, aşiretlerin bu kötü durumundan şikâyetçi olduğundan onları cezalandırma niyetinde olmuştur. Dr. Cochran'a gönderdiği mektubun bir benzerini Urmiye valisi İkbâlüddevle'ye de göndererek aynı sorunları dile getirmiştir. Urmiye valisine gönderdiği mektupta şunları yazmıştır:

“(Urmiye) Hükümeti kuşkusuz Kürdistan'daki Türk ve İran uyruklu 500.000 (Kürt) ailenin farkındadır. Kürdistan devlet işlerine ve durumuna hiç bir ciddi araştırma yapılmadı; halkı da daima en kötü renklere boyandı. Aralarında çok kötü kişiler olabilir, fakat niçin masumlar suçlularla birlikte sayılmalıdır? Kürtlere karşı yapılan şikâyetlerin nedeni, ne Türk ne de İran Hükümeti'nin onları tam olarak yönetmek için güç veya isteği olmamasıdır. Tüm bunların arasında, Kürtler kötü bir ün sahibi olurlar ve kendilerini yönetenlere hiç bir saygısı olmaz.”³⁰

Urmiye kuşatması sırasında, ayaklanma hakkında Abbott'a bilgi veren Şeyh'in halifesi, Herki ve Şikak aşiretlerinin devamlı yağmalarını bastırmak için hiç bir şey yapmayan İran hükümetinin taleplerine dayanamayacağını, Kürtlere feci bir şekilde eziyet ettiklerini, onun için “özerk bir emirlik oluşturmak” için bir saldırı kararı verdiğini ifade etmiştir. Böylece Şeyh Ubeydullah, çeşitli aşiretlerin soygunculuğunu bastırmak için sorumluluğu üstlenmiş olacaktır³¹.

3.1.3 Ermeni Meselesi ve Nasturilere Tanınan Ayrıcalıklar

Osmanlı Dönemi Kürt milliyetçiliği üzerinde araştırmaları olan Hakan Özoğlu'na göre Şeyh Ubeydullah ayaklanmasının nedeni Osmanlı Devleti'nin 13 Temmuz 1878'de imzaladığı Berlin Antlaşması'yla Ermenilere yönelik yapacağı

²⁹ Turkey No.5 (1881) Belge No.61 Ek 3.

³⁰ Turkey No.5 (1881) Belge No.61Ek 5.

³¹ Turkey No.5 (1881) Belge No.56 Ek 2.

reformlarla ilgili vaatlerdir³². 93 Harbi'nden sonra yapılan Berlin Antlaşması'nın 61. Maddesi şöyleydi:

“Babiâli Ermenilerin yaşadığı eyaletlerde yerel ihtiyaçların gerektirdiği reformları geciktirmeden yapmayı ve Çerkez ve Kürtlere karşı Ermenilerin huzur ve güvenliğini sağlamayı taahhüt eder (yükümlenir). Bu hususta alınacak önlemleri (büyük) devletlere bildirecektir ve devletler de alınan önlemlerin uygulanmasını gözetleyeceklerdir.”³³

Berlin Antlaşması'nda bu maddenin yer alması, muhtemelen 93 Harbi öncesinde ve sırasında hem Osmanlı'daki hem de İran'daki Kürt aşiretlerinin bölgede Ermenilerle yaşadıkları sorunlar etkili olmuştur. Ayrıca Berlin Kongresi öncesinde Ermeni Patrikhanesi lideri Patrik Nerses'in İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Salisbury'e gönderdiği muhtıra da etkili olmuştur. Muhtırada özetle Osmanlı Devleti'nin zayıflamış olmasından dolayı Müslüman ve Hıristiyanların artık bir arada yaşamalarının imkânsız olduğunu, artık yönetimin Hıristiyanların elinde olması gerektiğinden bahsettikten sonra, bölgede bir Ermeni devletinin kurulması gerektiğinden söz etmiştir³⁴.

Wadie Jwaideh'e göre Kürdistan'da Ermeni egemenliği korkusu, Şeyh Ubeydullah'ın Kürtleri bir araya getirme isteğinin altında yatan en önemli nedenlerden biridir. Çünkü Berlin Antlaşması'yla, Kürtlerin yaşadıkları bölgelerde, Ermeni egemenliğine uygun bir ortam oluşturulmuştur. Bu anlaşmayla birlikte Kürtlerin yaşadığı bölgelerde Osmanlı ve İran devletlerinin Ermenilere daha üstün bir statü sağlayacakları dedikodusu yayılmıştır. Jwaideh'e göre bu dedikoduları Osmanlı idarecileri yaymaktaydı. Bu dedikoduyu yaymalarının sebebi Kürtleri kendi çıkarlarına yönelik olarak kışkırtarak, Ermeniler ile ilgili yapılması istenilen reformların uygulanmasına engel olmaya çalışmaktır³⁵.

93 Harbi, Kürt coğrafyasına asayişsizlik ve kıtlık getirmekle birlikte, savaş sonrası yapılan Berlin Antlaşması siyasi sorunları da beraberinde getirmiştir. Antlaşmada Ermeniler konusunda köklü reformların yapılması kararlaştırılarak bunun denetimi büyük devletlere bırakılmıştır. Bu nedenle İngiltere Hıristiyan

³² Hakan Özoğlu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, 2.Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s.97.

³³ Bilal N. Şimşir, *Ermeni Meselesi 1774-2005*, Bilgi Yayınevi, 5.Basım, İstanbul 2009, s.58.

³⁴ Şimşir, *Ermeni Meselesi*, s.58.

³⁵ Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*, 7.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.170.

ahalinin Kürt aşiretleri ve Osmanlı idarecileri hakkındaki şikâyetlerini dinleyip gerekli görülen yerlere rapor etmelerini sağlamak amacıyla Ermenilerin yaşadığı bölgelere beş askeri ataşe göndermiştir³⁶.

İngiliz askeri ataşelerinin Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelere gelmesi Kürtlerin huzursuzluğunun ve korkularının artmasına neden olmuştur. Kürtlerin huzursuz olmalarının temel sebebi Berlin Antlaşması'nın Ermenileri ayrıcalıklı konuma getirip büyük devletlerin onlarla ilgilenmesiydi. İngiltere'nin Van konsolosu Clayton yazdığı bir raporda;

*“Van'a Avrupalı konsolosların gelmesiyle birlikte Kürtlerin ciddi ciddi harekete geçtiklerini de iletiler bana. Kürtler yabancı konsolosların gelişini karışık duygular içinde yorumladılar; biraz kızgınlık biraz da korku ile. Bunun onlar için neyin işareti olduğunu bilemiyorlar.”*³⁷

Bundan dolayı İngiliz konsolosa göre gereken tedbirlerin alınmaması durumunda, Kürtlerin tavırlarının nasıl olacağını tahmin etmenin zor olmadığını söylemiştir.

İngiltere'nin Tebriz konsolosu Abbot, ülkesinin dışişleri bakanlığına gönderdiği raporda Ermeni Hıristiyanların refahını içine alan Kürt sorununun er ya da geç Avrupalı devletlerin ilgisini çekeceğini söylemiştir.³⁸ Buna göre birçok sebebi varsa da Ermeni meselesi de aynı zamanda Kürt sorununun bir parçası olduğunu söylemiştir. 1879 yılında İngiliz konsolosun Van'a gelmesiyle birlikte İngiltere himayesinde otonom bir Ermeni devletinin kurulacağı söylentileri bölgede dolaşmaya başlamıştır. Nitekim Van mutasarrıfı Tosun Paşa'nın, İngiltere'nin Van konsolos muavini Clayton'a anlattığına göre, kendisi Şeyh Ubeydullah ile görüşmesi için birini görevlendirmişti. Bu memurla Şeyh Ubeydullah arasında yapılan konuşmada, şeyhin şu ifadeleri dikkat çekicidir:

³⁶ Abdurrauf Sinno, *Osmanlı'nın Sancılı Yıllarında Araplar, Kürtler, Arnavutlar*, Selenga Yayınları, İstanbul 2011, s.138.

³⁷ Turkey No.4 (1880) *Further Correspondence Respecting The Condition of The Populations In Asia Minor And Syria*, Printed by Harrison and Sons., London, 1880, Belge No.49 Ek 2.

³⁸ Turkey No.5 (1881) Belge No.8.

*“Benim duyduklarım, Ermenilerin Van’da bağımsız bir devleti olacağı ve Nasturilerin de İngiliz bayraklarını göndere çekip onlara bağlılıklarını açıklayacağı yönündedir. Kadınları dahi silahlandırmak zorunda kalsam asla buna izin vermeyeceğim.”*³⁹

Bu sözleri söyleyen Şeyh Ubeydullah, yapacağı bir ayaklanma öncesinde Ermenileri ve Nasturileri tarafına çekmeye çalışmıştır. Bu niyetlere sahip olan şeyhin, Ermenileri ve Nasturileri yanına çekmeye çalışmasının nedeni onlardan önce davranarak bölgede güçlü bir otorite olmak istemesi ve böylece hem Ermenilerin hem de Nasturilerin siyasi bir ayrıcalık elde etmelerine engel olmaya yönelik bir adım olarak görülebilir. Şeyh Ubeydullah bu amaçla Nasturi ve Ermeni din adamlarına Hıristiyanları koruyacağını söyleyerek onlarla ittifak kurmaya çalışmıştır⁴⁰. Şeyh Ubeydullah’ın daha önce Osmanlı’ya karşı yaptığı İmadiye ayaklanmasına Ermeniler ve Nasturiler destek vermemişlerdi. Ancak İran’a karşı yapılacak olan harekâta Nasturiler ve Ermeniler isteksiz de olsalar, şeyhe olan korkularından dolayı kısmi destek vermişlerdir. Ancak bu destek de kısa süreli olmuştur.

Şeyh Ubeydullah’ın Ermeni ve Nasturilere tanınacak herhangi bir ayrıcalık veya otonom yönetime karşı çıktığı bilinmektedir. Kendisinin asıl niyetinin de Kürdistan’da daha önce Kürtlerin sahip olduğu emirlik dönemlerindeki gibi yarı bağımsız bir yönetimi arzuladığı da bilinmektedir. Bu konuda Van mutasarrıfının yaptığı açıklamalara göre Şeyh Ubeydullah, Başkale civarında vergilerini ödeme sözü vererek birçok köy satın alıp hazırlıklarını yapmaktaydı. Şeyh Ubeydullah’ın mutasarrıf tarafından gönderilen memura yaptığı açıklamaya göre şeyh, oğlunu Bab-ı âli’ye bir teklifte bulunmak üzere göndereceğini söylemiştir. Teklife göre *“Kürdistan üzerindeki hâkimiyeti kabul edilip yarı bağımsız olması durumunda Bohtan miri Bedirhan Bey tarafından sultana ödenen vergiden daha fazlasını vereceğini”* söylemiştir. Eğer Kürdistan üzerindeki otoritesi tanınıp yönetimine müdahale edilmezse bu durumda daha fazlasını da ödeyebileceğini de söylemiştir⁴¹.

Kürt mirlerinin her birinin sahip olduğu otorite buldukları bölge ile sınırlıydı. Ancak Şeyh Ubeydullah mirlerin egemen oldukları bölgelerden daha

³⁹ Turkey No.5 (1881) Belge No.7 Ek.

⁴⁰ Turkey No.5 (1881) Belge No.7 Eki.

⁴¹ Turkey No.5 (1881) Belge No.7 Eki.

fazlasını sultandan talep ederek Kürdistan hâkimi (prensi/miri) olmayı amaçladığından, kendi otoritesini engelleyecek ve aynı coğrafya üzerinde kurulacağı söylenen bir Ermeni devletini kabul etmesi ve onaylaması beklenemezdi.

Şeyh Ubeydullah'ın ve muhtemelen diğer Kürt aşiret reislerinin Ermeni ve Nasturilere tanınan olağanüstü imtiyazlara sert bir şekilde muhalif olacakları çok açık görülmektedir. Aynı zamanda şeyh, kendisini asıl Kürdistan miri/prensi olarak arzu etmekteydi. Türk hükümetine karşı ona yardım amacıyla Ermeni ve Nasturileri bir araya getirmeyi, Kürtler arasında otoritesini kuvvetlendirmeyi istemiştir. Bu isteğine Şikak ve Herki gibi iki güçlü Kürt aşireti dışında karşı çıkan olmasa da, şeyhin yapacağı herhangi bir girişimde başarısız olması durumunda, kendisini bir süreliğine destekleyen ve yanında yer aldığını söyleyen aşiret mensuplarının dağılması muhtemeldir⁴². Aşiret reislerinin şeyhi destekliyor olması, onun projesini kabul etmelerinden kaynaklanmamaktaydı. Onlar şeyhi daha çok dini bir önder olarak gördüklerinden yanında yer alıyorlardı. Nitekim Van mutasarrıfı tarafından İran ayaklanması öncesinde yapılan “aşiretlerin zor durumda olduğu dönemde onu terk edecekleri” tespiti, ayaklanma başladıktan sonra, şeyhin başarısız olmasıyla etrafındaki aşiretlerin birer birer dağıldıkları görülecektir.

İngilizler, Ermenilerin ve Nasturilerin de yaşadıkları bir coğrafyada Kürtlerin özerk veya temsili bir hükümetinin olmasının manasız olduğunu ve başarısız olacağı görüşündedirler. Onlara göre olması gereken şey, bölgede huzur ve asayişin sağlanması için Avrupa'nın güvenine sahip, yetenekli bir adamın elindeki güçlü bir idare sistemidir⁴³.

Farklı ülkelerde dini ve siyasi güçler arasında yakın ilişkiler bulunmaktadır. Bu durum azınlıkta kalan dini grupların güçlü ülkeler tarafından desteklenmesi durumunda, çoğunlukta kalan ve hakları dile getirilmeyen gruplar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Nasturiler ve İngilizler arasındaki ilişkilere bu çerçevede bakıldığında yüzyıllardır Kürtlerle aynı coğrafyada yaşayan Nasturilerin İngilizler tarafından desteklenmeleri Kürtlerin tepkisine neden olmuştur. Nasturiler ve İngiliz Kilisesi arasında yapılan görüşmeler hem Nasturiler hem de Kürtler arasında, Nasturilerin

⁴² Turkey No.5 (1881) Belge No.7 Eki.

⁴³ Turkey No.5 (1881) Belge No.7 Eki.

özel bir durumla İngiltere'nin korumasına hak kazandığına ve onların İngiliz uyruklu olacakları yönünde bir inanışa sebep olmuştur. Bu inanış Nasturiler arasında güçlü bir devletin desteğini almış olmanın verdiği güvenden dolayı küstahlığa, Kürtlerin de kıskançlıklarının şiddetlenmesine ve İngilizlerin Türkler tarafından güvenilmez olarak değerlendirilmelerine yol açmıştır⁴⁴.

1877-78 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı ordusu saflarında savaşmış olan Şeyh Ubeydullah ve müritleri, Berlin Kongresi'nden sonra Bab-ı Âli'nin, büyük devletlerin baskısıyla, Ermenilerin Doğu Anadolu'da bağımsız bir devlet kurmalarına izin vereceğinden açıkça korkmaktaydılar⁴⁵.

Garo Sasuni'ye göre Berlin Antlaşması aynı coğrafyada yaşayan Ermeniler ve Kürtlerin arasını açan bir gelişmedir. Bu anlaşma iki millet arasındaki ihtilafı daha da derinleştirmiş ve bu durum Osmanlı'nın Ermeni meselesini bastırmayı amaçlayan planına hizmet etmiştir. Osmanlılar uluslar arası anlaşmazlıklardan ve diplomatik oyunlardan faydalanarak, Ermeniler ile ilgili yapılması istenilen reformları geciktirmeye çalışmışlardır. Bu konuda amaçlarına ulaşmak için, Ermenilere yönelik Kürtler arasındaki tepkiyi artırmışlardır. Osmanlılar bununla dünya kamuoyuna, Kürtlerin büyük devletler tarafından hazırlanmış olan reformların karşısında oldukları kanısını vermek istemiştir⁴⁶.

Berlin Antlaşması'ndan sonra Ermeniler ile ilgili yapılacak reformları yerinde gözlemlemek için İngiliz konsolos Clayton ile Rus konsolos Albay K.Gamsaragan'ın Van'da buldukları bir dönemde, Şeyh Ubeydullah hazırlıklarını yapmaktaydı⁴⁷. Bu gelişme Şeyh Ubeydullah liderliğinde muazzam bir Kürt birliğinin, Ermeniler üzerine sefer yapacağı dedikoduların yayılmasına neden olmuştur. Hakkâri

⁴⁴ Turkey No.5 (1881) Belge No.7 Eki.

⁴⁵ Martin Strohmeier ve Lale Yalçın-Heckmann, *Kürtler: Tarih, Siyaset, Kültür*, 1.Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014, s.52.

⁴⁶ Garo Sasuni, *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. Yüzyıldan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri*, Med Yayinevi, İstanbul 1992, s.153-154.

⁴⁷ Sasuni'ye göre bu hazırlıklarını Hacc dönüşü İstanbul'da iken başlatmıştır. (Sasuni, a.g.e, s.155) Ancak Şeyh Ubeydullah'ın bu tarihlerde Hacc'a gittiğine dair bir kanıt yoktur. Şeyh Hacc'a daha önce 1871'de gitmişti ve dönüşü de İstanbul üzerinden değil, Cidde üzerinden Halep, Van ve Şemdinli'ye geri dönmüşlerdir. Abdulcebbar Kavak, Mahabatlı Sûfi Şair Vefâyî'nin Tuhfetü'l-Mürîdîn Adlı Eserinde Şeyh Ubeydullah-ı Nehrî ve Halifeleri, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 16, sayı 2, 2014, s.242.

bölgesinde yaşayan Nasturilerin dini lideri Mar Şimon, Şeyhin yaptığı hazırlıklar hakkında Van'da bulunan yabancı devlet temsilcilerine gizlice haber yollamıştır. Bu haber üzerine İngiliz konsolos Clayton, şeyh ile görüşmeye giderken Rus konsolos da birini rapor hazırlamak üzere bölgeye göndermiştir. İngiliz ve Osmanlı belgelerinde rastlayamadığımız bu bilginin devamında İngiliz elçisinin Nasturilerin dini lideri Mar Şimon ile olan görüşmesi hakkında bilgiler verilmektedir. Mar Şimon, Şeyh Ubeydullah'tan kendisine gelen bir mektupta, yapacağı harekât üzerine kendisiyle bilgi alışverişinde bulunmak üzere kendisini yanına çağırdığını, yapılacak olan bu harekâtın Osmanlı Devleti'nin emri ve talimatıyla başlayacağını söylemiştir⁴⁸. İngiliz elçisi Clayton, Mar Şimon'a Kürtleri etrafında toplamakta olan Şeyh Ubeydullah'ın amacının ne olduğunu sorduğunda, cevaben onun "*Ruslara karşı olan savaşta Bayezid'de aldığı yenilginin intikamını alma duygusu*" olduğunu tahmin ettiğini söylemiştir. Bunun gerekçesi olarak da Van'da Ermenilere karşı olan husumetinden bahsetmiştir. Osmanlı Devleti'nin buna engel olacağını söyleyen İngiliz elçisine cevaben, Sultan'ın onu engellemek yerine dolaylı veya dolaysız desteklediğini ifade etmiştir⁴⁹.

Şeyh Ubeydullah ile daha sonra görüşen İngiliz elçi Clayton Şeyh Ubeydullah'a, Avrupalı devletlerin ve İngilizlerin Osmanlı'nın barış içinde kalmasını istediklerini, her ne olursa olsun Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü garanti ettiklerini söylemiştir. Ayrıca büyük devletlerin aldıkları karar gereği doğu vilayetlerinde reformlar yapılarak Ermeni ve Nasturilerin durumunun iyileştirileceğinden bahsetmiştir. Kendisine gelen bilgilere göre şeyhin bir ayaklanma hazırlığında olduğunu ve çıkabilecek herhangi bir kargaşayı önleme niyetinde olduklarını söyleyen Clayton'a şeyh, kendisinin ve bütün Kürtlerin Sultan'ın sadık vatandaşları olduğunu, herhangi bir kargaşalık çıkarma niyetinde olmadıklarını ve Sultan'ın himayesi altında ülkenin barışı için her türlü gayreti göstermeye hazır olduklarını söylemiştir⁵⁰.

İngiliz elçisine durum hakkında bilgi veren bir Osmanlı paşası şöyle demiştir:

⁴⁸ Sasuni, s.155.

⁴⁹ Sasuni, s.156.

⁵⁰ Sasuni, s.158.

“Reform planına çok yanlış bir şekil verilmiş ve planın uygulanışı da çok yanlış olarak gerçekleştiriliyor. Çünkü bu reform projesinde yalnız Ermeniler ve Nasturiler, başka bir deyişle yalnız Hıristiyan unsurlar ele alınarak Kürt unsuru ‘vahşi başıbozuklar’ olarak nitelendirilerek büsbütün reform planının dışında bırakılmışlardır. Buranın en eski yerleşik halkı olan Kürtler incitildiklerinden büyük tahribatlar doğurabileceklerdir.”⁵¹

Şeyh Ubeydullah ayaklanması hakkında değerlendirmelerde bulunan Garo Sasuni’ye göre Sultan Abdulhamid’in amacı, Kürtleri ayaklandırarak Ermeni vilayetlerini harabeye çevirmek suretiyle, öncelikle Kürtlerin karşı olduğu reformları suya düşürmektir. Bu amaçla Sultan, şeyhe geniş bir Kürt birliğinin teşkil edilmesini önermiş ve ona yetki vermiştir. Kürtlerin ayaklanması durumunda bölgede kargaşa hâkim olacak, böylece Osmanlı Devleti Avrupa ülkeleri nezdinde bütün kabahati Kürtlerin üzerine atmak suretiyle kendisini haklı çıkaracak ve reformlar ertelenecektir. Berlin Antlaşması’nın Ermeniler lehine reformlar yapılmasını öngören maddelerinin uygulanmasına karşı olduğunu açıkça beyan etmeyen Bab-ı âli de Kürtlerin hareketlerine sıcak bakıyordu. Şeyh Ubeydullah söz konusu reformlara karşı çıkma konusunda Sultan II. Abdulhamid’in de desteğini sağlamıştır. Hatta Sultan, Şeyh Ubeydullah’ın hareketini Ermeni milliyetçiliğini dengeleyebilecek bir vasıta olarak görüyordu⁵².

Osmanlı Kürtleri meselesinin kökeni Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasındaki dini düşmanlıktandır diyen Curzon’a göre, Osmanlı Devleti’nin Ermeni kışkırtmalarına karşı etkili bir yolla karşı çıkma isteği de ayaklanmanın nedenleri arasındaydı⁵³. Şeyh Ubeydullah’ın İran’a saldırısı ile ilgili Rus Bereg Gazetesi’ne göre;

“Şuan Kürtlerin özellikle son zamanlarda kazanılmış Ermeni topraklarında kendilerine ayak basacak bir yer elde etmeye çalıştığı, diğer taraftan da Ermenilerin Kürtlerle sorunlarının arttığı Ermenistan’a doğru uzanan bu İran toprakları onlara bitişiktir. Kürtler İran’a başkaldırmıştır. Osmanlı’nın bu oyunda parmağı yok muydu? Babiâli, Ermeni kaygıları olduğu kadar, Berlin Konferansının kararlarına boyun eğmemesi için bir bahane bularak yeni bir devlet işleri oluşturmayı isteyemez mi? İstanbul’daki diplomatlar belki de, Karadağ meselesinde Arnavutlara yaptığı gibi Kürtlerden faydalanma niyetindedir.”⁵⁴

⁵¹ Sasuni, s.160.

⁵² Sinno, s.140.

⁵³ George N. Curzon, *Persia and The Persian Question*, Vol I, Longmans, Green and Co, Londra 1892, s.553.

⁵⁴Turkey No.5 (1881) Belge No.28.

Ayrıca İngiliz elçisi Clayton, Şeyh'in amaçları ile ilgili olarak “şuan söyleyemediğim amaçları ya Türk topraklarına karşı ya da bu bölgelerde yaşayan Müslümanları kızdırtan Ermeni devletinin kurulmasıyla ilgili dedikodulardır”⁵⁵ demektedir.

Bruinessen'e göre Osmanlı Devleti'nin 93 Harbi'ndeki yenilgisi Kürtlerin can ve mal güvenliğini yok ettiğinden Osmanlı Devleti'ne olan güvenlerinin sarsılmasına ve Avrupa ile Ermeni tahakkümü korkusunun güçlenmesine neden olmuştur. Bu koşullar içinde Şeyh Ubeydullah, bir Ermeni devletinin kurulmasını önlemek amacıyla bağımsız bir Kürt devleti kurmaya niyetlenmiştir⁵⁶. Bruinessen, her ne kadar bağımsız bir Kürt devleti kurma niyeti olarak nitelendirmişse de Şeyh Ubeydullah'ın genel olarak söylemlerine ve mektuplarına bakıldığında, onun asıl niyeti kendisinin liderliğinde hem Osmanlı Kürdistanı'nı hem de İran Kürdistanı'nı kapsayacak şekilde özerk bir Kürt yönetiminin olmasıdır. Bu konu hakkındaki genel değerlendirmeler tezin daha sonraki bölümlerinde müstakil olarak tartışılacaktır.

3.1.4 İranlı Yöneticilerin Adaletsizliği ve Zulümleri

Şeyh Ubeydullah'ın İran'a saldırısının önemli nedenlerinden biri de İranlı yöneticilerin Sünni Kürtlere karşı uyguladıkları zulümler yer almaktadır. Bu zulümlerin bazıları, bizzat Şeyh Ubeydullah'ın İran saldırısı sonrası Sultan Abdulhamid'e göndermiş olduğu mektuplarda yer almaktadır. Gönderdiği mektuplarda İran'a yönelik saldırısının nedenleri olarak, 93 Harbi sırasında İran'daki Sünni Kürtlerin Osmanlı'ya yardım için cepheye geldikleri bir dönemde, İran ordusunun yaptığı zulümleri anlatmıştır. Buna göre Savucbulak'ta Kürtlere yönelik katliamlarda bulunmuş ve bir kısmı esir alınmıştır. Ayrıca İranlı yöneticilerin zorla evli veya bekâr Kürt kadınlarına el koyması, Kürtlerin mallarını gasp edip kadınlarına tecavüz edilmesi gibi insanlık dışı zulümlerden dolayı saldırıya geçtiğini belirtmiştir⁵⁷.

⁵⁵ Turkey No.5 (1881) Belge No.40 Ek 1.

⁵⁶ Martin van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, 7.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.96.

⁵⁷ B.O.A. Y.PRK.TKM, Dosya No:4 Gömlek No:10; Y.PRK.AZJ, Dosya No:4 Gömlek No:12; Y.PRK.MYD Dosya No:1 Gömlek No:85. Akt. Remzi Peşeng, *Dördüncü Bakış*, Hivda Yayınevi, İstanbul 2011, s.224-229.

İran'ın yaptığı zulüm ve adaletsizliklerin birçok örneği vardır. Ancak bunlar içerisinde özellikle şeyhin belirttiği ve farklı dönemlerde meydana gelen zulümlerden birkaç tane örnek vermek gerekmektedir.

İran topraklarında bulunan Müslüman Kürt halkı, Şeyh Ubeydullah'ın çağrısı üzerine cihat etmek üzere Bayezid topraklarına gittiklerinde, İran birkaç tabur askeri Savucbulak bölgesine göndererek oradaki Sünni Kürt ailelerinden ve âlimlerinden birçoğunu öldürüp evlerini ateşe vermiştir. Ayrıca bazılarını yurtlarından çıkarmışlar ve bir kısmını da esir olarak götürmüşlerdir.

93 Harbi'nden sonra da İranlı yöneticiler Savucbulak bölgesinde zor kullanarak Sünni Kürt kadınlarına el koymuşlardır. İran askerleri Uşnu ve Savucbulak'a gelerek, halkın evlerinde zorla kalıp hoşlarına giden Kürt kadınlarının iffetine ve namusuna el uzatıyorlar ve giderlerken de istedikleri kadınları yanlarında götürmüşlerdir⁵⁸.

Urmiye valisi İkbaldüdevle'nin oğlu ve korumaları Soma, Beradost nahiyelerine vergi toplamak için gittiklerinde on Sünni Kürt kadına tecavüz edip sonrasında da yanlarına esir alarak götürmüşlerdir. Ayrıca fakir halkın mallarını gasp ederek yağmalamışlardır⁵⁹.

İran'ın yaptığı zulümler sadece maddi boyutta değildi aynı zamanda inanç konusunda da Kürtlere zulmetmişlerdir. Kürtler Sünni olduklarından, İranlı Şiiler onların can, mal ve namuslarını kendilerine helal görüyorlardı. Hâlbuki İslam hukukunda zarurat-ı diniye olarak isimlendirilen dini, ırkı ne olursa olsun herkesin can, mal, namus, akıl ve din hürriyeti garanti altına alınmıştır⁶⁰. İranlı yöneticiler, bölgede Nasturi ve misyoner Hıristiyanlar olmasına rağmen bu zulümleri onlara yapmıyorlardı çünkü biliyorlardı ki onların arkasında İngiltere ve Rusya gibi güçlü ülkeler vardı. Ancak Kürtler ise Sünni olmalarından dolayı gayrimüslimlere dahi yapılması haram ve yasak olan şeyleri onlara yapmaktan geri durmamışlardır. Sünni Kürtler, İranlı yöneticilerin yaptıkları bu zulümler için hükümete şikâyetçi

⁵⁸ Arshak Safrastian, *Kurd û Kurdistan*, 1.Baskı, Avesta Yayınları, İstanbul 2007, s.73.

⁵⁹ Remzi Peşeng, s.224-229.

⁶⁰ Hasan Kâmil Yılmaz, *Zarûriyyât-ı Dîniye ve Sağlam Aile Yuvası*, *Altınoluk Dergisi*, Mayıs, 2006, Sayı: 243, s.5.

olduklarında veya dava açtıklarında da herhangi bir sonuç elde edemiyorlardı⁶¹. Sünnilerin hamisi durumunda bulunan Osmanlı Devleti'ne yazdıkları şikâyet mektuplarında her türlü zulüm ve tecavüze maruz kaldıklarını, neler olduğu anlatmaya kalksalar kimsenin yüreğinin kaldıramayacağını, bunlardan dolayı İslam Birliği altında yaşamak istediklerini, halifeye duacı olduklarını yazmışlardı. Ancak Osmanlı Devleti'nin verdiği cevapta yardım talep edenlerin İran topraklarında yaşamalarından dolayı himayeler konusunda bir şey yapılamayacağını ancak Osmanlı sınırına iltica etmeleri durumunda gereken yardımın yapılabileceği bildirilmişti⁶².

İranlı yöneticiler, Sünni Kürtlerin camii, mescid ve vakıflarını zorla ellerinden alıp kullanılmaz hale getiriyorlardı. Urmiye şehrinin çoğunluğu Sünni Kürtlerden oluşmasına rağmen onlara ait camiileri kapatmışlardır. Ayrıca Sünni usulünde ezanın okunmasını ve hutbelerde Hülefay-ı Raşidin ile dönemin halifesi Sultan II. Abdulhamid'in isimlerinin zikredilmesine de müsaade etmemişlerdir. İranlı Sünni Kürtler bu gibi şikâyetlerini bölgenin manevi koruyucu lideri olarak gördükleri Şeyh Ubeydullah'a şikâyet ederek, yapılan zulümlerden kendilerini kurtarmasını istemişlerdir. Şiiilerin bu gibi zulümlerine artık tahammülün mümkün olmadığını söyleyen Şeyh Ubeydullah, kıyam etmekten başka çarelerinin olmadığını söylemiştir⁶³.

Kürt ayaklanmasının birçok nedeni olmakla birlikte en önemlilerinden biri İranlı yöneticilerin yaptıkları zulümler yer almıştır. Ayaklanma sırasında Şeyh Ubeydullah, Amerikalı misyoner Dr. Cochran'a gönderdiği mektuplarda da İranlı yöneticilerin yaptığı zulümleri anlatarak, ayaklanmasının sebeplerini bunlara dayandırmıştır. Eylül ve Ekim 1880'de Şeyh Ubeydullah, Urmiye'de görev yapan ve bir misyoner olan Dr. Cochran'a iki mektup göndermişti. Bunlardan birinde İran'a tabii Kürt aşiretlerinin yaptığı zulümleri, diğerinde ise İranlı yöneticilerin yaptığı zulümleri anlatmıştır. İsnat edilen suçta göre Şucauddevle 50 Kürd'ün boynunu sebepsiz yere vurdurmuş ayrıca Şeyh'in köylerinde yüzlerce bin tumanlık zayıat

⁶¹ Muzaffer İlhan Erdost, *Şemdinli Röportajı*, 1.Baskı, Onur Yayınları, İstanbul 1987, s.31

⁶² Melike Sarıkçıoğlu, *Osmanlı-İran Hudut Sorunları (1847-1913)*, TTK, Ankara 2013, s.41.

⁶³ Remzi Peşeng, s.224-229.

meydana getirmiştir. Bundan başka Muinuddevle, Uşnu ileri gelenlerini zorla alıkoymuş, onları 20 bin tuman para cezasına çarptırmış, kadınlarını esareti altına almış ve başka zayıatlar da vermiştir⁶⁴. Şeyh Ubeydullah'ın Dr. Cochran'a gönderdiği mektup şöyledir:

*“Önceki yıllarda Şucauddevle'nin bana bağlı kişilerden 50 kişinin hatası ve suçu olmadan boyunlarının vurulmasına sebep olduğunu ve bana 100.000 tumanlık bir zarara yol açtığını kuşkusuz duymuşsunuzdur... Bunun yanında Uşnu'daki aşiret liderlerinden biri olan Faracullah Han'ı da alt etti ve bu şekilde öldürdü. Geçen yıl ayrıca Muinuddevle, Uşnu'dan İbrahim Han'ı ve Abdullah Han'ı yakaladı ve 20.000 tuman para cezası verdi. Böylece ailelerini tam olarak mahvediyor. Ayrıca üç kadını esir aldı. Bu yıl Mukri bölgesinin valisi, Feyzullah Bey'i suçu olmamasına rağmen yakalayıp 1.500 tumanlık cezaya çarptırdı. Bazı kadınları zorla kocalarından aldı.”*⁶⁵

Özellikle Dr. Cochran'dan, bu yapılan zulümleri İngiliz elçi ve konsoloslarına anlatmasını istemiştir. Böylece hangi gerekçelerden dolayı İran'a karşı ayaklandığını bilsinler ve kendisine hak versinler diye bunları anlatmıştır.

Şehzade Nadir Mirza'ya göre İran ordusunun ve yönetici kadroların suçlu suçsuz ayrımı yapmaksızın halkın malını yağmalamaları, esir almaları ve etrafı yakıp yıkmaları gibi zulümlerden bıkan halk, kendilerini kurtarması için şeyhe başvurmaktan başka yol bulamamışlardır ve bu durum Şeyh Ubeydullah ayaklanmasının temel nedeni olmuştur⁶⁶.

Muhammed Tavakkoli yazmış olduğu eserde *“Kaçar hanedanlığının mensupları dışında Osmanlı hükümetinin tecavüz ve baskıları da vardı ve Kaçar hanedanlığı yetkilileri Osmanlıların yaptıkları zulümleri engellemek için halk tarafından kendilerine yapılan şikâyetlere kulak asmıyorlardı”* diyerek Osmanlı'yı da suçlamaktadır. Buna delil olarak Nadir Mirza'dan aktardığı bilgiler ise ayaklanma hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını göstermektedir. Nadir Mirza'dan aktardığı *“Urmiye halkı İkbüddeve'ye Timur Paşa'yı şikâyet ettiklerinde: “Benim görevim değil ki müdahale edeyim. Kendisi misafirdir, yardıma gelmiş”* ifadelerini Tavakkoli şu şekilde yorumlamıştır: *“Düşününüz ki, İkbüddeve, kendi iddiasına göre*

⁶⁴ S.G. Wilson, *Persian Life And Customs With Scenes And Incidents of Residence And Travel in The Land of The Lion And The Sun*, Student Missionary Campaign Library- Fleming H. Revell Company, Chicago 1895, s.109; Muhammed Rauf Tavakkoli, *Kürdistan Tasavvuf Tarihi*, 1.Baskı, Hivda Yayınevi, İstanbul 2010, s.179.

⁶⁵ Turkey No.5 (1881) Belge No.61 Ek.2.

⁶⁶ Tavakkoli, s.179-180.

Osmanlıların misafir olduklarını ve yardıma geldiklerini özür dileyerek belirterek yapılan zulümleri ve haksızlıkları onaylamıştır ve yine kendi iradesiyle müdahale etmemiştir”⁶⁷ diyerek İranlı yöneticilerin yaptığı zulümleri Osmanlı yöneticileri yapmış gibi eserinde aktarmaktadır. Şunu belirtmek gerekir Timur Han, Şeyh Ubeydullah’ın Urmiye’yi kuşattığı sırada Tahran hükümeti tarafından ayaklanmayı bastırmak için görevlendirilen ve şeyhin geri çekilmesiyle özellikle Urmiye valisi İkbālūdevle ile olan husumetinden dolayı askerlerinin yağma ve talanlarına engel olmayan İranlı bir komutan ve Hoy şehrinin valisidir⁶⁸.

İran ayaklanması öncesinde meydana gelen bu gibi gelişmeler, özellikle ayaklanmanın başarısız olması sonrasında daha da artmıştır. Şeyhin İran’a tekrar saldırı hazırlığı yaptığı dönemde, Kürt aşiretlerine yapılan çağrılarda İran’ın Sünni Kürtlere yaptığı zulümleri hatırlatıp onlara karşı cihad etmenin, bütün Müslümanlara farz olduğunu söylemiştir. Şeyhin İran saldırısının tek bir nedeni yoksa da en önemli nedenlerden bir tanesi de İranlı yönetici ve askerlerin Kürtlere yönelik yaptıkları zulümlerdir.

3.1.5 Mezhep Farklılığı

Safeviler döneminde İran’da, Nakşibendî tarikatının yayılması Şia’nın uygulanmasının önünde bir engel olarak görüldüğünden, bu tarikatın İran’da yok edilmesine veya sahneden çekilmesine neden olmuşlardır. Bu durum Nakşibendîler ve Şiiler arasındaki karşılıklı düşmanlığın temelini oluşturmuştur⁶⁹.

Osmanlılar ve İranlılar 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında Kürdistan’ın, Osmanlı-İran sınırındaki yerlerin, kontrolü için tekrar ve tekrar savaşa tutuşmuşlardı. Mevlana Halid’in Şiilere karşı olan husumeti diğer Nakşibendî/Halidi şeyhlerde de gözükmektedir. Bunun en belirgin örneği Mevlana Halid’in halifesi

⁶⁷ Tavakkoli, s.180.

⁶⁸ İskender Quryans, *Diroka Zedegavi ya Kurdan*, Wezaret Rewşenbîrî û Lawan, Hewler 2010, s. 137; Wilson, s.115-116. Maalesef Şeyh Ubeydullah hakkında çok sayıda yalan, yanlış ve çarpıtmalar mevcut olup yeri geldiğince üzerinde durulmaktadır. Ayrıca bu tezin bir bölümü de ayaklanma sonrası İran ordusunun yaptığı zulümleri işlediğinden ayrıntılı bilgi için o kısma bakılabilir.

⁶⁹ Hamid Algar, *Nakşibendilik*, 3.Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 2012, s.72.

olan Seyyid Tâhâ Hakkarî'nin oğlu Şeyh Ubeydullah'ın İran'a karşı gerçekleştirmiş olduğu ayaklanmada görünmektedir⁷⁰.

Muhammed Emin Zeki Beg, bu ayaklanmanın dini yönüne vurgu yaparken İran Kürdistan'ındaki haklın büyük bir bölümünün Sünni olup, şeyhin müritlerinden oluştuğundan Şia düşüncesine karşı ilan edilen cihada yanında yer aldıklarını söylemektedir. Ayrıca Sünni ve Şiiler arasındaki intikam ve nefret ruhunun savaş sırasındaki toplu katliamlara neden olduğunu söylemektedir⁷¹.

Nakşibendîler genel olarak Sünni ilkelere bağlı olup Şiileri dışlamışlardır. Sünniliğin yayılmasında etkili olan Nakşibendîlik, hilafet hususunda icmaı desteklediği için Sünni hükümdarların rağbetine ve yardımına mazhar olmuştur⁷². Şeyh Ubeydullah'ın ve Kürtlerin çoğunluğunun müntesibi olduğu Nakşibendîliğin Halidiyye kolunun kurucusu olan Halidi Bağdadi eş-Şehrezori'nin dualarında “İslam'ın muzaffer varlığının bağlı olduğu yüce Osmanlı Devleti'nin devamını ve Risâletu'r Râbita'sının sonunda da mel'un Hıristiyanlar ve mürted Fârisîlerden” bahsetmiştir⁷³. Ebu Manneh el-Butrus'a göre Mevlana Halid, müridlerine İslam'a bağlı olan Osmanlı Devleti'nin üstünlüğünün sürmesi ve Hıristiyanlar ile Şiilere dualarının sonunda beddua etmelerini Nakşîliğin temel ilkelerinden biri saymaktadır⁷⁴.

Şeyh Ubeydullah, İran saldırısı sonrası Sultan Abdulhamid'e göndermiş olduğu mektuplarda İran'daki Kürtlerin Sünni olmalarından dolayı karşılaştıkları problemleri dile getirmiştir. Bu problemlerin ana teması mezhep farklılığından kaynaklanmıştır. Kürtlerin herhangi bir mesele hakkında açtıkları davalara eğer Sünni kadılar Kürtlerin lehinde karar vermişse İranlı yöneticiler tarafından kabul edilmiyordu. Buna karşın Şii kadıların adil olmayan hükümlerini ise kabul etmekteydiler. İranlı yöneticiler Kürtlerin Sünni olmalarından dolayı can, mal ve

⁷⁰ Algar, s.48.

⁷¹ Muhammed Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, 2.Baskı, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2011, s.226.

⁷² Muzaffer İlhan Erdost, s.29.

⁷³ Algar, s.47.

⁷⁴ Butrus Abu-Manneh, *The Naqshbandiyya-Mujaddidiya in The Ottoman Lands in The Early 19th Century*, *Die Welt des Islams New Series*,(s.1-36), Bd. 22, Nr. 1/4 (1982), s.15.

namuslarını kendilerine helal görüyorlardı. Mesela Kürtlerin malları ellerinden alınarak Şii halka veriliyordu. Şii idareciler, Sünnilerin camii ve vakıflarına el koyarak Kürtlere ait camileri kapatmışlardır. Sünniler hutbelerde Hûlefay-ı Raşidin ile dinin hamisi, yeryüzünde Allah'ın hükmünün icracısı ve Müslümanların halifesi olan Sultan Abdulhamid'in isminin zikredilmesine müsaade etmemişlerdir. Bu ve benzerlerini, Sünni Kürtlere karşı işleyen Şii İran'ın baskı ve zorluklarına artık tahammül edecek güç ve takatleri kalmadığından, zulme karşı kıyam etmekten başka çareleri kalmamıştır⁷⁵.

Savucbulak'ta Sünni camilerinde Hûlefay-ı Raşid'in ve Osmanlı Halifesi'nin isminin zikredilmesi yasaklanınca halk o bölgede bulunan Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Seyyid Abdulkadir'in tekkesine sığınmıştır. Seyyid Abdulkadir'e İran'ın bundan önce yaptığı zulümlere sabrettiklerini ancak dinin rükünlerine dokunulmasına katlanamayacaklarını söylemişlerdir. Bu durumda Seyyid Abdulkadir'e feryad edip kendilerine yardım edilmesini istemişlerdir. Bu durum Şeyh Ubeydullah'a iletilince Şiilere karşı cihad ilan etmekten başka çare kalmamıştır. İran saldırısından önce Şeyh Ubeydullah, Kürdistan bölgesindeki diğer şeyhlere ve halka hitaben yazdığı mektuplarda İranlıların Müslümanlara büyük kötülükler yaptığını İran'a karşı başlatılacak cihada Müslümanların katılması gerektiğini bildirmiştir.⁷⁶ İslam düşüncesinde cihad, kâfirlere karşı yapılmaktadır. Şeyh Ubeydullah'ın cihad çağrısı yapmış olması İran'ı mürted ve kâfir olarak gördüğünü göstermektedir.

Şeyh Ubeydullah'ın yardım talebine karşılık veren Nakşibendî şeyhlerinden Şeyh Abdurrahman-ı Tâhî'nin, Hacı Yusuf Efendi el-Bidlisî'ye yazmış olduğu mektupta devlet-i aliyenin izniyle İran ile savaşan Şeyh Ubeydullah'a yardım edilmesini istemiştir. Konuyla ilgili gönderdiği mektupta şöyle demiştir:

“Başka hizmetlerde olsalar dahi bu ‘büyük cihada’ Gavsul Azam'ın ashabı olmaya teşvikte ve herkesin sizinle beraber olma hususunda gayretli olunuz. Çünkü ilk olarak Müslümanlar için bir güvencedir. İkinci olarak Şeyh Ubeydullah, Devlet-i Aliye'ye güç katan kimsedir. Üçüncü olarak başkalarına karşı Müslümanların izzeti nefisine dokunacak şeyleri kabul etmeyendir. Dördüncü olarak

⁷⁵ B.O.A. Y.PRK.TKM, Dosya:4, Gömlek:10, Y.PRK.AZJ, Dosya:4 Gömlek:12, Y.PRK.MYD Dosya:1 Gömlek:85, Akt.: Remzi Peşeng, Dördüncü Bakış, s.224-229.

⁷⁶ BOA YA.HUS Dosya No:167 Gömlek No:42 Tarih: 20/Ca/1298.

üçüncü hususta belirtilen şeyin hakkını verme hususunda gayretlidir. Hatta Nebi (s.a.v) ve ailesinin hakkı hususunda çok gayret sahibidir.”⁷⁷

Bu mektuptan da anlaşıldığı kadarıyla genel olarak Nakşibendîlerin Şiiilere karşı bir nefreti olduğudur. Daha önce belirtildiği gibi bu nefretin tarihi temelleri bulunmaktadır. İlk olarak İran’a karşı yapılacak olan ayaklanmanın başka bir Nakşibendî şeyhi tarafından da cihad olarak isimlendirilmesi bize Nakşîilerin ve genel de Sünnîilerin İran’ı Müslüman olarak görmediğini göstermektedir. Abdurrahman-ı Tahî’nin de belirttiği gibi İranlı Şii yöneticiler, Müslüman Kürtlerin izzet-i nefesine dokunan şeyleri yapmaktan geri kalmamışlardır. Başka bir husus da Nebî ailesinin hakkını savunmaktan bahsetmektedir. Bu durum bizim aklımıza İran’da uzun yıllardır devam eden, bazı sahabelere özellikle de Hz.Ali haricindeki diğer halifelere karşı olan nefretleri gelmektedir. Bunun dışında Nebî’nin pâk zevcesi ve Müminlerin annesi Hz. Ayşe’ye karşı olan kinleri ve iftiraları Müslümanların tahammül sınırlarını zorlayan meseleler olmuştur. İranlı Şiiilerin bu şekilde Sünnî inançlarına saldırmaları da onlara karşı olan nefretin en önemli sebepleri olarak söylenebilir.

Şeyh Ubeydullah’ın İran’a ikinci kez yapacağı harekât öncesinde yaptığı hazırlıklarda kendisinden yardım isteğinde bulunduğu Şeyh Abdurrahman-ı Tahî’nin müritlerine gönderdiği mektupta İran’a yaptığı birinci harekâtın nedenleri ile yapacağı ikinci harekâtın nedenleri, İran ile olan mezhebi sorunlar neden olarak gösterilmiştir. Mektubun girişinde Allah’a hamd ve senalarda bulunup Nakşibendî tarikatının mensuplarına selam ettikten sonra devamında şunları yazmıştır:

“İhvan kardeşlerim! Allah Teâlâ sizlere rahmet etsin. Malumdur ki imamların sığınağı Hazreti Penah Seyyid Ubeydullah ve tüm ashabi ile etbai ve dahi tüm Müslümanlar sizin taraflarda Râfîzîlerin (Şiiilerin) üç halifeye dil uzattıklarını, ehli sünneti tekfir ettiklerini, şeniatlarını (kötülüklerini) ortaya döküp insanları kendilerine çekip, ehli sünnet olanları kendi akidelerine soktuklarını, Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye için duadan men ettiklerini gördüklerinden onların üzerine yürüdüler. Onları yenip Tevrîz’e (Tebriz’e) kadar olan mahalli onlardan zapt ettiler. Daha sonra askerler vakit geçtiğinden geri dönünce Râfîzî askerleri arkalarından geldiler ve Müslümanların hanımlarını, çocuklarını katledip, bazılarını da kendi akidelerine sokup zulmettiler. Onların bu zulümlerinden dolayı yüz bin ev civar Müslümanlara sığınmış, göç etmiştir. İmamların sığınağı olan Hazreti Penah es-Seyyid Ubeydullah bu baharda onlarla savaşmayı, onları yenmeyi murad etmiştir. Bu savaşla Acem topraklarını ele geçirecektir. Hem Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye ve hem de Avrupa devletlerince onun bu işi yapması, muvafık görülmüştür. Durum böyle olunca, her Müslümanın özellikle de bu hanedana vasıtasız veya halifeleri vasıtasıyla veya da Gavs-ı Azam vasıtasıyla veya da

⁷⁷ Şeyh Abdurrahman-ı Tahî, *Mektuplar*, Sey-Tac Yayınları, İstanbul 2007, s.61.

imamların sığınağı olan oğlu vasıtasıyla bağlı olanların hazırlıklarını yapmaları ve bu savaşta yanında yer alması gerekir. Şeyh Ubeydullah silah altında iken dünya lezzetlerinden tat almak, hanımlarla muhabbet etmek, çocuklarla oylanmak ve bu cihaddan geri kalmak haramdır. Çünkü, bu savaş ashâbı kirama bilakis Nebiyyi Ekrem'e (s.a.v) sahip çıkmak ve hatta İslama sahip çıkmaktır. Çünkü Allah muhafaza buyursun, dinin hakikatinden yoksun bu kimseler galip gelecek olsalar ehl-i sünnetten yüz bin evi kendi inançlarına sokacaklar ve ehl-i ilim de zelil olup İslamın şiarlarını ortaya koyup beyan etmeye muktedir olamayacaktır. Bu cihaddan geri kalana yazıklar olsun, eyvahlar olsun ki bu büyük zevatın füyûzâtından mahrum kalacaklar⁷⁸.

Bütün bu gelişmeler bizlere Şeyh Ubeydullah'ın İran'a saldırısında mensubu olduğu Nakşibendî/Halidiyye'nin Şiiilerle olan husumetinin etkisinin büyük olduğunu göstermektedir.

Şeyh Ubeydullah'ın İran ayaklanmasında başarısız olması üzerine binlerce Sünni Kürdün, Şii olmaya zorlanmaları üzerine tekrar şikâyetlerini şeyhe ulaştırmışlardır. Bundan dolayı şeyh bu kez daha büyük bir ordu kurma hazırlığı yaparak İran'daki Sünni Kürtleri, Şii İran'ın zulmünden kurtarmayı Müslümanlar üzerinde bir farz-ı ayn olarak görmüştür. Bütün bu hususlar bize Kürtler ve Şii İranlılar arasındaki husumetin nedenlerini ve arka planı anlatmaktadır. Bu gelişmeler doğrudan veya dolaylı olarak şeyhin İran'a karşı kıyamının bir nedenini oluşturmuştur.

3.1.6 Özerklik Talebi

Ayaklanmanın “bağımsız ve birleşik bir Kürdistan” kurmak amacıyla olduğunu savunanlar için bazı kaynaklar mevcut olmakla birlikte kaynaklardaki bilgilerin birbiriyle çeliştiği de görülmektedir. Şeyh Ubeydullah ayaklanması hakkındaki İngiliz ve Osmanlı belgelerinin bir kısmı şeyhin amacının bağımsızlık olduğunu söylerken büyük bir kısmı da amacının yarı bağımsızlık, prenslik, muhtariyet, özerk yönetim olduğundan bahsetmektedirler.

Ayaklanma sırasında şeyhin amacının bağımsız bir devlet olduğunu söyleyen İngiliz konsolos daha sonraki raporlarında bunların dedikodu olduğunu ve işin içinde Osmanlı parmağı olduğunu belirtiyordu. Eğer tüm bu olaylar bir ulusal ayaklanma iddiasını pek doğrulamıyorsa, o zaman Şeyh Ubeydullah'ın beyanları ve eylemleri ne anlama gelmektedir? Sınırın her iki yanında faaliyet gösteren İngiliz konsoloslarının

⁷⁸ Şeyh Abdurrahman-ı Tâhî, s.138-140.

raporları bazı ipuçları vermektedir. İngiltere'nin Van konsolosu Clayton şeyhin amacı hakkında kendi izlenimlerini aktardığı raporunda şunları söylemektedir:

*“Şeyh'in fikri, kesinlikle emin, hem İran hem de Osmanlı topraklarındaki tüm Kürtleri kendi emrinde bağımsız veya yarı bağımsız bir prenslikte bir araya getirmektir. Koşullar hedefini gerçekleştirmek için onun ilk olarak İran'a yönelmesine neden oldu. Muhtemelen geçen yıl Osmanlı yönetimine karşı kısmi girişiminin başarılı olmayışı ve İranlıların zayıf olacağı fikri onu buna yöneltti. Ayrıca, İran'la başlarken Avrupalı devletlerin ona tepki vermesinin çok zayıf bir ihtimal olduğunu düşünmüş olabilir. Şüphesiz, İran hükümetinden Urmiye Gölü'nün güneyinde Kürt aşiretlerinin üzerinde hâkimiyeti olan oğlu Abdulkadir'in otoritesinin 'yarı bağımsızlığı' için başarı sağlayacağını bekledi. Eğer bunu başarsaydı, İran sınırında gücünü pekiştirdikten sonra Osmanlı hükümetinden Kürtlerle ilgili aynı ayrıcalığı kazanma amacına dönecekti”.*⁷⁹

Clayton doğru tespitlerde bulunarak şeyhin, Osmanlı'ya karşı giriştiği İmadiye Ayaklanması'nda başarısız olması, onun fikirlerini gerçekleştirmek için İran'a yönelttiğini söylemektedir. Şeyhin Osmanlı yerel hükümet otoritesine başkaldırmasının en önemli nedeni de Kürt aşiretleri arasında meydana gelen sıkıntılara son vermek için Soran emirliğine ve Revanduzlu Muhammed Paşa'ya atıfta bulunarak yarı bağımsız bir yönetim modeli olan emirlik sistemini tekrar tesis edebileceğini düşünmüştü ancak bu konuda başarısız olmuştur. Osmanlı coğrafyasında başarısız olunca bu kez İran'a yönelmiştir. İran'da babası Seyyid Taha'ya İran şahının verdiği yerler ile Urmiye valisinin kendisine bölgede asayiş sağlaması için bıraktığı yerler vardı. Buraların yönetimini gerçekleştirmek ve aşiretler arasındaki problemleri gidermek adına oğlu Abdulkadir zaten bölgede bulunmaktaydı. Ancak daha geniş yerleri de talep edince buraların yönetimi kendisine verilmemişti. Clayton'un dediği gibi oğlu Abdulkadir yönetiminde İran'da yarı bağımsız bir yönetimin kurulacağına inanmaktaydı ancak bu konuda bir başarı sağlanamaması onun İran'a saldırıda bulunmasında etkili olmuştur.

Tebriz'de görev yaparken Urmiye'yi ziyaret eden William Abbott başlangıçta Şeyh Ubeydullah'ın projesinin kendisini Kürt prensliğinin başına getirerek, hem Türkiye hem de İran tarafındaki Kürdistan topraklarını istila etmek olduğunu düşünmüştü⁸⁰. Daha sonra Urmiye yakınlarında Şeyh Ubeydullah ile karşılaştıklarında Abbott ona şu soruyu sormuştu:

⁷⁹ Turkey No.5 (1881) Belge No: 80 Ek 2.

⁸⁰ Turkey No.5 (1881) Belge No.56 Ek 1.

“Niyetiniz Osmanlı'dan bağımsız ayrı bir Kürdistan Prenslığı mi oluşturmak, yoksa yalnızca onun sıkıntı yaratan bileşenlerini bir araya getirerek, kaosun yerine düzen tesis ederek, Sultan'a bağlı ve onun adına düzeni sağlayarak vergi toplayacak Kürt ulusundan sorumlu bir reis mi olmak?”

Şeyh bu soruya şimdiye kadar hiç kimsenin onun Sultan'a olan sadakatinden kuşku duymadığını, fakat yani yerel yöneticilerin çok zayıf olduğunu düşündüğünü söyleyerek yanıt verdi.⁸¹

Şeyhin sürekli şikâyet ettiği hususların başında yerel yöneticilerin zayıflığı meselesi gelmektedir. Ona göre Kürt bölgelerindeki sıkıntıların nedeni yöneticilerin zayıflığından dolayı sorunlar çözüleliyordu. Şeyh Ubeydullah'ı ilk Kürt milliyetçisi ve İran'a saldırısını da ilk Kürt ulusal ayaklanması sayanların tezlerini desteklemek için kullandıkları şeyhin, Dr. Cochran'a gönderdiği bir mektuplarda ifade ettiği şeyleri kısmi olarak almalarından kaynaklanmaktadır⁸². Şeyh genel olarak mektuplarda Kürt aşiretlerinin sıkıntılarında bahsetmekte ve yerel yöneticilerin bu sıkıntıları gideremediğinden, Kürdistan'da oluşan kaostan bahsetmektedir. Bu kaosu sonlandırmanın çaresi olarak da hükümlerin ve kanunların kendi ellerinde olacağı bir yönetimden bahsetmektedir.

Basil Nikitine, Kürt ayaklanmalarını üç safhada incelemektedir. Buna göre ilk dönem ayaklanmalarını daha çok herhangi bir plan olmaksızın girişilen ayaklanmalar olarak nitelendirmektedir. Bu tür ayaklanmaların karakteristik özelliğini bir serkeşlik, sosyal kargaşa, ayrıcalıklarını kıskançlıkla korumak isteyen feodallerin ayaklanmalarıdır⁸³. Nitekim Şeyh Ubeydullah ayaklanmasını da bu kategoride değerlendirmektedir. Çünkü Şeyh Ubeydullah ayaklanma için aşiretlerden askeri güç toplama dışında herhangi bir hazırlık yapmamıştır. Asıl amacı da Kürt emirliklerinde olduğu gibi kendi otoritesinin Kürtler üzerinde tanınmasını hem Osmanlı'ya hem de İran'a kabul ettirmek olmuştur. Osmanlı Devleti bu otoriteyi hukuken olmasa bile fiili olarak kabul etmekteydi ancak İran daha katı merkezîyetçi tutumla bu otoriteyi kabul etmemiştir ve bu yüzden asıl eylemlerini İran'a yöneltmiştir. İran'a yönelmesinin diğer bir nedeni de daha önce özerklik veya emirlik olarak niteleyebileceğimiz yönetim modelini Osmanlı topraklarında tekrar tesis etmek

⁸¹ David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2004, s.92.

⁸² Turkey No.5 (1881) Belge No.61 Ek.3 ve Ek.4.

⁸³ Basil Nikitine, *Kürtler*, 2.Baskı, Örgün Yayınevi, İstanbul 2010, s.385.

amacıyla 1879'da İmadiye Ayaklanması'nı gerçekleştirmişti ancak başarıya ulaşamamıştı. Bu durumda Osmanlı topraklarında bu başarıya ulaşamayınca daha zayıf gördüğü bir devlet olan İran'ın Kürdistan coğrafyasına yönelmesinde etkili olmuştur.

Nikitine'nin serkeşlik, sosyal kargaşa, ayrıcalıklarını kıskançlıkla korumak isteyen feodallerin ayaklanmaları kategorisinde gördüğü Şeyhin İran'a karşı giriştiği ayaklanmanın temel amacının bağımsız bir Kürdistan olduğunu söylemesi⁸⁴ kendi içinde tutarsızlık olmuştur. Bu kanaate ayaklanmanın başlangıcında İngiliz elçileri de inanmaktaydı. Nitekim bu kanaatlerini Dr. Cochran'a gönderilen mektuplara dayandırmışlardır. Ayaklanma başladıktan sonra ayaklanma hakkında İngiltere'nin Tahran elçisi Thomson'un ülkesinin dışişlerine gönderdiği telgrafta belirttiğine göre Şeyh Ubeydullah'ın gönderdiği bir mektupta oğlu Abdulkadir'i İran'a gönderme amacının İran'daki Kürtlerin mağduriyetlerini araştırmak olduğunu, Kürtlerin hem Osmanlı hem de İran'ın elinde zulme maruz kaldığını, kendisinin ve diğer Kürt aşiret reislerinin şimdi birleşik ve bağımsız temellere dayalı Kürdistan'ı kurma arzusunda olduğunu belirtmiştir⁸⁵.

Şeyh Ubeydullah'ın Urmiye'deki misyonerlere gönderdiği mektupta oğlu Abdulkadir'i İranlı yöneticilerin halka yaptığı zulümlerden ve verdikleri zararlardan dolayı tazminat almak amacıyla bölgeye gönderdiğini söylüyordu. Mektubunda Şeyh Ubeydullah, kendisinin ve diğer Kürt aşiret liderlerinin ne Osmanlı'nın ne de İranlı yöneticilerin müdahalesi olmadan kendi meselelerini halledebilecek durumda olmaları için birleşik bir Kürdistan kurma konusunda hem fikir olduklarını söylemiştir. Benzer açıklamalar Urmiye valisine gönderdiği mektupta da yapıyordu. Bu mektuplardan ve İran-Osmanlı sınırındaki farklı aşiret liderlerine gönderdiği mektuplarda amacının tüm Kürt nüfusunun Osmanlı ve İran'a olan bağlılıklarını koparmak ve kendi otoritesinde ayrı özerk bir prenslik/emirlik kurmak olduğu görülüyor. Amacını gerçekleştirmek için tüm Kürt aşiretlerini İran'a yapacağı

⁸⁴ Nikitine, s.360.

⁸⁵ Turkey No.5 (1881) Belge No.20.

saldırıda kendisine katılmalarını sağlamak amacıyla tehditler ve vaatlerle kışkırtıyordu⁸⁶.

Safrastian'a göre 93 Harbi savaşında alınan mağlubiyet Kürtlerin daha da perişan olmasına neden olmuştur. Bu durum Kürtlerin bağımsızlık mücadelesini daha da alevlendirerek Şeyh Ubeydullah liderliğinde İran'a karşı saldırıya geçmelerini sağlamıştır. Kendisi Bedirhan Bey'i takip ederek İran ve Osmanlı sınırında bağımsız bir Kürt devleti kurmayı amaçlamıştır⁸⁷. Safrastian, şeyhin Bedirhan Beyi takip ettiğini söyleyerek amacının bağımsızlık olduğunu söylemektedir. Hâlbuki Bedirhan Bey ayaklanmasının temel amacı sahip olduğu otoritenin yani emirliğin lağvedilmesine karşı olmasıdır. Bu yönüyle Bedirhan Bey'i takip ettiğini söylemek mümkündür. İkisinin de ortak noktası kendi hâkimiyetlerinde Kürtlerin özerk yapısının devam ettirilmesidir. Şeyhin mektuplarında Bedirhan Bey ve Soran emirine atıfta bulunması onun amaçlarını anlama konusunda bize fikir vermektedir.

İstanbul'daki İngiliz elçi Goschen, Osmanlı dışişleri bakanı Asım Paşa ile yaptığı görüşmede Bâb-ı Âli'nin Şeyh Ubeydullah'ın bağımsız bir Kürdistan kurma niyetine ne ölçüde inandığını öğrenemediğini söylemektedir Ancak edindiği izlenimi aktaran Goschen, Asım Paşa'nın böyle hırslı bir planın cidden gerçekleşebileceğine inanmadığını söylemektedir⁸⁸.

Van mutasarrıfı Tosun Paşa ayaklanmanın başlangıcında görüştüğü İngiliz konsolosa şeyhin, oğlunu yarı bağımsızlık teklifinde bulunmak için İstanbul'a göndereceğini, bu kabul edildiği takdirde Bedirhan Bey'in Sultan'a ödediği vergiden daha fazla bir miktarı sunacağını söylemiştir. Ayrıca eğer Kürdistan üzerindeki otoritesi Sultan tarafından tanınıp yönetimine müdahale edilmezse bu durumda daha fazla bir miktarı da ödemeyi teklif edeceğini konsolosa söylemiştir⁸⁹. Bütün bu açıklamalara bütüncül baktığımızda şeyhin amaçlarından birinin daha önceki Kürt emirliklerin sahip olduğu yetkilerin ve otoritenin kendisine de verilmesini veya kendisinin bunu kazanabileceğine inandığını göstermektedir. Ancak bu amacını

⁸⁶ Turkey No.5 (1881) Belge No.61.

⁸⁷ Arshak Safrastian, *Kurd u Kurdistan*, 1.Baskı, Avesta Yayınları, İstanbul 2007, s.72.

⁸⁸ Turkey No.5 (1881) Belge No. 62.

⁸⁹Turkey No.5(1881) Belge No.7.

Osmanlı Kürdistanı'nda gerçekleştirememiş olması, onu İran Kürdistanı'na sevk etmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

3.1.7 Hamza Ağa Meselesi

İran Kürtlerinin en güçlü aşiretlerinden biri olan Mengur aşiretinin reisi olan Hamza Ağa, 1860 yıllarında Kerkük'te bulunduğu sıralarda Pişder kazasında yapmış olduğu yağma ve katliamdan⁹⁰ dolayı daha sonra Bağdat'ta tutuklanarak İstanbul'a getirilmiştir⁹¹. Yaklaşık on beş yıl hapiste kaldıktan sonra iyi davranışlarda bulunma sözüyle serbest bırakılmıştır⁹². Serbest bırakıldıktan sonra İran'daki aşiretinin yanına gitmek yerine Osmanlı sınırlarında kalmıştır. Bu onun kişisel tercihidir çok Osmanlı devletinin onu şartlı bırakmasından kaynaklanmaktaydı. Aşiretiyle irtibatını kopartmamak için de Mengur aşiretinin bulunduğu topraklara yakın olan Musul bölgesindeki boş arazileri imar etmek ve göçebe yaşayan aşiretleri ziraata alıştırmak için Kürt ayaklanmasının başlangıcından üç yıl evvel bölgeye gitmişti.⁹³ Osmanlı topraklarına sığınmasının nedenleri arasında kendisinin İran'da kötü bir nama sahip olması ve rahat bırakılmama nedenleri de bulunmaktaydı.⁹⁴ Bölgede gerekli izinleri aldıktan sonra üretime başlamıştır. Kerkük'te bulunduğu süre içinde kendisinden sonra birini bırakma vaadiyle firar ederek sınırın öte tarafında bulunan İran topraklarına, kendi aşiretinin arasına dönmüştür⁹⁵.

Hamza Ağa, Kerkük'ten ayrıldıktan sonra İran'ın Azerbaycan vilayeti sınırları içerisinde yer alan ve hemen Osmanlı sınırına en yakın şehirlerden olan, Mukriyan toprakları içerisinde yer alan, Savucbulak'a gitmiştir⁹⁶. Savucbulak'ı uzun yıllar

⁹⁰B OA A.MKT.UM. Dosya No:571 Gömlek No:79 Tarih: 14/Z /1278.

⁹¹BOA A.MKT.MHM. Dosya No:450 Gömlek No: 48 Tarih: 23/M /1290.

⁹² Turkey No.5 (1881) Belge No.40 Ek 1.

⁹³BOA HR.TO Dosya:104 Gömlek:34 Tarih: 1881.1.15.

⁹⁴ Osmanlı kökenli olan Mengur aşireti daha sonraları İran'a yerleşmiştir. Ancak Osmanlı-İran sınırının her iki tarafında da yağmacılık faaliyetlerini sürdürmüştür. Mengur aşiretinin yol açtığı problemler için bkz. Sabri Ateş, *Empires at the Margin: Towards a History of the Ottoman-Iranian Borderland and the Borderland Peoples, 1843-1881*, Departments of History and Middle Eastern and Islamic Studies New York University, May 2006, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.265-272.

⁹⁵Turkey No.5 (1881) Belge No.45.

⁹⁶ Savucbulak'ın çevresinde bulunan aşiretler şunlardır: Kuzeydoğu ve doğuda 2.000 hanesiyle Mukri, güneyde 5.000 hanesiyle Mengur, güneybatıda 3.000 hanesiyle Mameş, kuzeybatıda 1.000 hanesiyle Uşnu'daki Zerza, kuzeyde Savucbulak ve Urmiye gölünün arasında 3.000 hanesiyle Karapapak

boyunca yönetenlerin zulümleri, adaletsizlikleri, adam kayırmaları, aldıkları rüşvet ve diğer haksız uygulamalar halkı yönetime karşı hoşnutsuz kılmıştı. Ancak Savucbulak'a vali olarak yeni atanan "Kaşıkçıbaşı" namındaki şehzade kısa süreliğine de olsa halk tarafından sevilmiş ve önceki yönetimlerin tersi bir yönetim gördüklerinden sevinmişlerdir. Hamza Ağa'nın ismi, önceki yöneticiler ve Azerbaycan vilayetince kötü bir şöhrete sahip olmuştu. Osmanlı topraklarından firar edip gelmesi sonrasında eskiden olan biten meseleleri unutup huzurlu bir hayat yaşama isteğine sahipti⁹⁷.

Savucbulak hükümeti, Şehzade döneminde iyi bir sürece girmişti. Geçmiş dönemlerin tersi bir dönem olmuştu. Şehzade kibirlenmesi ve büyülenmesine rağmen yaptığı iyi işlerden dolayı halk ondan memnundu⁹⁸. Şehzade memuriyetinin başlarında Kürt beylerinin emniyet ve itimadını kazanacak şekilde hakkaniyet ve itidal üzere hareket etmişse de bu durum pek uzun sürmemiştir. Her tarafta olduğu gibi menfaat fikri onda da zuhur ederek servet biriktirme hırsıyla memleketi soymaya başladı. Mukri ağaları genel olarak tarımla uğraştıklarından kıtlık dönemlerindeki zirai ürünlerin pahalılığından dolayı herkesten daha zengin olmuşlardı. Bu durum şehzadeyi daha fazla istemeye ve aç gözlülüğe sevk etmiştir. Örneğin Mukriyan memleketinin en zenginlerinden olan Feyzullah Bey olarak bilinen kişiyi töhmet altında bırakarak onu zincirlemiş ve ceza olarak ondan yaklaşık dört bin beş yüz tümen almıştır⁹⁹. Yine başka bir aşiret reisi olan Kadir Ağa'nın oğlu Mina ismindeki suçluyu yaptığı kötülükler ve hırsızlıklardan dolayı tutuklanmıştı. Yaptıklarından dolayı halk tarafından sert bir şekilde cezalandırılması istendiği halde beş yüz tümen rüşvet karşılığında onu tahliye etmiştir¹⁰⁰.

Hamza Ağa, İran topraklarına döndükten sonra Savucbulak'a gelerek Şah'a vergi ödemeyi reddetti ancak halkın şehzade yönetiminden memnun olmasından

aşiretleri bulunur. Bu aşiretlerden ilk dördü Kürt ve Sünni, Karapapaklar ise Türk ve Şii'dir. Turkey No.5 (1881) Belge No.54 Ek 2.

⁹⁷ BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No:34 Tarih: 1881.1.15.

⁹⁸ Quryans, s.17.

⁹⁹ Muhammed Rauf Tavakkoli, *Kürdistan Tasavvuf Tarihi*, s.178.

¹⁰⁰ Quryans, s.18.

dolayı o da şehzadeye ve İran hükümetine bağlılığını bildirerek¹⁰¹ şehzadeyle birlikte hareket etmeye ve onunla çalışma konusunda istekli olmuştur. İran'daki Kürt aşiret reislerinin en itibarlı olanlarından olan Hamza Ağa ve Kadir Ağa, şehzadenin daveti üzerine Savucbulak hükümetinde yer almak üzere, şehir merkezine yerleşmişlerdi. Hamza Ağa ve Kadir Ağa, vilayetin bütün işlerini yönetiyorlar, vergileri toplayıp şehzadeye veriyorlardı. Göçebe yaşayan Kürt aşiretlerinden vergi tahsil etmek en zor meselelerden olduğundan şehzade, Kadir Ağa'ya vergi toplama görevi vererek onu vali yardımcılığı görevine getirdi. Fakat bu görevden dolayı ağalar ve beyzadeler ile arasında sürekli sorunlara neden olduğundan bu görevi daha fazla sürdürmek istemedi. Kadir Ağa bu memuriyetin kendisi için zor ve faydasız olduğunu gördüğünden istifa etmiştir. Bunun üzerine şehzade bu göreve Kadir Ağa ve Hamza Ağaların hasmı olan Ruavi vekili Ahmet Bey'i tayin etmiştir. Bu işten rahatsız olan ve kendini değersiz hisseden Kadir Ağa çiftliğine gitmek üzere izin talep ederek gitmiştir. Birkaç gün sonra Hamza Ağa da izin talep ettiyse de vali müsaade etmedi ve ona şehirde oturmasını emretti. Hamza Ağa ise emri dinlemeyerek çiftliğine gitti. Vali, Hamza Ağa'nın bu itaatsizliğine çok sinirlendi ve onun bu durumunu Azerbaycan vilayetinin merkezi olan Tebriz'e bildirdi. Tebriz hükümetine Hamza Ağa'nın tekrar eşkıyalığa başvurduğu söylenmiştir. Bu sürede İmamkuli Mirza Bey, hem şehzadeyi ziyaret etmek hem de onu Hamza Ağa ile barıştırmak için Savucbulak'a gelmişti ve Hamza Ağa ile şehzadeyi barıştırdı. Böylece Hamza Ağa tekrar memuriyet görevine döndü. Ancak daha öncesinde şehzadenin, Hamza Ağa'nın eşkıya olduğu bildirmesinden dolayı Tebriz hükümeti Hamza Ağa'nın itaatine ehemmiyet vermeyerek Feyzullah Bey ve Hamza Ağa'nın tutuklanıp hapsedilmesi için bir kıta emir valiye gönderildi. Şehzade emri uygulayıp Hamza Ağa'yı tutuklamak için, öncelikle etrafındaki adamları hapsedmeye başlamıştır. Bu arada vergiyi zamanında ödemediği bahanesiyle Kadir Ağa'nın akrabasından biri tutuklandı. Hamza Ağa için Kadir Ağa'nın hatırına riayet etmek lazım geldiğinden tutukluya kefil olarak serbest bırakılmasını sağladı. Aradan birkaç gün geçtikten sonra Hamza Ağa'nın en yakın arkadaşlarından Aziz Ağa Fettahi aynı sebeple tutuklandı. Hamza Ağa bu duruma çok sinirlenerek Ramazan ayında hem vergi

¹⁰¹ Turkey No.5 (1881) Belge No.77 Ek 1.

meselesini görüşmek hem de Aziz Fettah'ın tahliyesini gerçekleştirmek için maiyetine yeğeniyle birkaç nefer hizmetkârını alarak bir akşam valinin makamına gitti¹⁰². Valinin kâtibi, Hamza Ağa'dan alınacak verginin bin tümen olduğunu söyleyince Hamza Ağa buna itiraz ederek şu ana kadar hiçbir vakit dört yüz tünden fazlasını vermediğini söylemiştir. Kâtib ise son iki sene zarfında bin tümen vergi alındığını söyleyince, Hamza Ağa bahşiş olarak fazladan yalnız iki yüz tümen verdiklerini söylemiştir. Ayrıca valiye hizmet için son zamanlarında şehirde bulunduğundan dolayı da sekiz yüz tümen para harcadığını söylemiştir. Yine kâtip, Hamza Ağa'yı küçük düşürmek için "*sen divana ne hizmette bulundun ki! Siz binlerce ailenin sahibisiniz, her aileden iki tümen alıyorsunuz, ne olacak sanki onun yarısı olan bin tümeni Şehzade'ye verseniz*" deyip durumu valiye bildireceğini söyleyen kâtip, valiyle görüşmesinden sonra ellerinde zincirler bulunan iki koruma ile gelip Hamza Ağa'yı tutuklamak istemiştir. Ancak Hamza Ağa, Osmanlı Türkçesi ile "*ben bunu kabul etmem*" diyerek hançerini çekip onlara saldırdı. Hamza Ağa ile Şehzade arasında meydana gelen bu kavgada Hamza Ağa'nın bir yeğeni ve bir adamı öldürülmüştür¹⁰³.

Valinin konağından sağ kurtulmayı başaran Hamza Ağa bu olay nedeniyle hükümete düşman olmuş ve isyan bayrağını kaldırmıştır. Şehzade daha önceki dönemlerde istediği ağayı sindirmede hiçbir zorluk çekmemiştir. Bundan dolayı Hamza Ağa'yı da aynı şekilde sindirebileceğini ve onu tutuklayabileceğini düşünmüştü. Ancak bu durum onun isteğinin dışında gelişti ve sonunda Hamza Ağa hileden kurtularak Osmanlı hududundaki aşiretler ile birlikte isyan bayrağını kaldırdı¹⁰⁴. Hesabının boşa çıkarıldığını gören şehzade, Hamza Ağa'nın sindirilmesinin ancak gerekli askeri birliklerle olacağını bildiğinden, Tebriz hükümetine durumu derhal bildirip yardım talebinde bulunmuştur. Böylece hem Hamza Ağa'nın hem de aşireti Mengurluların cezalandırılması amacıyla askeri birlikler gönderilmiştir¹⁰⁵. Tebriz hükümeti, Hamza Ağa'nın onlarla tekrar

¹⁰² Turkey No.5 (1881) Belge No.45 Ek bölüm. Wilson ise bu konuda Hamza Ağa'nın Osmanlı'dan İran'a ganimetleri ile birlikte kaçtığını ve vali ile ganimetlerden kendisine verilecek miktarı konuşmak için tertiplenen bir görüşme daveti üzerine gittiğini söylemektedir. Bkz. Wilson, s.110.

¹⁰³ Quryans, s.19-23; Turkey No.5 (1881) Belge No 40 Ek 1.

¹⁰⁴ BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No:34 Tarih:1881.1.15; Wilson, s.110.

¹⁰⁵ Turkey No.5 (1881) Belge No:40 Ek 1.

anlaşabileceğini düşünerek ona karşı şiddet kullanma niyetinde değildi ancak Hamza Ağa'nın sınırı geçip Osmanlı'ya tekrar geçişini engelleme konusunda tedirgin olmuşlardır¹⁰⁶.

Tebriz hükümeti, Hamza Ağa'yı yakalayıp getirme amacıyla beş yüz süvariden oluşan bir birliği Savucbulak'a göndermiştir¹⁰⁷. Ayrıca Mukri bölgesinin en muktedir ağaları olan ancak şehzadenin de yönetiminden memnun olmayan Kadir Ağa ve Feyzullah Bey gibi kişilere de haber göndererek, valinin yardımına birkaç yüz süvari ile birlikte Hamza Ağa'nın üzerine göndermiştir. Ancak bu kişiler şehzadeden çok arkadaşları Hamza Ağa'nın taraftarlığını yapıyorlardı ama bu durumu henüz belli etmemişlerdi¹⁰⁸.

Valiye yardıma giden Çalbeyanlı aşiretinin süvarileri ise yüzlerini talan ve yağmadan çevirmemişlerdir. Bu durum şehzadeden memnun olmayan halkın, aşiret kuvvetlerinin onları yağmalamasından dolayı yönetime karşı olan memnuniyetsizliklerinin daha da artmasına neden olmuştur. Hamza Ağa ise kendisine karşı alınan önlemlerden haberdar olduğundan, aşiretinin bulunduğu yere varır varmaz başkaldırı için hazırlıklarını yapmaya başlamıştır. Bölgedeki diğer önemli aşiret reislerine kendisiyle birlikte hareket etmeleri konusunda davette bulunmuştur. Savucbulak hükümetinden memnun olmayan Mameş aşireti reisi, Hamza Ağa'ya katılmaya karar verdi. Ardından Uşnu bölgesindeki Zerza aşireti reisi Abdullah Han da Urmiye yöneticilerinden gördüğü kötü muamele ve kendisine haksız yere verilen cezalardan dolayı, Hamza Ağa'nın yanında yer alma konusunda tereddüt etmeyerek bu birliğe katılmıştır¹⁰⁹. Osmanlı-İran sınırında yaşayan Piran aşiretinin reisi Muhammed Ağa ve Zudi aşiretinin reisi Suvar Ağa da Hamza Ağa'nın yeğenleri olduğu için şehzadeye karşı başkaldırıda onlar da Hamza Ağa'nın yanında yer almışlardır. Hamza Ağa'nın kardeşi Kakela ise Hamza Ağa'nın Osmanlı topraklarından dönüşünden sonra da Mengur aşiretinin bir kısmının liderliğini yapıyordu. Onun düşüncesine göre Hamza Ağa güçsüzlüğünden dolayı İran

¹⁰⁶ Turkey No.5 (1881) Belge No:77 Ek 1.

¹⁰⁷ Turkey No.5 (1881) Belge No:45 Ek bölüm; Tavakkoli, s.178; Quryans, s.26.

¹⁰⁸ BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No:34, Tarih: 1881.1.15.

¹⁰⁹ Turkey No.5(1881) Belge No:54 Ek 2. Zerza aşireti reisi Abdullah Han'ın kız kardeşi Şeyh Ubeydullah'ın hanımıdır.

hükümetinin ordusu karşısında duracak güce sahip değildi. Bu nedenle kardeşinin yanında yer almamıştır. Onun amacı Hamza Ağa'nın yenilmesiyle bütün Mengur aşiretinin reisliğini almaktı¹¹⁰.

Hamza Ağa'nın hazırladığı birlik ile hükümet birlikleri arasında yaşanan çarpışmada Hamza Ağa'nın birliği galip gelmiştir. Bu haber Savucbulak'a ulaştığında şehzade bu isyanı bastırmak için daha güçlü bir kuvvet toplamaya başlamıştır. Hamza Ağa kendisine karşı daha büyük bir birliğin hazırlığının yapıldığından haberdar olduktan sonra yaklaşan bu tehlikeye karşı koymak için yeterli hazırlıkların yapılmasının aciliyetinin farkına varmıştır. Bu durumda Şah'ın ordusuna karşı koymak için yeterince güçlü olmadığından, kendisine yardım edecek güçlü bir destekçiye ihtiyaç duyduğundan, yüzünü Şeyh Ubeydullah'a çevirmiştir¹¹¹. O zamana kadar Şeyh Ubeydullah, Hamza Ağa'yı birkaç defa yanına davet etmiş olmasına rağmen, Hamza Ağa bulunduğu konumdan dolayı şeyhin ilişki kurma tekliflerini kabul etmemiştir. Ancak bu kez Hamza Ağa, büyük bir kuvvet oluşturacağı ümidiyle kendisi Şeyh Ubeydullah'a müracaat etmiştir¹¹².

Hamza Ağa'nın Şeyh Ubeydullah'a müracaat etmesi üzerine şeyh, bir elçi göndererek onunla ayaklanma hakkında konuşmuştur. Ayrıca Hamza Ağa kurulacak ittifak hakkında görüşmek üzere şeyhin daveti üzerine Nehri'ye gitmiştir. Hamza Ağa'nın Nehri'ye gidip Şeyh Ubeydullah ile ittifak kurmasından sonra Mameş aşireti reisi Ahmet Ağa'da gelip kendilerine katılmıştır¹¹³. Bu şekilde oluşan Kürt ittifakını, o dönemde Urmiye civarında hazırlık yapan oğlu Seyyid Abdulkadir'e yönlendirmiştir. Rus Provet des Marchandes'e göre Kürdistan'ın farklı bölgelerinden, içinde Hamza Ağa'nın da bulunduğu 150 Kürt aşiret reisi Şeyh

¹¹⁰ BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No:34, Tarih: 1881.1.15.

¹¹¹ Turkey No.5 (1881) Belge No.45 Ek bölüm; Quryans, s.27.

¹¹² BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No:34, Tarih:1881.1.15; Tavakkoli, s.178; Celile Celil, Hamza Ağa ile Savucbulak valisinin arasının bozulmasının nedeni Hamza Ağa'nın Şeyh Ubeydullah ile beraber önceden kararlaştırdıkları ayaklanma için bölgede etkin hazırlıklardan dolayı olduğu görüşündedir. Ancak bu bilgi hem Osmanlı hem de İngiliz arşivlerinde verilen bilgilerle tamamen zıttır. Celile Celil ve Diğerleri, *Kürt Siyaset Tarihi*, s.34.

¹¹³ Turkey No.5 (1881) Belge No.77 Ek 4.

Ubeydullah'a biat ederek Uşnu'da bulunan Seyyid Abdulkadir'in birliğine katılmışlardır¹¹⁴.

3.2 Kürt Birliğinin Kurulması ve Ayaklanma Hazırlıkları

Şeyh Ubeydullah'ın İran'a karşı ayaklanması üzerinde yazarların çoğu şeyhin İran ayaklanması öncesinde Kürt aşiretlerini bir araya getirdiği ve onlarla yapacağı saldırı hakkında günler süren toplantılar yaparak ayaklanmanın nedenlerini ve nasıl olacağını tartıştığını iddia etmektedirler.

Kürtlerin İran saldırısı öncesinde Şeyh Ubeydullah'ın Hac dönüşü İstanbul'da bulunduğu sırada Kürt aşiret reislerine mektuplar gönderip Şemdinli'deki köyünde kendisiyle bir araya gelmelerini istediği genellikle Rus yazarların iddiasıdır¹¹⁵. Şeyhin çağrısı üzerine Şemdinli'de 220 Kürt aşiret reisleriyle toplantı yaptığı ve böylece Kürtlerin ilk ulusal ayaklanma için kurultay yaptıkları şeklinde değerlendirilmiştir. Hatta şeyhin bu sözde kurultayda yaptığı konuşmayı da bir manifesto olarak nitelendirmişlerdir.

Celile Celil ve diğer araştırmacılar, bu kurultaya Süleymaniye'den Van'a, İran Kürdistan'ından hatta Sivas'tan ve Amasya'dan da temsilcilerin katıldığını iddia etmektedirler¹¹⁶. Bu kurultayda Şeyh Ubeydullah'ın ayrıntılı olarak ne konuştuğunu dahi ifade etmektedirler. Şeyh Ubeydullah'ın konuşmasında genel olarak Osmanlı yönetiminin meşru olmadığı, Kürt aşiret birliğinin kurulmasını ve ayaklanma için hazırlık yapmalarını istediği ifade edilmektedir¹¹⁷. Safrastian'a göre Şeyh Ubeydullah İran'a karşı yapacağı saldırı öncesinde cesur Kürt aşiret reislerini bir araya getirerek onlar arasında birlik sağlamış ve bu birliğe kendisi "Kürt Birliği" ismini verdiğini söylemektedir. Kürt Birliği'nin oluşumu için kendisine danıştığı ve

¹¹⁴ Turkey No.5 (1881) Belge No.77 Ek 4.

¹¹⁵ Sasuni, s.155, Daha önce belirttiğimiz gibi Şeyh Ubeydullah 1871'de Hacc gitmiştir. 93 Harbi'nden sonra Hacc'a gitmesi de imkânsızdır. Savaş'tan sonra 1879'da İmadiye Ayaklanması yapılmış ve bu süre içerisinde Hacc'a gidip gelebileceği kadar süre yoktur. 1879 olayından sonra da İran ayaklanmasına kadar da benzer şekilde bir süre bulunmamaktadır.

¹¹⁶ Celile Celil ve Diğerleri, s.33.

¹¹⁷ Celile Celil ve Diğerleri, s.33; Mehmet Kemal Işık, *Ünlü Kürt Bilgin ve Birinci Kuşak Aydınlar*, 1.Baskı, Sorun Yayınları, İstanbul 2000, s.98; Halfin,s.109. Şeyhin yaptığı varsayılan bu kurultay hakkındaki değerlendirmeler ve konuşmalar ile ilgili tezin "Şeyh Ubeydullah Ayaklanması Milliyetçi Bir Ayaklanma Mıdır?" bölümünde ayrıntılı olarak ele alındığı için bu iddialar üzerindeki değerlendirmeyi sonraya bırakıyoruz.

yanında yer alan kişilerden bir tanesi de Bedirhan Bey'in oğullarında Bahri Bey de vardı¹¹⁸.

Kürt aşiret reislerinin Sultan'a sadık olmaları ve Osmanlı yönetiminden yana olmaları nedeniyle kurultayda fikir ayrılıklarının olduğunu, bu nedenle Şeyh Ubeydullah'ın ayaklanma ile ilgili planlarını değiştirerek Osmanlı yerine öncelikle o dönemde ortaya çıkan Türkmen ayaklanmasından dolayı zor durumda olan İran'a yönelik planlarını değiştirdiği de iddia edilmektedir¹¹⁹.

Nejat Abdullah'a göre "Kürtlerin birliği" ya da "Kürt kurumsallaşması" olarak adlandırılabilir olan bu kongre Şeyh Ubeydullah'ın etkisiyle geçici olarak gerçekleşen bir birliktelikten başka bir şey değildir. Bu kongre ne tüm Kürt aşiretlerini kendi egemenliği altına almayı başardı ne de kongreye etnik bir boyut kazandırmıştır. Aşiretsel bir ortamda 220 aşireti bir araya getiren Nehri Kongresi'nin tüm Kürt aşiretlerinin ulusal bir amaç etrafında birleşmeyi başarma gücünden yoksun olduğunu dile getirmek gerekir¹²⁰.

Yukarıda bahsi geçen kurultayın gerçekten yapıp yapılmadığı ile ilgili ne İngiliz ne Osmanlı arşivlerinde bir bilgiye rastlamadık. Bu durum bize kurultay ile ilgili bilgilere kuşkuyla yaklaşmamıza neden olmaktadır. İngiliz arşivlerinde geçen "Kürt İttifakı" ile ilgili iddialar Osmanlı'nın bir girişimi olarak ele alınmıştır ve asıl amacın Berlin Antlaşması'nda Ermeniler ile ilgili yapılması istenilen reformları önleme yönünde olduğudur.

İngiliz arşivlerinde Kürt Birliği ile ilgili iddialar Ermeni Patriği Monseigneur Krimian'ın 20 Haziran 1880'de İngiliz konsolosa gönderdiği mektupta ifade edilmektedir. Mektup birliğin niçin kurulduğunu ve kimin tarafından kurulduğunu şu cümlelerle ifade etmektedir:

"Artık hiç bir şüphe yoktur. Ermeni sorununu yeni bir Kürt sorunu doğurarak bastırmayı amaçlayan merkez hükümetinin teşvikiyle Bir "Kürt Birliği" şekillenmek üzeredir. Bu birliğin özü Osmanlı politikasıdır. Şeyh Ubeydullah bunun sözde merkezidir. (Bedirhan Bey'in oğlu) Bahri Bey de çok dikkatli casusudur. Bahri Bey Kürt liderlerine gider ve görev verir, bazen söz verir bazen yalvarır bazen de onları aynı lider Şeyh Ubeydullah'ın etrafında birleştirmek adına onları tehdit eder. Bu

¹¹⁸ Safrastian, s.73; Halfin, s.108.

¹¹⁹ Mehmet Kemal Işık, s.99; Halfin, s.110.

¹²⁰ Nejat Abdulla, *İmparatorluk Sınır ve Aşiret*, s.262.

*'Kürt Birliği' Türkiye'de yurt edinmek adına Ermenilerin Hakkâri'den ayrılmalari için en zalim eylemlerini sunarlar. Bu sayede, özellikle belirtmenin faydasız olduğu taşkınlıklarını gerçekleştirirler. Hakkâri'den bu konu üzerine güvenilir kişilerin yazdıklarına bakın; 'Osmanlı Devleti'nin ona verdiği rütbelerle Hakkâri'ye gelen Bahri Bey şu ifadeyi kullandı: Şeyh'e İstanbul'a gitmesini isteyeceğim. Eğer karşı çıkarsa görkemli birliklerle üzerine yürüyeceğiz.' Bu sözlere rağmen, Bahri Bey Şeyh'e ulaşır ulaşmaz, sadece Ermenistan'daki Kürtleri değil İran'daki Kürtleri de çağırıldı. (Şikak aşireti reisi) Ali Han'ın oğlu Meme adamlarıyla eşlik etti, yeminle Şeyh'e bağlandı ve hediyelerle geri döndü. İlk başta inatçı olan diğer liderler de Şeyh'e bağlandı. Yine de Bahri Bey'in tüm çabalarına rağmen lider Abdurrahman Cihangir, Ali Mehmet bu gruba dâhil olarak bunu bitirecek olmalarına rağmen bu birliği şimdilik tanımıyorlar. 'Birliğin şimdi 200'ü İran ve geri kalanı orijinal Türk olan 4.000 martini tüfeği var. Osmanlı Devleti Avrupa'da Kürt ırkının prestijini arttırmak adına Asma ve Salmas arasında kendilerine kontrol ve ikinci bir operasyon merkezi kurmayı düşleyen birliklerin bulunduğu, Türkiye ve İran'daki eş zamanlı isyan hareketlerini provoke etmek için sıra dışı gayretler gösteriyor. Ayaklanmanın hükümet tarafından ona hala bildirilmemesi nedeniyle dehşet içinde olan Hakkâri Mutasarrıfi istifa etmeyi diliyor. 'Bahri Bey bu bahanelerle genel ayaklanmada birleşmek için Van'a gidip buradaki Kürtleri getirmeyi istiyordu. Siz tetikte olun; bu birliklerin yerde kolları var. Aslında Van'daki bazı Türk liderleri burayı Şeyh'in kontrolüne bırakma fikrindedeler fakat Kürtlerin kendi cesaretlerini ortaya koyabileceklerini düşünemeyiz. Bu birliğin siyasi önemi çok az olabilir, yinede hayatları, mal varlıkları şuan tehdit altında olan Ermeni halkının yanlış yönetiminde kötü sonuçları da olabilir.'*¹²¹

Ermeni patriğinin yukarıdaki mektubuna göre Osmanlı Devleti, Ermeni sorununu ortadan kaldırmak için Kürt sorununu doğurmuştur. Bunun için de bir Kürt Birliği kurdurmuştur. Bu birliğin Osmanlı politikası sonucu olduğunu iddia eden patrik daha önceki savaşlarda Osmanlı'ya gerekli yardımları yapmış olması ve padişahın takdirini kazanmış olmasından dolayı liderlik, Şeyh Ubeydullah'a verilmiştir. Ancak bu politikada görünen yüz şeyh olmakla birlikte, birliği asıl kuranın ise devletin görevlendirmesi ile Bedirhanoğlu Bahri Bey'in olduğu yönündedir.

Kürt Birliği'nin kurulduğu yönündeki iddialar artınca bu haberlere kuşkuyla yaklaşan İstanbul'daki İngiliz elçi, Van konsolosu Clayton'dan sözde Kürt ittifakı ile ilgili sahip olabileceği her bilgiliyi, resmi bir şekilde iletmesini istemiştir. Ayrıca kendisi bu konu hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

"Belli bir ölçüde Türk hükümeti tarafından örgütlenmiş olan Kürt ittifakının ortaya çıkma söylentisiyle ilgili, benim fikrim, bu İstanbul'daki bazı basın mensuplarının hayallerinde bulunuyor ve ben Türk Hükümetinin bu ittifakı organize edecek bir akılsızlığın suçlusuna inanamıyorum. Eğer bu ittifak oluşturulursa, hükümetin kendisine karşı kaçınılmaz bir şekilde yönlendirilmelidir...

Kürt Birliğinin tek olası lideri Şeyh'tir. Yine de bazı nüfuzlu Kürt liderlerinin tamamen ona karşı olduklarını da biliyorum. Hâkimiyeti İran sınırlarını aşarak yayılrsa da Kürdistan'ın batı kesiminde gücünü kaybetmiştir...

¹²¹ Turkey No.5 (1881) Belge No.6 Eki.

*Şeyh'in İran'a saldırısının İran hükümetinin Türkiye'den daha kötü durumda olduğu izlenimi altında yapılmış olması mümkündür ve burada özgür bir iradenin var olması Türkiye'den daha kolay olacaktır. İran'ı bir kere ele geçirirse Osmanlı memurlarına karşı giderek artan gücünü kullanacaktır. Şeyh'in az çok Sultan'a sadık olduğuna inandığım için, ben bilerek Sultan'ın otoritesi yerine "Osmanlı memurları" terimini kullanıyorum. Osmanlı yetkililerinden kurtulur kurtulmaz kendi hâkimiyetini teslim edip vergisini ödemeye ve de kanuni veya bilfiil Kürdistan'ın hâkim lideri olarak gösterilmeye hazır olacaktır.*¹²²

Kürtlerin İran'a saldırmasından sonra Kürt birliğinin kuruluşu ile ilgili çıkan dedikodular arasında birliğin Osmanlı tarafından organize edildiği ile ilgiliydi. İngiliz elçiye göre Kürt ittifakının Türk hükümeti tarafından örgütlenmiş olduğu söylentisi İstanbul'daki bazı basın mensuplarının hayallerinden ibaret olduğudur. Kendisi Osmanlı'nın bu ittifakı organize edecek bir hataya düşmeyeceği görüşündedir. Eğer hükümet bu ittifakı organize etmişse de bu kendisi için büyük bir sorun olacağı muhakkaktır. Osmanlı Devleti'nin o dönemdeki temel politikası bölgede sorun çıkararak herhangi bir aşiretin karşısına başka bir aşireti çıkararak olayı sonlandırma şeklinde olmuştur. Son yıllarda ortaya çıkan Kürt isyanları her durumda diğer dost aşiret reislerinin yardımıyla bastırılmıştır. Bundan dolayı ayaklanmanın arkasında Osmanlı devletinin olabileceği görüşünü savunmayan İngiliz elçiye göre bahsi daha önce geçen Ermeni yönetimi sorununa referans olarak Kürtler arasında kesin bir karışıklığın ortaya çıktığıyla ilgilidir. Kendisi Van'da bulunduğu sırada görüştüğü yüksek rütbeli bir Osmanlı subayı, Kürtlerin kendisiyle Ermeni sorunu hakkında konuştuklarını ve eğer Kürtler ve Türkler dışında Ermenilere ayrıcalık tanınırsa, Kürtlerin böyle bir yenilik getirecek olan hükümete ve Hıristiyanlara karşı birleşmelerinin muhtemel olduğunu söylemişlerdir. Bu ittifak oluştuğu takdirde de Hıristiyanların direniş gösteremeyeceklerini ve hükümetin de bunu engellemek için gücünün yetmeyeceğini söylemiştir¹²³.

İngiltere'nin İstanbul elçisi, Van'da bulunan Clayton'dan Kürt Birliği hakkındaki söylentileri araştırması istenmişti. Clayton da bu konuda bir rapor hazırlayarak İstanbul'daki elçisine göndermiştir. Raporda eğer aşiretlerin hepsi, belli bir amaç ve ortak bir hedef için bir araya gelip "Kürt Birliği" kurduklarından bahsedilirse böyle bir şeyin ortaya çıkabileceğine inanmadığını söylemektedir. Ayrıca Şeyh Ubeydullah'ın kutsal kişiliği ve kişisel yeteneklerinden dolayı aşiretler

¹²² Turkey No.5 (1881) Belge No.22 Eki.

¹²³ Turkey No.5 (1881) Belge No.22 Eki.

üzerinde büyük bir etkisi olduğu hatırlatılarak, başarılı olmanın buna bağlı olduğunu söylemiştir. Ancak ona destek verip yanında yer alan aşiretlerin ise farklı beklenti ve amaçları vardı. Bazı aşiretler hedef ve amaç ne olursa olsun şeyhe olan bağlılıklarından dolayı ona destek verirken, bazı aşiretler de yağma umuduyla onun yanında yer almışlardır¹²⁴.

Kürtler diğer ayaklanmalarda olduğu gibi bu ayaklanmada da şeyhin çağrısıyla yanında yer almışlardır ve bu şekilde bir Kürt birlikteliği sağlanmıştır. Onun yanında yer alan aşiret güçleri genelde şeyhin hangi amaçları ve planları için hareket ettiklerini bilmiyorlardı. Şeyh her seferinde onları tarafına çekmek için farklı söylemlere sahipti. Bu ayaklanmada da şeyhin halifesi Muhammed Said, aşiret güçlerini davet ederken “*Osmanlı Devleti’nin onlara destek verdiğini ve gerekli silah yardımında bulunacağını*” söyleyerek aşiretleri ikna etmeye çalışmıştır¹²⁵.

Clayton’a göre şeyhin kesin amaçları ve planları varken, Kürtler genellikle hangi girişimde bulunacaklarını çok az biliyordu. Aralarında son zamanlarda Ermenilere özel ayrıcalıkların verildiği ile ilgili dedikodularla büyük bir telaş yaratılmasına rağmen; Şeyh Ubeydullah’ın bundan yararlanıp Kürtler arasında kendi çıkarlarını korumak amacıyla birlik olmanın gerekliliğini işaret etmesi çok muhtemeldir¹²⁶.

McDowall’a göre Kürt Birliği eğer gerçekten var olduysa bile, bu isimle ne açık bir beyanda bulunmuş ne de bir eylem yapmıştır. Fakat patrik bir entrika çevirerek, Ermeni sorununu bastırmak için birliği bizzat Osmanlı’nın teşvik ettiğini iddia etmiştir. Ancak bunun karşısında Ermeni tehdidini dengelemek üzere İstanbul’da yapılan bir plan gereği Şeyh Ubeydullah’a bir hareket oluşturması için resmi destek verildiği söylemi de bütünüyle kabul görebilecek bir açıklamadır¹²⁷.

Osmanlı Devleti, Kürtler üzerindeki saygınlığı ve otoritesi ayrıca Sultan Abdülhamid’in gelenekçi Müslümanlara daha fazla güvenmesinden dolayı, Şeyh Ubeydullah’ı kendisine müttefik, bölgede lider olarak seçmiştir. İngiliz

¹²⁴ Turkey No.5 (1881) Belge No.80 Ek 2.

¹²⁵ Turkey No.5 (1881) Belge No.54 Ek 2.

¹²⁶ Turkey No.5 (1881) Belge No:80 Ek 2.

¹²⁷ David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, s.95.

belgelerindeki açıklamalara göre, her ne kadar kuşkuyla bakılırsa da, Kürt Birliğini oluşturma görevi Bahri Bey'e verilmiştir. Bahri Bey'in bu konuda seçilmiş olması bölgede daha önce güçlü bir otoriteye sahip olan babası Bedirhan Bey'in nüfuzunu kullanarak, aşiretlere söz geçirebileceği düşüncesiyle olmuştur. Bahri Bey birliği oluşturmak için Kürt aşiret liderlerine bizzat gidip görev verdiği, onları ikna etmeye çalıştığı ve bazen de tehdit kullanarak onları, Şeyh Ubeydullah etrafında birleştirmiştir. Hatta Şeyh Ubeydullah bu birliğin liderliğini yapmadığı takdirde onun üzerine askeri birliklerle gideceği dahi söylenmiştir¹²⁸.

Rusya'da yayınlanan Bereg Gazetesine göre Kürtlerin İran'a karşı ayaklanmasının arkasında Osmanlı hükümeti bulunmaktaydı. Gazeteye göre Babıâli, Ermeni sorunu ile ilgili Berlin Konferansı'nın kararlarına boyun eğmemesi için bir bahane bularak yeni bir sorun çıkarmaya çalışmıştır. İstanbul'daki diplomatlar belki de Karadağ meselesinde Arnavutlara yaptığı gibi Kürtlerden faydalanma niyetinde olmuşlardır¹²⁹.

Osmanlı-İran sınırında meydana gelen karışıklıklarla ilgili İngiltere'nin St. Petersburg elçisi Plunkett ile Rus diplomat Baron Jomini arasında yapılan görüşmede Rus diplomat Arnavut meselesinde olduğu gibi Sultanın Kürt ittifakının arkasında olabileceği görüşündedir¹³⁰. Osmanlı'nın gücü 1877-1878 Savaşı'nda kırılmıştı. Kürtler bu savaşta modern silahlarla donatılmıştı. Bunların bir kısmı Sultan tarafından kendilerine hediye olarak verilmiş, diğer bir kısmı ise savaş ganimeti olarak elde etmişlerdi. Bundan dolayı kendilerini agresif olacak kadar güçlü görüyorlardı. Birkaç yıl boyunca, Osmanlı hükümeti kendilerinden vergi toplamamış ve hatta onlara karşı oldukça cömert davranmışlardı. Diğer yandan, bazıları şeyhin Sultan tarafından cesaretlendirilip özerk bir Ermeni planına dengeleyici bir unsur olarak şeyhin öne sürüldüğünü ve ardından Kürtlerin bölgenin yegâne gücü olduğunu göstermek istediğini söylemektedirler¹³¹.

¹²⁸ Turkey No.5 (1881) Belge No.6 Eki.

¹²⁹ Turkey No.5 (1881) Belge No.28 Eki.

¹³⁰ Turkey No.5 (1881) Belge No.29.

¹³¹ Wilson, s.111.

Kısacası o dönemde yaşayan hiçbir yazar veya hiçbir diplomat bahsi geçen Kürt İttifakı veya Kürt Birliği'nin, Şeyh Ubeydullah'ın çağrısıyla yapılan bir kongrede alınan kararlar neticesinde, kurulduğunu söylememektedir. Bütün söylenenler, içerisinde kuşku barındırmış olsa da, Kürt Birliği'nin Osmanlı tarafından Ermenilerle ilgili yapılması istenilen reformları engelleme ve Kürtleri bir denge unsuru olarak ön plana çıkarma olduğu şeklindedir.

Şeyh Ubeydullah İran'a yapacağı saldırı için destek bulmak amacıyla İran yönetiminden memnun olmayan kişileri de yanına alarak, onların nüfuzundan faydalanmaya çalışmıştır. Bu amaçla Tahran'da bulunan Şah'ın üvey kardeşi Abbas Mirza'ya, yapacağı ayaklanmada desteğini sağlamak amacıyla, onu davet eden bir mektubu 5 Ekim 1880'de yazarak Abbas Mirza'nın hizmetinde bulunan birine gizlice göndermiştir¹³². Abbas Mirza hayatının büyük bir kısmını İstanbul'da sürgünde geçirmiştir. Annesi Urmiye civarındaki Kürt aşiretlerinden birine mensup olduğundan yarı Kürt sayılırdı¹³³. Şeyh Ubeydullah gönderdiği mektupta babası Seyyid Taha'nın, Abbas Mirza'nın babasından gördüğü desteği ve babasının da şaha olan muhabbetinden bahsettikten sonra, babaları arasındaki bu arkadaşlığın kendilerine miras kaldığını, bu arkadaşlığın şimdi de her ikisinin devam ettirmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Şeyh Ubeydullah, nasıl ki babasından aldığı manevi sorumluluğu devam ettirmek istiyorsa Abbas Mirza'nın da babasında devraldığı bu mirası devam ettirerek, şahlara yakışır bir şekilde hareket etmesini istemiştir. Son olarak Abbas Mirza'nın babasının kendisine yaptığı iyiliklerin aynısını ondan da beklediğini ifade etmiştir¹³⁴.

Şeyh Ubeydullah üstü kapalı bir şekilde Abbas Mirza'dan kendisine destekçi olmasını istemiştir. Bunun karşılığında ne vaat ettiğini bilmiyoruz. Ancak Abbas Mirza'ya gönderdiği elçi vasıtasıyla, kendisine sözlü olarak da bazı bilgileri ulaştırmıştır. 29 Ekim 1880'de Tahran'a varan elçiler, mektubu Abbas Mirza'ya sunduktan sonra, Kürt birliğinin Azerbaycan'a girmiş olduğunu kendisine söyledikten sonra, zaman kaybetmeden kendilerine katılması konusunda onu davet

¹³² Turkey No.5 (1881) Belge No.23.

¹³³ Turkey No.5 (1881) Belge No.61.

¹³⁴ Turkey No.5 (1881) Belge No.61 Ek 4.

ediyorlardı. Abbas Mirza ile mevcut Şah'ın arası iyi olmadığından, eğer bu mektup kendisine ulaşmadan önce, İranlı yetkililerin eline geçmiş olsaydı olayda rolü olduğu gerekçesiyle çok ciddi bir tehlikeyle karşılaşabilirdi. Böyle olduğundan Abbas Mirza, kendisine mektubu getiren elçileri ihbar ederek yakalanmalarını sağladı ve durumu şaha bildirdi¹³⁵.

Şeyh Ubeydullah yapacağı saldırının nedenlerini Dr. Cochran'a gönderdiği iki mektupta da dile getirmişti. Bu mektupların sonunda durumun İngilizlere ve diğer devlet temsilcilerine anlatmasını da talep etmiştir. Bunun nedeni yapacağı ayaklanmanın onlar tarafından anlaşılmasını sağlayarak, ona karşı olmalarını engellemek ve onların en azından bu konuda desteklerini sağlamaya çalışmaktır. Ancak ne İngilizler ne de Ruslar bölgedeki çıkarlarından dolayı şeyhin ayaklanmasına herhangi bir sempati duymadıkları gibi ayaklanmanın bastırılması için İran'ın isteğiyle, Osmanlı Devleti'ne baskı yapmışlardır. Bu şekilde şeyh her ne kadar durumu yabancı devletlere anlatmaya çalıştıysa da onlardan bir ilgi görememiştir.

3.3 Şeyh Abdulkadir'in İran Harekâtı

3.3.1 Savucbulak'ın Alınması

Şeyh Ubeydullah'ın yaptığı plana göre Kürt birlikleri Urmiye Gölü'nün kuzeyinden ve güneyinden olmak üzere iki kol halinde Tebriz'e doğru ilerleyeceklerdi. Kuzey kolunu kendisi idare edeceğinden, güney kolunun komutanlığına oğlu Abdulkadir'i atamıştı. Her ne kadar Abdulkadir güney kolunun lideri olsa da fiiliyatta onu yönlendiren Hamza Ağa olmuştur. Ayaklanmanın bitiminden bir yıl sonra orayı ziyaret eden Gerard, seyahatnamesinde Savucbulak'ı Kuzey Kürdistan'ın lider şehri olarak tanımlamaktadır. Verdiği diğer bilgilerde o dönem de toplam 1.200 haneye¹³⁶ sahip olan şehrin ortalama nüfusu beş ile on bin arasındaydı. Ayrıca Savucbulak civarındaki aşiretlerin çoğu Kürt olup Sünni mezhebine bağlı bulunmalarından dolayı, İran şahının onlardan nefret ettiği gibi

¹³⁵ Turkey No.5 (1881) Belge No.61 ve No:61 Ek 6.

¹³⁶ M. G. Gerard, C.B, Notes of a Journey Through Kurdistan in the Winter of 1881-82, Calcutta: Superintendent of Government Printing, India, 1883, s.22.

onların da şahtan nefret ettiğini söylemiştir. Bu nedenle Şeyh Ubeydullah'ı dini lider olarak gören Kürt aşiret mensupları ona itaat edip onunla birlikte hareket ediyorlardı¹³⁷.

Hamza Ağa'nın Şeyh Ubeydullah'a müracaatı ile arasında yapılan ittifaka Osmanlı sınırlarındaki Kürt aşiretlerinden Anu, Gerdi, Pejder, Berdesori, Beradost, Mervan Ballık, Herki, Remek, Kaveşmani¹³⁸ gibi aşiretler ile İran aşiretlerinden Mengur, Zerza, Piran, Zudi gibi aşiretler de dâhil oldular¹³⁹. Bu ittifaka sadece Kürt aşiretleri destek vermiyordu. Tebriz hükümetinde daha önce yer alan ve şuan yönetimden memnun olmayan kişiler de Şeyh Ubeydullah ile temas kurarak ona desteklerini sundular. Bunlardan bir kısmı daha önce Ahmed Şah Mirza'nın hükümetinde görev yapan ancak şimdiki hükümetten zulüm gören İbrahim ve Abdullah Han ile Urmiye valisi İkbâlüddevle'nin kız kardeşi de Şeyh Ubeydullah'a desteklerini belirten mektuplar gönderdiler¹⁴⁰.

Şeyh Ubeydullah, yirmi iki yaşındaki küçük oğlu Seyyid Abdulkadir'e gerekli talimatları vererek, yüz elli nefer süvari ile köyleri teftiş bahanesiyle Mergever ve Tevgever bölgelerine gönderdi. Ancak asıl amaç olayları kontrol etmek ve yapılacak askeri harekâtın liderliğini yapmaktı¹⁴¹. Öbür taraftan Hamza Ağa'nın ittifak arayışları neticesinde kardeşi Kakela 600 kişilik aşiret gücüyle, Piran aşireti ağası Muhammed Ağa 300 kişi, Zudi aşireti ağası Suvar Ağa 300 silahlı adam toplayarak toplamda 1200 kişilik silahlı süvari birlikle Uşnu'da Şeyh Abdulkadir'in kuvvetlerine katıldılar¹⁴². Hepsi de ölünceye kadar savaşıacaklarına dair Kur'an üzerine yemin ettiler¹⁴³.

¹³⁷ Gerard, a.g.e, a.g.e, s.21.

¹³⁸ BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No:31 Tarih:1880. İran'ın iddiasına göre bütün bu aşiretler Kürtlerin İran saldırısında aktif görev yapan Osmanlı tabiiyetindeki Kürt aşiretleridir. Bütün sayıları toplamda on, on iki bin kadar piyade ve süvari kadar olup, Savucbulak tarafından Şeyh Ubeydullah'ın küçük oğlu Abdulkadir, diğer taraftan büyük oğlu Muhammed Sadık'ın ordularında katkılarda bulunmuşlardır.

¹³⁹ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34, Tarih:1881.1.15.

¹⁴⁰ Quryans, a.g.e, s.33.; Mektubun içeriği hakkında herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

¹⁴¹ BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No:34, Tarih:1881.1.15

¹⁴² Quryans, s.36; Nasiri, s.141; Celile Celil ve Diğerleri, *Kürt Siyaset Tarihi*, s. 35.

¹⁴³ Wilson, s.111.

Ayaklanmadan önce Hamza Ağa'nın Nehri'ye iltica ettiği haberleri Savucbulak'ta yayılınca herkes telaşlanmaya başlamıştı. Ermeni ve Rus aileler bir Kürt istilası durumunda tehlikede olmamak için Savucbulak'ı terk etmeye başlamışlardı¹⁴⁴.

Hamza Ağa'nın Nehri'ye ilticası sonrasında Şeyh Ubeydullah'ın Hamza Ağa'ya aracılık edeceği ve onu Savucbulak valisi ile barıştıracığı zannolunmuştu. Rivayete göre Kadir Ağa, Hamza Ağa ile gizlice yazışmalarda bulunarak onu isyana teşvik etmekteydi. Ayrıca Savucbulak'taki halkı tahrik etmek ve valinin bir an evvel kaçması için şehirde bir takım sahte haberler yaymaktaydı. Buna göre Şeyh Ubeydullah'ın martini tüfeklerine sahip on bin süvari ile Savucbulak üzerine yürümekte olduğu haberi ortalıkta yayılmaya başlamasıyla, herkeste korku ve panik başladı. Bu haber üzerine paniğe kapılan vali şehirde ve kendi emri altında bulunan birçok Kürt beyinin kuvvetinden istifade etmek yerine, Azerbaycan hükümetinin askerlerinin tamamının o esnada Horasan taraflarında bir isyanı bastırmak için bulunduğunu bilmesine rağmen, Tebriz hükümetinden askeri kuvvet talep etmek için yaptığı yazışmalarla zaman kaybetmiştir. Ayrıca kendisine karşı oluşturulan askeri kuvvetin mahiyeti hakkında Hamza Ağa'nın düşmanı olan Şii Karapapak aşiretinden doğru bilgiler almaya çalışmak yerine, Şeyh Ubeydullah ile Hamza Ağa taraftarlarının şehirde yaydıkları haberlere aldanmıştır¹⁴⁵. Savucbulak valisinin, Urmiye valisi İkbâlüddevle'den yardım talebinde bulunduğu mektupların birinde, şehirde dolaşan yalan haberler hakkında bilgi vermektedir. Buna göre halk arasında yayılan haberlere göre Şeyh Ubeydullah'a sayısız asker toplaması ve Savucbulak'ta ve Mukri bölgesinde yıllardır süren İran zulmünden kendi din kardeşlerini kurtarması için vahiy geldiği dahi söyleniyordu¹⁴⁶.

Tebriz'den gelecek yardımı bekleme konusunda girişimlerin sonuçsuz kalması neticesinde şehzade beyhude bir bekleyiş içinde olmuştur. Kürt beyleri zahiren vali taraftarı iken gönüllerinde Şeyh Ubeydullah ve Hamza Ağa taraftarlığı vardı. Ancak onlar olayların gidişatına göre konum belirlemeyi tercih etmişlerdir. Tebriz

¹⁴⁴ Turkey No.5 (1881), Belge No.77 Ek 4.

¹⁴⁵ BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No: 34, Tarih: 1881.1.15.

¹⁴⁶ Quryans, s.34.

hükümetinden ümitleri kesilmişti fakat hangi tarafı destekleyeceklerini bilmedikleri için güç bir konumda kalmışlardır. Göçebe Kürt aşiretleri Şeyh Ubeydullah ile aynı mezhebe bağlı olmalarından dolayı, Kürtleri valilerin zulüm ve merhametsizliğinden kurtarıp Mukri'yi zapt edeceği düşüncesiyle ona katılmaktaydılar. Bundan dolayı Savucbulak'taki Kürt aşiret beylerinin dini hissiyat sebebiyle, Şeyh Ubeydullah'a karşı savaşma konusunda istekleri yoktu¹⁴⁷. Ancak ona katılma konusunda da henüz tam olarak kararlarını vermiş değillerdi.

Osmanlı-İran sınır bölgesinin askeri olarak en güçlü Kürt aşireti olan Mameş aşireti lideri Muhammed Ağa ise çoktan beri Hamza Ağa'ya karşı savaşa hazırlanmıştı. Hamza Ağa'nın kendisine katılması yönündeki isteğini kabul etmedi ve İran hükümetinin tarafında yer almayı, isyancıların tarafında olmaktan daha uygun gördü¹⁴⁸. Şeyh Ubeydullah'ın Karapapak memleketi üzerine olan hareketini durdurmak ve vali ile Kürt beylerinden yardım talep etmek için Mameş aşiretinin reisi Muhammed Ağa ile Karapapak aşiretinin reisi Büyükhan valinin yanında olduklarını belirtmek için Savucbulak'a geldiler ama hiçbir şey elde edemediler. Kürt beylerinin tarafsızlığını ve valinin bunlar üzerinde nüfuzunun olmadığını görünce tek başlarına direneceklerini beyan ederek geri döndüler. Bu azim ve kararlarından dolayı vali tarafından kendilerine hil'at giydirildi. Mameş reisi Muhammed Ağa ve Karapapak reisi Büyükhan Moladuz'a ulaştıklarında Zerza, Zudi, Piran ve Mengur aşiretlerinden oluşan üç bin kadar süvari ve piyadenin Şeyh Abdulkadir ve Hamza Ağa ile birleştiklerini haber aldıklarından, bu durumda karşı koymanın tehlikeli olacağını görerek, onlar da Şeyh Abdulkadir'in ordusuna Sulduz'da katıldılar¹⁴⁹. Mameş ve Karapapaklıların da Abdulkadir'in ordusuna katıldıkları haberi Savucbulak'a ulaşınca, vali yalnız bırakıldığını görerek ümitsizliğe kapıldı. Şeyhin ordusundaki asker sayısının yirmi-otuz bin hatta bazı söylentilere göre elli bin

¹⁴⁷ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34, Tarih: 1881.1.15.

¹⁴⁸ Quryans, s.36.

¹⁴⁹ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34, Tarih:1881.1.15; McDowall, s.89'da Savucbulak'ın alınmasından sonra Mameş lideri Muhammed Ağa'nın Şeyh Abdulkadir'e boyun eğmeyerek 20.000 adamıyla Urmiye'nin güneyine Kürdistan topraklarından çıktıklarını söylemektedir. Ancak İran ve Osmanlı kaynakları bu bilgiyi yalanladığı gibi Mameş aşiretinin o kadar askeri gücü yoktu. Eğer bu kadar gücü olsaydı kaçmak yerine şeyhe karşı direnmeyi tercih ederlerdi. Üstelik tek başlarına değillerdi Karapapak aşireti de onunla birlikteydi. Ayrıca Şeyh Abdulkadir ile birlikte diğer yerlerin alınmasına da katılmışlardır.

civarında olduğu, bunların on binden fazla tüfeği olduğu dedikodusuna inanan şehzadenin korkusunun artmasına neden oldu¹⁵⁰. Sonunda şehzade şehirde bulunan ümera ile birlikte firar ederek Miyanduab şehrine doğru kaçtı¹⁵¹. Şehzade'nin Savucbulak'tan gidişinden iki gün sonra, yani Şevval ayının 24'ü, Eylül'ün 29. günü Şeyh Abdulkadir yanında dört bin süvari ve piyade bulunduğu halde Hamza Ağa ile Urmiye'nin güneyinde yer alan Uşnu'ya, oradan da Karapapak ve Mameş Kürtleriyle buluştuğu Sulduz'a vardı¹⁵². Şeyh Abdulkadir'e itaatine sunan Sulduz valisi Şeyh Abdulkadir'e ordusu için gerekli kaynakları temin etmesinden sonra¹⁵³ Kürtler, oradan da hiçbir direnişle karşılaşmadıkları Savucbulak'a geldiler¹⁵⁴. Hepsi Kürt olan ve özellikle vergi meselelerinde¹⁵⁵ zalimleşmiş İran boyunduruğundan kurtarıcı olarak gördükleri Şeyh Abdulkadir'i, halk içtenlikle ve hürmetle karşıladı¹⁵⁶. Kürtlerin Savucbulak'ı almasıyla şehrin Sünni imamı, Şiilere karşı cihad ilan eden bir fetva yayınladı¹⁵⁷.

Savucbulak alındıktan sonra Zerza, Mameş, Mengur, Zudi ve Piran aşiretlerinin atlı ve tüfekli askerlerinden oluşan yaklaşık dört bin kişilik bir orduyu şehrin yakınlarına konuşlandırdılar. Böylece o zamana kadar şeyhin ordusu ve tüfeklerinin sayısı hakkında söylenenlerin gerçek olmayıp abartı olduğu anlaşıldı¹⁵⁸. Şeyh Abdulkadir öncülüğündeki orduya baktığımız zaman ordunun bir kısmı şeyhin kendi mülkiyetinde olan Mergever, Tevgever ile diğer köylerden toplanan tüfekli

¹⁵⁰ Quryans, s.37.

¹⁵¹ Wilson, s.111. Celile Celil Kürtlerin Savucbulak'ı kuşattıktan sonra halktan destek görmediği için valinin Kürt liderlerle malını-mülkünü bırakmak şartıyla şehir terk etmesine izin verdiklerine dair verdiği bilgiler gerçeği yansıtmadığı gibi (Celil ve Diğerleri, Kürt Siyaset Tarihi, s. 35) diğer bir eserde valinin ayaklanmanın temsilcileriyle görüşerek silah ve mallarını bırakarak şehri terk ettiğini iddia etmiştir. Celile Celil, *1880 Kürt Ayaklanması*, 3.Baskı, Pêrî Yayınları, İstanbul 1998, s.94.

¹⁵² Turkey No.5 (1881) Belge No.77 Ek 5.

¹⁵³ Turkey No.5 (1881) Belge No.61 Ek 1, Belge No.77 Ek 4.

¹⁵⁴ Turkey No.5 (1881) Belge No.60 Ek 3.

¹⁵⁵ Örneğin aylık bir ödeme olan mahyane, yıllık ödene salyane, bayramlarda toplanan iydane, 21 Mart şenlikleri için toplanan Nevruz, yılın ilk günü için Muharrem, Peygamberimizin doğum günü için Mevlid vs. vergiler vardı. Turkey No.5 (1881) Belge No.45 Ek.

¹⁵⁶ BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No: 34, Tarih:1881.1.15.

¹⁵⁷ Wilson, s.111. Buradaki Şiilerden kasıt Savucbulak'ın yerli halkı yerine, genel olarak İran yönetimi kastedilmiş olması daha olasıdır.

¹⁵⁸ Quryans, s.47. İngiltere'nin Tahran elçisinden gelen bir raporda Kürtlerin 15.000 kişiden oluştuğu belirtilmiştir. (Turkey No.5 (1881) Belge No.10) İran'ın tahminlerine göre ise ayaklanmacıları sayısı 4.000 civarıydı. Turkey No.5 (1881) Belge No.11.

askerlerdi. Geri kalanı ise Savucbulak'ın civarındaki aşiret güçleriydi ki bu ordunun toplamda 300-400 Martini tüfeği vardı¹⁵⁹.

Kürt birliğinin Savucbulak'ı savaşız ve zahmetsiz almasından sonra, burası yapılacak olan seferlerin üssü haline getirildi. Şeyh Abdulkadir Savucbulak'ı aldıktan sonra, bölgedeki aşiret reislerine kendilerine katılmaları konusunda mektuplar gönderdi. Mektuplarda “*kurulan ittifaka Müslümanlardan kimin izzet-i nefsi varsa ve kim Şeyh Ubeydullah'a ve tekkesine bağlıysa adamlarıyla gelip katılmaları*” isteniyordu¹⁶⁰. Şeyh Abdulkadir'in Kürt aşiret reislerinden İbrahim ve Abdulmecid Beylere yazdığı mektup şöyledir:

“Cem'-i asker ile Savucbulak'a avdet etmeği taahhüt ettiğiniz halde elan eser-i zuhur etmedi firar-ı mezkura baliğ olan han Babahan ise akıldarınız iktizasınca bunun sözüne havale semi' itibar etmemeliydiniz işbu mektubu yazmaktan muradım birkaç güne kadar canib Şeyh'den Savucbulak'a pek çok asker gönderileceği cihetle zat-ı âlileri dâhi kimsenin sözlerine bakılmayıp az çok her ne kadar asker ile olur ise olsun bir mahalde tevkif etmeksizin Savucbulak'a azimet etmeniz lazımdır her ne kadar çabuk gider iseniz o kadar faideli olduğundan bundan ziyade te'kide hacet görmem”¹⁶¹

Seyyid Abdulkadir ve Hamza Ağa'nın buna benzer mektuplarından sonra Abdulkadir'in ordusuna katılanlar olduğu gibi, bir kısmı buldukları bölgede kalmayı tercih ettiler. Bir kısmı da bu ayaklanmanın daha büyük karışıklıklara neden olacağını düşünerek İran devletinin yanında yer almıştır¹⁶². Ayaklanmanın başlangıcında şehir halkı her ne kadar Abdulkadir'in gelişini büyük bir nimet olarak görüp, onun Sünni Kürtleri valinin ve diğer İranlı yöneticilerin zulmünden kurtaracağını düşünmüş olsa da ordusunun zarar ve ziyanlarını görmeleriyle düşünceleri değişmeye başladı¹⁶³. Zira Şeyh Ubeydullah ve Hamza Ağa arasında her ne kadar ittifak kurulmuşsa da ikisinin ayaklanma nedenleri farklılık göstermekteydi. Hamza Ağa ile beraber bu birliğe katılan Mengur, Piran aşiretlerinin kuvvetleri Savucbulak'ı aldıktan sonra, şehri ve etrafındaki köyleri yağmalamaya başlamışlardı.

¹⁵⁹ Quryans, s.48.

¹⁶⁰ BOA Y.A.HUS Dosya No: 166 Gömlek No:49, Tarih: 1298.

¹⁶¹ Metnin sadeleştirilmiş hali şöyledir: “Asker toplayıp Savucbulak'a gelmeyi taahhüt ettiğiniz halde bu meydana gelmedi. Bahsi geçen karara engel olan Han Babahan ise sizi engellemesi için olan sözlerine kulak asıp ona itibar etmemeliydiniz. İşbu mektubu yazmaktaki amacım birkaç güne kadar Şeyh Ubeydullah'tan Savucbulak'a pek çok asker gönderileceği yönüyle, sizler dahi kimsenin sözlerine bakmayıp az çok her ne kadar asker olur ise olsun durmaksızın Savucbulak'a gelmeniz lazımdır.” BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 33, Tarih: 1881.3.27.

¹⁶² BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No:34, Tarih: 1881.1.15.

¹⁶³ Quryans, s.50.

Çarşı ve pazarda ihtiyaç duydukları ürünleri de para ödemededen zorla almaya çalışıyorlardı. Halk tarafından gelişleri sevinçle karşılanan bu ordu, bir süre sonra halkın sıkıntılar çekmesine neden olmuştur. Aşiret kuvvetlerinin hepsi şehre gelerek, saldırgan yol kesiciler gibi yollara düştüler, yolcuları soyuyorlar, köylülerin mallarına el uzatıyorlar, şehre yakın köylülerin mallarını alıyorlardı, hırsızlık ve talan yapıp karışıklığa sebep oluyorlardı. Çünkü bunlarla aralarında daha önceden oluşan husumetler vardı ve bu durumu fırsata dönüştürmeye çalışıyorlardı. Artık onların korkusundan ne bir kimse bir yerden başka bir yere gidebiliyor, ne de kimse can ve malını koruyabiliyordu. Şehirde karışıklık en üst zirveye ulaşmıştı ve millette bıkkınlık baş gösterdi ve şehir tanınmaz hale gelmişti.¹⁶⁴ Bu tür davranışlar ne Abdulkadir'in ne de Hamza Ağa'nın isteğiydi. Her taraftan halk Abdulkadir'e gelerek şikâyetle bulunuyordu. Bundan dolayı da Abdulkadir 5-6 gün boyunca Savucbulak dışında kaldı¹⁶⁵.

Savucbulak'ta bulunan mahalli yöneticiler, Kürtlerin bu ilk girişiminden kaçarak Savucbulak ve Tebriz arasında bulunan Merağa kasabasında bulunuyorlardı. İran'ın beklemediği bu harekât karşısında Tebriz garnizonundan ve karışıklık durumunda bir araya getirilecek sınır illerinden oluşturulacak askeri birlikler için Tahran hükümetince emirler yayınlandı. Toplanacak olan bu güçlerin yönetimi Hikmetdevle Hamza Mirza'ya verildi. Emrindeki askerlerin sayısı düzenli düzensiz birliklerle beraber iki üç topçu bataryasından oluşan on iki bin kişi olarak hesaplanıyordu.¹⁶⁶ Azerbaycan vilayetinden oluşturulan bu askeri birliklere ek olarak Tahran ve civarından on bin kişilik takviye kuvvet gönderiliyordu. Olayları kontrol etmek amacıyla Azerbaycan vilayetinin valisi görevden alınarak, yerine eski dışişleri bakanı olan Hacı Mirza Hüseyin Han Tebriz'e atandı¹⁶⁷. İran bu hazırlıklarını yaparken Kürt birlikleri daha yoğun katılımlarla Tebriz'e doğru ilerliyordu.

¹⁶⁴ BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No:34, Tarih: 1881.1.15. Kürt ayaklanmasından sonraki yıl Savucbulak'ı ziyaret eden Gerard karışıklıklardan dolayı şehrin o dönemde 1/3'ünün boş olduğunu söylemektedir ki bu büyük bir sayıdır. Ancak bu durum Kürt aşiretlerinden dolayı mı oldu yoksa İran'ın ayaklanmayı bastırdıktan sonraki bir zamanda mı gerçekleştiğine dair bilgi vermemektedir. M. G.C.B Gerard, *Notes of a Journey Through Kurdistan in the Winter of 1881-82*, Calcutta: Superintendent of Government Printing, India 1883, s.22.

¹⁶⁵ Quryans, s.52.

¹⁶⁶ Turkey No.5 (1881) Belge No.10.

¹⁶⁷ Turkey No.5 (1881) Belge No.11.

3.3.2 Miyanduab'ın Alınması ve Katliamı

Kürt birliğinin Savucbulak alındıktan sonraki amacı Avşar topraklarını almaktı. Çünkü bahsi geçen bölgede yerleşik olan Kürtlere güvenilerek işgal edilmesinde hiçbir zorluk olmayacağını ve bu bölgeleri çabucak elde edebileceklerini düşünüyorlardı. Ancak ayaklanmanın gidişatı istedikleri gibi olmadı.

Miyanduab tarafında bulunup Acemlerin zulüm ve baskısından bıkmış bulunan "Selakiz" adındaki birkaç Kürt köyü bölgesinden Şeyh Abdulkadir'e bir haberci gelerek "*Acemler bizi imha edecekler. Eğer Kürt aşiretlerinden yardım gelmezse bizim kökümüzü kazıyacaklar*" diyerek Acemlerin mezalim ve baskısından şikâyet ile kendilerine yardım gönderilmesini, aksi takdirde güvenliklerinin tehlikede bulunduğunu bildirdiler. Bunun üzerine Şeyh Abdulkadir 2 Ekim 1880'de dayısı Berdesor aşiretinden Mir Bey'e iki yüz süvari ile Miyanduab'a gitmesini ve Merhametabad'a saldırmasını emretti. Kendisinin de adından geleceğini söyledi. Seyyid Abdulkadir'in dayısı bu emir üzerine bölgeye hareket etti¹⁶⁸.

Savucbulak valisinin Tebriz'e kaçmasından bu yana memleketleri Miyanduab'a çekilen ve burada bulunan aşiret reislerinden Çarduli aşireti reisi Mehmet Selim Han, Bahtiyarlı aşireti Ahmet Selim Han'ın öncü birlikleri ile Merağa valisi Ali Han, bu haberi alır almaz aniden yetmiş kişilik kuvvetle gelip Mir Bey'in komutasındaki Kürtlerin yolunu kestiler¹⁶⁹. Yaşanan çatışmada, bu öncü Kürt birliğinden on kişiyi öldürdüler ve Şeyh Abdulkadir'in dayısının başını kestiler. Şeyh Abdulkadir'in büyük bir kuvvetle gelmekte olduğu haberini alınca da kaçtılar. Şeyh Abdulkadir olay yerine ulaşıp dayısının başı kesik naaşını görünce, bir gazap olarak öç almak için Miyanduab'ta katliam olunması emrini verdi. Emrin verilmesiyle şehir dört bir yandan kuşatma altına alındı. Şehirdeki askerler şehri savunmaya çalıştılsa da sayıları az olduğundan üç saat kadar direnebildiler ancak başarısız oldular ve kısa süre içinde teslim oldular¹⁷⁰. Şehirde bulunup şeyhin ordusuna karşı savaşılan ancak daha sonra saf değiştirip şeyhin ordusuna katılanlar hariç, Şeyh Abdulkadir'in emriyle şehirde katliama başlandı. Kürtler şehri dolaşarak her nerde ve kim olursa

¹⁶⁸ BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No:34, Tarih: 1881.1.15.

¹⁶⁹ Turkey No.5 (1881) Belge No.60 Ek 3.

¹⁷⁰ BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No:34, Tarih:1881.1.15.

olsun, yakaladıkları herkesi öldürüp her tarafı kan gölüne çevirdiler¹⁷¹. Şeyh Abdulkadir ve Hamza Ağa sokakları dolaşıp askerlerini kan döksünler diye cesaretlendiriyorlardı. O dönemdeki olaylara şahit olmuş ve olayları daha sonra kayda geçiren Quryans'ın yukarıdaki ifadelerinin dışında yaşananları şöyle yazmıştır:

“Katliamın ertesi sabahı da şehir yağmalanmaya başlandı. Mengurlular, Mameşliler ve Piranlılar yükte hafif pahada ağır şeyleri alıp götürüyorlardı. Bazı kadın ve çocukları da esir almışlardı. İnek ve koyun sürülerini de alıp dağlara doğru çekildiler. Miyanduab katliamı haberi Mukri bölgesindeki köylere gelince her taraftan halk da talan için Miyanduab'a geliyordu. Evlerden erzak, tahıl, hayvan ne buldularsa on gün boyunca talan ettiler. Bundan sonra da şehri yaktılar ve kül haline getirdiler.”¹⁷²

Osmanlı kaynaklarında Miyanduab katliamında 800 Acem, 30 Ermeni, 70 Musevi öldürüldüğü belirtilmiştir.¹⁷³ İngiltere'nin Tebriz konsolosu Abbott'un ifadelerine göre ise içinde kadın ve çocukların da bulunduğu 2.000 İranlı katledilmiştir.¹⁷⁴ Speer'in ifadelerine göre ise Miyanduab şehri alındığında 150 köy Şeyh'in oğlu tarafından yağmalanmış ve köylerde yaşayanlar kılıçtan geçirilmiş. Toplamda 4.000'ten fazla kişi ölmüştür¹⁷⁵. Şehirde yaşayan 330 Yahudi'den 70'i öldürülürken sadece 13'ünün sağ kurtulmayı başarmış, çok sayıda Yahudi kadın ve çocuk Kürtler tarafından esir alınmıştı¹⁷⁶. Wilson ise 2.000 evin yakıldığını ve 10.000 kişinin evsiz kaldığını söylemektedir. Bahsi geçen bu sayıların hepsi Miyanduab ve onun çevresindeki köyler olmakla birlikte o dönemde sadece Miyanduab'taki hane sayısı 800'dür¹⁷⁷. Hane sayısı göz önüne alındığında 3000 ile 5.000 arasında bir nüfusa sahip olması olasıdır. Katliamdan sonraki yıl şehri ziyaret eden Gerard'da toplamda 2.000 kişinin Kürt ordusu tarafından katledildiğini

¹⁷¹Turkey No.5 (1881) Belge No:60 Ek 3; Robert E. Speer, *The Hakim Sahib: The Foreign Doctor*, Fleming H. Revell Company, New York 1911, s.83.

¹⁷² Quryans, s.55.

¹⁷³ BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No:34, Tarih:1881.1.15.

¹⁷⁴Wilson'a göre 3000 kadar kadın, erkek ve çocuk vahşice kılıçtan geçirildi. Şiiler, Yahudiler ve Ermeniler de benzeri şekilde katledildiler. Mahkeme binaları ve evleri değerli mallar bulmak için altı üstüne getirildi ve arandı. Evlerdeki mallara el konuldu ve sadece duvarları geriye kalacak şekilde yakıldı. S.G.Wilson, s.111.

¹⁷⁵ Robert E. Speer, s.84.

¹⁷⁶Turkey No.5 (1881) Belge No.56 Ek 2.

¹⁷⁷Gerard, s.22.

söylemektedir¹⁷⁸. Hane sayısına bağlı olarak 2.000 kişinin katledilmesi olayın vahametini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca katliamdan sonra Kürt birliğinden sadece birkaç bin tanesi bölgede bırakıldı. Geriye kalan 10 bin ile 30 bin arasındaki savaşçı ganimet almak için etraftaki köylere yöneldi. Bu durum Kürtlerin düzenli bir savaş veremeyeceklerinin bir işaretiydi.¹⁷⁹

Miyanduab katliamını değerlendiren Kutshchera, kentin yağmalanmasının ve katliamlara girişilmesinin Kürtlerin düşmanlarının nazarında *'düzenli savaşmayı bilmedikleri, sadece yağmacı olduklarını'* bir defa daha gösterdiğini söylemektedir¹⁸⁰.

Miyanduab katliamı Kürt hareketinin en büyük hatalarından biri oldu. İranlıların, Kürtlere karşı direnişlerinin artmasına ve Kürtlere karşı bölge halkının duydukları sempatinin de yok olmasına neden oldu¹⁸¹. Ayrıca Şeyh Ubeydullah'ın ayaklanma için gösterdiği nedenler ile de ters düşmekteydi. Her ne kadar Seyyid Abdulkadir'in dayısının parçalanmış cesedini görmesi onu katliam emri vermeye sevk ettiyse de, bu olay Seyyid Abdulkadir'in başında bulunduğu kolun amacına ulaşamamasına ve kaybetmesini de beraberinde getirmiştir. Bu olaydan sonra artık ayaklanma hakkındaki fikirler iyice değişmeye başlamıştır. Şeyhin harekâtını uzaktan seyreden aşiret reislerinin birçoğu ile şeyh arasına nifak düşmesine neden olmuştur. Çünkü onlar bu olaydan dolayı çok fazla üzüntü duyular ve teessüf olarak *"Şeyh Abdulkadir'e adeta bir takım haydut ve serseri takımı, adamlarıyla türlü türlü rezaletleri olan bir mecnun"* nazarıyla bakmaya başladılar. Ayrıca Şeyh Ubeydullah'ı, oğlunu cahil, bencil ve haydut olarak gördükleri Hamza Ağa'nın eline bıraktığı için suçladılar. Şeyh Ubeydullah'ın açıkladığı ve duyurduğu fetva ve açıklamalara ne mana vereceklerini bilemediler¹⁸². Miyanduab'ın zabtı olayı üzerine bir takım yağma Kürt süvari fırkaları teşkil ederek, her taraftan İran toprağı üzerinde sarkıntılıklara devam ile Merağa çevresindeki bölgeleri yakıp yağmaladılar¹⁸³. Bu

¹⁷⁸Gerard, s.23.

¹⁷⁹Wilson, s.112.

¹⁸⁰Chris Kutshchera, *Kürt Ulusal Hareketi*, s.29.

¹⁸¹Wilson, s.112.

¹⁸²BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No:34, Tarih:1881.1.15.

¹⁸³Turkey No.5 (1881) Belge No.17.

suretle korku ve dehşete kapılan bölge halkı, mal ve mülklerini bırakıp kaçtıklarından dolayı birçok köy yağmalandı ve yakıldı¹⁸⁴. Abbott'un ifadesine göre yüzlerce köy yakılmış ve on binden fazla kişi evsiz kalmıştır.¹⁸⁵ Şeyh Abdulkadir askerlerinin yağma için etrafa yayıldığını görünce Savucbulak'a döndü. Şehre Han Babahan'ı¹⁸⁶ vali tayin etmiş ve bir ikinci muharebe için bütün kuvvetleriyle hızlıca gelip kendisiyle birleşmeleri için aşiret ağalarına tehdit içerikli mektuplar yolladı¹⁸⁷.

Şeyh Abdulkadir'in tehdit mektupları ağalara ulaştığı gibi, ordusunun zulüm haberleri de ulaşıyordu. Kendilerini bu tür belalardan korumak isteyen ağaların bir kısmı çaresizlikten geleceklerini de düşünerek, ya bizzat kendileri şeyhe katıldılar ya da oğullarını gönderdiler. Ağalardan bazıları korkularından ve bazıları memnuniyetle gelip şeyhin ordusuna katıldılar. Savucbulak'ın zapt edilmesinde etkisi olan ve Hamza Ağa'nın dostu olan Kadir Ağa ise şeyhin İran toprağı üzerindeki tecavüzlerinin kötü akıbetini görerek, ona katılmaktan sakınarak İran ordusuna katılmanın çaresini aramaktaydı. Hasta olduğundan dolayı meselenin başlangıcından beri hiçbir şeye müdahale etmeyen Gülâbi Ağa ise şeyhin girişimlerine en fazla muhalefet edenlerden biri olup, her ne kadar Hamza Ağa ile şeyh tarafından tehdit görmüş ise de onlara itaat etmedi. Gülâbi Ağa Kürt birliğinde yer alan akraba ve dostlarıyla yazışarak Mukri'yi tamamen tahrip edecek olan Şeyh Abdulkadir'den ayrılmalarını teşvik ediyordu. Bu arada bazı ağalar Gülâbi Ağa'ya gelip şeyhin gücünün bu kadar az olduğunu gördükten sonra ona karşı direnmedikleri için pişmanlıklarını ifade etmişlerdir¹⁸⁸.

Miyanduab'ta meydana gelen katliam, hem İran'da hem de misyoner ve konsolosların raporları nedeniyle Avrupa ve Amerika'da büyük yankı uyandırmıştır. Bu olay Kürtlere karşı olan sempatiyi yok ettiği gibi onları vahşi olarak görmelerine neden oldu. Bu katliam Kürt birliğinin amacına ulaşamamasında en büyük hata

¹⁸⁴ Quryans, s.50.

¹⁸⁵ Turkey No.5 (1881) Belge No.56 Ek 2.

¹⁸⁶ Quryans, s.50. Şii Karapapak reisi olan Han Babahan, Savucbulak öncesine kadar Kürt birliğine katılmayıp, gelişmelerin Kürtlerin lehine olduğunu gördükten sonra katılmış ve daha sonra Şeyh Abdulkadir tarafından Savucbulak'a vali olatakat atanmıştı ancak Kürtler Bunab kuşatmasından sonra yenilince Kürt birliğinden ayrılıp İran ordusuna bağlılığını sunmuştur.

¹⁸⁷ BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No:34, Tarih:1881.1.15.

¹⁸⁸ BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No:34, Tarih:1881.1.15.

olmuştur. Bu olaydan sonra kuşatılacak yerlerde, ister Bunab olsun isterse Urmiye kuşatmasında olsun, halkı ve yöneticileri direnişe sevk eden unsur, katliamdan korunma isteği olmuştur. Aynı zamanda bu katliam, Kürt birliğinin diğer yerleri kuşatırken kullandığı bir tehdit unsuru haline de geldi. Kürtlerin “*eğer şehir teslim olmazsa Miyanduab’ta olanların aynısının onların da başına geleceği*” tehdidine karşılık, halk ve yöneticiler direnmeyi tercih etmiştir. Ayrıca şeyhin ordusunda bulunup onunla hareket eden bazı aşiret reislerinin, yapılanları içlerine sindiremeyip, pişmanlıkla Kürt birliğini terk etmesine neden olmuştur. Ayrıca Kürt birliğindeki aşiretlerin bundan sonraki amaçları, tamamen yağmacılık yapıp orduyu terk etme yönünde olmuştur. Sonuç olarak bu katliam Kürt birliğinin dağılmasını beraberinde getirmiştir.

3.3.3 Bunab Kuşatması ve Şeyh Abdulkadir’in Geri Çekilmesi

Şeyh Abdulkadir’in ordusu Miyanduab olayından sonra genellikle Savucbulak’ın yakınlarında olup, askerleri gasp ettikleri eşyaları evlerine götürüp orduya geri dönüyorlardı. Bu dönemde Şeyh Abdulkadir’in civardaki ağalara gönderdiği tehditkâr mektuplarda, ağalara hazırlıklarını yapıp aşiret güçleriyle birlikte kendisine katılmalarını istiyordu. Bundan sonraki hedefi Bunab ve Merağa’yı işgal etmek olduğundan, bütün hazırlıklarını ona göre yapmaktaydı¹⁸⁹. Yapılan hazırlıklardan bir tanesi de Savucbulak ve Miyanduab civarında olan yerlerin, savaş yapılmadan teslim alınması için buralara elçiler gönderiyordu. Bu amaçla Şeyh Abdulkadir, Savucbulak’ın güneyinde bulunan Sakkız ve Bane şehirlerine elçiler göndererek şehri teslim etmelerini istemiştir. Korkularından veya şeyhe olan bağlılıklarından dolayı, şehrin yöneticileri herhangi bir direniş göstermeden itaatlerini sunmuşlardır. Şeyh Abdulkadir daha sonra bu ilçelere yöneticiler atayarak oralarda geçici hükümetler kurmuştur. Ardından Miyanduab’ın hemen yakınlarındaki Merhamedabad’a da elçiler göndererek onların teslim olmaları çağrısında bulundu. Teslim olmayı reddetmeleri üzerine şehir kuşatıldıktan sonra, buradaki bin haneden altı yüzü yağmalandı¹⁹⁰.

¹⁸⁹ Quryans, s.63.

¹⁹⁰ Turkey No.5(1881) Belge No.54 Ek 2.

Şeyh Abdulkadir'in atamış olduğu Savucbulak valisi Han Babahan'ın aşiret ağalarına gönderdiği mektuplarda, gerekli hazırlıklarını yaptıktan sonra adamlarıyla birlikte Şeyh Abdulkadir'in ordusuna katılmaları istenmiştir. Onlara Miyanduab'ta yaşananları hatırlatırcasına, eğer katılmazlarsa Şeyh Abdulkadir'in başlarına büyük bir bela getireceğinden bahisle, bu belayı kendilerinden uzaklaştırmaları için gelmeleri gerektiğini yazmıştır. Ayrıca eğer gelmezlerse başlarına gelecek bütün belalardan sorumlu olmadığını belirterek onları tehdit etmiş ve Şeyh Abdulkadir'in birliğine katılmaları konusunda onları zorlamıştır¹⁹¹.

Şeyh Abdulkadir'e destek veren ve birliğine katılan bazı aşiretler ondan korktuklarından veya onu sevdiklerinden dolayı katılmıyorlardı. Onlar daha çok önceki dönemlerde İranlı yöneticilerin kendilerine yaptıkları zulümlerin etkisi ile Kürt birliğinin içinde yer almışlardır. Bu aşiret ağalarından biri de Zerza aşireti reisi Abdullah Han'ın'dır. Onun ifadesine göre Urmiye hâkimi Muinuddevle ile Uşnu yöneticilerinin, kendi aşiretine yaptıkları zulümleri Tebriz hükümetine şikâyet etmelerine rağmen herhangi bir sonuç alamamışlardı. Önceleri Kürt birliğine katılmayan Abdullah Han, Şeyh Abdulkadir'in Uşnu'yu topraklarına katmasından sonra, kendisine gönderilen mektupta, şeyhin emrine girmeleri halinde kesilen gelirlerinin geri verileceğine, üzerlerindeki zulmün kaldıracağına ve haklarının geri vereceğine dair söz verilmesine rağmen Kürt birliğine destek vermemişti. Ayrıca şeyhe karşı olduklarının bir göstergesi ve İran'a olan bağlılıklarının bir gereği olarak da Tebriz hükümetine, Kürt birliğinin gücü hakkında bilgiler vermişti. Buna rağmen Tebriz hükümeti şeyhin gücünü önemsenmemiştir¹⁹². Ancak daha sonra ise Tebriz hükümetinden bir netice alamayınca birlikleriyle geli,p şeyhin ordusuna Sulduz'da katılmıştır.

Bazı aşiretlerin Şeyh Abdulkadir'e destek vermelerinin sebebi İran ile yaşanan mezhepsel sorunlardı. Bölgedeki nüfusun çoğunluğunu Sünni Kürtler oluşturmasına rağmen, yine de Şii yöneticiler onlara kendi mezheplerini dayatıyorlardı. Bu durum Sünni Kürtlerin, Şii yöneticilerden nefret etmelerine neden olmuştur. Eskiden İran'daki Sünni bölgelerinde öyle bir gelenek olmamasına rağmen, artık yeni

¹⁹¹ Quryans, s.64.

¹⁹² Quryans, s.72.

dönemde yöneticilerin baskıyla Sünni camilerinde zorla Şii ezanı okutulmaktaydı. Bir aşiret liderinin ifadesine göre, bu durum Sünni Kürtlerin Şii yöneticilerden nefret etmelerine neden olmuştur. Bundan dolayı kendilerini Şiiilerin baskısından kurtaracağını düşündükleri Şeyh Abdulkadir'e destek vererek, Kürt birliğinde yer almışlardır¹⁹³.

Kürt birliğinin büyük şehirlere saldıracağı haberleri yakın uzak bölgelere yayılınca, ikinci bir muharebeye gidip mal ve eşya yağmalama sevdası ile Mukri bölgesindeki bazı insanlar şeyhin başına üşüşmeye başlamıştır. Daha önce Miyanduab talanında yer almayanlar dahi *“biz de ganimetlerden pay alırız”* diye Kürt birliğine katılmışlardır. Şeyh Abdulkadir'in ordusu Savucbulak'tan hareket etmeden önce, farklı bölgelerden gelen binlerce insanın ona katılmasıyla Kürt birliğinin sayısı daha da artmıştır. Toplanan bu kalabalıkların bir kısmı, şeyhin gücünden faydalanarak çevredeki Acem köylerini yağmalamaya başlamışlardı. Şeyh Abdulkadir, Savucbulak'ta birkaç gün vakit geçirdikten sonra, bir taraftan şehirde 15.000 kişiyi doyurmaya muktedir olamaması, diğer taraftan birkaç alay asker ve bir miktar topla İkbälüddevle'nin Urmiye'den hareket ettiğini haber alması üzerine, Hamza Ağa ile birlikte şehirdeki herkesi yanına alarak Bunab şehrine doğru yola çıktı. Şehirden ayrılmadan önce ordunun ihtiyacını karşılamak için Hamza Ağa'nın emriyle ambarlardaki bütün zahireler toplandı¹⁹⁴.

Şeyh Abdulkadir'in maiyetinde bu kez süvari, piyade ve yağma için gelen adamlardan oluşan 15.000 kişilik bir ordu bulunmaktaydı. Şeyh Abdulkadir, İkbälüddevle'nin gelip gelmediği haberinin doğruluğunu öğrenmesi için Mameşli Muhammed Ağa'yı Sulduz'a gönderdi. Ayrıca Muhammed Ağa'ya, dönüşünde daha önce alınan Lacan Kalesine gidip bu kaleyi tahrip etme görevini de vermişti. Daha önce de belirtildiği gibi Mameş aşireti lideri Muhammed Ağa, Savucbulak'ın alınmasından önce Şeyh Abdulkadir'e karşı savaşmak için yeterli destek göremediğinden ve onun gücünden korktuğundan onun yanında yer almıştı. Bu nedenle Abdulkadir'e sadakat duymamaktaydı. Kendisine verilen emirle Sulduz'a giden Muhammed Ağa'nın niyeti, eğer gerçekten İkbälüddevle geliyorsa bu durumda

¹⁹³ Quryans, s.73.

¹⁹⁴ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

orda kalıp ona katılmaktı. Ancak İkbālūddeve'nin yolda olduğu haberi asılsız çıkınca çaresizce tekrardan Şeyh Abdulkadir'in ordusuna dönmüştür¹⁹⁵.

Önceleri Mukri bölgesindeki halkın nazarında, Şeyh Abdulkadir'in gelip onları kurtaracağı, Müslümanlara yardım edeceği, İran Devleti'nin zorbalığından halkı kurtaracağı, memleketin güvenliğini sağlayacağı umudu vardı. Ancak halk onun ve Hamza Ağa'nın askerlerinin yaptıklarını görünce, onun söyledikleriyle yaptıklarının birbiriyle çeliştiğini görmüşlerdi. Onlara söylenen sözlerle, yapılan şeyler birbirini tutmuyordu. Kürt birliğinin yaptıklarından dolayı Mukri ve Acem toprakları viran ve perişan olmuştu. Halk yapılan işlere bakınca bu ayaklanmanın amaçsız, halkın isteklerinden uzak, menfaatlerine ters olduğu kanaatine vardı çünkü bu yapılan işler halkın isteklerine, örf ve adetlerine de uygun değildi¹⁹⁶.

Şeyh Abdulkadir'in liderliğindeki ordunun yağma yapması, düzensiz olması ve söz dinlememesi nedeniyle İran güçleri karşısında dağılacakları önceden tahmin edilebiliyordu. Ayrıca ordusunda bulunan her aşiretin amacı da bir birinden farklılık gösterdiğinden aralarında bir amaç birliği de yoktu. Bu durumda bazı aşiret ağaları yenilgi alınması durumunda, Kürt birliğinin yaptıklarından dolayı onları iyi bir geleceğin beklemediğini düşünmeye başlamışlardı. Yenilginin olması durumunda ne olacağını öngören aşiret reislerinin düşüncelerini Quryans şöyle ifade etmektedir:

“Kürt birliğinin başarısız olması durumunda bütün bu işlerden dolayı Hamza Ağa'nın akraba ve dostları ile dağların zirvelerinde kendilerini saklamaya çalışacaklar, İran askerlerinin onları takip etmesi durumunda da canlarını kurtarmak için Osmanlı topraklarına sığınacaklardı. Şeyh Abdulkadir ise dağınık ve düzensiz askerleriyle, akrabalarıyla kendi köyelerine, babasının yanına Nehri'ye dönecekti. O zaman da kendi toprağından kopma imkânı olmayan ağa ve beyler de yaşamlarını sürdürmeye bağlı oldukları topraklardan bir yere ayırlamayacağına göre onlar da İran askerlerinin intikamlarına maruz kalacaklardı. Onların başlarına gelecek belalı günleri tahmin ediyorlardı ve kesinlikle o kötü günlerin başlarına geleceğini de biliyorlardı. Yine kurunun yanında yaşın da yanacağını çok iyi biliyorlardı¹⁹⁷.

Böylece daha önceleri Şeyh Abdulkadir'e destek veren ve ona katılanlar da artık amaçları sorgular hale gelmişlerdi. Kürt birliğinin karşısında açıkça yer almasalar bile gizliden kendi aralarında anlaşıp birliğe son vermek isteyenler de vardı. Daha önce de belirtildiği gibi bunların başında Gülabi Ağa gelmekteydi.

¹⁹⁵ Quryans, s.57.

¹⁹⁶ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

¹⁹⁷ Quryans, s.59.

Gülâbi Ağa, Şeyh Ubeydullah'ın Hamza Ağa'ya aldandığı düşüncesindeydi. Ona göre Şeyh Ubeydullah, Hamza Ağa'nın hedeflerinden haberdar değildi. Gülâbi Ağa'nın Kürt birliği hakkındaki olumsuz düşünceleri ve birliğe katılmamasından dolayı, birlik içinden kendisine mektuplar gelmişti. Mektuplarda zamanın gereklerine göre hareket etmesi ve adamları ile birlikte birliğe katılması isteniyordu. Gülâbi Ağa bu istekler karşısında direniyor ve bahanelerle birliğe katılmayı uzun süre erteleyebilmişti. Ancak Gülâbi Ağa'nın dostları ve akrabaları birliğe katılmadıkları takdirde, Şeyh Abdulkadir'in kendilerine saldırmasından korkuyorlardı. Kürt birliğine katılma konusunda akrabalarının Gülâbi Ağa'yı sıkıştırmaları ve Şeyh Abdulkadir'in Bunab'e saldıracağı haberi üzerine, akraba ve adamlarıyla Kürt birliğine onlar da katıldılar. Ancak Gülâbi Ağa'nın katılma amacı, Hamza Ağa ile Şeyh Abdulkadir'in girişimlerini sonuçsuz bırakmak, onlara engel olmak ve şeyhin ordusu arasına tefrika düşürmekti¹⁹⁸. Gülâbi Ağa'nın ayrıca bir planı daha vardı. Buna göre bütün fitne ve fesadın sebebi olarak gördüğü Hamza Ağa'yı ordunun içinde öldürmesi durumunda, çaresiz kalacak olan Şeyh Abdulkadir kaçacaktı ve böylece onlardan kurtulmuş olacaktı¹⁹⁹. Bu niyetlerle Kürt birliğine katılan Gülâbi Ağa, Şeyh Abdulkadir'in çadırına gidip şeyhe hitaben, Kürt birliğinin hareketlerinin kanunlara, düzenlere, dini hükümlere ve insaniyete ters olduğunu söyledi. Bu ifadeler Şeyh Abdulkadir'in sinirlenmesine neden olduğundan, dini meseleleri kendisinden daha iyi bildiğini, kan dökmeksizin fütuhatin mümkün olmadığını ve kendisinin dâhi itaatinden başka yapacağı bir şey olmadığını söyledi. Gülâbi Ağa da *"eğer Mukri toprakları zapt edilirse memnun bir şekilde vatanını terk etmeye hazır olduğunu"* söyleyerek şeyhin huzurundan ayrıldı²⁰⁰.

Gülâbi Ağa ile görüştüğü sırada, Şeyh Ubeydullah'tan Şeyh Abdulkadir'e Miyanduab katliamı nedeniyle sitem ve şikâyet dolu bir mektup gelmişti. Mektupta Miyanduab'ta yapılan işlerin kendi umut ve hayallerine ters olduğunu söylüyordu²⁰¹. Gülâbi Ağa, Şeyh Abdulkadir ile olan görüşmesinden sonra İran aleyhinde olan bu savaşa katılmayacaklarına dair akraba ve dostlarından söz alarak, kendi köyüne

¹⁹⁸ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

¹⁹⁹ Quryans, s.62.

²⁰⁰ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

²⁰¹ Quryans, s.76.

dönmek üzere birlikten ayrıldı. Ancak yolda kararını değiştirerek Tebriz'den gelen ve Bunab şehri önlerinde istihkâm yapmakta olan İran ordusuna katılma kararı alarak Bunab'a gitti²⁰².

Gülabi Ağa Bunab'a vardığında İran ordusuna Kürt birliğinin durumu ve ittifaksızlığına dair önemli bilgiler verdi. Birlikteki insan sayısı fazla ise de Bunab'a karşı savaşacak olanların pek az olduğunu, birlik içindeki dost ve akrabalarının İran'a karşı savaşmayacaklarına dair onlardan söz aldığını söyleyerek, İranlıları direniş için cesaretlendirdi. Ayrıca Kürt birliğinin gelebileceği yolları söyleyerek hangi yöne siper kazmaları gerektiğini de söyledi. Şeyh Abdulkadir ile Hamza Ağa, Gülabi Ağa'nın İran ordusuna katıldığı haberini alınca, bu hıyanetinden dolayı Gülabi Ağa'nın bütün akrabaları ve Mameşli Muhammed Ağa'ya güvenleri kalmamıştır. Artık kendilerine hain gözüyle bakıldığını gören Gülabi Ağa taraftarları, geceleyin Mameşli Muhammed Ağa ile birlikte topluca İran ordusuna geçmek için onlarda Kürt birliğinden ayrıldılar. Ancak bir süre gittikten sonra ailelerinin ve köylerinin şeyhin intikamına maruz kalabileceği endişesiyle vazgeçerek birliğe tekrar dönmüşlerdir²⁰³. Mameşli Muhammed Ağa, Bunab savunmasının başında olan Kadı Ali'ye gizli bir mesaj yollayarak, savaş sırasında nasıl bir konumda olacaklarını bildirmiştir. Mesajda savaş sırasında Karapapak askerlerinin bayrağının yeşil olduğunu belirterek, eğer askerleri ordunun en arkasındaysa kendileri bir taraftan onlar öbür taraftan Şeyh Abdulkadir'in askerlerinin etrafını saracaklarını söylemiştir²⁰⁴.

Şeyh Abdulkadir, ordusu arasında birliğin yok olup düzenin bozulduğunu görünce aşiret reisleri arasındaki ittifaksızlıktan korkmaya başlamıştır. Ordusundan altmış piyade ve elli beş süvari Mengurlu Kürdün erzak ve ganimet toplamak için uzak bir köye gidip, aldıkları mallarla orduya geri dönüşleri sırasında, Merağa yakınlarında İran ordusu tarafından öldürüldükleri haberi üzerine Şeyh Abdulkadir, Bunab üzerine hareket emrini vererek, şehirden bir buçuk fersah uzaklıkta bulunan

²⁰² BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

²⁰³ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

²⁰⁴ Quryans, s.115.

Kehribazar adındaki yerde çadırlarını kurdular. Daha sonra da buradan şehre doğru saldırıya geçtiler²⁰⁵.

Bunab'a saldırıya geçildikten sonra, Kürt birliğinin içindeki Gülabi Ağa'nın akrabaları, Mameş aşireti mensupları, Karapapaklar ile bir kısım diğer aşiret reisleri savaşa katılmaktan ve ileriye hareketten uzak durarak dağ eteklerinde, tepelerin arkasında durarak şeyhi önlerine geçirdiler. Şeyh Abdulkadir ise şehrin girişine bakan bir tepeye yerleşmişti. Şeyh Abdulkadir orduya, sahraya inip savaşma emrini vermiş ise de kendisine en sadık olan Zerza, Zudi, Piran, Mengur aşiretleri dışında hiç kimse onu dinlemedi. Tamamı martini tüfeklerine sahip olan bu birlik emirle birlikte İran ordusuna ateş etmeye başladılar. Mesafenin uzun olması nedeniyle kurşunlar ancak İran ordusunun bulunduğu bölgedeki çadırlara kadar etkili olabilmekteydi. İran ordusunun top atışlarıyla karşılık verdiği bu ilk çatışmada, şeyhin birliğindeki süvari ve piyadelerin bir kısmı top güllerinden korktuklarından, bazıları tepelere çekilerek boşuna tüfek atmaya devam etmişlerdir. Bir takım Kürt süvarileri de siperlerden uzak bir yeri zapt ederek yağmaladılar ve yaktılar. İki gün iki gece devam eden çatışmada Kürt birliği çok sayıda kayıp verdi²⁰⁶. Bu arada kuşatmanın devam ettiği bir dönemde, Hamza Ağa ile kardeşi Kâkela Ağa arasında yaşanan bazı tartışmalar ile Hamza Ağa'nın yaptıklarının kendilerini ilerde olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle, daha önce elde ettikleri ganimet mallarını da yanlarına alarak Mengurlu akrabalarıyla ordudan ayrılmışlardır²⁰⁷.

Bunab kuşatması devam ederken Kürt birliğinin iyice dağılmaya başlamasıyla Hamza Ağa, Şeyh Ubeydullah'a bir mektup göndererek mümkün olduğunca çok sayıda martini tüfek ve cephaneyle birlikte bin adam göndermesi talebinde bulunmuştur²⁰⁸. Şeyh Abdulkadir ise gönderdiği mektupta Bunab'ı iki gün kuşatmalarına rağmen, bazı kişilerin düşmanla işbirliği yapması nedeniyle, başarısız olduklarını belirtmiştir. Ayrıca kendisine ihanet eden Gülabi Ağa'nın mensubu olduğu Çarduli aşiretini cezalandırmak için Miyanduab'a geri çekileceğini belirtiyordu. Ayrıca kendisinin birkaç gündür sorunları halletmeye çalışmasına

²⁰⁵ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

²⁰⁶ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

²⁰⁷ Quryans, s.84.

²⁰⁸ Turkey No.5(1881) Belge No:84 Eki.

rağmen, adamlarının dağılmaya meyilli olduğunu ve korkuya kapılmaları durumunda ise tamamen dağılacaklarını da söylemiştir. Bunun önüne geçmek için de Karapapak lideri Celal Han'ı hapse atma konusunda babasından görüş belirtmesini istemiştir²⁰⁹.

Kürtlerin İran'a saldırısı Tebriz hükümetini hazırlıksız yakaladığından, Şeyh Abdulkadir'in öncülüğündeki birlik Bunab'a kadar olan yerleri herhangi bir direnişle karşılaşmadan kolay bir şekilde almıştır. Bu dönemde Azerbaycan garnizonları Horasan taraflarındaki bir ayaklanmayı bastırmak için gönderilmiş olduğundan, Tebriz hükümeti karışık bir hal içindeydi. Bundan dolayı olaylara müdahale etmede gecikmişlerdi. Ancak daha sonra Haşmetdevle komutasındaki 20.000 kişilik bir ordu aceleyle Tahran'dan gönderildi. Ordu komutanı Haşmetdevle yolda vefat edince, yerine Sipehsalar Mirza Hüseyin Han görevlendirildi.²¹⁰ O dönemde İran ordusunu modernize etmek için görev yapan General Walter ile birlikte bir kaç Avusturyalı subay da Tahran ordusuna eşlik ettiler. Ekim ayının ortalarına doğru 1.800 piyade ve 2.000 süvari Bunab'a vardı. İran ordusunun gelmesinden sonra Kürtler yenilerek geri çekilme durumunda kalmışlardır²¹¹.

Şeyh Abdulkadir, öncelikle Bunab'ı ardından Merağa'yı alma düşüncesindeydi. Bunab'ın ele geçirilememesinin nedeni Gülabi Ağa'nın aşiretinin çoğunluğunun tarafsız kalmaları ve savaşa katılmamalarıydı. Yoksa on beş bin kişilik bir birlik Bunab'ı kolayca alabilirdi. Çünkü Bunab'ta üç bölük yardımcı kuvvetten fazla asker kalmamıştı²¹².

Bunab'ta İran askerlerinin ortaya koyduğu direniş, Kürt birliğinin dağınıklık göstermesi, erzak sıkıntısı ve bazı aşiretlerin ihaneti sebebiyle Şeyh Abdulkadir ile Hamza Ağa kendilerini çekilme mecburiyetinde gördüler. Bunab başarısızlığını savaşa katılmayan muhalif fırkaya atfederek, askeriyle beraber Melekendi'ye döndüler. Bunab'a çok yakın mesafede olan Merağa şehri, her ne kadar Bunab kadar stratejik olmasa da, Bunab kadar savunma gücüne sahip değildi. Ancak böyle

²⁰⁹ Turkey No.5(1881) Belge No:84 Eki.

²¹⁰ İstanbul'da sefiri idi. Zamanında Şah'a Avrupa yolunda eslik etmiş, hatta daha önceleri Sadrazamlık yapmış, bu görevinden azledilmiş ama idama mahkûm edilmemişti. Kürtlere karşı saldırıda komuta görevine getirildiğinde Kazvin'deydi. Horasan'da vefat etti. Wilson, s.114.

²¹¹ Wilson, s.113.

²¹² Quryans, s.83.

olmasına rağmen Şeyh Abdulkadir artık birliğine güvenmediğinden oraya saldırmadı²¹³.

Miyanduab katliamı, Şeyh Ubeydullah'ın amaçları dışında gerçekleşerek ordusunun yağmacılık faaliyetlerini temel amaç haline getirmesine neden olmuştur. Ayrıca yapılan katliam ve yağmacılık faaliyetlerinden dolayı bazı aşiretlerin Kürt birliğine mesafeli olmasına neden olmuştur. Bunab kuşatması da o zamana kadar yenilmeden ilerleyen Kürt birliğinin yenilebileceğini göstermesi açısından her iki şehirde yaşanan gelişmeler savaşın dönüm noktasını oluşturmuşlardır. Bunab'taki başarısızlık Kürt birliği içerisindeki ittifaksızlığın daha da derinleşmesini beraberinde getirmiştir.

Kürt birliği Melekendi'de iki gün kaldıktan sonra oradan Çelik'e gitti. Şeyh Abdulkadir o dönemde Urmiye şehrine taarruz etmekte olan babası Şeyh Ubeydullah'a bir haberci göndererek, ordusunun durumundan bahsetti. Birçok ağanın İran taraftarlığı ve fesadı hakkında bilgi verdi. Artık kendilerine güvenmediği ve bir işe yaramayacaklarını düşündüğü Mameş ve Karapapakları babasına iade etmek istediğini belirterek, bunlara karşılık daha sadık süvariler göndermesini istedi. Böylece ordusunun takviye edilmesiyle Bunab şehrini tekrar kuşatabilirdi. Mameşli Muhammed Ağa ve Karapapaklılar Şeyh Ubeydullah'a katılacakları bahanesiyle Şeyh Abdulkadir'den ayrıldıktan sonra evlerine gittiler ve yeni gelişmeleri beklemeye başladılar²¹⁴.

Çelik'te iken zahirenin eksikliği sebebiyle Şeyh Abdulkadir'in ordusu perişan oldu. Piyade askerlerine, dinlenmeleri için evlerine gitmelerine izin verdi. Bir taraftan Kürt birliğine karşı olan Selim Han'ın Bunab ordusuyla birleşmesini engellemek için en güzide süvarisinden beş yüz kişiyi, ona karşı gönderdiyse de bunlar bir müddet gittikten sonra, Selim Han'a dışarıdan büyük bir yardımcı kuvvet gelmiş olabileceği endişesine kapıldılar. Böylece en doğru şeyin kendilerini koruma olduğunu düşünerek, başlarına gelebilecek felaketlerden dolayı orduya geri döndüler. Bu durum karşısında başarısız olacağını anlayan Şeyh Abdulkadir, beraberinde bulunan ümeranın ittifaksızlığı sebebiyle de Savucbulak'a dönmeye karar verdi.

²¹³ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

²¹⁴ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

Mukriyan ağalarından birkaç kişi dışında Zerza, Mukri, Zudi ve Piran aşiretlerinin hepsi şeyh ile ittifak içindeydi. Onlar da birkaç günlüğüne dinlenmek ve daha iyi hazırlık yapıp bütün kuvvetleriyle kendisine Savucbulak'ta katılacakları vaadiyle izin isteyip gittiler²¹⁵.

Şeyh Abdulkadir tarafından Savucbulak'a vali olarak atanan Han Babahan, iki gün kendi evinde dinlendikten sonra, geceleyin kendi emrindeki beyler ile birlikte şehirden ayrılarak İran ordusuna katıldılar. Şeyhten izin isteyen ağalar da şehre geri dönmek yerine İran ordusunun gelmesini beklediler²¹⁶. Şeyh Ubeydullah'ın Urmiye'yi kuşattığı sırada orda bulunan ve daha sonra oradan ayrılan İngiliz konsolos Abbott, Savucbulak'a Şeyh Abdulkadir'in yanına gelerek ona babasının göndermiş olduğu mektubunu verdi. Mektupta Hamza Ağa, Fettahlı Ali Ağa, Mina Ağa ve beş yüz atıyla beraber İngiliz konsolosu Mukriyan bölgesinden geçirmeleri için haber veriyordu. Bu emir üzerine Miyanduab'a dört fersah uzaklıktaki yere kadar konsolosla birlikte giderek, onu orada bırakıp şehre geri döndüler. 3 Kasım 1880'de Bunab'a varan²¹⁷ İngiliz konsolos Abbott, oranın ileri gelenlerine Kürt birliğinin askeri gücü ve durumu hakkında bilgi verdi. Ayrıca Kürt birliğine saldırmaları için onları kışkırttı²¹⁸.

Şeyh Abdulkadir'in liderliğindeki Kürt birliğini engellemek için İran tarafından büyük çaba harcanarak üç koldan asker sevk edilmiştir. Bunlardan ikisi Şeyh Abdulkadir'i durdurmak için Tebriz ve Tahran'dan hareket eden birliklerdi. Diğeri ise Şeyh Abdulkadir'in çekilmesi durumunda, gözdağı vermek amacıyla Urmiye Gölü'nün batısına, Salmas tarafına gönderilen birliklerdir²¹⁹.

Tahran hükümeti tarafından ülkedeki yabancı devletlerin temsilcilerine gönderilen genelgede, Haşmetdevle'nin komutasında Tebriz ve civarından piyade, süvari ve topçulardan oluşan bir birliğin kurulduğu, bu birliğin amacının yağma faaliyetlerine son verip, sınır güvenliğini korumak olduğu belirtiliyordu. Aynı genelgede ayaklanma ile ilgili olarak Kürtlerin sürekli yağmalamaktan başka

²¹⁵ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

²¹⁶ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

²¹⁷ Turkey No.5 (1881) Belge No.56 Ek 2.

²¹⁸ Quryans, s.87.

²¹⁹ Turkey No.5(1881) Belge No.54 Ek 2.

amaçları olmadığı iddia ediliyordu.²²⁰ Tebriz'den gelen bu ordu Şahinkalesi'ne 4 Kasım'da vardı. İran birlikleri ikisi krupp top olmak üzere yirmi iki top ile 20.000 askerden oluşuyordu²²¹.

Bunab ordusu Tebriz'den yardım aldıktan sonra, 5 Kasım'da Şeyh Abdulkadir'in bulunduğu Çelik'e doğru ilerledi. 7.000 piyade ve 1.500 süvariden oluşan bu ordu zayıf düşen, çaresiz olan Kürt birliğini takip etme yerine, birçok günlerini büsbütün hareketsiz geçirdi. Gülabi Ağa, Kürt birliğinin kuvveti hakkında bilgi sahibi olduğundan, şehri kuşatma ve Şeyh Abdulkadir ile bütün ağaları öldürmek için, İran ordusu başkumandanı İtimadüssaltana'dan bin nefer süvari talep etmiş ise de buna izin verilmedi²²².

İran ordusu Çelik'te bulunduğu esnada ayrıca şahseven gönüllülerinden oluşan beş yüz süvari Tebriz'den gelmiş ise de, bunlar İtimadüssaltana'nın kumandası altına girmeksizin köylere saldırarak üç köyü yağmayıp, kırk beş kişiyi öldürüp mallarını yağmalayarak orduya döndüler. İtimadüssaltana bunların getirdikleri malları onlardan almış ise de şahsevenler Tebriz valisinin emriyle geldiklerden bahsederek, engellenmeleri durumunda orduyu terk edecekleri tehdidiyle gasp ettikleri malları geri aldılar²²³.

Şeyh Abdulkadir bu arada Savucbulak'ta dört yüz, beş yüz atıyla birkaç gün kaldıktan sonra kendisinden izin alıp köylerine gitmiş olan Kürt ağa ve beylerinin dönmeyeceğini anladı. Bir kaçının da İran ordusuna katıldığını haber alınca fevkalade rahatsızlandığından geceleyin şehirden çıkarak, İran ordusuna katılmış olan Kürt ağalara ait bir kaç köyü yakıp tekrar şehre dönmüştü²²⁴. Ağaların ihanetinden dolayı İran ordusuyla savaşılabilecek gücünün olmadığını bilen Şeyh Abdulkadir, şehir halkına düşmanın önünden çekilmeyi nasihat ederek, Hamza Ağa ve Zerzeliler ile beraber Savucbulak'ı terk etmiştir²²⁵. Şeyh Abdulkadir yolda İran ordusuyla karşılaşmamak için Lahican yoluyla Uşnu'ya gitti. Burada da Zerze aşireti

²²⁰ Turkey No.5(1881) Belge No.60 Ek 1.

²²¹ Turkey No.5(1881) Belge No.54 Ek 2.

²²² BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

²²³ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

²²⁴ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

²²⁵ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

lideri Ubeydullah Han, yardım talep etme bahanesiyle birlikten ayrılıp firar etmiştir²²⁶. Şeyh Abdulkadir, daha önce kendisinden izin isteyip Şeyh Ubeydullah'ın birliğine katılacaklarını söyleyen Mameş ve Karapapakların köyelerine gittikleri haberini Uşnu'da aldı. Karapapaklar da Şeyh Abdulkadir'in Uşnu'ya ulaştığını haber aldıklarında, köyelerinin yağma edileceği korkusuyla İtimadüssaltana'dan yardım talep ettiler. Bunun için, Uşnu'da Şeyh Abdulkadir ile savaşmak ve Kürt birliğinin önünü kesmek için emirlerine yedi yüz şahseven süvarisi verildi²²⁷. Kürt birliği ile yapılan savaşta, her ne kadar Karapapaklardan ölenler olduysa da, iki saat kadar çarpışmadan sonra Şeyh Abdulkadir, Uşnu'yu terk etmek zorunda kalmıştır²²⁸. Durumun garipliğinden ve İran askerlerinin düzen ve terbiyeden yoksun olmaları sebebiyle Karapapaklar, Uşnu'da Kürt birliği ile savaşmakta iken, diğer taraftan bir fırka İran askeri ile başıbozuk süvarileri Karapapakların köyelerini yağmalyordu²²⁹.

Uşnu'da da tutunamayan Şeyh Abdulkadir, buradan ayaklanmanın büyük bir umutla başladığı ilk hareket noktası olan Mergever'e dönmüş oldu. Şeyh Abdulkadir öncülüğünde eylül ayının ortalarında başlayıp kasım ayının ortalarında son bulan bu ilerleyiş, herhangi bir başarı sağlayamadan son bulmuştur.

3.4 Şeyh Ubeydullah'ın Urmiye'yi Kuşatması

Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Abdulkadir ve diğer Kürt lider Hamza Ağa, eylül ayının sonlarına doğru Urmiye Gölü'nün güneyinden Tebriz'e doğru eylemlerini gerçekleştirirken, şeyhin diğer oğlu Muhammed Sadık ise Urmiye'ye yakın olan Seyr Dağı'nın arkasında büyük bir orduyla Hoy tarafından gelebilecek İran ordusunu engellemek için bekliyordu. Bu arada Şeyh Ubeydullah, bizzat kendisinin komuta edeceği daha büyük bir ordu toplamak için Nehri'de hazırlıklarını sürdürüyordu²³⁰.

Hazırlıklarını tamamlayan Şeyh Ubeydullah, Ekim 1880'de amcaoğlu aynı zamanda halifesi olan Muhammed Said Efendi ile birlikte 4.000 kişilik bir ordu ile Urmiye'ye gelip, daha önce inşa ettirmiş olduğu İsmail Ağa'daki kale civarında

²²⁶ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

²²⁷ Quryans, s.96.

²²⁸ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

²²⁹ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15; Quryans, s.107.

²³⁰ Robert E. Speer, *The Hakim Sahib: The Foreign Doctor*, s.83.

konuslandı. 16 Ekim’de Urmiye valisi İkbalüddevele ise Kürt güçlerinin hareketlerini izlemek için bir tabur asker ile birlikte Bedliyo adındaki kalede konuşlanmıştı²³¹. Dr. Cochran’ın kız kardeşi, Urmiye askerlerinin içinde bulunduğu durumu şöyle anlatmaktadır:

“İran askerlerinin savunması ve iradeleri çok zayıftı. Bir parmak sallasan kaçacak gibiydiler. Zavallular neden savaşıyorlar ki? Günde dört sentle idare ediyorlar, elbiseleri yok, düzgün silahları ya da cephaneleri yok. Savaşmaya zorlanıyorlar. Hiç onurları ya da ülke sevgileri yok ya da kendilerini heyecanlandıracak bir liderleri de yok. Neden düşmanı görür görmez yüzüstü bırakıp da kaçmasınlar ya da teslim olmasınlar?”²³²

İkbalüddevele, öncü Kürt birliklerini o bölgede karşılamış olduğundan Kürtler civardaki Kadiyan köyüne saldırdılar. İngiltere konsolosu öncelikle Hıristiyanların bulunduğu bölgelere, Kürtler tarafından taarruz olunmayacağına dair Şeyh Ubeydullah’tan almış olduğu emirleri Kürt birliğine göstermiş ise de Hıristiyanlardan altı kişiyi öldürüp yirmi kişiyi yaralamışlardır²³³. Ayrıca altı Hıristiyan ve on Müslüman köyünü basarak buralarda da yirmi bir kişiyi öldürmüşlerdir. Ertesi gün de İkbalüddevele’nin birliğine hücum ederek bir topunu ele geçirip, birkaç asker ve subayını öldürdüler²³⁴.

20 Ekim 1880 Çarşamba günü Şeyh Ubeydullah Nehri’deki hazırlıklarını bitirmiş ve Urmiye bölgesindeki ahaliden üç bin kadar süvari²³⁵ ile Mergever’den Urmiye’ye gelip, şehre bir buçuk kilometre mesafede olan ve şehre hâkim olan Seyr Dağı’nda Mar Sergis Kilisesi’nde kamp kurdu²³⁶. Oğlu Muhammed Sadık ise dağın eteğinde kamp kurmuştu. Geceleyin kampta yaktıkları ateş ile Urmiye halkına geldiklerinin haberini vermiş olmakla birlikte, onlarda büyük bir korkunun oluşmasını da sağlamış oldular.

²³¹ Turkey No.5 (1881) Belge No:56 Ek 2.

²³² Speer, s.83.

²³³ BOA HR.TO Dosya:104 Gömlek:34 Tarih: 1881.1.15.

²³⁴ Turkey No.5 (1881) Belge No:56 Ek 2; Speer, s.84.

²³⁵ Bahsi geçen üç bin kişi sonradan Şeyhin kuvvetine katılan kişilerdir. Toplamda kaç kişiyle saldırdığı kesin olmamakla birlikte bu sayı 10 bin civarındadır. Wilson’a göre sayı 8 bin (Wilson, a.g.e,s.113) Urmiye piskoposuna göre şehri kuşatanlar 11 bin kişiden oluşmaktaydı. Bkz. Jamal Haddad, *Persian Relations With The United States, 1856-1906, A Documentary Review*, Political Science, International Law and Relations, New York University, New York 1966, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.221.

²³⁶ Turkey No.5(1881) Belge No:56 Ek 2; Speer, s.85. Bu kamp, misyonerlerin buldukları bölgededir.

Şeyh Ubeydullah'ın komutası altındaki birlikte, Nehri'ye yakın olan Tiyari bölgesindeki Nasturi cemaatinden 400-500 kadar kişi de yer almıştır. Şeyh Ubeydullah, kendilerine yönelik yapılan hırsızlıkları önleyeceğini söyleyerek Hıristiyanları kendisi ile beraber gelmeleri konusunda zorlamıştır. Ancak gerçekten ne olup bittiğini öğrendikten sonra, İran ile bir kavgalarının olmadığını söyleyerek ondan ayrılmışlardır. Ayrıca Başkale'deki Ermeni Başpapazı Ohannes Vartabed'in ifadelerine göre, Şeyh Ubeydullah kendisine acil kodlu çok sayıda mesaj göndererek ülkenin durumu ile ilgili atılacak adımlarda ona fikir danışacağını, bu nedenle yanına gelmesi gerektiğini söyleyince Ermeni başpapaz affını dileyerek gitmemiştir²³⁷. Diyarbakırlı bir Ermeni olan Simon Ağa ise Hıristiyanları koruma gerekçesiyle şeyhin ordusunda yer almıştır. Kürt birliği düzensiz olup, ne barınakları ne de erzakları vardı. Erzak ihtiyaçlarını sağlamak için ganimetlere bel bağlamışlardı²³⁸. Dr. Cochran, Urmiye'ye gelmiş olan Şeyh Ubeydullah'a gönderdiği bir mektupta, kendisinden ordusunun sivil insanlara şiddet uygulamaktan alıkoymasını istemiştir.²³⁹ Şeyh, Amerikalı misyoner Dr. Cochran'a gönderdiği cevabi mektupta Nasturi olsun Müslüman olsun savaşta yer almayan hiç kimsenin zarar görmeyeceğini belirterek, sivil insanlara zarar verme planlarının olmadığını söylemiştir²⁴⁰. Ayrıca misyonerlere, Avrupalı ve Hıristiyan topluluklara saygı göstereceğini garanti ederek, onlara savaşta zarar görmemeleri için mümkün olduğunca tüm halkı güvenli yerlerde toplamalarını tavsiye etmiştir²⁴¹. Gönderdiği başka bir mesajda ise misyonerlere Kürt birliklerinin Urmiye'ye saldırdığı zaman fark edilebilmelerini sağlamak için, ülkelerinin bayraklarını göndere çekmeleri ricasında bulunmuştur²⁴².

21 Ekim 1880 Perşembe günü Şeyh Ubeydullah, daha önce öncü Kürt birliklerine karşı savaşmak için giden İkbâlüddevle şehirde bulunmadığından, ilk

²³⁷Turkey No.5(1881) Belge No:68; David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, s.90.

²³⁸ Wilson, s.113.

²³⁹ Speer, s.84.

²⁴⁰ Speer, s.84.

²⁴¹ Turkey No.5(1881) Belge No:56 Ek 1.

²⁴² Dawes, *A History of The Establishment Of Diplomatic Relations With Persia*, E.R Aldeeman & Sons Printers, Marietta, Ohio 1887, s.4.

olarak Urmiye Şeyhülislamı'na bir mektup göndererek şehir halkının teslim olmasını istemiştir. Gönderdiği mektupta şöyle diyordu:

“Ben şahsen aşiretlere adalet temin etmek ve tebaanın üzerinden zulmü kaldırmak için geldim. Urmiye’de on gün sizin misafirinizim. Sizden yiyecekten başka bir şey istemiyorum. Urmiye Ulu Camiinde Müslümanlarla birlikte namaz kılacağım. Her iş sahibini işinin başında bırakıp Tebriz’e gideceğim. Eğer İkbâlüddevle söylediğim her şeye itaat ederse, ona büyük bir mevki vereceğim. Emirlerime aldırış etmiyorsa, ona şehirde yer vermeyiniz. Çünkü onu geri çevirmek, benim için kolaydır. Eğer şehri teslim etmezseniz sizi Miyanduab ahalisinden beter ederim”²⁴³

Bu mektupta ayrıca onlara teslim olmaları ve şehri teslim etmeleri için ertesi gün öğle vaktine kadar süre tanımıştır. Anlaşılan o ki Şeyh Ubeydullah'ın misyonerlere gönderdiği mesajdaki gibi asıl niyeti kan dökmek olmadığından, şehri savaşız teslim almak istiyordu. Ayrıca onlara, Miyanduab katliamının haberinin geldiğinin de farkında olarak, şehri teslim etmeye zorlamak için Miyanduab'ı hatırlatıp, bir nevi katliam olunmaktan sakınmalarını istemiştir.

Urmiye şehrinin halkı ve şeyhülislam, vali şehirde olmadığından İkbâlüddevle dönünceye kadar vakit kazanmak istiyorlardı. Bunun için şeyhin mektubuna karşılık olarak *“mademki sen saltanat iddiasında bulunuyorsun, veliaht Tebriz’de, şah da Tahran’dadır. Eğer onları mağlup edip oraları tasarrufun altına alırsan o zaman Urmiye’nin direnmeden senin emrine gireceği aşikârdır”* cevabını yazıp göndermişlerdir. Bu arada Bedliyo’dan şehre dönen halife Muhammed Said'in askerleri, Şeyh Ubeydullah'ın birliğine katılmışlardı. Askerlerin toplamı 7.000'e ulaştığından korku ve paniğe kapılan şehir halkı, can ve malından endişe etmeye başlamıştır²⁴⁴.

Papalığa bağlı Urmiye'deki Fransız Katolik dini lider Cluzel, kendi Hıristiyan milletinin mal ve canına taarruz olunmaması ve onları korumak için yazdığı mektubu, Urmiye'deki Osmanlı şebkenderinden rica ederek Şeyh Ubeydullah'a ulaştırmasını istemiştir. Mektupta şeyhin onları affetmesini dileyerek meydana gelecek olan bu savaşta, Hıristiyanların zarar ve ziyan görmemelerini istiyordu²⁴⁵.

²⁴³ Nasiri, s.142; BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

²⁴⁴ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

²⁴⁵ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

Urmiye şebhenderinin yardımcısı Hoca Davud ile Simon Ağa birlikte gidip mektubu şeyhe teslim ettiklerinde, Şeyh Ubeydullah onlara görevleri hakkında bazı sorular sorduktan sonra, Osmanlı şebhender vekiline kim olduğunu sorunca, orda bulunanlardan biri onun Osmanlı Devleti'nin Urmiye şebhender vekili olduğunu söyledi. Bunun üzerine Şeyh Ubeydullah: *“Ben kararımı verdim. Osmanlı Devleti'yle İran'ın nam ve şanları kalmadı. Yakın zamanda ikisini de yeni hükümetlerini zapt edeceğim. O zaman şebhendere de sefire de gerek kalmaz”* demesi üzerine, mecliste hazır bulunanlar şeyhin bu sözlerini alkışlamışlardır. Ardından Hıristiyanlara asla taarruz olunmayacağını da söyledi. Bu sözlerden sonra, kendisinin yanında bulunan birkaç aşiret reisini göstererek konuşmasına şöyle devam etti:

“Şu adamlar ashab-ı necabetten olup her birisi aşiret sahibi iken Osmanlılar bunlara ol derece zulüm ettiler ki şu gördüğünüz hale geldiler. Benim hükümetimde kimse böyle zalim ve te'addi ve naçar olmayacaktır takdirim İran'ı zapt ve ıslah ettikten sonra Osmanlı üzerine yürüyerek onu dâhi mağlub ve İran ve Turan'ın...saltanatını yed-i iktidarına geçireceğim ve aleme öyle intizam vereceğim ki her sahib-i mensub ve rütbesine makâmını ihraz etsin ve kemale erişip de yaşasın işte memuriyetim bundan ibarettir”²⁴⁶ dedi.

Orada şeyhin huzurunda bulunan halifeler ve bilginler şeyin sözlerini onayladılar ve yine elçilere dedi ki; *“Eğer Urmiye şehri savaşız teslim olmazsa, şüphesiz Miyanduab'ın başına gelenlerin aynısı onların da başlarına gelecektir ve hiçbir şey de kalmayacak ama ne olursa olsun oradaki Hıristiyanları koruma konusunda hiçbir kusur yapılmayacaktır”²⁴⁷* dedi.

Elçilerle görüşmesinden sonra Şeyh Ubeydullah, Urmiye'nin ileri gelenlerine gönderdiği başka bir mektupta eğer şehri teslim etmezlerse veya elleri bağlı olarak İkbâlüddevle gönderilmezse askerlerinin şehre hücum edeceğini bildirmiştir. Halk şehri teslim etmek istiyordu. Bu nedenle şehirdeki mollalar bir heyet gönderip şehri Kürtlere teslim etmenin yolunu aradıysa da vali İkbâlüddevle, çepeçevre kuşatılsa

²⁴⁶ Sizin gördüğünüz bu adamların her biri soylu insanlardır ve her biri büyük bir aşiretin liderleriydiler. Son yıllarda Osmanlı hükümeti tarafından bunlara o kadar baskı yapılmış ve perişan olmuşlar ki büyük ümitsizlikler içinde kalmışlar ve yaşamlarını çok zor şartlar altında sürdürüyorlar. İşte bunların intikamını almak gerekir. Benim hükümetimde hiç kimse böyle zulüm ve baskı görmeyecek ve çaresiz olmayacaktır. Benim arzum İran'ı alıp ıslah ettikten sonra Osmanlı üzerine yürüyerek onu da mağlub ettikten sonra İran ve Turan'ın saltanatını ele geçireceğim ve âleme öyle bir düzen vereceğim ki her hak sahibi hakkını alsın ve kemale erişip de yaşasın. İşte memuriyetim bundan ibarettir. BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

²⁴⁷ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

bile, kendisinin şaha olan sadakatinden dolayı teslim olmayacağını söylemiştir. İkbalüddeve'nin emri altında iki alay vardı ve bunlar da yetersiz beslenmiş, yetersiz giyinmiş askerlerdi. Bu şekilde hazırlıksız da olsa Kürtleri püskürtmek için çabalamıştı. Kürtlere karşı ilerlediler ama bir iki çarpışmada da yenik düştüler ve bir süre Kürtler tarafından çevrildiler. Bu noktada şeyh, şehri kolayca alabilirdi²⁴⁸ ancak daha fazla ilerlemediler ve Urmiye birlikleri şehre dönmüşlerdir.

Urmiye'ye gelen Şeyh Ubeydullah, kadınların korkmaması gerektiğini ve onlara asla kötülüklerinin dokunmayacağını haber vererek, Dr. Cochran'ın da gelip kendisini görmesini istemiştir. Bu durumda Urmiye valisi de Dr. Cochran'dan, gidip şeyhle nasıl bir anlaşma yapılabileceğini öğrenmesini istemiştir. Şeyh Ubeydullah ile görüşmelerinden sonra şehrin teslim edilmemesi durumunda, şeyhin saldırmaya kararlı olduğunu gören Cochran ve İngiliz elçi Abbott, şehre dönerek kan dökülmesini engellemek için İranlıları teslim olmaları konusunda ikna etmeye çalıştılar²⁴⁹.

İkbalüddeve, şeyhin saldırmaya kararlı olduğunu anlayınca bir gün sonra öğle vaktine kadar kendilerine düşünceleri için mühlet verilmesi talebinde bulunduğunu belirten bir mektubu yazıp, Mirza Abdulgafur ve Dr. Cochran vasıtasıyla şeyhe göndermiştir. Şeyh mektubu okuduğunda;

*"fakat onların hayalleri boştur. Her ne kadar asker ve diğer güçler şehrin imdadına gelse dahi ben onları yeneceğim ve onları dağıtıp şehri alacağım. Ne olursa olsun yarın öğleye kadar size mühlet veriyorum. Eğer o süreye kadar, şehri teslim etmezlerse saldırıya başlayacağım ve kurşun yağdıracağım. O zaman kimsenin benim hırsımdan kurtulma şansı olmayacak"*²⁵⁰ dedi.

Şeyh Ubeydullah, daha önce Nehri'deki karşılaşmalarında olduğu gibi, Dr. Cochran'a karşı nazik davranarak, onun hatırına gönülsüz bir şekilde de olsa gecikmeye onay vermiş oldu. Şeyh Ubeydullah, onların Tebriz'den yardım beklentisi içinde olduklarının farkındaydı. Çünkü postayı vurmuş olduğundan, bütün yazışmalar kendisinin elinde olup, yardımın geç geleceğini de biliyordu. Bundan dolayı ertesi gün saat üçe kadar onlara mühlet verdi. Şehir teslim edilmezse saldırıya

²⁴⁸ Wilson, s.114.

²⁴⁹ Speer, s.85.

²⁵⁰ Quryans, s.128.

gececeğini, kendi askerlerine karşı onların bir saat kadar direnmekten aciz kalacağını söylemiştir²⁵¹.

Dr. Cochran, Şeyh Ubeydullah ile görüşükten sonra, İkbâlüddeve'ye ertesi güne kadar süre tanındığını söyleyince İkbâlüddeve, bütün imkânlarıyla şehri koruma kararı alarak, savunma için hazırlıklarına başlamıştır. Bu süre zarfında şehir dışında olan ordusunu şehre getirebilmiş ve askerlerini savunma pozisyonlarına geçirebilmiştir²⁵². Şehirde bulunan topları da burçların üzerine yerleştirip, savunma için şehrin etrafına siperler kazdırmıştır. Şehirde ne kadar süvari varsa hepsini mahallelere dağıtıp, hazırlıklarını böylece tamamlamıştır²⁵³. Şeyh'in istenilen mühlet vermesi şehrin kurtuluşu için bir dönüm noktası olmuştur. Eğer şeyh daha önce şehre saldırmış olsaydı, Urmiye ordusu şehrin dışında olduğundan, muhtemelen tek darbeye şehri ele geçirecekti.

22 Ekim 1880 Cuma günü Şeyh Ubeydullah'ın verdiği mühlet sona ermiştir. Bu durum da valinin ne yapacağı konusunda onunla görüşmek üzere, İngiliz konsolos Abbott ile Dr. Cochran İkbâlüddeve'nin yanına gitmişlerdir. Vali görüşmede kurmayları ve birlikleri ile birlikte şehri savunmaya kararlı olduklarını ancak vatandaşların istedikleri gibi hareket etmede serbest olduklarını söylemiştir. Abbott, İkbâlüddeve'ye şehrin katliam ve yağmadan kurtulması için surların dışında savaşmayı önerince İkbâlüddeve, savaşı durdurması adına şeyhi ikna etmek için kendisiyle bir görüşme ayarlamaları ricasında bulunmuştur. Valinin diğer bir teklifi ise eğer şeyh şehre saldırmaktan vazgeçerse, aralarındaki düşmanlık sona erecekti, yok eğer savaşmaya niyetliyse bu durum da şehrin zarar görmemesi için surların dışında savaşmayı teklif ediyordu. Vali bu arada Tebriz ve Tahran ile iletişim içinde olduğundan, asıl maksadı zaman kazanmaktı²⁵⁴.

Şeyh Ubeydullah, verilen sürenin bitiminden dolayı Seyr Dağı'ndaki kamplarından şehre doğru saldırı emrini vermiştir. Bu dönemde kampları aynı

²⁵¹ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15; Speer, s.86.

²⁵² Speer, s.93.

²⁵³ Quryans, s.127.

²⁵⁴ Turkey No.5 (1881) Belge No:56 Ek 1.

bölgede olan misyonerlerden Dr. Cochran'ın eşi Kürt birliğinin ilerleyişini şu şekilde kaleme almıştır:

“Aydın 22’si Cuma günü öğle sıralarında hepimiz evimizin çatısına çıktık ve Kürt ordusunun dağdan inip ova boyunca akarcasına ilerlemesini izledik. Düzen ve intizam içinde ilerlemiyorlardı. Yaya askerler başıboş bir halde ilerliyorlardı, atlılar da bir oraya bir buraya atlarını koşturuyorlardı.”²⁵⁵

İkbalüddeve'nin tekliflerini şeyhe götüren Dr. Cochran ve Abbott, şehre saldırmak için harekete geçen Şeyh Ubeydullah'ın ordusuyla Urmiye yolu üzerinde karşılaştılar. İkbalüddeve'nin yapmış olduğu teklifleri kabul etmeyen Şeyh Ubeydullah, artık geç olduğunu söyleyerek İran'ın zulümlerinden şikâyet etmiştir. Ayrıca Urmiye halkının can ve mallarını korumak için, elinden geleni yapacağına dair de söz vermiştir²⁵⁶.

Şeyh Ubeydullah'ın Urmiye yolunda olduğu haberi Abbot ve Dr. Cochran tarafından vali ve ahaliye bildirilince, bu haber onları panikletti. *“Şimdi ne yapacağız? Şimdi ne yapacağız?”* demeye başladılar. Dr. Cochran onlara *“teslim olun, tabii eğer şehri koruyamıyorsanız. Eğer koruyabilirsiniz, o zaman savaşın; o da sizin göreviniz”* dedi²⁵⁷. Bunun üzerine Urmiye ordusu, şehirden dışarı çıkıp yollar üzerine birer top tertip ederek savaş düzeninde iken, güneşin batışına yarım saat kala Kürt askerleri gelip şehri kuşattılar²⁵⁸.

Şeyh Ubeydullah, büyük oğlu Muhammed Sadık ve halifesi Muhammed Said'e beş bin kişiyle birlikte şehri ele geçirme emrini verdi. Emri alan birlikler Urmiye'nin kuzey batısında bulunan Askerhan/Çarbaş kapısı tarafından şehre saldırdılar²⁵⁹. Bütün gece boyunca devam eden savaşta, şeyhin ordusu üç yüz kadar kayıp verip Seyr Dağı'ndaki yerlerine dönmüşlerdir.

23 Ekim Cumartesi günü, Kürt ayaklanması başladığı dönemde bir ziyaret için Urmiye'de bulunan İngiltere'nin Tebriz başkonsolosu Abbott, şehir halkının herhangi bir yağma, kan dökülme gibi olaylar olmasın diye yalvarmaları ve şehirde

²⁵⁵ Speer, s.86.

²⁵⁶ Turkey No.5 (1881) Belge No:56 Ek 1, Speer, s.87.

²⁵⁷ Speer, s.87.

²⁵⁸ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

²⁵⁹ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15; Turkey No.5 (1881) Belge No:56 Ek 2.

bulunan Hıristiyan azınlıkları korumak üzere, şeyhin yanına gitmeye karar verdi. Amacı İkbaldüdevle ile şeyhi barıştırmak için bir yol bulmaktı²⁶⁰. Yapılan görüşmede Şeyh Ubeydullah, Abbott'a şehre saldırma niyetinden vazgeçmediğini belirterek, amacının boş yere kan dökmeyi önlemek olduğundan tüm sivil halkın, ister yerli olsun ister yabancı, saldırı öncesinde şehri terk etmeleri gerektiğini söylemiştir. Bu nedenle şeyh, Abbott ve Ermeni görevli Simon'dan Urmiye'ye dönüp halkın şehri terk etmesine izin vermesi için İkbaldüdevle ile görüşmelerini istemiştir²⁶¹.

Şeyhin özel görevlilerinden olup Trabzon ahalisinden ve Rusya teb'asından olan Simon, Dr. Cochran ve Abbott birlikte şehre gidip, Şeyh Ubeydullah'ın mesajlarını İkbaldüdevle'ye ulaştırmak ve oradaki Hıristiyanları da şehirden çıkarmak için şehir kapısına yönelince, siperlerden onlara ateş edildi. Konsolos da bu durumdan korkup, umudu kesilmiştir. Umutsuzca ve korkarak Simon ve yanındaki adamlarla misyonerlerin bulunduğu akademiye dönmüşlerdir²⁶².

Şeyh Ubeydullah bu olaydan haberdar olduktan sonra, Simon Ağa aracılığıyla İngiliz konsolosa bir mektup gönderdi. Mektupta olanlardan duyduğu üzüntüyü ifade ederek konsolostan kendisinin insani ilkeler çerçevesinde mücadelesini yürüttüğüne dair olan gözlemlerini ifade eden bir mektup yazmasını rica etmiştir. Konsolos böyle bir mektup göndermeyi reddetti ancak İngiltere hükümetine şu anki savaşın tüm detaylarını samimi bir şekilde aktaracağı konusunda emin olabileceğine dair bir mektup yolladı.²⁶³ Şeyh Ubeydullah'ın böyle bir şey talep etmesinin sebebi İngilizlerin desteğini almaya çalışmasından kaynaklanmaktaydı. Ancak İngilizler genel olarak şeyhin ve oğlunun yaptıklarından rahatsız oldukları için, onunla iletişim kurmayı pek istememişlerdir. Hatta daha önce görüldüğü gibi Abbott, Urmiye'den ayrılıp Bunab'a gittiği zaman Abdulkadir'in birliklerinin düzensizliği ve durumu hakkında İran ordusuna bilgi verip onları saldırı konusunda teşvik etmiştir.

²⁶⁰ Quryans, s.129.

²⁶¹ Turkey No.5 (1881) Belge No:56 Ek 1.

²⁶² BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No:34 Tarih: 1881.1.15; Turkey No.5 (1881) Belge No:56 Ek 1; Wilson, s.113-114; Speer, s.88.

²⁶³ Turkey No.5 (1881) Belge No:56 Ek 1.

23 Ekim'den 27 Ekim'e kadar geçen sürede, üç gün üç gece boyunca, neredeyse durmaksızın Kürt birliği ile Urmiye ordusu savaşmışlardır. Bir ara Kürtler Çarbaş kapısını ele geçirip çarpışmada öne geçtilerse de, bu çok uzun sürmemiştir. Şeyh Ubeydullah, şehri bir saatte alabileceğini inanıyordu ancak artık Urmiye ordusunun mukavemetini görünce, bunun böyle olmayacağını anlamış oldu. Bu durum da şehri askeri kuvvetle alamayacağını gördüğünden, şehrin teslim olmasını sağlamak için şehrin su giderini kesmiştir²⁶⁴.

Şeyh Ubeydullah, Urmiye şehrinin diğer şehirler gibi kısa sürede alınabileceğini umduğundan savaş için herhangi bir iase hazırlığında bulunmamıştı. Şehrin teslim olmaması ve alınamaması savaş süresini uzattığından, Kürtlerin ellerindeki erzaklar da kısa sürede tükendi. Bu nedenle şeyhin ordusundan her gece yüzlerce Kürt, savaşmayı bırakıp ovaları tahrip ediyorlar, köyleri yağmalıyorlar, hasatları, hayvanları, köylülerin mallarını ve paralarını yağmalayıp savunmasız birçok kişiyi öldürüyorlardı. Şeyh, Hıristiyan halka bir zarar gelmeyeceğini daha önce defalarca taahhüt etmiş olmasına rağmen, savaş ortamı elini kolunu bağlıyordu. Bu zaman içerisinde 27 Hıristiyan köyü yağalandı, 50 Hıristiyan katledildi, 800 aile evlerinden edildiği gibi 9 Protestan cemaati de bölgeden ayrılmışlardır²⁶⁵. Bu durum hakkında Bayan Cochran şunları yazmıştır:

“Şeyhten adamlarına ülkede yağma yaptırmamasını rica ettik ama onların da yemek yemesi lazım ve sanırım Şeyh onların tamamını kontrol da edemiyor. Şeyh yağma ettikleri bazı şeyleri onlardan geri aldı ve bizim buraya onları saklamamız için bize getirdi... Açıkça cesareti kırılmış durumda ve adamları gitgide daha da asileşiyorlar. Bu sabah duyduk ki burası ile Urmiye Gölü arasındaki bütün köyleri yağmalamaları için adamlarına izin vermiş”²⁶⁶

Bayan Cochran bu olaylardan birkaç gün sonra, şeyhin kendilerini çağırıp emrine itaat etmeyen ve suç işleyen adamların bütün dehşetiyle çarmıha gerdirildiği yeri gösterdiğini söylemektedir. Şeyhin ifadesine göre, bu cezalandırmayı Doktor'un halkına elini sürenlerin başlarına neler gelebileceğini göstermek açısından örnek olması için yaptığını söylemiştir. Şeyh, bunu dostluklarının bir kanıtı olarak gururla

²⁶⁴ Speer, s.88, O dönemdeki haritadan anlaşıldığı kadarıyla Urmiye şehrinin ortasından Talin Deresi geçmekteydi ve şehrin su ihtiyacı bu dereden sağlamaktaydı. BOA HRT.0441.

²⁶⁵ Wilson, s.114-115.

²⁶⁶ Speer, s.88.

gösterdiğinde Bayan Cochran kendini çok kötü hissettiğini ve atının üzerinde zor durabildiğini söylemiştir²⁶⁷.

26 Ekim'de Kürt ordusu şehirden geri çekilerek, şehre yakın bir yerlerde kamp kurdu. Kamptaki bazı adamların dediğine göre şeyh, bugün ya şehre gireceğini ya da herkesin bunu denerken öleceğini ilan etmişti. Misyonerler, şeyhin şehre girmesi durumunda korkunç bir katliamın olmasından korkmuşlardı. Ayrıca onların belirttiğine göre Kürtler, şehrin onlara bu kadar direnmesine çok kızmış durumdaydılar ve şeyhin şehre girdikten sonra istese bile onları durdurabileceğine inanmadıklarını söylemişlerdir. Bu korku durumu devam ederken Türk kuvvetlerinin sınıra ulaştığı, Sultanın, Şeyh Ubeydullah'tan köşesine çekilmesini ve İran'ı işgal etmekten vazgeçmesini istediği haberlerinin geldiği söyleniyordu²⁶⁸.

27 Ekim 1880 Çarşamba günü şehrin teslim edilmesi için görüşmelere tekrar başlandı. Şeyh Ubeydullah, Urmiye'deki halkın temsilcileri ve mollaları ile şehrin teslim edilmesiyle ilgili yapacağı toplantıya, İngiliz konsolos Abbott ve Amerikalı misyonerlerin de katılmasını istemiştir. Toplantının saati öğleden sonra iki olarak belirlenmişti. Toplantı saatine yakın, şeyhin halifesi Muhammed Said, birçok Kürt memur, Nehri metropoliti ve diğer katılımcılar gelmişti ancak saat üç olmasına rağmen Urmiye halkının temsilcileri, İkbaldüdevle'nin onların şehirden çıkmalarına izin vermediği için, gelemediler²⁶⁹. Yapılan toplantıda şeyhin halifesi Muhammed Said ayaklanmanın nedenleri ile ilgili İngiliz konsolos ve misyonerleri bilgilendirdi. Onun anlatımına göre şeyhin İran tebaası olan Herki ve Şıkak aşiretlerinin devamlı yağmalamalarını bastırmak için İran hükümetinin bir şey yapmadığını, Kürtlere feci bir şekilde eziyet ettiklerini, Urmiye valisinin yaptıkları zulümlerden dolayı artık Kürdistan'ın bağımsızlığı ve onu ayrı bir emirlik/hükümdarlık (ing. principality) olarak düzenlemek için bu ayaklanmaya karar verdiğini belirtiyordu. Şeyh Ubeydullah, yağmacılık yapan Kürt aşiretlerini kontrol etmek için sorumluluk almayı istiyordu. Ona göre Osmanlı ve İran, aşiretleri kontrol etmede yetersiz kalıyordu. Başarı sağlayabilirse sınırın her iki tarafında da düzeni sağlayacağını, Hıristiyan ve

²⁶⁷ Speer, s.96.

²⁶⁸ Speer, s.89.

²⁶⁹ Speer, s.89; Turkey No.5 (1881) Belge No:56 Ek 1.

Müslümanları eşit konuma getireceğini, eğitimi sağlamak için kilise ve okulların inşasına izin vereceğini söylüyordu²⁷⁰. Şeyh Ubeydullah'ın bu söylemleri aslında başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletlerin desteğini almak içindi. Nitekim Şeyh Ubeydullah, İngiliz konsolos Abbott'tan kendi davasını Avrupalı devletlere anlatması için yardım talebinde bulunmuştur. Niyetinin ne kadar samimi olduğunu ve kararlı olduğunu belirtmek için de *“eğer Kürdistan'ı teşkilatlandırmada ve güçlü bir hükümet kurmada başarısız olursa Avrupa mahkemeleri tarafından yargılanmaya ve sonuçlarına katlanmaya hazır olduğunu”* da söylemiştir²⁷¹.

Abbott şeyhin halifesine, İngiltere ve diğer Avrupalı güçlerinin şeyhin projesine nasıl baktıklarını açıklayacak durumda olmadığını söylemiştir. Şeyhin projeleri hakkında kuşkuları olan Abbott, bu durumu can korkusundan veya bölgedeki Hıristiyan tebaayı koruma adına söylememiş olabilir. Çünkü İngiltere dışişlerine gönderdiği raporda, İngiltere'nin İran ve Şeyh Ubeydullah arasında meydana gelen sorun hakkında tartışmaya meyilli olmadığını söylüyordu. İngiltere'nin bu dönemdeki politikası İran ve Osmanlı sınırında her hangi bir sorunun olmaması, bölgede güven ve huzurun sürdürülmesini sağlayarak, Hıristiyan (Ermeni ve Nasturilerin) ve Müslümanların özgür bir şekilde dinlerini yaşamalarını sağlamaya yöneliktir. Bundan dolayı da şeyhin, sivil halkın can ve mal varlığına saygı göstermesini arzulamıştır. Şeyh Ubeydullah'ın niyeti hakkında kuşku sahibi olan İngiltere, Miyanduab katliamının, şeyhin söylemleriyle tezat oluşturduğu düşünmekteydi. Ayrıca Miyanduab katliamı, Avrupa'da acı bir haber olarak yayılmış, üzüntü ve kınamaya neden olmuştur. Bundan dolayı Avrupalı devletlerin Şeyh Ubeydullah'a destek olması söz konusu olamazdı. İngiltere, İran hükümeti ve Şeyh Ubeydullah arasında yaptığı arabuluculuğun, her iki taraf için adalet temelinde bir çözümün bulunmasına yönelik olduğunu belirtmiştir²⁷².

Konsolos ile yapılan bu görüşmeden sonra 28 Ekim'de Şeyh Ubeydullah yanına birkaç atlı muhafız vererek, konsolosun Sulduz yolu üzerinden Savucbulak'a gitmesi sağlamıştır. Bu arada Şeyh Ubeydullah, Savucbulak'ta bulunan oğlu Şeyh

²⁷⁰Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*, s.174; Turkey No.5 (1881) Belge No:56 Ek 1.

²⁷¹ Turkey No.5(1881) Belge No:56 Ek 1.

²⁷²Turkey No.5(1881) Belge No. 56 Ek 1.

Abdulkadir'e bir mektup yazarak konsolosun birkaç atlı eşliğinde Tebriz'e kadar sağlam bir şekilde ulaştırılmasını istemiştir²⁷³.

Konsolos Abbott Urmiye'de bulunduğu dönemde, İkbâlüddeve ile şeyh arasında yaptığı arabuluculuk faaliyetleri, Urmiye hükümetinin ona kuşkuyla bakmasına neden olmuştur. Bu nedenle konsolosun Urmiye'den hareketinden bir saat evvel Urmiye'den Binbaşı Abdulâlâ Han, Mösyö Simon'a hitaben "*Konsolos memleketten çıkmazsa ahali kendisini öldürecektir ve mesele iki devlet arasına bir fesada dönüşecektir. Zira bu savaşın onun kıskırtmasıyla meydana geldiğini herkes bilir*" diyerek onu tehdit etmiştir²⁷⁴.

30 Ekim Cumartesi günü Kürtler fecir vaktine kadar savaşmaya devam ederek, şehir çok sıkıntı içinde kalmış ise de, Kürtlerden beş yüz ve İranlılardan on beş nefer ölmüştür. Bu saldırıda şeyhin büyük oğlu Muhammed Sadık da yaralanmıştır²⁷⁵. Şeyhin oğlunun yaralanması ve şehrin bir türlü alınamaması, şeyhin hırsının daha da artmasına neden olmuştur. Bundan dolayı şeyh, etraftaki köylerin talan edilmesi emrini verince pek çok köy tamamen yok edildi. İnsanların elbiseleri, yatakları, her türden yiyecekleri hatta yakacak olsun diye kapı ve pencere çerçeveleri bile yağmalanmıştır²⁷⁶.

Urmiye kuşatması yaklaşık on beş gün kadar devam etti. Bu süre içinde şehre birkaç defa daha saldırı olmuşsa da herhangi bir başarı elde edilmediğinden Kürt birliği, Bunab'ta olanların benzeri eylemlere girişmişlerdir. Bayan Cochran'ın ifadesine göre Kürt birliğinin, "*aralarında kan davası olan pek çok farklı aşiretten oluşması ve şu ana kadar başarısız olmalarından dolayı*" Kürt kampında anarşi havası hâkimdi. Ayrıca 1 Kasım'dan sonra da Şeyh Ubeydullah'ın birliğinin buldukları kampı terk edip, evlerine dönmeye başladıklarını söylemektedir²⁷⁷.

²⁷³Turkey No.5(1881) Belge No.56 Ek 1 ve Ek 2; BOA HR. TO Dosya: 104 Gömlek: 34 Tarih: 1881.1.15.

²⁷⁴BOA HR. TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15; Quryans, s.130; Speer, s.89.

²⁷⁵ Quryans, s.130.

²⁷⁶ Speer, s.90.

²⁷⁷ Speer, s.90.

3.4.1 İran Ordusunun Gelişi ve Şeyh Ubeydullah'ın Geri Çekilişi

Urmiye kuşatmasının devam ettiği dönemde İkbalüddeve, herhangi bir direniş için yeterince güçlü bir konumda değildi. Onu desteklemek için Hoy hâkimi Makulu Timur Paşa Han tarafından takviye güç olarak gönderilen Yaver Muhammed Beg'in öncülüğündeki beş yüz katır yükü cephane Urmiye'ye ulaşmıştı²⁷⁸. Bu duruma sevinen şehir halkı, Kürtlere saldırmak için İkbalüddeve'den şehrin kapılarını açmasını istemişlerdir. İkbalüddeve şehir içinde etrafı kuşatılmış durumdayken, şeyhin ordusu ise şehrin dışındaki yağmalarına devam etmiştir. Urmiye'de on beş günlük çatışmadan sonra şeyhin eline, Kürtlerin ölümünden başka bir şey geçmemiştir²⁷⁹.

Timur Paşa emri altında altı fırka asker, iki bin süvari ve altı topla birlikte toplamda 5.000 askerle Urmiye'ye ulaşmak için yavaş hareket etmekteydi. Bu durumun nedeni Timur Paşa ile İkbalüddeve arasında daha önceki yıllarda yaşanan anlaşmazlıktan kaynaklanmıştır. Timur Paşa yavaş hareket ederek "*belki bu süre içerisinde Kürtler Urmiye'yi alıp İkbalüddeveyi'de öldürürler*" umudu içinde olmuştur. Bu nedenle şehre gelmeyi geciktirmiştir. Ancak Büyük Sipehsalar'ın askerleriyle beraber Urmiye'ye doğru geldiği haber üzerine o da hızlanmak zorunda kalmıştır²⁸⁰.

3 Kasım'da Makulu Timur Paşa'nın 5.000 askeriyle Urmiye'ye yetişmesi şehri rahatlatmıştır²⁸¹. Şeyh onun gelişinden haberdar olduktan sonra, yaralı oğlu Muhammed Sadık'ı beş yüz askerle gönderdikten sonra kendisi de İran ordusuna yönelmiştir. Her iki taraf arasında yapılan savaşta, Kürtler üç katırlık cephaneyi²⁸² Timur Paşa Han'dan aldı fakat Timur Paşa da onlara yetişip onlardan büyük bir

²⁷⁸ Turkey No.5(1881) Belge No.16 Eki ve Belge No.18.

²⁷⁹ Quryans, s.133.

²⁸⁰ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

²⁸¹ Wilson, s.115.

²⁸² BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No: 34'teki belgede yirmi altı deve cephaneyi gasp ettiği söylenmektedir.

kısmını öldürüp bir kısmını da esir almıştır. Geriye kalan Kürt birilikleri Mergever'e doğru kaçıp, Urmiye'den on mil uzaklıktaki İsmailiye Kalesine sığınmışlardır²⁸³.

Timur Paşa Han askerini yanına alıp üç yüz haneli Askerabad Köyü'ne yakın bir yere yerleşti. Kürtler dönüp Askerabad Köyü'ne geldiğinde, halk Timur Han'ın yakınlarda olmasından güç bularak Kürtlere karşı direnip otuz kişiyi öldürmüşlerdir. Ayrıca Timur Han'dan yardım istemişler ise de Timur Han yardımlarına gitmediğinden ve köylülerin cephanesinin tükenmiş olmasından dolayı, sonuçta Kürtler galip gelerek köy halkını öldürüp, mallarını ve eşyalarını yağmaladılar. Köydeki Sünniler ise şeyhin yanına gitmiş oldukları için malları talan edilmiştir²⁸⁴.

Timur Han daha sonra Urmiye'ye yakın dağın eteğinde Çarbaşe denilen bir yere ordusunu yerleştirdi. Şeyh Ubeydullah aniden Çarbaşe'ye saldırınca, oralarda bulunan Protestan misyonerler Timur Paşa'ya haber vermişlerdir. Şeyh ile Timur Paşa arasında yapılan savaş Urmiye'ye bir fersah yakınındaki Ferseheke Köyü'ne kadar devam etmiştir. Bu savaşta da yenilen Kürtler, yirmi kayıp vererek iki saat mesafede bulunan Aluç Köyü'ne çekilmişlerdir. Bu çarpışmada Timur Han'ın askerlerinden birkaç kişi öldürülmüş ve on kişi yaralanmıştır²⁸⁵.

Kürtler yenilgilerinin intikamını etraftaki köyleri yağmalayarak almaya başlamışlardır. Her ne kadar Timur Paşa ile şeyhin ordusu arasındaki mesafe kırk beş dakikadan fazla olmasa da Timur Paşa, şeyhin ordusuna hücumu pek önem vermemiştir.²⁸⁶

Cesaretleri kırık bir şekilde ve aynı zamanda Savucbulak'ta Şeyh Abdulkadir'in yenilgisinin de duyulmasıyla Kürt birliği, buldukları kampı yakıp yıktılar ve 11 Kasım'da aceleyle dağ sığınaklarına çekilmişlerdir. Urmiye'den çekilen Kürt liderleri arasında fikir ayrılıkları ve anlaşmazlıklar da artık başlamıştır²⁸⁷. Bir kısım Kürt liderler, Şeyh Ubeydullah'ın başarısız olması üzerine İranlı yöneticilerle anlaşmak için çareler aramaya başlamış ve şeyhin birliğini terk

²⁸³ Quryans, s.134; Turkey No.5 (1881) Belge No.34; Turkey No.5 (1881) Belge No.42.

²⁸⁴ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

²⁸⁵ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

²⁸⁶ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

²⁸⁷ Wilson, s.115.

etmişlerdir²⁸⁸. Bazıları da İran şahına bağlılıklarını sunma konusunda tereddüt göstermesine rağmen yine de şeyhten ayrılmayı uygun görmüşlerdir²⁸⁹. Böylece şeyhin ordusu Beradost tarafına vardığında Kürt birliği tamamen dağılmıştır²⁹⁰.

Şeyh Ubeydullah, Urmiye düzlüklerinde sağlam bir savunma hattı kurmuştu. Ancak hem ordusundan kaçanlar hem de İran ordusu tarafından öldürülen adamlarından dolayı ciddi anlamda eli ayağı bağlanmıştı. Güneyde başlangıçta başarılı bir mücadele veren oğlu Abdulkadir'in ise geri püskürtülmesi, İran ordusunun güçlü birliklerle üzerlerine gelmesi ve nihayet Sultan Abdulhamid'in ayaklanmadan vazgeçmesi yönündeki haberi üzerine, İran'daki ayaklanmasına son vererek²⁹¹ 18 Kasım 1880'de memleketi olan Nehri'ye dönmeye başlamıştır²⁹².

Urmiye saldırısı hakkında bilgi veren bazı araştırmacılar ya kasıtlı veya bilmeyerek Şeyh Ubeydullah'ın Urmiye'yi aldığını söylemektedirler²⁹³. Hatta Urmiye'yi aldıktan sonra Tebriz'e kadar gittiğini de iddia etmektedirler. Özellikle Kürt araştırmacı Tavakkoli olayları ve rivayetleri birbiriyle karıştırarak hakikatleri çarpıtmakta ve şeyhin Van'ı aldıktan sonra büyük oğlunun Revanduz'u aldığını ve Bağdat'a yöneldiğini, diğer oğlunun ise Musul ve İmadiye'yi almak üzere görevlendirildiğini söylemektedir²⁹⁴. Ancak gördüğümüz kadarıyla Şeyh Ubeydullah, Urmiye şehrini kuşatmaktan öteye geçememiştir.

3.5 Ayaklanma Sonrası İran Ordusunun Yaptığı Zulümler

Şeyh Ubeydullah, Sultan Abdulhamid'in çağrısı ve askerlerinin dağılmasıyla 18 Kasım 1880'de kuvvetleriyle birlikte İran'dan dönmüştü. Kürt birliğinin İran'dan çekilmesiyle İran ordusu Sünni Kürtlere, Nasturilere ve hatta Şiilere karşı zulümler

²⁸⁸ Turkey No.5 (1881) Belge No.21.

²⁸⁹ Turkey No.5 (1881) Belge No.31.

²⁹⁰ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15; Turkey No.5 (1881) Belge No.42.

²⁹¹ Speer, s.93.

²⁹² BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15; Turkey No.5(1881) Belge No.42.

²⁹³ Arshak Safrastian, *Kurd û Kurdistan*, s.74; Muhammed Rauf Tavakkoli, *Kürdistan Tasavvuf Tarihi*, s.181.

²⁹⁴ Tavakkoli, s.181. Maalesef bu tür yanlış bilgiler konu hakkında yazarlar tarafından bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde sorgulamadan eserlerine almaktadırlar.

etmeye başlamıştır. Bu zulümleri işleyenler sadece İran ordusundaki askerler değildi, aynı zamanda sivil Şii halk da aynı şekilde zulmetmiştir.

İngiltere'nin Tebriz konsolosu Abbott, İranlı askerlerce işlenen zulümleri raporlar halinde sunmuştur ancak onun raporları özellikle Hıristiyanlara karşı işlenen zulümleri kapsamaktadır. Buna göre İranlı askerler birçok Hıristiyan köyünü yağmalayarak onlara büyük zararlar vermişlerdir. Protestan papazlardan biri Timur Paşa'ya, şeyhin askerlerinin halka İran askerlerinden daha iyi davrandığını söylemiştir²⁹⁵.

Şeyh Ubeydullah ayaklanmasını bastırmak için gönderilen Sipehsalar, isyana katılan Kürt liderleriyle yaptığı görüşmelerde onlardan bazılarını cezalandırma, bazılarını ise bağışlama taktiği uyguladı. Bir kısmına da eski suçlarından dolayı, aşiretlerin geçmiş sınır aşımalarına karşılık, İran hükümetine 40.000 İran tümeni tazminat ödemeye mahkûm etmiştir²⁹⁶.

İran ordusu sadece Şeyh Ubeydullah'a destek veren aşiretleri değil ona karşı olan, İran ordusuyla işbirliği yapan aşiretleri de yağmalamaktan ve öldürmekten geri durmamıştır. Ayaklanmanın başlangıcından beri Şeyh Ubeydullah'a karşı olan, hatta Seyyid Abdulkadir öncülüğündeki kolun geri çekilmesine neden olan, Bunab kuşatması öncesinde Kürt birliğinden ayrılan ve Kürt birliği hakkında verdiği bilgilerle şehrin kurtarılmasına etkili olan Gülâbi Ağa da İran ordusunun zulmünden payını almıştır. İtimadüsaltana komutasındaki İran ordusu, Gülâbi Ağa'nın Karakışlak adındaki köyüne konuşlanmış olmasına rağmen, kırsaldaki elli kadar köyünü yağmalayıp ateşe vermişlerdir²⁹⁷.

Şii Karapapak aşireti de şeyhin birliğine karşı olan aşiretlerden bir tanesiydi. Ancak İran ordusunun onlara karşı yaptığı zulümler dayanılmaz hale gelince, Karapapak hanlarından birisi İtimadüsaltana'nın yanına gidip kendilerine yapılan zulümlerden şikâyetçi olmuştur. Şikâyetinde kendilerinin Kürt olmadığını hatta

²⁹⁵ Turkey No.5 (1881) Belge No: 66 Ek 1.

²⁹⁶ Turkey No.5 (1881) Belge No:69.

²⁹⁷ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 34 Tarih: 1881.1.15.

Kürtlere karşı İran askerlerinin yanında savaşırken, kırk adamlarını kaybetmelerine rağmen, köylerinin İran askerlerince talan edilmesinden şikâyetçi olmuşlardır²⁹⁸.

Şeyh Ubeydullah İran topraklarından Osmanlı topraklarına geçmesine rağmen, Hamza Ağa ise o bölgede silahlarını bırakmayan Kürt birlikleriyle beraber ölünceye kadar direnmeye karar vermiştir. Mengur reisi Hamza Ağa direnmeye devam ettiğinden İran askerleri tarafından üzerine gidilmiştir²⁹⁹. Hamza Ağa ile lideri olduğu Mengur aşiretinin direnişini kırmak ve onları cezalandırmak için Serdeştli Osman Ağa liderliğinde dört alay görevlendirildi. Sorunu savaş yapılmadan halletmek istediklerinden, Hamza Ağa'ya karşı özel bir af sözü vermediyse de samimiye kampa gelmesini ve önerisini sunmasını ima ettiler. Ancak Hamza Ağa bunun yerine direnmeyi tercih etmiştir³⁰⁰.

Mengur aşiretine karşı gönderilmiş olan dört alay asker de, İran'ın diğer birlikleri gibi, yağma ve öldürme işine başvurmuşlardır. Mengur aşiretinden birçok kişiyi öldürüp diğerlerini esir aldıktan sonra Hamza Ağa'nın köylerini tamamen yağmalamışlardır. Bu olaylar sırasında ise Hamza Ağa ile aşiretinin bir kısmı kaçmayı başarmışlardır³⁰¹. Hamza Ağa daha sonra Osmanlı tarafına geçmek için sınıra geldiğinde, Osmanlı birlikleri sınırı geçmesine izin vermemişlerdir³⁰². Ancak başka bir raporda ise Osmanlı tarafına geçmeye çalışan Hamza Ağa ve adamlarına onların düşmanı olan daha büyük bir Osmanlı Kürt aşiretinin izin vermediği şekliindedir³⁰³.

Sınırdaki iki Kürt aşireti arasında kanlı bir savaş olduktan sonra sınırı geçemeyeceğini anlayan Hamza Ağa ve Mengurlular İran topraklarına geri dönerek 200 süvari³⁰⁴ ile Savucbulak bölgesindeki Serdeşt'i kuşattılar. Hamza Ağa'nın büyük bir orduyla Serdeşt'i kuşattığı haberi Savucbulak'a gelince bir kaç yedek asker, iki

²⁹⁸ Quryans, s.107.

²⁹⁹ Wilson, s.120.

³⁰⁰ Turkey No.5 (1881) Belge No:70 Ek 3.

³⁰¹ Turkey No.5 (1881) Belge No:86 Ek 3.

³⁰² Turkey No.5 (1881) Belge No:86 Ek 4.

³⁰³ Turkey No.5 (1881) Belge No:86 Ek 5.

³⁰⁴ Wilson, s.120.

top ve düzenli birliklerden oluşan bir alay Serdeşt'e gönderilmiştir³⁰⁵. Serdeşt'e gelen İran birlikleri direnişle karşılaştıklarından bu kez hile yoluna başvurdular³⁰⁶. Garu Kürtlerinden olan ve Savucbulak'a yeni vali olarak atanan Hasan Ali Han'ın emrinde 4.000 kişilik bir askeri güç vardı. Bu orduyla Hamza Ağa'yı kolaylıkla kuşatabilirdi ancak o bu sorunu kendi yolları ile çözmeyi tercih etti. Hamza Ağa'ya bir heyet göndererek, kendisine bağlılık yemini etmesi halinde ona iyi muamelede bulunacağını ve onu belli bir vergi yükümlülüğü karşılığında Güney Kürdistan'da yetkili kılacağını dair söz verdi. Ayrıca Hamza Ağa'nın güvenliğinin sağlanacağına dair Kur'an üzerine yemin etti. Hamza Ağa onun, kutsal ve çiğnenemez vaadine güvenerek on dört adamıyla birlikte valiyle görüşmek üzere Savucbulak'a gitmiştir. 29 Temmuz'da yapılan görüşme sırasında Hamza Ağa'ya her türlü ikramda bulunan vali, bir müddet sonra yandaki çadıra çekilince askerler Hamza Ağa'nın bulunduğu çadırın üzerine kurşun yağdırdılar. İhanete uğradığını anlayan Hamza Ağa, bir müddet direndiyse de açılan ateş sonucu kendisi, kardeşi, birkaç yiğeni ve adamlarıyla öldürülmüştür. Ardından kafası koparılarak Urmiye'de bulunan komutana gönderilmiştir³⁰⁷.

Kürtlerin Savucbulak'ı işgal etmesinde pay sahibi olan ve aşiretiyle onlara destek olan Kadir Ağa ve oğlu Mina Ağa da İran ordusunun zulmüne maruz kalmışlardır. Kadir Ağa, Kürtlerin geri çekilmesiyle ceza almamak için İran ordusuna bağlılığını bildirmişti. Ancak oğlu Mina Ağa iki bin adamıyla kendi köyü olan Yönderkaş'a kapanıp direnmek için hazırlanmıştı. Bunun üzerine Kadir Ağa, kendi köyünü savaş musibetlerinden koruma amacıyla oğlu Mina Ağa'yı itaate ikna etmek için köye kadar gittiyse de, silah atışlarıyla karşı konulduğundan başarılı olamamıştır. Bunun üzerine İran ordusuna köyün topa tutulması emri verildi³⁰⁸.

Başlangıçta Şeyh Abdulkadir'e destek olan ve onun tarafından Savucbulak valiliğine atanmış olan Mecid Han'ın oğlu Han Babahan, Bunab kuşatmasının

³⁰⁵ Turkey No.5 (1881) Belge No:86 Ek 5.

³⁰⁶ Halfin, s.118.

³⁰⁷ Wilson, s.120; Nikitine, s.350; BOA Y.PRK.UM Dosya No:4 Gömlek No:66 Tarih: 08/N/1298; The New York Times Gazetesi, 5 Ağustos 1880.

³⁰⁸ BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No:34 Tarih: 1881.1.15; Quryans, s.108; Turkey No.5 (1881) Belge No:70 Ek 2.

başarısız olması üzerine Kürt birliğinden ayrılıp Tahran'dan gelmekte olan İran ordusuna bağlılığını sunmuştu. İran ordusu için kendi künyesiyle zahire tedarik etmek üzere iken, Tahran askerleri tarafından idam edilmiştir³⁰⁹. Ayrıca babası Mecid Han'a ait olan 15 köy İran ordusu tarafından talan edildi ve yakıldı. Bölge halkı bu haberi aldıktan sonra, İran askerlerinin zulmünden kurtulmak için kaçıp sarp dağlara sığınmışlardır³¹⁰.

Savucbulak bölgesinin en büyük liderlerinden olan Feyzullah Bey, Tahran ordusunun güzergâhında mülkü bulunduğundan dolayı tehlikeyi hissederek, kendi köylerinin tahrip edilmemesi şartıyla İran ordusuna dört oğlunu rehin vermeyi ve ordu sandığına da on bin tümen vermeyi teklif ettiyse de bu teklifi kabul edilmediğinden ümitsizlikle köyüne kapanmıştı. Ancak İran askerleri köyünü kuşatıp adamlarından birkaç yüz kişiyi öldürdükten sonra, Feyzullah Bey kaçmaktayken yakalanıp yakılarak öldürülmüştür³¹¹.

Şikak aşireti, Osmanlı İran sınırında yaptığı yağmacılık faaliyetleri ile isminden söz ettiren bir aşiretti.. Şeyh Ubeydullah'ın en çok şikâyetçi olduğu ve İran ayaklanmasının gerekçelerini yabancılara anlatırken, isminden söz ettiği aşiret olmasına rağmen, Şikaklar Kürt birliğine kısmi de olsa destek vermişlerdi. Bundan dolayı Kürt birliği dağıldıktan sonra, İran ordusu Şikakları cezalandırmak için üzerilerine yürüdüyse de meydana gelen çarpışmada İran ordusu çok zayıf vermiştir. Ancak sonuçta İran ordusu galip gelip Şikak Kürtlerinden yaklaşık 200 kişiyi esir almışlar ve 50 kişinin de kafasını keserek, zafer işareti olarak Urmiye'ye göndermişlerdir. Sonuç olarak Şikak aşiretine boyun eğdirildi ve o günden sonra İran'da çok az sorun çıkarmışlardır. Şikak lideri Ali Han ise Tebriz'e götürülerek ev hapsine alınmıştır³¹².

Şeyh Ubeydullah'ın Urmiye'den çekilmesinden sonra, Timur Paşa'nın ordusu her çeşit kötülüğü yapmaya başlamıştır. Şeyhin ordusunun elinden kurtulan köyler bu kez Timur Paşa'nın askerlerinin elinden kurtulamamışlardır. İran ordusu tarafından

³⁰⁹ BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No:34 Tarih: 1881.1.15; Quryans, s.108; Turkey No.5 (1881) Belge No:70 Ek 2.

³¹⁰ Quryans, s.109.

³¹¹ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No:34 Tarih: 1881.1.15; Quryans, s.109.

³¹² Wilson, s.121.

köylülerin malları yağmalandı ve zulme maruz kalmışlardır³¹³. Kürtlerin geri çekilmelerinin ardından, Şiiler öç almak için harekete geçmişlerdir. Urmiye ovasındaki 5.000 Kürt ailenin birçoğu, Şii olanlar haricinde, Kürt birliğinin geri çekilmesiyle birlikte İran'ın zulümleri nedeniyle bölgeden göç etmiştir³¹⁴. Kalanlar ise saklandıkları yerlerden çıkartılıp öldürüldü ve köyleri yağmalandı. Urmiye'yi kurtarmaya gelen Timur Paşa sadece Kürt köylerini yağmalamakla kalmamıştır. Ayrıca Kürtlerin kaçmalarına yardım ettikleri gerekçesiyle, Fars köylerini de yağmalayıp onlara eziyet etmişlerdir³¹⁵.

Timur Han'ın ordusu hiçbir mezhep ve ırk ayrımı yapmaksızın halkın mallarına el koydukları gibi, kadınlarına da zorla el koyup götürmüşlerdir. Bu durum üzerine halk Urmiye valisi İkbälüddeve'nin yanına gelip;

“Timur Han'ın askerleri Kürtlere rahmet okutturuyor. Hiç olmazsa şeyhin mezhep düşmanlığı vardı fakat böyle hayâsızca ve ahlaksızca davranışlarda bulunmuyordu ve başımıza böyle kötülükler getirmiyordu. Timur Paşa ki kendisi de Şii'dir ve hükümetin emriyle bizi kurtarmak için buraya gelmiş lakin ne oldu da bizim cellâdımız oldu? Bunun sebebi nedir?” demişlerdir. İkbälüddeve cevaben *“Timur Paşa Han, kardeşim Şucauddevle'nin ölümünden sonra böyle bir günü bekliyordu. Kendi düşüncesine göre intikam almak için bizim ve Urmiye halkının hakkında elinden geldiğince kötülük yapmak istiyor. Çünkü kardeşim bir zamanlar bir olaydan dolayı onu cezalandırmak için hükümet tarafından görevlendirilmişti. Şimdi benim gücüm yok ki ona yapabileceğimi yapayım.”* demiştir³¹⁶.

İkbälüddeve ile Timur Paşa arasındaki husumetin cezasını çeken halk Timur Paşa'dan, askerlerinin zulmüne engel olmasını istemişlerdir ancak Timur Paşa buna gücü olmadığını söylemiştir. Urmiyeliler gördükleri zulümden dolayı Timur Paşa'nın ordusuna karşı ayaklanacak duruma gelince, Timur Paşa o zaman şehirden çıkmayı uygun bulmuştur. Böylece Urmiye'den yağmaladığı ganimetlerle birlikte Mergever'e gitmiştir. Ayrıca Urmiye vilayeti sınırları içindeki Sünni Kürtler, İran askerlerinin zulmünden kaçarak Osmanlı sınırlarına hicret etmişlerdir³¹⁷.

Urmiye taraflarında bunlar olurken Savucbulak taraflarındaki durum bundan farksızdı. Özellikle Şeyh Ubeydullah'ın tarafına geçen ve onunla hareket edenler en şiddetli cezayı almışlardı. Bunlardan bir tanesi de bir Kürt aşireti reisi olan Celil

³¹³ Quryans, a.g.e, s.136.

³¹⁴ Turkey No.5 (1881) Belge No:86 Ek 2.

³¹⁵ Wilson, s.115.

³¹⁶ Quryans, s.137.

³¹⁷ Wilson, s.118.

Han'dır. Miyanduab katliamdan önce İran birliklerinin komutanı olan Celil Han daha sonra Kürtler şehre gelince onlara katılmıştı. Kürtlerin çekilmesinden sonra İran'ın af vaadine uyarak teslim olmuş ancak oğullarıyla birlikte Tebriz'e getirilerek öldürülmüşlerdir ve kafaları kılıçların üzerine konularak çarşılarda gezdirilmiştir³¹⁸.

Savucbulak ve Çelik arasında yer alan Mukri'nin kırk bölümünden biri olan Şarveran Kürtleri, İran'ın seçkin askerleri olan şehsevan süvarileri tarafından yağmalandığından, bölge halkı korkularından kaçmışlardır. İran askerlerinin işlediği rezaletleri duymaları ve İran ordusunun yaklaşması üzerine, dört Ermeni köyü dışındakiler, köylerini terk ederek en uzak dağlara kaçmışlardır. Bir kısım bölge halkı da İranlı askerlerin zararlarından ve intikam alacakları korkusundan orduya gidip zarar görmemek için yalvarmışlardı. Böylece İran ordusuna katılarak canlarını kurtarmışlardır³¹⁹.

İran ordusunun güzergâhında bulunan köyler bu şekilde yakılmış ve yağmalanmıştı. İranlılar tarafından vahşi bir şekilde öldürülenlerin miktarı birkaç bine ulaşmıştı. Ordunun eline geçen herkes, sorgusuz sualsiz öldürülüyordu. Özellikle Kürtlerin ümitsizliği ve korkuları son derecede olup en uzak bölgelere kaçmışlardır³²⁰.

Urmiye ve Savucbulak'ta İranlı askerlerce işlenen aşırılıklar yüzünden, Tahran'daki Osmanlı büyükelçisi İran hükümetini protesto etmiştir. Buna karşılık İran hükümeti, bölgedeki komutanlara insani davranışlar sergilemeleri için talimat verdiklerini söyleyerek büyükelçiye güvence vermişlerdir.³²¹ Ancak İran ordusunun zulümleri devam etmiştir. Augsburg'daki bir yazar Timur Ağa'nın ordusunun işlediği zulümleri şöyle anlatmıştır:

"Kendilerini ülke için dağıttılar, izah edilemeyecek ölçüde kendi halklarına da dâhil olmak üzere vahşete büründüler, kadınlara da vahşet uyguladılar. Timur Ağa ilk önce kendi gücü altındaki her bir Kürdün kellesini vurdurdu. Bunu öylesine bir zevkle uyguladı ki Kürtlerin ellerini bile kendi elleriyle kopardı. Yoruluncaya kadar 40 kişinin kellesini kopardı sonra bu görevi başkasına devretti.

³¹⁸ Wilson, s.119.

³¹⁹ BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No:34 Tarih: 1881.1.15.

³²⁰ BOA HR.TO Dosya No:104 Gömlek No:34 Tarih: 1881.1.15.

³²¹ Turkey No.5 (1881) Belge No:70 Ek 2.

*Onun kampına gelen ziyaretçiler sıra halinde dizilen mahkûmların dillerinin koparıldığına şahitlik ettiler.*³²²

İran'ın, Sünni Kürtlere yönelik yaptığı zulümler sadece yağmacılık ve adam öldürmekten ibaret değildi. İran aynı zamanda Sünni Kürtleri Şiileştirme politikası da uygulamıştır. Kürtlerin geneli Sünni olduğundan zaten İran ile araları yoktu ve yönetiminden memnun değillerdi. Bu yüzden Şii olmaktansa hicret etmeyi tercih ederek Osmanlı'ya sığınmışlardır. Gerek Şii olmamak için gerekse de başka nedenlerle İran'ın zulmünden kaçan 70.000 civarındaki Kürt, Osmanlı'ya iltica etmiştir.³²³ Bunların büyük bir kısmı sınıra yakın olması ve Şeyh Ubeydullah'ın memleketi olmasından dolayı Hakkâri bölgesine gelmişlerdir. İran'da kalan Kürtlerin bir kısmı şehirlerden uzak dağlık bölgelere çekilmişlerdir. Malları yağmalandığı için perişan bir şekilde hayatlarını sürdürmüşlerdir.

İran'ın zulmünden dolayı olaya karışsın veya karışmasın 70.000 civarında kişi kaçarak Osmanlıya iltica etmiştir. Osmanlı Devleti bu aşiretlerin mallarının ve mülklerinin ellerinden alınması ve bu şekilde göçe zorlanmalarının İran'ın başına daha büyük musibetlere yol açacağı konusunda İran'ı uyararak genel af ilan etmesini talep etmiştir.³²⁴ Ancak İran'ın daha önce de af ilan edip, dönenlere uyguladığı zulümlerden dolayı, mülteciler geri dönmek istemeyip İran'a karşı tekrar saldırı hazırlıklarını yapmışlardır. Mülteciler Osmanlı'ya sığındıkları zaman herhangi bir karışıklığa sebep olmasınlar diye ellerindeki silahlar alınmıştı. Bu durumda aşiretler ellerindeki kıymetli eşyaları satarak silah tedarikinde bulunmuşlardır³²⁵.

İran ayaklanmadan sonra af ilan etmişti ancak kendisine karşı yapılan ayaklanmada yer almayı herhangi bir suç işlememiş olmalarına rağmen, yüzlerce kişiyi öldürüp mallarını yağmalamış olmalarından dolayı Osmanlı'ya iltica eden aileler geri dönmek istememişlerdir. Onlar sadece İran'ın kendilerine bir şey yapmayacağı konusunda Osmanlı Devleti'nin onlara teminat vermesiyle gidebileceklerini söylemişlerdir³²⁶. Bir kısmı da İran'ın zulmüne maruz kalmamak ya

³²² Wilson, s.116.

³²³ B.E.O A.MKT.MHM Dosya:486 Gömlek:28 Tarih: 1297.Z.19.

³²⁴ B.E.O A.MKT.MHM Dosya:486 Gömlek:28, 1297.Z.19.

³²⁵ BOA Y.PRK.MYD Dosya No:1 Gömlek No:85, Tarih:1298/Ra/25.

³²⁶ BOA Y.PRK.MYD Dosya: No1 Gömlek No: 91.

da bölgede kalabilmek için baskıyla Şii olmuşlardır. Speer'in ifadesiyle “mezheplerini değiştiren çok azı dışında ülkedeki tüm Sünniler ya sürülmüş ya da öldürülmüştür”³²⁷. Wilson Şeyh Hidayet adındaki bir şeyhin, altmış kişilik bir Kürt grubuyla Urmiye'ye gelip şeyhülislamın huzurunda Şii olduğunu söylemektedir³²⁸. Şeyh Ubeydullah'a göre Şii olmaya zorlanan Sünni Kürtlerin sayısı yüz bin civarındadır³²⁹.

İran'ın, ayaklanmadan sonra özellikle Şeyh Ubeydullah'ın dostlarına karşı giriştiği acımasız davranışlar, Sünni Kürtlere uyguladığı zulümler, hicrete zorlanmış olanların mallarının mülklerinin yağmalanmış olması, İran'da kalan Sünni Kürtlerin Şii olmaya zorlanmaları gibi durumlar, çok kısa bir süre içerisinde Şeyh Ubeydullah'ın ve diğer Kürt aşiretlerinin intikam almak için, İran'a karşı yeni bir hazırlığın içinde olmalarına neden olmuştur.

3.6 Şeyh Ubeydullah'ın İran'a II. Saldırı Hazırlığı ve İstanbul'a Davet Edilmesi

Şeyh Ubeydullah ve oğlu Abdulkadir öncülüğünde, İran'a Eylül-Kasım 1880 tarihlerinde yapılan saldırı başarısızlıkla sonuçlanmıştı. İran ordusunun Kürt ayaklanmasını bastırması ve püskürtmesinden sonra ülkesindeki Sünni Kürtlere daha evvelinde de olan baskı ve zulümlerini artırmıştı. Özellikle Şeyh Ubeydullah'ın yanında yer alıp ona destek verenler veya ona sempati duyanların malları yağmalanmış, aşiret liderlerinden kimisi idam edilmiş ve bölgedeki Sünni Kürtler Şii mezhebine geçmeye zorlanmıştı. Ayrıca İran'ın kendilerine baskı yapacağını öngören binlerce Kürt sınırı geçip Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardı. Bütün bu gelişmeler Şeyh Ubeydullah'ın ilk ayaklanmadaki başarısızlığını giderip amaçlarına ulaşmak, yine birinci ayaklanmanın temel sebeplerinden olan, İranlı yöneticilerin baskı ve zulümlerine son verip Sünni Kürtleri kurtarmak amacıyla tekrar ayaklanma hazırlığına başlamıştı. Ancak kış mevsiminin gelmiş olması nedeniyle ayaklanmayı ilkbahara bırakmıştı. Bu süre zarfında gerekli gördüğü hazırlıklarını yapmıştı. Ancak

³²⁷ Speer, s.97.

³²⁸ Wilson, s.118.

³²⁹ BOA Y.A..HUS Gömlek:15 Dosya:167 Tarih: 08/Ca/1298.

bu durumdan, genellikle bölgedeki Rus ve İngiliz konsolosların marifetiyle, İran haberdar olmuştu.

İran, Şeyh Ubeydullah'ın tekrar saldırı hazırlığında olduğu bilgisi üzerine Osmanlı Devleti'ne gönderdiği mesajda, bu meseleden dolayı şeyhi şikâyet ederek bazı taleplerde bulunmuştur. Buna göre Şeyh Ubeydullah'ın ilkbaharda tekrar İran'a saldırıya geçmek üzere hazırlık yaptığı ve çok sayıda tüfek satın almakta olduğunu söylemiştir. Bu iddiasını da “*şeyhin Osmanlı depolarından silahlar alıp kendi adamlarına verdiği*” şeklinde aldığı istihbarata dayandırmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin, Kürtlerin geçişini sonlandırmak için sınırı koruyacak kadar yeterli güce sahip olmadığını da söylemiştir. Bunu da Sipehsalar'ın yaptığı gizli araştırmalarla Van ve Hakkâri bölgelerindeki sınırda üç binden fazla asker olmadığından bahisle bunlarla asayişin sağlanmanın mümkün olmadığını belirtmiştir. İran, şeyhin bölgede ne kadar etkin bir nüfuza ve hırsla sahip olduğunun farkında olduğundan emellerinden vazgeçmeyeceğini biliyordu. Bu durumda kendisi de sınırını tam olarak koruyamadığından ve Osmanlı'nın da koruyamayacağına inandığından Şeyh Ubeydullah'ın bir an evvel sınırdan uzaklaştırılmasını istiyordu. Osmanlı Devleti'nin daha önceki dönemlerde İran ile Şeyh Ubeydullah arasındaki meselelerde şeyhi desteklemişti. Bu nedenle İran, talep etmiş olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin şeyhe yeterli baskı yapmayacağını biliyordu. Bunu bildiği için bu sefer Osmanlı Devleti'ni Rusya ve İngiltere ile tehdit etme yoluna girmiştir. Gönderdiği mesajda bunu açık bir şekilde ifade ederek “*eğer Şeyh Ubeydullah sınırdan uzaklaştırılmazsa bu durumda Rusya'nın devreye gireceğini ve İngiltere'den de başka şekilde istifade etmeye çalışacağını*”³³⁰ söyleyerek bu meselenin neticesinin Osmanlı için vahim olacağını söylemiştir.

Osmanlı Devleti İran'ın bu iddia ve taleplerine karşılık verdiği cevapta “*Şeyh Ubeydullah'ın Osmanlı depolarından silah tedarik ettiğine dair hiçbir suretle resmi bilgi olmamakla beraber yaptıkları araştırmalarda depolardan silahların verilmesi hususunun isnatsız olduğunu ve bununla ilgili hiçbir delilin olmadığını*” söylemiştir. Güvenliğin sağlanamadığı konusunda ise padişahın himayesinde Van ve diğer yerlerde yeterli miktarda askerin bulunduğunu, bunların da asayişin sağlama yolunda

³³⁰ BOA Y.PRK.ASK Dosya No:7 Gömlek No:34 Tarih: 27.Ca.1298.

yeterli görüldüğünden iddia edilen gizli bilgilerin gerçeğe aykırı olduğunu söylenmiştir. Ancak İran'ın en fazla talep ettiği konu olan Şeyh Ubeydullah'ın sınırdan uzaklaştırılması konusunda ise şeyhin sınırdaki herhangi bir sıkıntıya yol açmayacağına dair devlete verdiği vaatten dolayı bunun mümkün olmadığı şeklinde cevap vermiştir³³¹.

İran'ın diğer bir iddiası da Şeyh Ubeydullah'ın çağrısıyla toplanan Kürtlere, tebdili kıyafet ile Osmanlı subaylarının eğitim verdiği, Şeyh Ubeydullah'ın Erzurum'a gidip adam toplamaya çalıştığı şeklinde olmuştur. Osmanlı Devleti bu iddiayı kendisine yapılmış bir iftira olarak değerlendirerek İran'ı protesto etmiştir. İran hariciyesine verilen cevapta şeyhin, bahsedilen bölgeye hiç gitmediğini ve Osmanlı subaylarına da iftira atıldığını bildirmiştir³³².

Bahriye Miralayı yaver-i harp Ahmed Ratıp Bey, Şeyh Ubeydullah hakkında İran'ın iddialarını araştırmak ve şeyhe gerekli nasihatlerde bulunmak üzere görevlendirilmiştir. Revanduz'dan Nehri'ye Şeyh Ubeydullah ile görüşmeye giden Ahmet Ratıp Bey, kış mevsiminde yolların ve geçitlerin karla kaplı olmasından dolayı ancak yirmi dört günde Nehri'ye ulaşabilmiştir. Şeyhle görüşmesinden sonra dönüşte Ahmet Ratıp Bey'e Nehri'den Revanduz'a kadar rahat bir şekilde gidebilmesi için Şeyh Ubeydullah tarafından oğlu Abdulkadir ve birkaç yüz adam görevlendirmiştir³³³.

Şeyh Ubeydullah ile yapılan görüşmeden sonra Revanduz'a dönen Ahmed Ratıp Bey'in İstanbul'a gönderdiği telgrafta, Şeyh Ubeydullah ile yaptığı görüşmeye dair bilgiler vermiştir. Görüşmede Kürtler ile İran arasında herhangi bir kargaşanın olmasına meydan vermemesi için Şeyh Ubeydullah'a pek çok nasihatte bulunmuştur. Ahmed Ratıp Bey, padişah tarafından şeyhe gönderilen telgrafı kendisine sunmuştu. Şeyh Ubeydullah da padişaha sunulmak üzere bir ariza yazmıştır. Şeyh Ubeydullah arizasında padişaha olan bağlılığını beyan ettikten sonra valilerin ve memurların davranışlarından dolayı üzüntülü olduğunu söylemiştir. İran'a tekrar saldırı hazırlığında olduğu iddiasına karşılık kendisinin ikametgâhı dışında hiçbir yere

³³¹ BOA Y.PRK.ASK Dosya No:7 Gömlek No:34 Tarih:27.Ca.1298.

³³² BOA DH.ŞFR Dosya No: 113 Gömlek No: 96 Tarih:1296.Şu.3.

³³³ BOA Y.PRK.MYD Dosya No:1 Gömlek No:85, Tarih: 1298.Ra.25.

ayrılmayacağını vaat etmiştir. Ancak İran'a yaptığı saldırı sonrasında İran'ın baskısından hicret etmek zorunda kalmış yüz bin hane muhacirin mal ve eşyalarını satarak silah ve at tedarikinde olduklarını gördüğünü söylemiştir. Bununla beraber şeyhin ifadesine göre Osmanlı Devleti bu muhacirleri emniyetli bir şekilde vatanlarına gönderip, İran'ın zulüm ve baskısından kurtarırsa böyle bir hataya teşebbüs etmeyeceklerdir. Nehri'den dönüşte Ahmed Ratıp Bey'e eşlik eden Şeyh Abdulkadir ve üç yüzü aşkın muhacir aşiret mensubu Revanduz'a kadar gelip, padişaha içinde buldukları durumu anlatan arzuhallerini takdim etmek üzere Dersaadet'e geleceklerini ifade edip ısrar etmişlerdir. Ahmet Ratıp Bey'in yaptığı araştırma ve gözlemlerine göre eğer İran'ın saldırılarına karşı Kürtlerin can, mal ve namuslarının güvenliği sağlanıp muhacirlerin arazi ve emlaklerine tasarrufları ile şeyhin de İran topraklarında olan çiftliklerine tasarruf etmesine izin verilmemesi durumunda şeyh, muhacirler ve diğer Kürtler birleşip İran'a saldıracaklardır. Dönüş yolunda karşılaştığı muhacirler Ahmet Ratıp Bey'in yanına gelerek;

*"İran şahını tanımayız ve devleti müşarun ileyhadan emniyetimiz kalmadı mal ve emlaktan olduk. Bizim velinimetimiz olan hâlife-i ruy-i zemin efendimizin merhamet-i şahaneleri bu mesellü su-i halata rızayı şahanesi yoktur. İçimizden tefrik ile yirmi-otuz meb'us Dersaâdete getir halimizi 'arz edelim yoksa bir canımız kaldı ilkbaharda cümleten silaha sarılarak İran'a hücum edeceğiz hangi devlet vardır ki din ve mezhebe taarruz etsin ve bu kadar alenen zülüm ve teaddide bulunsun"*³³⁴

diyerek içinde buldukları durumu anlatmışlardır. Bu ifadeler karşısında aciz kaldığını ifade eden Ahmet Ratıp Bey devamla, şeyh her ne kadar kendisinin yerinden hareket etmeyeceğini söylemişse de halkı teşvikten geri durmadığını, olası bir saldırı durumunda muhacirler ile beraber şeyhin oğlu Abdulkadir'in de onlara eşlik edeceğini söylemiştir. Şeyh Ubeydullah, padişaha yazdığı arızasının İstanbul'a ulaşip gerekli çare bulununcaya kadar yerinde durup muhacirlere nasihatte bulunacağını da söylemiştir³³⁵.

İran, şeyhin olası bir saldırı durumunda Osmanlı'ya sığınan muhacirlerin şeyhle olan bağlantısını kesmek ve şeyhin ittifak çalışmalarını engellemek amacıyla

³³⁴ *"İran şahını tanımayız. İran'da emniyetimiz kalmadı. Mal ve emlakımızdan olduk. Bizim velinimetimiz olan Halifey-i Rüy-i Zemin Efendimizin merhameti, bu olumsuz duruma rızası yoktur. İçimizden yirmi otuz temsilci Dersaadet'e gelip halimizi arz edelim yoksa bir canımız kaldı ilkbaharda hepimiz silaha sarılarak İran'a hücum edeceğiz. Hangi devlet vardır ki din ve mezhebe taarruz etsin ve bu kadar alenen zulüm ve baskıda bulunsun?"* BOA Y.PRK.MYD Dosya No:1 Gömlek No: 85, Tarih:1298 Ra.25.

³³⁵ BOA Y.PRK.MYD Dosya No:1 Gömlek No: 85, Tarih:1298 Ra.25.

Osmanlı Devleti'nden üç yeni istekte bulunmuştur. Buna göre birinci isteği daha önce İran'a yapılan saldırıda yer almış ancak İranlı askerlerinin püskürtmesiyle Osmanlı topraklarına hicret etmiş olan halkın ve aşiret reislerin iade edilmesidir. İkinci isteği Osmanlı tabiiyetinde olan aşiretlerden İran'a karşı yapılan savaşta yer alanların cezalandırılması; üçüncüsü ise Şeyh Ubeydullah ve oğlunun sınırdan uzaklaştırılıp hiç olmazsa Osmanlı sınırları içinde uygun bir yerde oturmalarının sağlanmasıdır.

İran bu isteklerde bulunurken kendisi ile Osmanlı arasında daha önce yapılmış olan bazı anlaşmalara ve devletlerarası hukuk ilkelerine atıfta bulunarak talepte bulunmuştur. Mesela Osmanlı topraklarına hicret eden halkın ve reislerin iadesini Erzurum Antlaşmasına göre istemiştir. Osmanlı aşiretlerinden olup İran'a gidip savaşan ve ihtilale katılanların cezalandırılması talebini de *“bir devletin tebaası o devletin ruhsat ve rızası haricinde diğer dost devletle savaşır veya ihtilâl teşebbüs eder ise onları terbiye etmek maksadıyla ve yahut böyle bir düşman hareketten dolayı ilişkilerin kesilmesi lazım geleceği”* şeklindeki devletlerarası hukuk kuralına dayandırmıştır. Üçüncü istek olan Şeyh Ubeydullah ve oğlunun sınırdan uzaklaştırılmasını istemesinin nedenini ise Şeyh Ubeydullah Efendi'nin 30-40.000 kişiden fazla topluluğu İran topraklarına çağırıp halkı öldürmesi, mallarını gasp etmesi ve namuslarını kirletmesi gibi zulümleri işlemesi ile Osmanlı ve İran Kürtlerini birleştirerek umumi bir Kürdistan teşkil etmek ve ona hükümran olmak derecesine kadar bir fikr-i gayri meşru'a sapsmış olması ve yabancılarla iştirak münasebeti, bununla ilgili ele geçirilip Osmanlı Devleti'nin Tahran sefirine teslim olunan yazışmaların bu fikri teyit etmiş olduğuna binaen dile getirilmiştir³³⁶.

İran'ın kendisine göre sağlam delillere dayanarak Osmanlı'dan talepte bulunduğu hususları Osmanlı Devleti farklı gerekçelerle red cevabını vermiştir. İran'ın talep ettiği aşiretlerin ve muhacirlerin teslim edilmesi isteğine Osmanlı Devleti üç gerekçe sunarak reddetmiştir. Bunlardan ilki daha önce aşiretleri af edeceğine dair beyanı olmasına rağmen İran'ın aşiret ağalarını idam ederek fertlerini öldürmesini delil olarak göstermiştir. Bu durumda İran'a güvenin olmayacağını farkında olan Osmanlı Devleti eğer aşiret ağlarını ve muhacirleri teslim ederse

³³⁶ BOA Y.A.HUS Dosya No:166 Gömlek No:49, Tarih: 1298 S.16.

İran'ın onları daha sert bir şekilde cezalandıracağından emindir. İkincisi kendisine sığınmış olan insanları teslim etmesi halinde bu durumun Osmanlı'nın şan ve şerefine yakışmayacağından bunun mümkün olmadığını belirtmiştir. Üçüncü gerekçe ise şöyledir: *“Mademki İran, kıyam eden aşiretleri kendi askeri gücüyle dağıtmışsa o halde bu kuvveti intikam derecesine götürmektense soğukkanlılıkla ve itidalle muhacirler hakkında afla muamele etse bu onun menfaatleri açısından daha uygun olacağından bu konu hakkında Erzurum Antlaşması'nın mevzu bahis edilmesinin gereği yoktur”*³³⁷ denilerek birinci talebin yerine getirilmesinin mümkün olmadığını açıkça belirtmiştir. İkinci talep olan Osmanlı mensubu aşiret fertlerinin cezalandırılması veya kendisine teslim edilmesini yine üç gerekçeyle reddetmiştir. Birincisi İran'a karşı yapılan kıyama katılmaları İran tarafından Kürtlere yapılan zulümleri görmeleri ve buna tahammül edememelerinden dolayı olduğu söylenmiştir. İkinci gerekçe ise Osmanlı Devleti kendi tarafından gidenleri geri çağırdığını, sınıra da yeterli miktar asker sevk ederek gidenlere karşı fiili bir tehdit oluşturup geçişlerine engel olduğunu hatırlatarak, eğer Osmanlı Devleti aşiretlerin geçişini engellemeseydi şiddetli bir şekilde hareket edecekleri ortadayken işin bu dereceye vardırılmaması Osmanlı Devleti'nin çabaları ve himmeti ile olmuştur. Şimdi bu durum üzerine ehli kıyamın içinde bulunmuş olanlara ceza verilmesi bir takım olumsuzluklara sebep olacağından ve hudut asayişine zarar vereceğinden uygun görülmemiştir³³⁸.

Osmanlı Devleti, İran'ın şeyh hakkındaki iddialarının kendisini mutmain etmediğini belirterek, Şeyh Ubeydullah ve oğullarının sınırdan uzaklaştırılması isteğini reddetmiştir. Ancak iddiaları araştırmak üzere bir komisyonun kurulacağını ve komisyonun kararı neticesinde gerekli olan muamelenin yapılacağını söylemiştir.

İran'ın asıl isteği şeyhin sınırdan uzaklaştırılması olduğundan Osmanlı Devleti'nin reddettiği muhacir ve kendi tebaasından aşiretlerin iadesi hususunda geri adım atarak Osmanlı'nın mazeretlerini kabul etmiştir. Ancak Şeyh Ubeydullah meselesindeki ısrarlarını sürdürmeye devam etmiştir. Şeyh ve oğullarının sürgüne gönderilmesi durumunda aşiretlerin ve muhacirlerin tek başlarına bir şey

³³⁷ BOA Y.A.HUS Dosya No:166 Gömlek No:49, Tarih: 1298 S.16.

³³⁸ BOA Y.A.HUS Dosya No: 166 Gömlek No:49, Tarih: 1298 S.16.

yapamayacaklarını bildiği için bu konuda ısrarcı olmuştur. Bu nedenle şeyh ile ilgili iddialarını ve talebini tekrarlayarak şeyhin baharda tekrar kıyam etmek için hazırlık yaptığını, Osmanlı aşiretlerinden adam topladığını ve Osmanlı memurlarının bu konuda ona kolaylık ve müsamaha göstermesinden faydalanarak etkinliğini sürdürdüğünü söylemiştir. Şeyhin İran'a saldırıda bulunması durumunda destekçilerinin çokluğundan dolayı, ona karşı özellikle askeri ve mali konularda tek başına karşı koyamayacağını düşünen İran, bu sorun nedeniyle Rusya'dan askeri yardım talebinde bulunmak zorunda kalacağını söylemiştir³³⁹. Şeyh Ubeydullah hakkında Osmanlı Devleti ile İran arasındaki yazışmalar devam ederken bir yandan da Şeyh Ubeydullah, söz vermiş olmasına rağmen, yapacağı saldırının hazırlıklarını sürdürmüştür. Şeyh Ubeydullah İran'dan çekildikten hemen sonra ikinci bir saldırı hazırlıklarına başlamıştır. Bu durum Kasım-Aralık 1880'deki konsolosluk raporlarından anlaşılmaktadır. İran'a yaptığı ilk saldırıdan dersler çıkaran şeyh, bu kez daha büyük askeri güç ve silah teminine çalışmıştır. Destek bulmak amacıyla aşiret reislerine, diğer Nakşibendî şeyhlerine ve kendi nüfuzundaki bölgelere müracaat etmiştir. Askeri destek bulma faaliyetlerini daha çok oğulları ve halifelerini aşiret ağaları ile şeyhlere göndererek veya uzak bölgelere mektuplar göndererek yapmıştır. İmadiye ayaklanmasında olduğu gibi şeyh destek bulmak amacıyla propaganda faaliyetlerinden de yararlanmışır.

Ocak ayının başlarında Van Rus konsolos yardımcısının raporuna göre, Bağdat ve Musul bölgelerinden 4-5 bin arası Arap, şeyhe katılmışlardır. Bu askerlerin nizami yedek askerler olduklarının iddia edildiğini belirten Rus konsolos, Arap askerlerin şeyh tarafından Hakkâri bölgesindeki Alan, Gerdi, Herki bölgelerine yerleştirildiklerini söylemiştir. Ayrıca bölgedeki Pinyaniş, Rukan, Muzuri, Herki, Dakuri gibi aşiretlerden 5.000 civarında milis askerin toplandığını ve bunların askeri eğitim aldıklarını da iddia etmiştir. Şeyhin, Osmanlı sınırları içindeki aşiretlerin dışında, Erivan'daki Rus vatandaşı Kürt ileri gelenlerine de mektuplar gönderdiğini iddia etmiştir³⁴⁰. Yine başka bir Rus konsolosu şeyhin farklı aşiretlerden topladığı 5.000 civarındaki silahlı milis güçlere Türk subaylarının askeri eğitim verdiğini rapor

³³⁹ BOA Y.A.HUS Dosya No: 166 Gömlek No:49, Tarih: 1298.S.16.

³⁴⁰ Celile Celil, *1880 Şeyh Ubeydullah Nehri Kürt Ayaklanması*, s.144.

etmiştir. Ayrıca Şeyhin ihtiyaç duyduğu şeyleri temin etmek için Türk idaresine başvurduğunu, İran elçisinin durum hakkında görüşmek üzere Van'a geldiğini ancak mahalli idarenin oyalayıcı cevaplar verdiğini söylemiştir³⁴¹.

Şeyh Ubeydullah, Osmanlı sınırları içerisinde mektup gönderdiği aşiretlerden bir tanesi de Muş, Bayezid civarındaki Hayderanlı aşiretidir. Aşiret ağası olan Musa Ağa ve Muhammed Ağalara yazdığı mektupta, yaptığı ilk saldırının başarısızlıkla sonuçlanması sonrasında İran'ın yaptığı zulümlere değinmiştir. Özellikle ilk ayaklanmada olduğu gibi, bu sefer yine dini gerekçeler öne sürmüştür. İlk ayaklanma sonrasında İran'ın Sünni Kürtlere baskı yoluyla onları Şii olmaya zorladığından bahseden Şeyh Ubeydullah, devamında tekrar *“ehli İslam'ın fitri ihtiyaçları karşılanmaz ise İran'ın zorlamalarıyla yüz bin kişi Şii mezhebine gireceklerinden, intikam amacıyla o taraftaki Müslümanların birliğine katılmak için kendilerinin de Nisan başlangıcında hazırlıklarını bitirmiş şekilde beklemelerini”* istemiştir. Eğer bu konuda muhalefet edenler olur ise onların kendi tarikatıyla bir bağlılıklarının olamayacağını da söylemiştir. Onlara yaptığı işin meşru olduğunu belirtmek için bu saldırıyı Osmanlı Devleti ve diğer Avrupalı devletlerin kabul ettiğini ve desteklediğini de söylemiştir³⁴².

Şeyh her ne kadar yerinde durup hareket etmeyeceğini söylemişse de Osmanlı Devleti, şeyhin İran'a karşı saldırısını engellemek için çabalarını sürdürmüştür. Buna göre şeyhin faaliyetleri ve harekâtı hakkında bilgi almak için bölgeye gizli hafiyeler ve zabıtlar gönderilerek araştırmalar yapılmıştır. Osmanlı Devleti, kendi taabiyetindeki aşiretlerden, bir adamlarının dahi yapılması planlanan saldırıya katılmaması konusunda onlardan taahhüt ve teminat almıştır. Alınan askeri ve mülki tedbirlere karşı Şeyh Ubeydullah'ın bir sorun teşkil etmeyeceği sözünü vermiş olsa da şeyhin söz ve teminatına güvenilmeyerek ihtiyatlı davranıp gerekli tedbirler alınmaya devam edilmiştir³⁴³.

Şeyh Ubeydullah, Erciş halkına yazdığı mesajda İran'ın oradaki Müslüman Kürtlere daha önce hiç işitilmemiş şekilde eziyet ettiğini ve zulmettiğini belirterek

³⁴¹ Celil, s.146.

³⁴² BOA Y.A..HUS Gömlek No:15 Dosya No:167, Tarih: 08.Ca.1298.

³⁴³ BOA Y.PRK.ASK Dosya No:7 Gömlek No:34, Tarih:27.Ca.1298.

İran'a karşı cihad etmenin bütün Müslümanlara farz olduğunu söylemiştir. İlbaharda İran'a yapılacak cihada bütün Müslümanların ittifak ederek katılacağını söyleyen şeyh, Erciş halkından kendilerinin de mart ayı sonrasında hareket etmek üzere hazırlıklarını yapmalarını istemiştir³⁴⁴.

Şeyh Ubeydullah diğer ayaklanmalarda olduğu gibi bu ayaklanmaya da taraftar bulmak için, İran'a yapılacak saldırıya Osmanlı ve Avrupalı devletlerin desteğinin olduğunu söyleyerek onları ikna etmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti, şeyhe saldırıdan vazgeçmesi için kendisine mecidi nişanı vermiş ve ona gerekli nasihatleri yapması için adamlar göndermiştir. Ancak şeyh her seferinde İran'a karşı bir ayaklanmanın içinde olmayacağına dair söz vermiş ise de Erciş halkına gönderdiği mesaj artık onun saldırı fikirlerinden vazgeçmeyeceğinin kesin kanıtı olarak kabul edilmiştir. Bu durumda Osmanlı Devleti, şeyhin yapacağı bir harekâtın sonuçlarının, kendisi açısından vahim olacağını bildiğinden, kendi vatandaşı olan aşiretlerin şeyhin emellerine hizmet etmelerini ve İran'a saldırmalarını engellemek için harekete geçmiştir³⁴⁵.

Şeyh Ubeydullah meselesinden dolayı Tahran'daki Osmanlı sefiri Fahri Paşa ile Tahran hükümet yetkilileri ve İran şahı arasında defalarca görüşmeler yapılmıştır. Her seferinde İran yetkilileri bu meselenin bir an önce halledilmesi için şeyhin sınırdan uzaklaştırılmasını talep etmişlerdir. Fahri Paşa gönderdiği bir telgrafta, şeyhin seri bir şekilde sınırdan uzaklaştırılmaması veya İran'a saldırmayacağına dair Osmanlı Devleti'nin herhangi bir teminat vermemesi durumunda, bu meselenin Osmanlı için sıkıntı kaynağı olacağını dile getirmiştir. Bu durumun nedeni olarak da İran'da Şeyh Ubeydullah meselesinin halk arasında bir galeyana sebep olduğunu ve bölgedeki sıkıntuların artmasından dolayı İran'ın sınırı geçmeye teşebbüs edeceğini belirtmiştir. Belirtilen şekilde bu işin önü alınmazsa Bulgar sorunundan daha büyük sıkıntuların meydana geleceği ortadadır. Sırp meselesi gibi bir sıkıntıya sebep olacağını yazmıştır³⁴⁶.

³⁴⁴ BOA Y.A.HUS Dosya No:167 Gömlek No:42, Tarih:27.Ca.1298.

³⁴⁵ BOA DH.ŞFR Dosya No:113 Gömlek No:100, Tarih:1297.Ma.1 ve BOA Y.PRK.ASK Dosya No:7 Gömlek No:34, Tarih:27.Ca.1298.

³⁴⁶ BOA Y.PRK.HR. Dosya No: 5 Gömlek No: 63, Tarih: 1298.Ra.14.

İran Devleti, Osmanlı Devleti'nin sürekli şeyhi himaye etmesinden yakınarak şeyhin ne cezalandırıldığını ne de sınırdan uzaklaştırdığını, bu durumda İran'ın beklemekten sıkıldığını ve artık Rusya ile ittifak kurmaya hazır olduğunu belirtmiştir. İran alacağı yardımın karşılığında da Rusya'nın Azerbaycan'a yerleşmesine izin verebileceğini hatta gerekirse Azerbaycan'ın yarısını veya tamamını da vermeye hazır olduklarını Osmanlı'nın Tahran elçisi Fahri Bey'e ilemişlerdir. Ayrıca İran şahı, Osmanlı elçisini çağırarak artık bu meselenin kendilerini iyice rahatsız ettiğini ve Osmanlı'nın herhangi bir cevap vermemesi nedeniyle artık bu konudaki yazışmaları keseceğini belirtmiştir. Fahri Bey, İran şahının ağlayarak Rusya'ya teslim olmanın acı ve kedere sebep olacağını ifade ettiğini söylemiştir³⁴⁷.

Osmanlı'nın şeyhi sınırdan uzaklaştırmamasından dolayı, İran daha önce defalarca tehdit unsuru olarak Rusya'dan yardım talep edebileceğini belirtmiştir. Ancak bu talebinin yankı bulmadığını görünce bu kez, ilkbaharın da yaklaşması ve şeyhin hala hazırlıklarını sürdürüyor olmasından korkarak, Rusya ile ittifak kurma çalışmaları için Hüseyin Han'ı görevlendirmiştir. Bu durumun ciddiyetinin farkında olan Fahri Paşa, tekrar Babîâli'ye müracaat ederek, Rusya'nın politikasının Osmanlı karşıtı olmasından dolayı, Rusya'nın bu fırsattan yararlanmak isteyeceğini ve Osmanlı aleyhinde kullanacağından sınıra asker yığması durumunda sıkıntıların meydana geleceğini haber vermiştir³⁴⁸. Ayrıca İran şahının belirttiği İranlı askerlerin sınırı geçebileceği konusunda da Osmanlıyı uyarmıştır.

Osmanlı Devleti, İran ile Rusya arasında herhangi bir ittifakın yapılıp yapılmadığını ve ittifak çabalarının gerçekliğini öğrenmesi konusunda Tahran elçiliğinden bu konuda araştırma yapmasını istemiştir. Tahran elçisinin verdiği cevapta henüz bir ittifakın gerçekleşmesine karar verilmemiş olmakla birlikte ittifak arayışlarının sürdürüldüğünü, konusunda ise yaptığı araştırmalarla bunun sabit olduğunu söylemiştir. İran, şeyhin sınırdan uzaklaştırılması konusunda Osmanlı'nın henüz kesin bir cevap vermemiş olmasından dolayı Rusya ile ittifak çalışmalarını

³⁴⁷ BOA Y.A.HUS Dosya No: 166 Gömlek No: 112, Tarih: 1298.

³⁴⁸ BOA Y.PRK.HR. Dosya No: 5 Gömlek No: 63, Tarih: 1298.R.14 ve BOA Y.A.HUS Dosya No:166 Gömlek No: 62, Tarih:22.S.1298.

geciktirmiştir. Eğer Osmanlı Devleti kesin olarak şeyhi sınırdan uzaklaştırmayacağını söylese, bu durumda İran'ın kesin olarak Rusya'ya müracaat edeceği sefire bildirmiştir. Ancak bu konuda da Osmanlı'ya kısa bir süre tanınarak kesin bir cevabın verilmesi istenilmiştir³⁴⁹.

Tahran elçisinin şeyh ve oğullarının geçici de olsa sınırdan uzaklaştırılması durumunda İran'ın Rusya ile bir anlaşma yapmaktan vazgeçeceğini söylemesi, mart ayının sonlarına doğru gelinmiş olmasına rağmen Şeyhin yerinde durmayıp hazırlıklarına devam etmesi ve bu arada Erciş halkına yazdığı mektup ile bir yandan da Rusya'nın bu meseleden dolayı devreye gireceği ve yeni sıkıntıların oluşmasına sebebiyet vereceği gerekçesi ile şeyhin İstanbul'a davet edilmesine karar verilmiştir. Bunun üzerine Şeyh Ubeydullah ve oğullarını İstanbul'a davet etmek için padişah iradesinin gönderilmesine karar verilmiştir. İradeyi şeyhe tebliğ etmesi için de 4.Ordu Komutanı Nafiz Paşa'ya görev verilmiştir³⁵⁰.

Nafiz Paşa Şemdinli'ye gidip Şeyh Ubeydullah ile görüşerek padişahın iradesini kendisine tebliğ etmiştir. Şeyh Ubeydullah halifelik makamına sadakatini teyid ederek, yapılan daveti büyük bir nimet bildiğini söyleyerek teşekkürlerini sunmuştur. Halifeye sadakatini sunması ve iftiharla davete icabet etmeye hazır olduğunu beyan etmesi üzerine, takdir olarak kendisini metheden tebligat sunulmuştur. Mart ayının ortalarında yapılmış olan bu görüşmede, bir hafta sonra hareket etme kararı da alınmıştır. Ancak bu süre içerisinde de şeyhin her an her şeyi yapabileceği ihtimali sebebiyle gerekli tedbirlerin alınarak herhangi bir sıkıntıya sebebiyet verilmemesi gerektiği gerekli yerlere emredilmiştir.

Padişahın iradesinde şeyh ile birlikte oğulları da İstanbul'a davet edilmişlerdi. Ancak Şeyh Ubeydullah her iki oğlu ile ilgili mazeretlerini bildirerek gelemeyeceklerini söylemiştir. Buna göre büyük oğlu Sadık ile bundan evvel aralarında meydana gelen zıtlıktan dolayı Şemdinli'ye altı saat mesafede bulunan kendi köyünde bulunduğundan, şeyhin yanına gelip gitmemektedir. Şeyhin diğer oğlu Abdulkadir ise Nafiz Paşa'nın varmasında bir gün önce, bazı bahanelerle

³⁴⁹ BOA Y.A.HUS Dosya No:166 Gömlek No:41, Tarih:1298.5.13.

³⁵⁰ BOA Y.PRK.MYD Dosya No:1 Gömlek No:89, Tarih: 1298.R.22.

köyden ayrıldığını ancak kendisini çağırmasına rağmen oğlunun yanına gelmediğini söylemiştir³⁵¹.

Öyle görünüyor ki Şeyh Ubeydullah kendisinin önceden ya tutuklanacağını ya da sürgüne gönderileceğini öngördüğünden, Nafiz Paşa'nın gelmesine yakın oğlu Abdulkadir'i köyden uzaklaştırmıştır. Böylece kendisi Nehri'de bulunmasa bile oğlu yoluyla bölgedeki olaylara müdahale edebileceği gibi, hanesinin işlerini de böylece yürütme imkânına kavuşmuş olacaktı.

Padişahın, Şeyh Ubeydullah'ı İstanbul'a davet ettiği haberi İran'a ulaşınca bu durumu büyük bir sevinçle karşılamışlardır. İran dışişleri bakanı, bu sıkıntının giderilmiş olmasının her iki devlet arasında yardımlaşma ve yakınlaşmaya vesile olacağını ifade ederek İttihad-ı İslam'ın bununla meydana geleceğini, bu konudaki hükümetin kararın ne kadar isabetli olduğu söylemiştir³⁵².

Şeyh Ubeydullah kararlaştırılan tarihte herhangi bir sıkıntı olmadan Nehri'den Şemzinan'a, daha sonra Gevar'a oradan da İstanbul'a hareketin olacağı Van'a haziran ayında götürülmüştür³⁵³. Güçlü bir birliğin eşliğinde Van'dan İstanbul'a hareket eden şeyh, 12 Temmuz'da Erzurum'a³⁵⁴ varmış, daha sonrasında ise muhtemelen Trabzon'dan deniz yoluyla İstanbul'a varmıştır.

Wilson, Şeyh Ubeydullah'ın İstanbul'da nasıl karşılandığını şöyle tasvir etmiştir:

*“Bir süvari alayı ve iki topçu bataryası onun gelişine büyük bir gösteri sergiledi. Şehrin ileri gelenleri onu karşılamak için gittiler, halk onu ağırlamak için caddeleri doldurdu. Halk onun Kürdistan'ın genel valisi olacağını sanıyordu. İstanbul'da büyük bir hal ile ağırlandı, hediyeler verildi, soylu bir misafir gibi karşılandı.”*³⁵⁵

Şeyhin İstanbul'a götürülmesiyle İran bir yıl kadar rahat nefes alabilmiştir. İstanbul'a götürülen şeyh, padişah tarafından kabul edilmiştir. Rahat edebilmesi için hizmetlilerinin de olduğu bir yer kendisine kiralanmış ve ihtiyaçları devlet tarafından karşılanarak kendisi maaşa bağlanmıştır.

³⁵¹ BOA Y.PRK. ASK Dosya No:7 Gömlek No:34, Tarih:27.Ca.1298.

³⁵² BOA Y.PRK.TKM Dosya No:4 Gömlek No:16, Tarih: 1298 R. 21.

³⁵³ BOA Y.PRK. ASK Dosya No: 7 Gömlek No: 34 Tarih: 27.Ca.1298.

³⁵⁴ The New York Times, 13 Temmuz 1881.

³⁵⁵ Wilson, s.119; Speer, s.101.

3.7 Şeyh Ubeydullah'ın İstanbul'dan Firarı ve Sürgüne Gönderilmesi

Şeyh Ubeydullah, Nehri'den İstanbul'a getirildikten sonra padişah tarafından şeref töreni ile karşılanmış ve bir hafta boyunca sarayda misafir edildikten sonra, kendisi için kiralanmış bir yerde kalmaya başlamıştır. Ancak bir yıl kadar İstanbul'da kalmasına rağmen bu süre içerisinde onu ziyaret edenler genellikle tarikat ve ilim ehlinde şahıslar olmuştur. İstanbul'a geldiğindeki karşılama dışında saray erkânından kimsenin hal hatırını dahi sormamasına üzümüştür. Ailesinden uzak gurbette bir yıl geçiren şeyh, İran ile olan husumetini de unutmuş değildir. İran ile ilgili sıkıntılarında her ne kadar hem padişaha hem de sadrazama arzuhaller yazmış olsa da onlardan cevap alamamıştır.

İstanbul'a varmasından sonra yaklaşık üç ay sonra padişaha yazdığı arızasında padişahı methettikten sonra halifeye olan bağlılığını belirterek maruzatını dile getirmiştir. Özellikle padişahın ne istediğini anlatmadan önce devlet için yaptığı faydalı işlerden bahsetmiştir. Buna göre 93 Harbi'ne 40.000 müridiyle beraber katıldığını, bu savaşta yedi ay boyunca herhangi bir maaş almadan savaşta yaptığı hizmetlerden bahsetmiştir. Yaptığı faaliyetler karşılığında kendisinin isteği olmamasına rağmen ufak tefek bazı hediyeler aldığını ancak bütün yaptıklarını, hiçbir karşılık beklemeden devletin selameti ve bekası için yaptığını söylemiştir. Gücünün yettiğince halife ve padişahın emrine uyacağını belirten şeyh, asıl isteği olan konuya gelir ve bunu şu şekilde ifade eder:

“her ân ve zamân hedef-i iğrâz-ı İrâniyân olan ebnâ-yı vatanımı tarîk-ı Hakk ve istikâmetde sâbit-kadem etmek ve doğrudan doğruya fevâid-i müstahselesi devlet-i matbûama âid olan emlâkımı idâreye nezâret eylemek için ya zâviye-i dâ'iyâneme avdetim veyahud gerek Musul ve gerek Van'da ikâmetim in'âm ve ihsân buyurulur ise harâbiyet-i hâzıradan kurtulabileceğimden maâda dîn u devlet-i ebed-müddetime husûsen makâm-ı akdes-i hilâfetin tezyid-i 'izz u şerefine farz-ı ayn bildiğim hidemât-ı lâıykayı ceddîm Hazret-i Fahru'l-Âlemîn'in inâyeti ve pîrim Şah-ı Nakşibend'in ruhâniyeti şerefiyle eâzîm-i ümmet-i Muhammediyenin gıbtasını mucib olacak sûrette icrâ edebileceğime ümidim kavîdir. Bugünlerde hudûd-ı hâkâniyeyi tecâvüzle devlet-i 'aliyye tebaasından on-onbeş kura-yı mâmureyi nehb ve gârete ve katl-i nüfusa cesâret eden İran asâkiri emlâk-ı kasîrânemin İran'da vâki' iki sülûsü ile hâk-ı pâk-ı Osmânîde bulunan diğer sülûsünün mâmur mîkdârını harâb ve yebâb etmekle âile ve zâviye-i dervîşânemin vech-i maişetini külliyyen bozdu. Ceddîm Fahru'l-âlemîn'in hürmetine riâyet etmeyenn ve hânedân-ı Gavs-ı Gilânî ile tarîk-ı sünnet-refîk-i Nakşibendî'nin izmihilâlini arzu eden hükümet-i İraniye yüzünden şimdiki halde âile ve zâviye-i dervîşânemin uğradığı hasar ve felâket-i âl u evlâd-ı Resûl hakkında meşhûd-i dîde-i iftîhâr olan re'fet ve şefkat-ı hazret-i hilâfetpenâhiyi ziyâdesiyle câlib bir derecede olup Der'aliyye'de tevakkufum ise o hasar ve felâketin cebr u iltiyâm fırsatını fevt etdirmekte ya'ni hâk-ı pâk-ı Osmânî'de kalan emlâkime nezâret ile kısmen olsun cebr-i mâfât edebilmekliğimi buraca devâm-ı ikâmetim muhâle hemhâl kılmakda olmağla kış gelmezden ve za'f ve marazım daha ziyâde kesb-i şiddet etmezden evvel ya vatanıma avdetime veyahud vatanıma karîb emâkinin birinde ikâmetime irâde-i şefkatmu'tâde-i hazret-i

tâcdârînin şerefsudûru bâbında ve her hâlde emr u fermân şevketlu mehâbetlu kudretlu 'azemetlu pâdişâh-ı cihânbân ve halife-i fahr-i zamân efendimiz hazretlerininindir."³⁵⁶

Şeyh, İstanbul'a herhangi bir soruna sebep vermemesi için getirilmişti. Ancak mektuptan anlaşıldığı kadarıyla tekrar Nehri'ye dönüp İran'ın işgal etmiş olduğu arazilerini kurtarmak ve oradaki Müslümanlara verdiği zararın önüne geçmek istemektedir. Şeyh, gurbette olmasını ve hastalığını gerekçe göstererek evine dönme konusunda padişaktan izin istemiştir. Ancak Osmanlı Devleti şeyhin bölgeye gidip herhangi bir karışıklığa sebep olmasını engellemek için izin ona vermemiştir. Bu şekilde bir yıl kadar İstanbul'da kalan şeyh, Ramazan ayını fırsat bilerek kaçmaya karar vermiştir.

Kaçma hazırlıklarını yapan şeyh, bu durumu sadece halifesi ve aynı zamanda akrabası olup onunla beraber İstanbul'a gelmiş olan Muhammed Said Efendi'ye açıklamıştır. Kaçma kararı tamamen şeyhin kendi kararı olup kimsenin tahrik ve teşvikiyle olmamıştı. Şeyh kaçış kararını aldığı zaman, yanında bulunan halifesi Muhammed Said, kendisine buradan gitmesinin akıl karı olmadığını ve hikmetinin bulunmadığını söylemişse de şeyh gitmeye kararlı olduğunu söylemiştir. Bunun sebebini soran Muhammed Said Efendi'ye, Halife ve padişahı görme şerefine erdiğini, onun emrini yerine getirmenin şerefine nail olduğunu belirterek yedi gün boyunca padişahın kendisini sarayında misafir ettiğini, sonrasında da kaldığı yere getirildiğini söylemiştir. Ancak bundan sonra tam bir yıldır bulunduğu yerde

³⁵⁶ BOA Y.PRK.AZJ Dosya No:4 Gömlek No:96 Tarih:18.Za.1298. Günümüz Türkçesiyle sadeleştirilmiş hali şöyledir: "Her an ve her zaman İran'ın saldırı hedefinde olan vatanımın evlatlarını doğru yol ve istikamette bulunmalarını sağlamak, doğrudan doğruya hâsıl olacak faydaları tabii' bulunduğum devlete ait olan mülkümün idaresine bakmak (için) ya zaviyeme dönmem veyahud gerek Musul ve gerek Van'da ikametime ihsan buyrulur ise şimdiki zilletten kurtulabileceğimden başka din ve devlet-i ebed müddetime özellikle mübarek hilafet makamının izzet ve şerefini artırmayı farz-ı ayn bildiğim layık hizmetleri ceddin Hazreti fahrül eleminin inayeti ve pirim Şah-ı Nakşibend'in ruhaniyeti şerefiyle Muhammed ümmetinin büyüklerinin imreneceği şekilde icra edebileceğime ümidim tamdır. Bugünlerde Sultanın hududuna tecavüzle Devleti aliyyenin tebaasından on-onbeş köyü yağmalayıp insanlarını katletmeye cesaret eden İran askerleri, mülkümün çoğu İran'da bulunan üçte ikisi ile Osmanlı topraklarında bulunan diğer parçasının mamur miktarını harap etmekle aile ve dervişlerimin zaviyesinin maişetini tamamen bozdu. Ceddin Fahrul âleminin hürmetine riayet etmeyen ve Gavs-ı Geylani'nin hanedanı ile Nakşibendî tarikatının bağlılarının yok olmasını arzulayan İran hükümeti yüzünden şimdiki halde aile ve zaviyemin dervişlerinin uğradığı hasar ve evlad-ı Resul ve ailesinin felaketi hakkında gözle görülür şekilde iftihar olan yüce halifenin merhamet ve şefkati ziyadesiyle çekici bir derecede olup İstanbul'da durmam ise o hasar ve felaketin iyileşip onarılması fırsatını kaybettirmekte yani Osmanlı topraklarına kalan mülkümü gözetmek ile kısmen olsun kaybolan şeyleri gidermem burada devamlı ikametim muhale hemhal kılmakta olduğundan kış gelmeden evvel zayıflığım ve hastalığım daha da artmadan evvel vatanıma yahud vatanıma yakın yerlerden birinde ikametime izin verilmesi hususunda karar padişahımızdır.

kalmasına rağmen kimsenin kendisine kimsin, nerelisin diye sormadığını, kendi durumunu ifade etmek için Bab-ı Ali, Bab-ı Seraskeri'ye arzuhaller takdim ettiğini, padişaha dahi üç kıta telgraf yazdığını belirtmiştir. Bu yazışmalarda herkesçe bilindiği gibi İran Devleti'nin mallarını ve arazilerini zorla gasp ettiğini, kendisinin ise evden uzak ve perişan bir durumda olduğunu söyleyip, padişaktan yardım istemesine rağmen kendisine olumlu cevap verilmemesi nedeniyle gideceğini söylemiştir. Ayrıca Şeyh Ubeydullah, firar etme gerekçesi olarak şunları da söylemiştir:

“Bir senedir burada oturuyorum kimse kimsin ve nerelisin deyu benden sual etmedi. Halimi kendiliğimden ‘arz ve ifade eylemek için Bab-ı Âli ve Bab-ı Seraskeri’ye arzuhaller takdim eyledim ve rekâb-ı kamertab hazret-i zıllullahiye dahi üç kıta istad’aname ref’ ve takdimine cesaret ettim cümleye ayan ve aşikardır ki İran devleti emval ve emlâk-ı hakiranemi cebren zabt ve gasb eylemiştir ve ben ise payimal ve hane harab oldum eğer devlet benim memleketimde ikametime razı değilse elhamdülillah memalik-i mahruse-i şahane vasi’ ve (...) emir ve irade-i şahane nerede ikametime şeref-i müte’allik olur ve emir (...) için ne miktar maişiyet tahsis ve ihsan buyrulur ise evlâd ve ihfad ve aileyi acizanemi celb idüp orada besti kaliçe’i ikamet etmeye ve dua (...) vazifesi ile meşgul olmağa hazır ve (...) bulunmadığı halde bana izin ve ruhsat verilsin de vatanıma uddet ederek ehil ve ayalimi tesahib edeyim eğer busuret dâhi şayan-ı kabul ve istifa değilse memleketimde bulunan tekye ve talifatının idaresi verilsin ki azimetime müsaade’i seniyye’i hazreti cihanbani şerefsudur edinceye kadar burada oturayım veyahut ki benim İraniler tarafından zabt ve gasb olunan emval ve emlakımı istirdat eylesinler ki bende burada müsterih ve mütemmin olayım bir sene sabr eyledim derde aradığım dermanı bulamadım artık gitmeye mecbur oldum işte bu sebebe mebni gidiyorum Cenâb-ı hakka kasim ediyorum ki hanemden müfârekat eylediğim vakit karar ve ikametkahım için Cenâb-ı velinimet (...) efendimizden Kürdistan’da başka bir mahal istirham eylemek niyetinde idim ve bu mahal tahsis buyrulduğu halde evlâd ve ayalimi oraya nakil ile Kürdistan’dan fek rabita-i ihtilavat edecek idim fakat bu niyetim hasıl olmadı ve hâlâ dâhi mecbur olmasam veyahut ki beni mecbur etmeseler zir cenah müstelzümü-l felah cenâb-ı hâlîfe-i ruyi zeminden çıkmayacağım ve çıkmakta istemem şimdilik gidiyorum bakalım Cenâb-ı hâk ne yapacaktır.”³⁵⁷

Şeyh Ubeydullah’a İstanbul’a geldiği zaman Kadirga civarında bir medresede kalmaya başlamıştır. Ramazan’ın yedinci gecesine kadar da şeyh bu medresede kalmaya devam etmiştir. Şeyhin kaçtığından sadece Said Efendi’nin haberi olduğu

³⁵⁷ Sadeleştirilmiş hali şöyledir: Eğer devlet benim memleketimde ikametime razı değilse elhamdülillah devletimizin sınırları pek geniştir ve nerede ikamet etmemi emrederse vereceği maişetle ailemle beraber orda yaşamaya ve dua vazifemi yapmaya hazır olduğumu belirtmeme rağmen buna izin verilmesini, buna izin verilme bari ailesinin yanına dönüp tekkesinin idaresinin kendisine verilmesini, buna da izin verilmezse İran Devleti’nin zorla gasp etmiş olduğu mal ve emlakımı geri alsınlar da bende burada müsterih olayım dedim. Ancak bir senedir sabretmeme rağmen derdime derman olacak bir cevap bulamadığımdan artık gitmeye mecburum. İşte bu sebeplerden dolayı gidiyorum. Allah’a yemin ediyorum ki ailemden ayrıldığı vakit, İstanbul’a geleceğim zaman, Velinimetimiz padişaktan Kürdistan dışında bir yerde ikamet isteme niyet ve kararındaydım. Eğer bu yerine getirilseydi ailemle birlikte Kürdistan’dan ayrılacaktım. Fakat bu niyetim yerine gelmedi ve eğer şimdi de mecbur olmasaydım veyahut beni mecbur etmeselerdi halifenin gölgesinin altından çıkmayacaktım ve çıkmakta istemem. Şimdilik gidiyorum bakalım Allah ne yapacaktır.” BOA Y.PRK.ZB Dosya No:2 Gömlek No:14, Tarih: 5/L /1299.

için, en azından Nehri'ye varıncaya kadar kimsenin haberinin olmaması için, bu ayda kendisinin şeyhe hizmet edeceğini söyleyip hiç kimseyi şeyhin odasına almamıştır. Dışarıdan biri gelip şeyhi ziyaret etmeyi istediğinde şeyhin itikâfta olduğunu söyleyip kimse ile görüşemeyeceğini söylemiştir. Bu durum arefe gününe kadar bu şekilde devam etmiştir. Ancak arefe günü şeyhe bayram namazı için sadrazamdan resmi yazı gelince, o zaman Said Efendi şeyhin firar ettiğini açıklamak zorunda kalmıştır³⁵⁸.

Şeyhin firar ettiği anlaşıldıktan sonra, onun hizmetinde bulunanlar ile Muhammed Said Efendi sorguya çekilmişlerdir. Şeyhin hizmetinde bulunanlardan biri, Ramazan'ın yedinci gecesini şeyhi, teravih vaktinde kaldığı konaktan alıp iskele civarında daha önceden kiralanmış bir odaya götürmüştür³⁵⁹. Yolculuk için gerekli olan tezkere belgesi ve diğer evrakları önceden hizmetinde olanlardan biri hazırlamıştı. Şeyh Ubeydullah'ın tam olarak ne zaman İstanbul'dan ayrıldığı kesin olmasa da Ramazan'ın yedinci gecesinden sonra olduğu kesindir³⁶⁰. İstanbul'dan Fransız şirketine ait bir vapura binerek Batum'a doğru yolculuk etmiştir³⁶¹. Bu durumdan halifesi Muhammed Said Efendi dışında kimsenin haberi olmadığı için, halifesi sorguya çekilerek şeyhin kaçış planı hakkında kendisinden bilgi alınmıştır³⁶².

Şeyhin İstanbul'dan kaçtığı anlaşıldıktan sonra tekrar yakalanması amacıyla gidebileceği güzergâh üzerindeki bütün vilayetlerdeki yetkili makamlara haber verilmiştir. Hariciye Nezareti tarafından Tiflis'deki Osmanlı elçisine ulaşan emir yazısında, Şeyh Ubeydullah'ın kaçışına engel olmak için gerekli tedbirlerin alınması emredilmiştir³⁶³. Ayrıca Harbiye Nezareti tarafından da Rusya toprakları üzerinden gelmesi durumunda, bölgedeki mevcut yerel hükümetler tarafından gerekli

³⁵⁸ BOA Y.PRK.KOM Dosya No: 3 Gömlek No: 65, Tarih: 1299.L.6.

³⁵⁹ Şeyh Ubeydullah'ın Rus Konsolosluğuna sığındığı (Ahmet Özer, *Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler*, Hemen Kitap Yayınları, İstanbul 2009, s.272) ve bir müddet burada kaldığı iddia edilmektedir. Ancak Rusya'nın şeyhe karşı ordu göndermiş olması ve bu sorunda çıkarı gereği İran'ı desteklemiş olması bu iddianın doğru olmadığını gösterdiği gibi bahsi geçen mekân şeyhin halifelerinden Mehmed Said Efendi tarafından önceden kiralanmış bir mekândır.

³⁶⁰ Ertesi günü İstanbul'dan ayrıldığı düşünülürse 24 Temmuz 1882'de firar etmiştir.

³⁶¹ BOA Y.PRK.ZB Dosya No:2 Gömlek No: 14 Tarih :05/L /1299.

³⁶² BOA Y.PRK.KOM Dosya No:3 Gömlek No:66 Tarih :07/L /1299.

³⁶³ BOA HR.SYS. Dosya No:82 Gömlek No:42 Tarih :13/1880.

tedbirlerin alınarak şeyhin yakalanması emri verilmiştir³⁶⁴. Tiflis'deki Osmanlı elçisine ulaşan emir üzerine Rusların Kafkasya'daki Koçoru nahiyesindeki görevli memurları olan Setaroseleski ile Prens Dondokof Korsokof'a konu hakkında yazılı ve sözlü olarak gerekli bilgiler verilmiştir. Tiflis baş şebenderliğinden 19 Ağustos 1882 tarihiyle Kafkas idaresi reisi General Setaroseleski'ye sunulan yazıda, “*Şeyh Ubeydullah'ın Dersaadet'ten kaçarak Kafkaslar üzerinden gittiği anlaşıldığından gerekli olan tedbirlerin alınması*” talep edilmiştir. Bu istekleri kabul eden general gerekli tedbirlerin hızlı bir şekilde alınması için gerekli olan yerlere emirler vermiştir. Ancak birkaç gün sonra Prens Dondokof, şeyhin Tiflis'den geçerek Hakkâri'ye ulaşmış olduğunu haber vermiştir³⁶⁵.

Şeyhin Hakkâri'ye ulaşmış olduğu anlaşıldıktan sonra, Harbiye Nezareti tarafından Hakkâri kumandanlığına şeyhin yakalanması için emir verilmiştir. Ancak Hakkâri kumandanlığında yeterli askerin olmaması ve şeyhin teslim olmayacağı ihtimali üzerine, bölgeye gerekli askeri takviyeler yapılincaya kadar, şeyhi teslim almak için herhangi bir askeri harekâta bulunulmamıştır³⁶⁶.

Şeyhin kaçıışı ile ilgili daha sonra İstanbul'a ulaşan detaylara göre, şeyh İstanbul'dan kaçtıktan sonra tüccar kılığında gizlenerek deniz yoluyla Rus sınırına gitmiştir. Poti limanında inen şeyh, Gürcistan'da ileri gelen birkaç kişiyi ziyaret ettikten sonra, oradan Osmanlı topraklarına gitmiştir. Şeyh, Kürt aşiret liderlerine daha önceden gönderdiği mektuplarda kendisinin geleceğini haber verdiği için Eleşkirt'te iki bin süvari tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştır³⁶⁷. Öyle anlaşılıyor ki şeyh yerel yönetimlerce tutuklanabileceği ihtimaline karşı tedbir olarak Kürt aşiretlerine kendisini silahlarıyla birlikte karşılamalarını istemiştir. Onu karşılayan silahlı süvari birliğiyle birlikte memleketi Nehri'ye kadar gitmiştir.

³⁶⁴ BOA Y.A.HUS Dosya No:171 Gömlek No:37, Tarih: 30.L.1299.

³⁶⁵ BOA HR.TO Dosya No: 333 Gömlek No:44, Tarih: 1882.9.20.

³⁶⁶ BOA Y.A.HUS Dosya No:171 Gömlek No:37, Tarih:30.L.1299.

³⁶⁷ The Times of India, Ekim 10, 1882; s.5.

Şeyh Ubeydullah, memleketine geldikten sonra Sultan'a gönderdiği telgrafta kendisinin Sultan'a sadık bir hizmetkâr olmaya devam edeceğini, herhangi bir kötü niyeti olmadan İstanbul'dan ayrılmak zorunda kaldığını bildirmiştir³⁶⁸.

Şeyhin İstanbul'dan firar edip Nehri'ye geldiğini öğrenen İran, bu duruma tepki vererek şeyhin kaçışının Bab-ı Âli'nin bilgisi dâhilinde olduğunu iddia etmiştir. İranlı Seyfüddevle'ye göre, Şeyh Ubeydullah yerine ulaştıktan sonra gelişini İstanbul'a haber vermiş, bu durumda Osmanlı Devleti şeyhin yerine ulaştığından emin olduktan sonra kaçtığını ilan ettiğini söylemiştir³⁶⁹. Ancak yukarıda bahsedilen şeyhin kaçış planı ile bilgilerin hepsi firardan sonra tutuklanan halifesinin ifadeleriyle sabit olduğundan İran'ın iddiaları hakikati yansıtmamaktadır. İkincisi Osmanlı Devleti uluslar arası bir meseleye dönüşmüş bir konudan artık bir beklentisi yoktu. Ayrıca şeyhin bölgede bulunması huzursuzluklara neden olduğundan firarında Osmanlı Devleti'nin herhangi bir rolü olmamıştır.

Şeyh Ubeydullah'ın İstanbul'dan kaçıp Nehri'ye gelmiş olması İran'ı tekrar rahatsız eden bir mesele haline gelmiştir. Her ne kadar şeyh bir yıl kadar İstanbul'da kalmış olsa da İran'a olan nefreti sönmemişti bilakis başarısızlığını gidermek için İran'a olan kını bu arada daha da artmıştır. İstanbul'dan kaçmasına rağmen Kürt aşiret reislerine gönderdiği telgraflarda Sultan'ın izniyle ayrıldığını, ayrıca İran'a karşı yapılacak yeni harekâta Sultan'ın kendisine destekçi olduğunu da söylemiştir. Bu ayaklanmaya Sultan'ında rızası olduğu haberi aşiretlerin şeyhe olan desteğini daha artırmıştır.

Birinci ayaklanma sonrasında İran, olayın sorumlusu olarak sürekli Osmanlı'yı görüyordu. Kendisini bir şeyhe karşı koruyamayacak kadar zayıf olan İran, ilk ayaklanma sırasında Rusya'dan askeri taleplerde bulunmuş olmasına rağmen, şeyhin ayaklanmasının kısa sürede bastırılmış olması, Rusya'nın bölgeye yerleşmesine olanak tanımamıştı. Şeyhin ardından tekrar bir ayaklanma girişiminde bulunması İran'ı tekrar Rusya ile ittifak kurmaya yöneltmiştir. Ancak bu kez İran, Osmanlı Devleti'ne Rusya'nın bölgede kalıcı olacak şekilde yerleşeceğini söylemesi ve şeyhin

³⁶⁸ The Times of India, Eylül 20, 1882.

³⁶⁹ Nasiri, s.146; Halfin'de Şeyhin İstanbul'dan firarını Babiâli'nin Şeyh ile yaptığı gizli bir planın parçası olduğunu söylemektedir. Halfin, s.121.

ayaklanma için hazırlıklarını sürdürüyor olması sebebiyle, padişahın daveti üzerine İstanbul'a gelmesiyle olay sorunsuz bir şekilde halledilebilmiştir.

Şeyh Ubeydullah'ın dini bir lider olarak Kürt aşiretleri üzerindeki nüfuzu daha önce de belirtildiği gibi onun siyasi lider olmasının yolunu da açmıştır. Şeyhin Osmanlı'ya karşı başlatmış olduğu İmadiye ayaklanması, kısa süre de olsa Osmanlı Devleti'ni uğraştıran bir mesele olmuştu. Bu durum her ne kadar İran'a karşı yapılan ayaklanma kadar yayılıp etkili olmamışsa da, şeyhin gücünün bir göstergesiydi. Bu durumda şeyhin tekrar bölgeye gelmiş olması ve İstanbul'da hem Sultan ile hem de oğluyla yaptığı yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla, İran'a karşı tekrar bir ayaklanma girişimi içinde olacağı belliydi. Daha önce meydana gelen bu gibi gelişmelerden dolayı şeyhin İstanbul'dan kaçışı ile ilgili önlem alındıysa da, Nehri'ye varması engellenememiştir. Şeyhin Nehri'ye geldikten sonra tekrar ayaklanma için aşiret güçlerini toplamaya başlayacağı ve tekrar bir saldırıya geçeceği haberleri üzerine bu sefer ayaklanma başlamadan önce gerekli tedbirlerin alınması yoluna gidilmiştir.

Şeyh'in Nehri'ye tekrar dönmüş olması, İran ve Rusya hükümetlerinin Osmanlı'dan Şeyhin sınırdan uzaklaştırılmasını tekrar talep etmelerine neden olmuştur³⁷⁰. İran Hükümeti tarafından Bab-ı Ali'ye, Rusya'nın da desteklediği bir nota göndererek Osmanlı-İran sınırında düşmanlıklar işleyen Kürt lider Şeyh Ubeydullah'ın tutuklanmasını ısrarla istiyordu ve eğer tutuklanma isteği bu kez reddedilirse İran'a karşı yapılacak olan saldırının tüm sorumluluğunun Osmanlı'ya ait olduğu ifade ediliyordu³⁷¹.

Şeyh Ubeydullah'ın İstanbul'dan firarından sonra, Osmanlı Devleti kendi sınırlarında gerekli tedbirleri hemen alma yoluna gitmiştir. Ayrıca şeyhin tutuklanması amacıyla yapılan çalışmalar hakkında İran'a gerekli bilgileri vermek üzere Mirliya Mustafa Paşa ile Gevar Kaymakamı tarafından Kâtip Ömer Efendi görevlendirilerek Mirza Cevad'a gönderilmişlerdir. Yapılan görüşmede Şeyh

³⁷⁰ The Times of India, 10 Ekim 1882, s.5; BOA Y.PRK.UM Dosya No: 5 Gömlek No: 38, Tarih: 1299 L.16.

³⁷¹ The New York Times, 7 Eylül 1882.

Ubeydullah'ın Osmanlı Devleti'nden izin almaksızın İstanbul'dan ayrıldığını ve şeyhin tutuklanması amacıyla gerekli olan girişimlerin başlatıldığı belirtilmiştir³⁷².

Osmanlı Devleti bir taraftan askeri hazırlıkları yapmaya devam ederken, öbür taraftan da bu meseleyi barışçıl yollardan halledebilmek için, şeyhi ikna yoluna başvurmayı tercih etmiştir. Van vilayeti tarafından şeyhe hem nasihatlerde bulunmak hem de bazı emirleri tebliğ etmek için Şeyh Hasan Efendi görevlendirilerek şeyhin yanına gönderilmiştir. 6 Eylül 1882'de yapılan görüşmede Şeyh Ubeydullah padişaha olan sadakatini tekrar ifade ederek İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde kendisine gösterilen teveccühten dolayı mutlu olduğunu ancak cediti Abdulkadir Geylani'den beri ailesinin ikamet ettiği topraklarına dönmeye mecbur kaldığı için padişaha karşı mahcubiyet hissettiğini söylemiştir. Ayrıca Sultan'a canını fedaya hazır olduğunu belirttikten sonra, burada bulunması hakkında ortaya çıkan dedikoduların sadece ahali ile askerler arasında bir savaşın meydana gelmesi için çalışan fesatçıların işi olduğunu söylemiştir³⁷³.

Şeyh Hasan Efendi, Van valisi tarafından yazılan ve bazı emirleri içeren mektubu Şeyh Ubeydullah'a teslim etmiştir. Mektupta kendisine özetle çoluk çocuğunu alarak Hicaz'da ikamet etmesi emredilmiştir³⁷⁴. Bu emrin kendisine sunulmasından önce, Şeyh Ubeydullah daha önce 4.Orduyu Hümayun Müşiri Nafiz Bey'e bir telgraf çekmişti. Telgrafta ona olan sadakatini belirttikten sonra eğer bahara kadar bulunduğu yerde kalmasına müsaade edilirse Musul'a gideceğini belirterek bu konuda padişahın izin alınabilirse minnettar olacağını söylemiştir. Bu durumu Hasan Efendi'ye anlatan Şeyh Ubeydullah, yazdığı telgrafın cevabını bekleyeceğini söylemiştir³⁷⁵.

Şeyh Ubeydullah'ın, Van vilayetine gönderdiği mektubundan anlaşıldığı kadarıyla, daha önce hükümetten aldığı iki kıta telgrafta da kendisinden ailesiyle birlikte tekrar İstanbul'a ve oradan da Mekke veya Medine'ye hicret etmesi

³⁷² BOA HR. TO Dosya No: 104 Gömlek No: 36, Tarih: 24.11.1882.

³⁷³ BOA HR.TO Dosya No:389 Gömlek No:54 Tarih:1882.9.6.

³⁷⁴ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 36, Tarih: 24.11.1882.

³⁷⁵ BOA HR.TO Dosya No:389 Gömlek No:54 Tarih:1882.9.6.

istenmiştir³⁷⁶. Her ne kadar şeyhin kendisi de Hicaz'a sürgün gitmeyi istemese de, buna razı olduğunu ancak ailesinin Hicaz'a gitmeye razı olmadığından bahisle bu durumu hem hükümete hem de 4.Ordu müşirine gönderdiği telgraflarda belirtmiştir. Hükümete gönderdiği telgrafta, eğer amaç kendisini sürgüne göndermek ise ailesiyle beraber hicret etmeye hazır olduğunu yok eğer amaç huduttan uzaklaştırılmak ise bu durumda Musul'da ikamet etmelerine müsaade edilmesini istemiştir³⁷⁷. Cevaben gelen telgrafta maişetinin temin edilerek Musul'da ikamet etmesine müsaade edilmiştir. Bu kez şeyh martın başlangıcına kadar ailesiyle beraber gerekli hazırlıkları yapmaları için kendilerine süre verilmesini istemiştir³⁷⁸. Şeyh Ubeydullah her ne kadar kışı bulunduğu yerde geçirme niyetini gerekli hazırlıkları yapma olarak göstermişse de asıl amacı ilkbaharda İran'a yapacağı ikinci saldırı için gerekli hazırlıkları kış boyunca yapmaktı³⁷⁹.

Şeyh Ubeydullah, diğer ayaklanmalarda ve gelişmelerde olduğu gibi bu konuda da farklı ve birbiriyle çelişen bilgiler vermiştir. Aslında onun amacı atacağı adımlar için zaman kazanmak veya olayın sorumluluğunu üzerinden atmak içindir. Bu olayda da şeyh her ne kadar Musul'a gideceğini³⁸⁰ belirtmişse de ayaklanma için gerekli hazırlıkları yapmaya devam etmiştir. Herhangi bir karışıklığa sebep olmayacağı konusunda Bab-ı Âli'ye güvence veren³⁸¹ şeyh, aynı zamanda Kürtleri İran'ın zulmünden kurtarmak için, Kürt aşiretlerini ayaklanmaya davet eden bir bildiri yayınlamıştır³⁸². Yayınladığı bildiride Kürtlerin zalim İranlıları derinden sarsmalarını istiyordu³⁸³.

Şeyh Ubeydullah'ın yapmış olduğu çağrılar ve topladığı askeri güç, şeyhin bir saldırıya hazırlık içinde olduğunu göstergeleriydi. Ancak bu saldırı her ne kadar İran'a yönelik yapılıyor olsa da, şeyhin kısa süre içinde öncelikle Van'a saldırı

³⁷⁶ BOA Y.PRK.BŞK Dosya No:6 Gömlek No:49 Tarih :06/L /1299.

³⁷⁷ BOA Y.PRK.AZJ Dosya No: 6 Gömlek No: 1 Tarih :05/Za/1299,; BOA Y.PRK.UM Dosya No :5 Gömlek No:39 Tarih :21/L /1299.

³⁷⁸ BOA HR.TO Dosya No:389 Gömlek No:54 Tarih:1882.9.6.

³⁷⁹ BOA Y.PRK.ASK. Dosya No: 14 Gömlek No: 63 Tarih: 28/Za/1299.

³⁸⁰ Salt Lake Daily Herald ,15 Ekim 1882.

³⁸¹ The New York Times 15 Ekim 1882.

³⁸² The Daily Record-Union, 16 Ekim 1882.

³⁸³ The St. Paul Daily Globe Monday Morning, 16 Ekim 1882.

yapacağı dedikodularının dolaşmasına neden olmuştur. Tiflis'ten gelen bir raporda Şeyh Ubeydullah'ın 10.000 kişi ile Van'ı tehdit ettiği belirtiliyordu³⁸⁴. Bölgedeki Osmanlı memurlarının ifadelerine göre İran tabiiyetindeki Zerze aşiretinden bazıları şeyhin yanına gitmek üzere hazır bulunmuşlardır³⁸⁵.

Başkale'de bulunan Mirliva Mustafa Naim Paşa'dan alınan bir habere göre şeyhin aşiretlerden 5-6 bin civarında silahlı Kürt topladığı, aynı zamanda İran'dan da birçok Kürt aşiret liderinin adamlarıyla gelip şeyhe katıldıkları bildiriyordu. Ayrıca şeyhin amacının Başkale'yi zapt ve yağmalama olduğunu ve yakında harekâta başlayacağı da söyleniyordu³⁸⁶.

Şeyh, Nehri'ye geldikten sonra İran'a karşı tekrar hazırlık yaptığından haberdar olan Osmanlı Devleti, özellikle kendisine karşı da bir girişimin olabileceği şüphesiyle aşiretlerin şeyhe destek vermesini engellemeye çalışmıştır. Bu nedenle herhangi bir aşiret reisinin veya ferdinin şeyhin yanına gidip hizmetine girmesi durumunda, gerekli cezaların verileceği hususu Van vilayeti tarafından aşiretlere ilan edilmiştir. Van valisi tarafından bölgedeki aşiret reisleri ile fertlerine hitaben yazılan ilan şu şekilde olmuştur:

*“Geçen sene padişahın iradesiyle İstanbul'a gelen Şeyh Ubeydullah firar edip Hakkâri vilayetine gelerek ailesiyle birleşmiş ve haddini aşan bazı yazılar yayınlamakla meşgul olmuştur. Onunla birlik olanlar derhal ağır bir şekilde cezalandırılacaklardır. Herkes kendi işiyle meşgul olup tahrik ve söylemlerine kapılmaması ihtar olunur. Emre karşı hareket edenler istisnasız sert bir cezaya çarptırılacaktır.”*³⁸⁷

Şeyh Ubeydullah yapacağı kıyam için İran'daki Kürt aşiretlerini de çağırması olmasından dolayı Osmanlı Devleti, İran Devleti'ne durumu haber verip Kürt aşiretlerinin sınırı geçmelerinin engellenmesini talep etmiştir. Bazı aşiretler sınırı geçmekle birlikte İran, aşiretlerin sınırı geçmesini engellemek için önlem almaya çalışmıştır. Önleyici tedbir olarak Kürt aşiret liderlerinden Derbaz Han'ın şeyhe katılmasını engellemek için, oğullarıyla birlikte Hoy'a götürülüp tutuklanması için emir verilmiştir. İran kendi ahalisinden kimsenin şeyhin yanına gitmediğini

³⁸⁴ The New York Times, 15 Ekim 1882.

³⁸⁵ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 36, Tarih: 24.11.1882.

³⁸⁶ BOA Y.PRK. ASK Dosya No: 14 Gömlek No:7 Tarih: 6/L /1299.

³⁸⁷ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 36, Tarih:24.11.1882.

söylemişse de Osmanlı kaynaklarında İran'dan gelen çok sayıda aşiret mensubu olduğu yazılıdır³⁸⁸.

Urmiye'de bulunan Emir Nizam'ın İran Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta Osmanlı Devleti'nin kendi sınırları içinde Şeyh Ubeydullah'ı tutuklamak için girişimlerde bulunduğu belirtilmiştir. Bu durumda eğer şeyh kıyam ederse hem Osmanlı'yı hem de kendilerini sıkıntıya düşüreceğinden, şeyhin olası bir harekâta sınırı geçmeye çalışacağı endişesiyle, İran tarafına geçişine izin verilmemesi için gerekli yerlere piyade ve süvari yerleştirilmesi gerektiği söylenmiştir³⁸⁹.

İran, Şeyh Ubeydullah'ın kendi tarafına geçmesinden endişelendiği için 30.000 askerini sınıra göndererek şeyhin sınırı geçmesi durumunda ölü ya da diri yakalanması emrini verdi³⁹⁰.

Şeyhin İran'a kaçabileceği ihtimali üzerine gerekli tedbirlerin alınması için İran'a uyarılarda bulunulmuştur. İkbâlüddevle'nin oğlu E cud Han'ın emri altında bulunan 1.000 askerden oluşan bir alay ve 2 top ile mühimmat ve cephanenin mevcut kuvvete ilaveten Mergever'e gönderilmiştir. 200 nefer piyade ve 100 nefer süvari de Uşnu'ya gönderilmiştir. Ayrıca Emir Nizam'ın emriyle Şikak ve Karapapak aşiretlerinden de süvari birlikleri hazırlanarak Urmiye civarına konuşlandırılmışlardır.³⁹¹

Meselenin kan dökülmeden halledilmesi için son kez Şeyh Ubeydullah'a teslim olması çağrısında bulunmak üzere Van valisi tarafından görevlendirilen Miralay Yusuf Bey, şeyhin yanına gitmiştir. Miralay Yusuf Bey, Şeyh Ubeydullah'a çocuk çocuğuyla beraber Hicaz'a yerleşmesi emrini tebliğ etmiştir. Şeyh, Padişahın bu iradesine itaat edeceğini söylemekle beraber şevvalde gitmenin zor olacağını gerekçe göstererek, bahara kadar kendisine izin verilmesini istirham etmiştir. Ancak Yusuf Bey, bunun mümkün olamayacağını ve kendisinin Nehri'deki ikametinin fitne ve fesada neden olacağından, fesadın def edilmesi için çıkıp gitmesi gerektiğini söylemesi üzerine şeyh *“gerek İran'da ve gerek burada 200.000 kadar müridim*

³⁸⁸ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 36, Tarih:24.11.1882.

³⁸⁹ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 36, Tarih:24.11.1882.

³⁹⁰ The New York Times 15 Ekim 1882.

³⁹¹ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 36 , Tarih:24.11.1882.

vardır” diye cevap vermiştir. O esnada yanında bulunan Acem kıyafetindeki iki şahsı da göstererek bunların Emir Nizam tarafından kendisine gönderilen adamlar olduğunu ve İran’ın kendisini himayesine aldığını söylemiştir. Yusuf Bey’i ikna etmek içinde güya Emir Nizam’ın gönderdiğini söylediği bir mektubu ve bir bohçadaki hediyeleri de göstermiştir³⁹². Şeyh, Osmanlı idarecilerine her ne kadar sadakatini sunmayı alışkanlık haline getirmişse de, kendisinin zorlanması durumunda sınırı geçebileceğini söylemekten de çekinmemiştir. Yusuf Beyle olan görüşmede devleti iki şekilde tehdit etmiştir. Birincisi sahip olduğu mürit sayısını hatırlatarak, ikincisi de İran’a geçebileceğini ima ederek bunu yapmıştır.

Şeyhin çağrısı üzerine yanında bulunan Kürtler, daha önce Şeyh Ubeydullah eve dönmesi için Sultan’ın kendisine izin verdiğini ve onu desteklediğini söylediği için, Miralay Yusuf Bey’in gelişini şaşkınlıkla karşılamışlardır. Ayrıca bu karar değişikliğine bir anlam veremediklerini de söyleyerek, şeyhi savunacaklarına dair söz vermişlerdir. Kısa sürede Şeyh Ubeydullah’ın oğulları Sadık ve Abdulkadir birkaç bin kişilik bir kuvveti Nehri’ye çıkan geçitlere, her geçitte Osmanlı askerlerine karşı çatışmaya hazır olacak şekilde görevlendirmişlerdir³⁹³.

Şeyh Ubeydullah, Kürt aşiretlerine kendisinin Osmanlı tarafından desteklediğini söylüyordu. Öbür taraftan da kendisiyle görüşmeye gelen Miralay Yusuf Bey’e de Urmiye hâkimi Emir Nizam’ın kendisini desteklediğini söylemişti. Bu durumun hakikatini araştırmak üzere Gevar kaymakamı, Emir Nizam’ın yanına gönderilmiştir. Görüşmede şeyhin bahsini ettiği mektup ve teminatla ilgili soruya cevaben Emir Nizam, şeyhin ifadelerinin doğru olmadığını söylemiştir. Şeyhin bütün bu söylemlerinin iki devlet arasında fitne ve fesat için hileler üretmek olduğunu söylenmiştir. Ayrıca bu durumun hakikati belirtmediğini göstermek ve aşiretlerin şeyhin yanına gitmesini engellemek için bir duyuru yapılacağı da söylenmiştir³⁹⁴. Emir Nizam görüşmeden hemen sonra Şeyh Ubeydullah’ın halkı aldattığı ve ona uyanların cezalandırılacağına dair bir ilan yayınlanmıştır. İlan şöyledir:

³⁹² BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 36, Tarih:24.11.1882.

³⁹³ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 36 Tarih:24.11.1882.

³⁹⁴ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 36 Tarih:24.11.1882.

“Ey rue’sayı tava’if ve ‘aşayir ve serhad neşin olan cemi’ ahali Şeyh Ubeydullah’ın Dersaadet’ten firar ile burada bir takım neşriyat-ı kazibede bulunduğu elbette malumunuz olmuştur fesat yolundaki hil u desayisi haddi tecaviüz etmekle ve geçen ki ihtilalde ba’is olduğu fesad-ı azim sefk ve ma’i ve hetik-i namus ve ihrak balada sebebiyet vermekle devl-i mu’azzama’i sülüsünün hudutları fesat içinde kalmıştı nihayet devl-i müşarun ileyhim bi-l ittifak Van ve Hakkari ve Hoy ve Rumye ve Nahçıvan’a ordular sevk ettiğini Ubeydullah görmekle hah na hah teslim olması ve Dersaadet’e tey’idiyle asayiş ve emniyet amme iade olunmuş idi şeyh merkur muktezayı fitratı Dersaadet’ten bu kere firar edip yine buraya gelerek eski hayalat-ı faside ve intişarat kazibesine başlayıp bir taraftan halka sahte fermanlar gösterip güya taraf-ı eşref-i padişahiden me’zunen geldiğini ve diğer taraftan dâhi memuriyet devlet-i Osmaniye’ye bir takım muharrerat ve hal’atlar güya bunların İran devleti tarafından irsal ve ita kılındığını ve devlet-i İraniyeye na tâbiyetine davet olduğunu işa’a ve ilan eylemekte ise de memuriyet saltanat-ı seniyye tarafından mumi ileyhin Dersaadet’ten firar ettiği cihetle akval-i kazibesine aldanılmaması ve her kim kendisine münabe’at edecek olur ise bağı nazarıyla bakılıp hakkında icrayı ceza olunacağı ilan olduğu gibi yirmi binden müteceviz asakiri Osmaniye nekât-ı müte’addideden hareket edip şeyhi familyasıyla beraber buralardan kaldırmak üzere etrafını çevirmişlerdir arz-ı İraniye tarafından dâhi bu babda saltanat-ı seniyyeye teshilat ve mu’avenet ifasında ikdam-ı tam gösterilmekte olduğu gibi son dereceye kadar bu yolda ifayı mu’avenetten geri kalınacaktır işin asıl şayan-ı dikkat yeri şurasıdır ki şeyh merkur emir nizam benimle mekâlîme ve mekâtibede bulunuyor diyor imiş fakat mes’ele’i maziyede merkurun irtikâb ettiği fezayı’ azime kendisinin her millet nezdinde olmasını mü’di olacağı ve İraniler ise merkurun hâcem hanı bulunduğu halde kendisine istimaletname ve hüda veya hal’at itası hayanihane’i hatırdan geçebilir mi? Ahiren aldığımız ma’lumata göre şeyhin talep ettiği mühlet memuriyet-i Osmaniye tarafından kabul olunmayıp teslimi için tekrar miralay Yusuf Bey gönderildikte nehriyeye varır varmaz şeyhin ta’limatıyla güzergâhına ta’biye edilmiş olan birkaç kişi tarafından isti’mal islaha olunarak iki nefer süvari maktul ve üç nefer ile birde kolağası mecruh olmuşlardır ve bu vecihlerin ne olduğu dâhi anlaşılmalıdır işte buraların sencide’i mizan iz’an olunur ise iki hatayı azim meydana çıkar ki birisi vasıta’i tebliğ olan bir memurun mefruz u muhterem herkes nezdinde tutulması lazım gelir iken şeyhin buraların saymayarak memurları ha’ib ve (...) iade etmiş ve diğerin ise tâbi olduğu devlete isyan eylemiştir binaen aleyh ba’dema hiç kimsenin merkur ile muhabere ve muamelede bulunmaması ve işbu tenbihe hilafına hareket edenlerin şediden düçar-ı mücazat olunacağı ilan olunur.”³⁹⁵

³⁹⁵ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 37, Tarih: 1882.10.13. İlanın sadeleştirilmiş hali şöyledir: “Ey aşiret reisleri ve mensupları ve sınırdaki ikamet eden bütün ahali! Şeyh Ubeydullah’ın Dersaadet’ten firar ile burada bir takım yalanlar yaydığı elbette malumunuz olmuştur. Fesat yolundaki hileleri, sınırları aşmakla geçen ki ihtilal de neden olduğu büyük fesatları, namusları kirletmesi, tahribatlar meydana getirmesi sebebiyle üç büyük devletin (Osmanlı-İran-Rusya) hudutları fesat içinde kalmıştı. Nihayet bu devletler ittifak edip Van, Hakkari, Hoy, Urmiye ve Nahçıvan’a ordular sevk ettiğini gören Ubeydullah ister istemez teslim olmuş ve Dersaadet’e götürülmesiyle asayiş ve emniyet sağlanmıştı. Şeyh Dersaadet’ten bu kere firar edip yine buraya gelerek eski fasid hayallerine ve yalanlarını yaymaya başlayıp bir taraftan halka sahte fermanlar gösterip güya padişahın izniyle geldiğini ve diğer taraftan da Osmanlı memurlarına bir takım yazışmalar ve hediyeler gösterip güya bunların İran devleti tarafından gönderildiğini ve İran’ın tabiiyetine geçmeye davet olduğunu yayıp ilan eylemekte ise de Osmanlı Devleti tarafından şeyhin Dersaadet’ten firar etmesi sebebiyle yalanlarına aldanılmaması gerektiği ve her kim kendisine katılacak olur ise onlara asi nazarıyla bakılıp gerekli cezaların verileceği ilan olduğu gibi 20.000’den oluşan Osmanlı askerleri hareket edip şeyhi ailesiyle beraber buralardan kaldırmak üzere etrafını çevirmişlerdir. İran da bu konuda Osmanlı’ya kolaylık sağlayıp ve yardımcı olduğu gibi son dereceye kadar bu yolda gerekli yardımlardan da geri kalmayacaktır. İşin asıl ilginç yeri şurasıdır ki şeyh, Emir Nizam benimle konuşma ve yazışmada bulunuyor diyor imiş fakat eski meseleden dolayı şeyhin meydana getirdiği büyük felaketler nedeniyle kendisinin her millet nezdinde olmasını mü’di olacağı ve İraniler ise şeyhin bu durumundan kendisine ikamet izni ve hediyelerin verilebileceği hayal edilebilir mi? Ahiren aldığımız bilgilere göre şeyhin talep ettiği mühlet Osmanlı tarafından kabul olunmayıp, teslim olması için tekrar miralay Yusuf Bey’in gönderildiği, Nehri’ye varır varmaz şeyhin talimatıyla güzergâhına yerleştirilmiş olan birkaç kişi tarafından ateş edilip iki nefer süvarinin ölümüne ve üç nefer ile birde kolağası yaralanmışlardır.

Şeyh Ubeydullah, İstanbul'dan firar ettikten sonra hem aşiret ağalarına hem de oğlu Muhammed Sadık'a gönderdiği telgrafta Devlet-i Aliye'nin izniyle geldiğini söylemişti. Şeyhin tekrar tutuklanması amacıyla devletin harekete geçtiğini öğrenen oğlu Sadık, Hakkâri vilayetine yazdığı yazıda babasının kendisine durumu farklı anlattığını beyan ederek böyle bir duruma hiçbir vakit razı olmayacağını, askerlere karşı koyması halinde babasını kendisinin yakalayıp teslim edeceğini söylemiştir.³⁹⁶ Ayrıca devletin emirlerine kendisinin daima itaat ettiğini söyleyerek babasının kendilerine devletin izniyle geldiğini söylemesi ve hareketlerinden dolayı aşiretlerin tamamen kırgın ve üzüntülü olduklarını da söylemiştir.³⁹⁷ Aşiretler uyarıldıktan sonra Şeyhin tutuklanması amacıyla farklı bölgelerden birlikler oluşturulmuştur. Bu birlikleri komuta etmek üzere Erzurum'dan Musa Paşa görevlendirilmiştir.³⁹⁸ Bu birliğe Erzurum'dan sekiz tabur nizamiye askeri, Musul vilayetinden altı bölük süvari ile sekiz tabur nizamiye askeri ve şeyhin düşmanı olan Herki aşiretinden Tahir ve Kadir Ağaların da maiyetlerinde kırkar süvari olacak şekilde hazırlıkların yapılması emri verilmiştir³⁹⁹.

Verilen emirde Şeyh Ubeydullah meselesinin kan dökülmeden halledilmesi istenmiştir⁴⁰⁰. Bu emir üzerine ilk olarak şeyhin bulunduğu yere yakın olan Revanduz'da bulunan altıncı ordu müşiretine birkaç tabur ile şeyhin olduğu yere hareket etmeleri emredilmiştir. Evvelki gelişmelerin ehemmiyeti bu konuda daha fazla askeri tedbirin alınmasına neden olmuştur. Bu sebeple gerek Van'da gerek Başkale'ye en yakın yerlerde bulunan askeri birliklerin tam olarak ve seri bir şekilde Başkale'ye sevki için, gerekli görülen yerlere görev verilmiş ve hemen sevkiate başlanmıştır. Meselenin ehemmiyetinden son derece dikkatli davranılmış, şeyhin bir sorun çıkarması durumunda derhal tutuklanması emri de verilmiştir. Revanduz'dan

Ve bunun sebebinin ne olduğu dâhi anlaşılmamıştır. İşte bu dikkatlice değerlendirildiğinde iki büyük hata meydana çıkar ki birisi tebliğ görevi olan bir memura saldırıda bulunmak ve diğeri ise bağlı olduğu devlete isyan etmesidir. Bu sebeple bundan böyle hiç kimsenin şeyhle ile muhabere ve muamelede bulunmaması ve işbu uyarıların hilafına hareket edenlerin şiddetle cezalandırılacakları ilan olunur." Ayrıca ilanın Farsça metni için bkz. BOA Y.PRK.ASK Dosya No:15 Gömlek No:18, Tarih:25.Z.1299.

³⁹⁶ BOA Y.PRK.AZJ Dosya No:6 Gömlek No:7, Tarih :22/Z /1299.

³⁹⁷ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 36 Tarih:24.11.1882.

³⁹⁸ The New York Times 23 Ağustos 1882.

³⁹⁹ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 36 Tarih:24.11.1882.

⁴⁰⁰ BOA Y.PRK.BŞK Dosya No: 7 Gömlek No: 94 Tarih :27/Za/1299.

gönderilen askeri birliklerin dışında, Erzurum'dan Musa Paşa komutasında iki piyade ve bir süvari birliği de seri bir şekilde gitmek üzere hazırlanmıştır. Erzincan'dan da sekizinci nişancı taburuna Van'a doğru hareket etmesi emredilmiştir⁴⁰¹.

Şeyhin güzergâhı olan yerleri zapt etmek üzere 4. ve 6. Ordulardan Osmanlı askerleri de görevlendirilmiştir. Böylece Erzurum, Erzincan, Bitlis, Muş, Musul ve Revanduz gibi yerlerden Osmanlı askerleri bölgeye sevk edilmişlerdir. Erzurum'dan iki ve Erzincan'dan bir tabur süratlice gitmek üzere hemen yola çıkarıldığı gibi Bitlis'ten de bir taburun Çatak üzerinden gitmek üzere yola çıkarılması için emir verilmiştir. Bölgeye yakın olmasından dolayı Revanduz'dan iki üç tabur sevk olunabilirse az bir süre zarfında Hakkâri vilayeti dâhilinde on beş, on altı tabur ile iki alaydan daha fazla süvari toplanacağı ve bunların eksiksiz olarak ulaşmasına kadar, ilk önce ulaşan askerler ile geçitler ve gerekli yerlerin tutulması⁴⁰² ve göz kestirilen harekât icra edileceği gibi askerin toplanmasından sonra gerekli olursa yeterli miktardaki bir kuvvet ile harekât eyleyip şeyhin ve adamlarının tutuklanacağı emri verilmiştir⁴⁰³.

Farklı bölgelerden oluşturulan bütün birlikler Revanduz'dan 6 tabur asker ile iki kıta top ve Musa Paşa dâhi 8 tabur ile iki top ve Ferit Paşa 4 tabur ile 2 top ki toplamda 21.000 asker-i şahane şeyhin tutuklanması için görevlendirilmiştir⁴⁰⁴. Şeyh, Osmanlı askerlerine teslim olmaya rıza göstermeyince, üzerine gönderilen birlikler Hakkâri dağlık bölgelerinden Nehri bölgesine doğru, batı ve güneyden bütün geçitleri kapatmaya başlamıştır. Dağlardaki Kürt gözcüler, askerlerin hareketleri hakkında şeyhe bilgi getiriyorlardı. Güneyden gelen bir haber Kürt Herki aşiretinin Osmanlı ordusu ile birlikte hareket ettiğini bildiriyordu. Bu haber şeyhi ve beraberinde olanları tedirgin etmiştir. Herki aşireti Kuzey Mezopotamya'daki en güçlü göçebe aşiretlerden biriydi. Bu aşiretin Şeyh Ubeydullah'ın halkına karşı uzun geçmişi olan bir kını vardı. Hepsi biliyordu ki Herki aşiretinin bu kararının, cesur erkeklerinin katledilmesinin öcünü Ubeydullah'tan almak için olduğunu

⁴⁰¹ BOA Y.PRK.ASK Dosya No: 14 Gömlek No:7 Tarih: 6/L /1299.

⁴⁰² BOA Y.PRK.BŞK Dosya No:6 Gömlek No:52 Tarih :08/L /1299.

⁴⁰³ BOA Y.PRK.ASK Dosya No: 14 Gömlek No:7 Tarih: 6/L /1299.

⁴⁰⁴ BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 36 Tarih:24.11.1882; The Times of India 10 Ekim 1882, s.5; BOA Y.PRK.UM Dosya No: 5 Gömlek No: 38, Tarih: 1299 L.16.

biliyorlardı⁴⁰⁵. Osmanlı askerlerinin onu Nehri'den çıkarması halinde Şeyh Ubeydullah'ın ailesinden hiçbir bireyin Herkililer tarafından affedilmeyeceğini biliyorlardı. O gece Şeyh Ubeydullah'ın en büyük oğlu Sadık ve birkaç başka liderler adamlarını toplayıp kaçtılar. Kalan adamlar ise tereddütte kalmışlardır⁴⁰⁶.

Şeyh Ubeydullah, Osmanlı birliğine karşı hiçbir direnme şansının olmadığını görünce Herkilerin tutsaklığından kurtulup yaşaması için tek umudun teslim olmak olduğunu anlamıştır. Bu yüzden silah bırakıp teslim olmak için Osmanlı birliğiyle görüşmeler başlattı ama sonucu olabildiğince uzatarak, değerli eşyalarını elden çıkardı. Sonunda İstanbul'dan gelen kati emirler meseleyi krize çevirdi. Musa Paşa birliklere ilerleme emri vererek herhangi bir kaçma teşebbüsü durumunda Şeyh Ubeydullah'ı öldürmelerini emretti ve tüm Kürtlere haber yollayarak Ubeydullah'a destek veren, yardım eden herkesin öldürüleceğini söyledi. Şeyh Ubeydullah'ın kalan güçlerinin çoğunluğu bu tehdit üzerine kaçtı ve şeyh kalesini yağmadan kurtarma umuduyla teslim olmaya razı olmuştur⁴⁰⁷.

Teslim olan Şeyh Ubeydullah, Osmanlı askerleri eşliğinde ilk olarak Van'a getirildi daha sonra ikamet edeceği Musul'a gitmek için askeri birlikler ve Sultan'ın sekreteri eşliğinde 9 Kasım 1882'de Van'dan ayrıldı⁴⁰⁸. Şeyh Ubeydullah, Osmanlı askerlerinin eşliğinde Musul'a götürülürken oğlu Abdulkadir ve bir grup Kürt tarafından bütün askeri kabile kuşatıldı.⁴⁰⁹ Şeyh Abdulkadir'in babasını kurtarma olayı Amerika'da yayınlanan The Wheeling Intelligencer Gazetesi'nde şu şekilde tasvir edilmiştir:

“Şeyhin ikinci oğlu Abdulkadir halen küçük bir grup özel kuvvete sahipti ve babasının teslim olmasını önlemek için çabalıyordu. Ama çok geç kalmıştı. Şeyhin parlak eski ruhu maneviyatı sönmüştü ve kaderiyle yüzleşmek için atını yavaşça dağdan aşağı sürdü. Bir müddet sonra Abdulkadir bunu engellemeye çalıştı. Şeyh onu koruyan Türk askerleriyle Musul yolundaydı ve dar bir geçitten geçiyorken oğlunu birkaç yüz Kürt ile yukarıdaki kayalıklarda gördü. Abdulkadir babasına gelmesini, onu kurtaracağını söyledi. Ubeydullah atını dizginledi ve dik bir sel kanalından yukarı sürmeye başladı. Çok heyecanlı bir andı bu. Şeyhin tekrar özgür olmasına sadece birkaç yüz metre kalmıştı.

⁴⁰⁵ Herki aşireti genellikle Şeyhin safında yer alırken aşiretlerinden bir kızın kaçırılması sonrasında Gerdi aşiretiyle aralarındaki bir sorundan dolayı Şeyh Ubeydullah'a müracaat etmişlerdi. Ancak Şeyh Ubeydullah Gerdi aşireti lehine bir karar vermesi aralarını bozan bir meseleye dönüşmüştür.

⁴⁰⁶ BOA Y.PRK.BŞK Dosya No: 7 Gömlek No: 92 Tarih :19/Za/1299.

⁴⁰⁷ New York Daily Tribune, 25 Şubat 1883.

⁴⁰⁸ The New York Times 10 Kasım 1882.

⁴⁰⁹ The St. Paul Daily Globe, 25 Kasım 1882; The Ohama Daily Bee, 25 Kasım 1882.

Kürtler, askerlere ateş açmaya başladı. Orduyu komuta eden Türk paşa askerlerine şeyhe ateş etmelerini emretti ama onlar; o bir Müslüman ve her birimizden daha fazla ilim sahibi diyerek bunu reddettiler. Türk paşa, söylenerek en yakınıdaki askerden silahı aldı ve şeyhe ateş ederek atını öldürdü. Yine de Ubeydullah dağın eteğine yaya kaçmaya devam etti. Ama Türk paşa arkasından Kürtlerin yağmur gibi yağın kurşunlarının ardından hızla gitti”⁴¹⁰

Şeyh Ubeydullah, oğlu Abdulkadir tarafından kaçırıldıktan sonra Şemdinli'nin bir köyü olan Şebetan'a götürülmüştür ve burada Kürt aşiretlerinden oluşan bir birlik tarafından korunmaya başlanmıştır. Şeyhin tekrar tutuklanması için Revanduz'da bulunan Miralay Hüseyin Paşa'nın komutasında üç tabur asker, 27 Kasım 1882 Cuma günü şeyhin bulunduğu Şebetan köyüne doğru sabahın erken saatlerinde harekete geçmiştir⁴¹¹. Ancak şeyh tarafından köye yarım saat mesafeden itibaren tepelere yerleştirilen Kürt aşiret güçleri ile Osmanlı askerleri arasında çatışmalar yaşanmıştır. Köyün etrafındaki tepelere yaklaşıldıkça üç koldan hücum edilerek köyün etrafındaki tepeler alınarak köy ablukaya alınmıştır. Gerek aşiret güçleri gerekse de şeyhin bulunduğu kaleden yapılan silah atışları kesilmediği ve çatışmaya devam edildiği için Osmanlı birlikleri beş saat süreyle top ve tüfek atışlarıyla karşılık verdiğinden, şeyh ve diğer aşiret güçlerinin mukavemet edecek gücü kalmayınca şeyh teslim olmayı kabul etmiştir⁴¹². Böylece iki taraf arasında meydana gelen çatışmalar son bulmuş oldu. Çatışmanın ertesi gününde dört tabur askerle Akre yoluyla Musul'a doğru hareket edilmiştir. Şeyhin teslim olması için çıkan çatışmalar sırasında Osmanlı askerlerinden herhangi bir kayıp meydana gelmemiştir⁴¹³. Ancak Kürt aşiret birliklerinden 30 kişi öldürülmüştür⁴¹⁴.

New York Daily Tribune Gazetesi'nde yayınlanan bir yazıda şeyhin yakalanıp Musul'a gönderilmesinden sonra yaşananlar şu şekilde haberleştirilmiştir:

“Böylece bu garip, vatansever, reformist, bağınaz haydudun kariyeri sona erdi. O şuan Musul'da sıkı bir korumada. Nehri'deki kalesi yağmalandı ve bir Türk kampına dönüştü. En sevdiği oğlu Abdulkadir, İran dağları arasında bir kaçak ve eşlerinin nerde olduğu kimse tarafından bilinmiyor. Altı yüz yıllık köklere sahip aile en yüksek mertebesinden Sultan'ın gücü karşısında inişe

⁴¹⁰ The Wheeling Intelligencer, 11 Aralık 1882.

⁴¹¹ Y.PRK.UM Dosya No:5 Gömlek No: 52 Tarih: 1300 M.23; BOA Y.PRK.DH Dosya no: 1 Gömlek No:48, Tarih :17/M /1300.

⁴¹² BOA Y.PRK.UM Dosya No: 5 Gömlek No: 52, Tarih: 17/M /1300; BOA Y.PRK.DH Dosya: 1 Gömlek No:48, Tarih :17/M /1300.

⁴¹³ BOA Y.PRK.DH Dosya No: 1 Gömlek No: 48 Tarih:1300 /M./17; BOA Y.PRK.UM Dosya No:5 Gömlek No48, Tarih: 1300 M.20.

⁴¹⁴ The Wheeling Intelligencer- 11 Aralık 1882.

*geçti ve çöktü. Şu da eklenmeli ki Herkilerin Türklere hizmetlerinin karşısında ödülleri Gerdileri yağmalamalarıydı.*⁴¹⁵

Şeyh Ubeydullah ailesi ile birlikte Musul'a sürgün edilmiş olması⁴¹⁶ dahi sorunların bitmesini sağlamamıştır. Şeyh Ubeydullah'ın Musul'a sürgüne gönderilirken dahi direnmesi ve İran üzerine tekrar sefere çıkma konusundaki hırsı İran'ın kâbusu haline gelmiştir. Bu yüzden şeyhin, Musul'a sürgün edilmesi bile İran'ı rahatlatmadı. İran, şeyhin ancak sınırdan uzak bir yere sürgün edilmesi halinde kendisine sıkıntı veren bu durumdan kurtulacağını bildiği için, tekrar İngiltere ve Rusya'ya müracaat etmiştir. Rusya, İran üzerindeki nüfuzunu korumak için aracılık rolü oynayarak Osmanlı Devleti'ne gönderdiği muhtırada şeyhin Musul'a sürgün edilirkenki mukavemetini hatırlatmıştır. Ayrıca şeyhin sürgün edildiği yer olan Musul'un, şeyhin nüfuzu altındaki Kürt aşiretlerine yakın olması nedeniyle, onun bir işaretiyle aşiretlerin toplanıp İran üzerine yürümesi ihtimalinden, Kürt göçebe aşiretlerine yakın olmaması için uzak bir yere sürgün edilmesinin Osmanlı'nın menfaatlerine daha uygun olduğunu söylemiştir. Aksi takdirde Kürtlerin ayaklanması halinde bütün sorumluluğun Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu belirtip şeyhin Musul'dan uzaklaştırılarak Arabistan gibi uzak bir yere gönderilmesiyle tekrar firar edip Kürdistan'a gelip fitne tohumlarını ekmesinin zor olduğunu söylemiştir. Ayrıca İran'dan uzak bir yere sürgün edilmesinin İran sefiri Muhsin Han'ın isteği olduğu da belirtilmiştir⁴¹⁷.

Osmanlı Devleti, şeyhin daha önceki vukuatlarını da göz önüne alarak Musul'da bulunmasını sakıncalı görmüştür. Her ne kadar şeyhin isteği üzerine Musul'a gönderilmişse de şeyhin asıl amacının bölgedeki gelişmeleri yakından takip edip müdahale etme olduğu aşikârdı. Ayrıca Musul, Kürt aşiretlerinin bulunduğu bölgeye yakın olması ve oğullarının da bölgede olması nedeniyle şeyhin çok kısa sürede tekrar firar edip dönmesi ihtimali yüksekti. İran ve Rusya'nın, şeyhin bulunduğu bölgede rahat durmayacağı konusunda Osmanlı'ya yaptıkları baskı

⁴¹⁵ New York Daily Tribune, 25 Şubat 1883.

⁴¹⁶ BOA Y.PRK.BŞK Dosya No:7 Gömlek No:99 Tarih :26/M /1300.

⁴¹⁷ BOA HR.TO Dosya No: 291 Gömlek No: 80, Tarih: 11.12.1882; BOA Y.PRK.ASK Dosya No:15 Gömlek No:18 Tarih:25.Z.1299; BOA Y.A.HUS Dosya No:172 Gömlek No:32 Tarih:5/S/1300.

sonucunda, şeyhin Musul'dan Hicaz'a sürgün gönderilmesine karar verilerek bu iş için Kamil Efendi görevlendirilmiştir⁴¹⁸.

Musul'dan Hicaz'a sürgüne gönderilmesine karar verildikten sonra, babasıyla Musul'a gelmeyen oğlu Abdulkadir, babasının gurbette zorluk çekmemesi için o da babasıyla birlikte Hicaz'a gitmeye karar vermiştir⁴¹⁹. Şeyh Ubeydullah'ın diğer oğlu Muhammed Sadık dışındaki aile üyelerinin hepsi şeyhle birlikte sürgüne kendi istekleriyle gitmişlerdir. Muhammed Sadık'ın gitmeme sebebi babasıyla olan sorunları ve aynı zamanda babasından ayrı yaşayıp devlete olan sadakati sebebiyle şeyhin hareketlerine artık sıcak bakmamasından kaynaklanmaktadır.

Kamil Efendi'nin eşliğinde İskenderun'a⁴²⁰ oradan da deniz yoluyla Beyrut'a, daha sonra da Mekke'ye varmışlardır. Ocak 1883'te Musul'dan Mekke'ye sürgüne gönderilen Şeyh Ubeydullah, yaklaşık on ay sonra Mekke'de kolera hastalığından vefat etmiştir. Şeyhin ölümünden sonra Mekke'deki yetkililer tarafından Sadaret'e Rumi 11 Teşrin-i Evvel 1299, Miladi 23 Ekim 1883 tarihli gönderilen telgrafta şeyhin koleradan dolayı iyice zayıflayarak öldüğü haber verilmiştir. Aynı hastalıktan dolayı ayrıca Şeyh Ubeydullah Efendinin iki nefer haremi, 10 yaşında bir oğlu ve ileri gelen adamlarından birinin de vefat ettiği haberi verilmiştir⁴²¹. Bu telgrafın gönderildiği tarih dikkate alındığında şeyhin 23 Ekim 1883'ten önce vefat ettiği anlaşılmaktadır. Şeyhin ölüm tarihi kesin olmamakla beraber daha sonraki yıllarda hatıralarını kalem alan şeyhin kâtiplerinden Vefai'ye göre Şeyh Ubeydullah, Hicri 9 Zilhicce 1300/ 12 Ekim 1883 tarihinde vefat etmiştir⁴²².

Şeyhin vefatı ile birlikte geriye Mekke'de oğlu Abdulkadir, 6 yaşlarında bir başka oğlu ve ona tabi yaklaşık yirmi kişi Mekke'de tek başlarına kaldıklarından memleketlerine dönmek için izin istemişlerdir. Her ne kadar kendi istekleriyle şeyhin yanına gelmiş olsalar da dönmelerine izin verilmemiştir⁴²³.

⁴¹⁸ BOA Y.PRK.BŞK. Dosya No: 6 Gömlek No:58 Tarih :20/L /1299.

⁴¹⁹ Y.PRK.UM Dosya No:6 Gömlek No:23, Tarih: 6.M.1301.

⁴²⁰ BOA Y.PRK.BŞK Dosya No:7 Gömlek No: 19 Tarih: 06/S /1300.

⁴²¹ BOA Y.PRK.UM Dosya No:6 Gömlek No:23 ,Tarih: 6.M.1301.

⁴²² Abdulcebbar Kavak, Mahabatlı Sûfi Şair Vefâyî'nin Tuhfetü'l-Mürîdîn Adlı Eserinde Şeyh Ubeydullah-ı Nehrî ve Halifeleri, s. 243

⁴²³ BOA Y.PRK.UM Dosya No:6 Gömlek No:23 Tarih: 6.M.1301.

Anadolu'ya dönmek isteyen oğlu Seyyid Abdülkadir'in çabaları ancak 1895'te karşılık bulmuştur. II. Abdülhamit, Seyyid Abdülkadir ve ailesinin İstanbul'da ikamet etmeleri şartıyla dönmelerine izin vermiş, bu izin üzerine Seyyid Abdülkadir 1895'te İstanbul'a intikal etmiştir⁴²⁴.

⁴²⁴ Abdulcebbar Kavak, *Mahabatlı Süfi Şair Vefâyi'nin Tuĥfetü'l-Mürîdîn Adlı Eserinde Şeyh Ubeydullah-ı Nehri ve Halifeleri*, s.243.

4.BÖLÜM: İLİŞKİLER VE TARTIŞMALAR

4.1 Şeyh Ubeydullah'ın Ermeni, Nasturi ve Misyonerlerle İlişkisi

Şeyh Ubeydullah'ın 1865'te postnişin olmasından sonra, bölgedeki otorite ve nüfuzunu artırmak için bir takım siyasi faaliyetler içerisinde yer almıştır. Osmanlı Devleti bölgenin kontrol altına alınması amacıyla tarikat şeyhleriyle bağımlı güçlendirdiği gibi Şeyh Ubeydullah ile olan ilişkilerini de geliştirmiştir. Bölgedeki valiler Şeyh Ubeydullah'ın Müslüman ahali üzerindeki etkisini bildiklerinden ve İstanbul'dan emir almaları sebebiyle, onunla görüşmeyi ihmal etmemişlerdir. Bu sebepten dolayı Şeyh Ubeydullah hakkında, özellikle gayrimüslim ahalden gelen şikâyetleri, yerel yöneticilere aktaran yabancı devlet konsoloslarının talepleri çok da dikkate alınmamıştır.

20 Temmuz 1867 tarihinde Erzurum'da mukim İngiltere konsolosu tarafından Şeyh Ubeydullah'a dair yapılan bir şikâyette Şeyh Ubeydullah'ın ikametgâhının bulunduğu Nehri'ye yakın olan Katon isimli bölgede, üç yüz seneden beri mülkleri bulunan Nasturilerin, Şeyh Ubeydullah'a yetmiş adet Osmanlı lirası vermeye mecbur bırakıldıkları yönünde olmuştur. Bu konu hakkında mahalli idareye başvurularına rağmen bir cevap alamadıkları gibi, Şeyh Ubeydullah'ın ahalisinden bazı kişiler Nasturilerden iki kişiyi öldürmesi üzerine güvenliklerini tehlikede gören Nasturiler, köylerini ve mülklerini terk ederek İran tarafına ilticaya mecbur bırakılmışlardır. Durumu incelemek üzere Erzurum valisi Mehmed Paşa tarafından görevlendirilen Vanlı İshak Bey bahsi geçen bölgeye gitmişse de bir faydası olmamıştır. 5 Eylül 1867 tarihindeki bir başka rapora göre Şeyh Ubeydullah tahrip ettirdiği Katon Kilisesi'nin bulunduğu yere bir camii inşa ettirmiştir¹. Şemdinli bölgesinde kalmaya devam eden Nasturiler bundan sonra vergilerini yerel hükümet yerine şeyhin baskısıyla, kendisine vermeye mecbur olmuşlardır. Şeyh bunu talep ederken, onları

¹BOA HR.TO Dosya No:510 Gömlek No:60, Tarih:1871.1.2.

hem Osmanlı uyruklu hem de İran uyruklu Kürt aşiretlerinin yağmacılık faaliyetlerinden koruyacağını taahhüt etmiştir².

Şeyh Ubeydullah, nüfuzunu sadece Osmanlı Kürtleri üzerinde değil aynı zamanda İran Kürtleri üzerinde de artırmaya çalışmıştır. Bu konuda İngiliz elçi Keith Edward Abbott'un 28 Haziran 1868'de gönderdiği bir raporda belirttiğine göre Urmiye bölgesinde bulunan Nasturilerin ikamet ettiği Katoran Köyü'nün ahalisi Şeyh Ubeydullah'ın korkusundan köylerini terk etmişlerdir. Şeyh Ubeydullah tarafından bahsedilen köye, başka bölgelerden getirilen Kürtler yerleştirilmiştir. Hisar Guman Köyü'nde bulunan Nasturi Marmaryan Kilisesi tahrip edilmiş olduğundan, bu durumdan etkilenen bölge halkı göç etmek zorunda kalmıştır. Boşaltılan bu köye de Şeyh Ubeydullah Kürtleri sevk edip yerleştirmiştir. Nasturi piskoposu Mariyosof'un İngiliz elçisine gönderdiği mektupta, Kürtlerin kiliselerini tahrip ettiği gibi yakında Hıristiyanlara saldıracağını söyleyerek İngiliz elçisinden yardım talebinde bulunmuştur³.

Bölgedeki nüfuzunu artırmak için yaptığı bu harekâtlardan dolayı Şeyh Ubeydullah'ın engellenmesini talep eden İngiliz elçiye, Erzurum ve Van valileri Babî'î'den herhangi bir emir almadıkları sürece Şeyh Ubeydullah'a karşı sert tedbirlerin alınmayacağını beyan etmişlerdir. Sir Henry Elliot'a 27 Ağustos 1868 tarihinde gönderilen bir raporda ise Şeyh Ubeydullah'ın devletten kazanmış olduğu teveccüh sayesinde, Hıristiyanlar hakkında icra eylediği zulüm ve baskılardan dolayı hakkında yapılan şikâyetlerin sonuçsuz kaldığı söylenmiştir⁴.

1867 senesinden beri Erzurum'da ikamet eden İngiltere konsolosu tarafından Şeyh Ubeydullah'ın hareketini anlatan yazılar valiliğe takdim edilmesine rağmen İstanbul'dan gönderilen emirler üzerine Şeyh Ubeydullah'ın devlet tarafına çekilmesi için kendisine maaş dâhi tahsis edilmiştir. Valiler kendisinden istifade edebilmek için onun huzuruna dahi gitmekten çekinmemişlerdir.

² Turkey No.6 (1881) *Further Correspondence Respecting The Condition Of The Populations In Asia Minor And Syria*, Printed by Harrison and Sons., London, 1881, Belge No.108 Ek 2.

³ BOA HR.TO Dosya No: 244 Gömlek No: 55, Tarih: 1868.6.28.

⁴ BOA HR.TO Dosya No: 510 Gömlek No:60, Tarih: 1871.1.2.

Şeyh Ubeydullah müritleriyle birlikte İstanbul'a, oradan da Hicaz tarafına gitme niyetiyle Van'dan Erzurum'a gelmesini fırsat bilen İngiltere'nin Erzurum konsolosu, Şeyh Ubeydullah'ın ve müritlerinin uzun zamandan beri Hıristiyanlara karşı içinde bulunduğu harekâttan dolayı tutuklanmasını istemiştir. Herhangi bir sonuç alamayan İngiliz elçi, ayrıca bölgedeki Ermeni ve Nasturilerin şikâyetlerinin dikkate alınmaması ve yaptığı harekâttan dolayı Şeyh Ubeydullah'ın cezalandırılmaması durumunda bundan daha fazla cesaret alıp bölgedeki nüfuzunu artırmak için Hıristiyanlara karşı daha zalim harekâtlarda bulunmasına sebep olacağını ve bu durumdan Babîâli'nin sorumlu olacağını söylemiştir⁵.

Erzurum'da bulunan İngiltere konsolosuna 29 Ağustos 1879 tarihinde gönderilen bir mektupta, İngiltere'nin Van konsolosunun haber verdiği göre, Van vilayetinde Kürtler tarafından meydana getirilen olaylara, vilayet yönetiminden suçluların cezalandırılması hususunda bir şey yapılmadığı belirtiliyordu. İngiliz konsolosuna, vali paşa bölgede gasp ve talan yapıp İran hududundan öteye geçen bir takım Kürt aşiretlerine karşı bir şey yapmağa gücünün olmadığını söylemiştir. İngiliz konsolos, Kürtlerin yapmış olduğu hırsızlık ve benzeri olaylar hakkında Hıristiyanların yapmış olduğu şikâyetlerin, yerel hükümet tarafından dikkate alınmadığından bu tür olayların daha da arttığını söylemiştir. Yabancı devletlerin bölgeye göndermiş olduğu konsolosların Hıristiyanları himaye edip onlarla ilgilenmesi, bölgedeki Müslüman ahaliyi rahatsız etmiştir. Ayrıca bu durum Hıristiyan ahalinin tehdit edilmesine ve bu böylece sorunların daha da büyümesine neden olmuştur⁶.

Özellikle 93 Harbinden sonra Ermenilerin ve Nasturilerin, Müslüman ahaliye karşı İngilizler ve Ruslar tarafından korunması bölgedeki Müslümanların Hıristiyanlara karşı düşüncelerini değiştirmiştir. Bu durum sebebiyle Hıristiyanlar, kendilerine karşı bir kötülüğün aniden meydana çıkmasından korkuyorlardı. Böyle bir durumun oluşabileceğine dair delil yoksa da Müslümanların Hıristiyanlar aleyhinde olduklarına dair şüphe yoktur.

⁵ BOA HR.TO Dosya No:510 Gömlek No:60, Tarih: 1871.1.2.

⁶ BOA HR.TO Dosya No: 257 Gömlek No: 39, Tarih: 1879.8.29.

93 Harbi'nden sonra yapılan Berlin Antlaşması ile Ermenilere tanınması ön görülen ayrıcalıklara Şeyh Ubeydullah sert tepki göstererek kadınları dahi silahlandırmak zorunda kalsa buna asla müsaade etmeyeceğini söylemiştir. Bu durumdan endişe duyan İngiliz konsolosa göre, her ne kadar savaş sırasında Bayezid kuşatması sırasında gücünü Hıristiyanlardan yana kullanıp çoğunu bu yıkımdan kurtarmış olsa da, eğer Kürtler ve Türkler dışında Ermenilere ayrıcalıklar tanınırsa Kürtlerin böyle bir yenilik getirecek hükümete ve Hıristiyanlara karşı birleşmelerinin muhtemel olduğunu söylemiştir. 1843'de Bohtan miri Bedirhan Bey'in Nasturilere karşı yaptığı iddia edilen katliamının baş kışkırtıcısının Şeyh Ubeydullah'ın babası Şeyh Taha olduğunu söylemeleri, Şeyh Ubeydullah'tan çekinmelerinin başka bir sebebidir. Bundan dolayı Kürtlerin birleşip Ermenilere karşı gelmesi durumunda ise Hıristiyanların direniş gösteremeyecekleri ve hükümetin de bunu engellemek için istese de gücünün olmadığını, sapa yerlerdeki Hıristiyanların katliama maruz kalmalarının muhtemel olduğunu söylemişlerdir⁷. Nitekim Şeyh Ubeydullah 1879'da Osmanlı'ya karşı girişeceği İmadiye ayaklanması öncesinde Kürt aşiret reislerini toplayıp, İstanbul hükümetinin memlekete Hıristiyan memurların gelmesine müsaade etmesinden dolayı artık asıl kendisini hükümdar tanımları lazım geleceğini ve yakında orada ki Hıristiyanların varlığına son vereceğini ifade etmiştir⁸.

Zaten 1879 İmadiye ayaklanması, Kürt aşiretlerinin bir Nasturi köyüne yaptıkları baskın sonucunda Osmanlı askerlerinin karşılık vermesiyle başlamıştı. Bu ayaklanmada başarısız olan Şeyh Ubeydullah, daha zayıf olduğunu düşündüğü İran'a yönelmiştir. 1880'de İran'a yapacağı harekât öncesinde Ermeni ve Nasturilere karşı daha önce yaptığı baskıları kaldırarak onlardan faydalanma ve böylece gücünü artırma yoluna gitmiştir. Şeyh Ubeydullah, İran'a yapacağı saldırıda Şemdinli'deki Nesturilerin kendisine katılmaları konusunda onlara baskı yapmıştır⁹.

1865-1879 tarihleri arasında Ermeni ve Nasturilere karşı Kürtlerin yaptıkları baskılar konusunda İngilizler sürekli olaylardan Şeyh Ubeydullah'ı sorumlu tutarak, onu Osmanlı yöneticilerine şikâyet etmişlerdir. İran ayaklanması öncesinde Şeyh

⁷ Turkey No.5 (1881) *Correspondence Respecting The Kurdish Invasion of Persia*, Printed By Harrison And Sons, London, 1881, Belge No.22 Eki.

⁸ BOA HR.TO Dosya No: 257 Gömlek No: 39, Tarih: 1879.8.29. Ayrıca bkz.İmadiye Ayaklanması

⁹ Turkey No.5 (1881) Belge No.68.

Ubeydullah, yaptıkları hırsızlıklardan dolayı Kürtlerin cezalandıracağını söyleyerek adamlarını yardım talebinde bulunmak üzere Nasturilerin Şemdinli'deki dini lideri Mar Şimon'a göndererek onu ayaklanmaya katılmaya zorlamıştır¹⁰. Bu vaatler karşısında yaklaşık dört yüz ya da beş yüz Nasturi¹¹ Şeyh Ubeydullah'ın saflarına katıldıysa da gerçekte ne olup bittiğini öğrendikten sonra, İran ile bir kavgalarının olmadığını söyleyerek evlerine geri dönmüşlerdir¹².

İngiltere'nin Van konsolos yardımcısı Clayton ile görüşen Başkale'deki Ermeni Başpapazı Ohannes Vartabed de Şeyh Ubeydullah'ın kendisine acil kodlu birçok davetiye gönderdiğini, bu davetiyelerde gelip onu görmesini, ülkenin durumu ve bununla ilgili atılacak adımlar hakkında ona fikir danışacağını söylediğini ancak affını dileyerek bu teklifleri reddettiğini söylemiştir¹³.

Urmiye kuşatması sırasında Kürt askerlerince Urmiye ovasındaki bazı Hıristiyan ve Müslüman köylerin yağmalanması kaçınılmaz olmuştu¹⁴. Bu durum da Şeyh Ubeydullah ayaklanmanın başarıya ulaşması ve amaçlarını yerine getirebilmesi için yabancı devletlerin desteğinin alınması gerektiğinin farkındaydı. Bundan dolayı yabancı devletlerin kendisine karşı tavır almalarını gerektirecek davranışlardan kaçınmıştır. Bu nedenle Şeyh Ubeydullah Urmiye'de bulunan Amerikalı misyoner Dr. Cochran'a gönderdiği bir mektupta misyonerlere, Avrupalı ve Hıristiyan topluluklara saygı göstereceğini garanti ederek, onların mümkün olduğunca güvenli yerlerde toplanmalarını tavsiye etmiştir. Bunun üzerine misyonerlerin kullandığı akademi daha sonra sığınacak yer arayan Nasturi ve diğer topluluklarca dolmuştur¹⁵.

Misyonerlerin özellikle tıp alanında eğitim alıp gelmiş olmaları nedeniyle topluma sağlık alanında yardımcı olmaları kabul görmelerini sağlamıştır. Ayrıca açtıkları okullar, bölgedeki Müslümanlarla daha rahat bir şekilde temas kurmalarını ve İran Devleti'nin de desteğini almalarını sağlamıştır. Urmiye saldırısı öncesinde

¹⁰Turkey No.5 (1881) Belge No.54 Ek 3.

¹¹ Turkey No.5 (1881) Belge No.14 Ek 2. Ayaklanmanın başlangıcında Nasturilerin birkaç bin kişiyle kendisine destek verdiği söylenmişse de bu sayı abartılıdır. Şeyh Ubeydullah'ın toplan gücü birkaç binden oluşmaktaydı.

¹² Turkey No.5 (1881) Belge No.68.

¹³ Turkey No.5 (1881) Belge No.68.

¹⁴ Turkey No.5 (1881) Belge No.56.

¹⁵ Turkey No.5 (1881) Belge No.56 Ek 1.

Dr. Cochran'ın Urmiye'den kalkıp Nehri'ye şeyhi tedavi etmesi için gelmesini Şeyh Ubeydullah bir vefa borcu olarak unutmamıştır. Bu vefa borcuna karşılık olarak Şeyh Ubeydullah, Urmiye kuşatması öncesinde İkbalüddeve'nin kendilerine mühlet verilmesi için aracı yaptığı Dr. Cochran'ı kırmayarak isteğini kabul etmiştir. Bu durum savaşın kaderini değiştiren bir durum gibi görünse de Şeyh Ubeydullah, Dr. Cochran'ı hiçbir zaman bundan sorumlu tutmamıştır.

İran ayaklanması sonrasında Şeyh Ubeydullah İstanbul'a götürüldüğünde, Sultan ondan Kürdistan'ın içinde bulunduğu durumu anlatan bir yazı yazmasını istemiştir. Şeyh yazısının önemli bir kısmında oradaki Nasturi Hıristiyanlarını Sultanın en iyi tebaaları olarak övecek şeyler de yazmıştı. Sultan öyle bir mektubu kabul etmedi ve düzeltmesi için üç kez geri gönderdi. En sonunda şeyh "*politikadan çok anlamam ama gerçeği söyleme hakkında bildiğim birkaç şey var ve bu da gerçek*"¹⁶ diyerek Nasturilerle olan ilişkisini özetlemiştir.

Her ne kadar Şeyh Ubeydullah politik bir güç olmadıklarını düşündüğü misyonerlerle pek bir sorun yaşamamışsa da, Şemdinli bölgesindeki Nasturilerin İngilizlerle olan ilişkisinden de memnun değildir. Kendi otoritesine bir sınırlama getireceğini düşündüğü durumlarda hem Ermenilere hem de Nasturilere karşı en sert söylemlerini söylemekten ve onları tenkit etmekten çekinmemiştir.

Şeyh Ubeydullah tarafından sultana yazılan bir mektupta Tanzimat'ın Hıristiyanlara tanıdığı haklardan şikâyetçi olmuştur. Ermenistan ve Batılı devletlerin iddiasının aksine bölge nüfusunun çoğunluğu Müslümanlardan oluşmaktaydı. Bu nedenle Müslüman Kürtlerin ve Şeyh Ubeydullah'ın bölgede bir Ermeni devletinin karşısında olmaları doğaldı¹⁷. Şeyhin genel düşüncelerinin aksine sürekli Hıristiyanları koruyacağını ve onlara geniş haklar tanıyacağına dair söylemleri Batılı devletlerin desteğini kazanmaya yönelik politik söylemlerdir.

¹⁶ Robert E. Speer, *The Hakim Sahib: The Foreign Doctor*, Fleming H. Revell Company, New York 1911, s.74.

¹⁷ Sabri Ateş, *Empires at the Margin: Towards a History of the Ottoman-Iranian Borderland and the Borderland Peoples, 1843-1881*, s.417

4.2 Ayaklanma Sırasında Osmanlı, İngiltere ve Rusya'nın Tutumu

Şeyh Ubeydullah, 1879 yılında İmadiye ayaklanmasının arka planında yer alsa da Osmanlı Devleti, şeyhi kazanmak adına onu suçlu bulmamıştı. İngiliz konsolos Abbott'a göre Babiâli'nin şeyhe karşı takınmış olduğu bu tutum, onu cesaretlendirdiğinden ciddi sorunların meydana gelmesi beklenen bir durumdu. Bundan dolayı şeyhin iddialı projeler gerçekleştirme konusunda çaba göstermesi, aşiretleri tekrar bir araya getirmesi, İran'daki gücünü artırmak için köyler satın alması, kendisine muhalif olan Şikak aşiretinin de onun tarafında yer alması, martini tüfekler alması gibi durumların hepsini ona ceza verilmemesinden kaynaklandığı düşüncesindeydi¹⁸.

Şeyh Ubeydullah'ın çağrısı üzerine 93 Harbi sırasında İran'daki Kürtler sınırı geçip Osmanlı'ya yardım etmişlerdi. İran bunu engellemek amacıyla şeyhin o bölgedeki topraklarını elinden alacağı konusundaki tehdidi üzerine Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Seyyid Abdulkadir babasının himayesinde olan bölgelerin yönetimi için İran'a geçmişti.

Yine Abbott'a göre ayaklanma başlamadan kısa süre önce Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Abdulkadir'in bir Türk müfrezesiyle sınıra yakın yerler olan Mergever ve Beradost arasındaki Bazargar'ı ziyaret etmesi, onun müttefik arayışında olduğunun bir göstergesidir. Şeyhin bölgedeki nüfuzundan dolayı İran hükümeti Mergever, Uşnu ve Lahican gibi yerlerde otoritesini sağlayamıyordu. Osmanlı'nın Şeyh Ubeydullah'a destek verdiğini savunan İngiliz konsolosa göre bu yöntemler İran şahının aşiretler üzerindeki otoritesini sarsmak içindir. Ayrıca Şeyh Ubeydullah'ın Osmanlı'daki bazı yöneticilerin isteklerini sürdürdüğü düşüncesindedir. Şeyhin İran sınırları içinde gücünü artırmasına izin verilmesi durumunda buradaki Hıristiyanların önceki olaylarda olduğu gibi başlarına büyük felaketlere yol açacağını ve bu yüzden engellenmesi gerektiğini ifade etmiştir¹⁹. Şeyhin, İran'daki Kürt aşiretleri ile olan ittifak arayışlarından sonra gücünü artırmış olması İngiliz konsolos Abbott'un tedirgin olmasına neden olmuştur. Ayrıca şeyhin İran'daki Kürt aşiretler üzerinde otoritesini gerçekleştirmiş olmasından dolayı artık İran hükümeti onun tekliflerini

¹⁸ Turkey No.5 (1881) Belge No.8 Ek 2.

¹⁹ Turkey No.5 (1881) Belge No.8 Ek.2.

kabul etmemesi durumunda intikam almak için tereddüt etmeyeceğini söylemektedir²⁰.

İran, ayaklanma başladıktan sonra özellikle Seyyid Abdulkadir'in hızlı bir şekilde sınırdaki bölgeleri alıp ilerlemesinden tedirginlik duymuştur. Bundan dolayı Azerbaycan eyaletinin merkezi olan Tebriz'de olası bir saldırı durumuna karşı şehri savunmak amacıyla hazırlıklara başlanarak sokaklarda barikatlar inşa edilmeye ve surların dışına da siperler kazınmaya başlanmıştır²¹.

İran, Şeyh Ubeydullah'ın postnişin olmasından Mekke'ye sürgüne gönderilmesine kadar ki bütün faaliyetlerinin arkasında Osmanlı Devleti'nin olduğuna inanmıştır. Bundan dolayı ayaklanma başlayınca Osmanlı Devleti'ne nota vererek olan bitenden Osmanlı'yı sorumlu tutmuştur.

İstanbul'daki İran büyükelçisi Muhsin Han, İngiliz maslahatgüzarı St. John'a Osmanlı Devleti'nin meydana gelen olaya dair tavrıyla ilgili iki ülke arasındaki karşılıklı notalarının kopyalarını vererek meydana gelen olaylardan Osmanlı'nın sorumlu olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. İran elçisi, İngiltere'nin desteğini almak için Şeyh Ubeydullah'a dair kullandığı ifadelerde onu Ermeni nüfus üzerinde eşkıyalıklarıyla bilinen biri olarak nitelendirmiştir. İran ayaklanmada Osmanlı Devleti'nin etkisinin olduğunu ve ayaklanmayı bastırmak için bir şey yapmadığını iddia ederek Osmanlı'yı İngiltere'ye şikâyet etmiştir. Osmanlı ve İran ayaklanma sırasında karşılıklı olarak verdikleri notalarda birbirlerini suçlamışlardır. Bu notalarda dile getirdikleri suçlamalar ve buna karşı verilen cevapları aşağıda kısaca özetlenmiştir.

İran'ın Osmanlı'ya verdiği ilk notada ayaklanmada Şeyh Ubeydullah'ın, Seyyid Abdulkadir'in, Hamza Ağa'nın ve Osmanlı vatandaşlarının etkisi olduğunu ve bunların hepsinin Osmanlı'nın teşvikiyle veya göz yummasıyla ayaklandıkları görüşünde olmuştur. Buna göre nota da, ayaklanmadan iki yıl önce Şeyh Ubeydullah'ın tehditkâr tavırlarıyla ilgili Osmanlı'nın dikkatini çektiklerini ancak Osmanlı'nın bilerek veya bilmeyerek tehlikenin önlenmesi konusunda hiçbir şey

²⁰ Turkey No.5 (1881) Belge No.8 Ek 3.

²¹ Turkey No.5 (1881) Belge No.17.

yapmadıklarını ifade etmiştir²². Bu iddiaya karşılık Osmanlı Devleti'nin tepkisi ise Şeyh Ubeydullah'ın ayaklanmada rolü olduğuna dair bir kanıtın olmadığını, bu yüzden de şeyhin hiçbir şekilde olanlardan sorumlu tutulamayacağını söylemiştir. Ayrıca herhangi bir önlem alınmadığı konusunda ise Kürt aşiretlerinin sınırı geçmelerini engellemek için sınıra asker yerleştirildiğini ve hiçbir Osmanlı vatandaşının sınırı geçmediğini söylemiştir. Eğer ayaklanmaya katılmış Osmanlı vatandaşı aşiretler varsa da bunlar daha önce İran'ın yaylalarına giden kişiler olduğunu ve bunlardan da Osmanlı'nın sorumlu tutulamayacağını söylemiştir. İran, ayaklanmada büyük bir etkisi olan Mengur aşireti lideri Hamza Ağa'yı İran'daki tehlikenin büyümesi amacıyla bilinçli olarak olaylardan önce Osmanlı tarafından serbest bırakıldığını düşünerek Osmanlı'yı sorumlu tutmuştur. Osmanlı Devleti, Kerkük bölgesinde işlediği kanunsuz eylemlerden dolayı Hamza Ağa'nın tutuklandığını ve belli bir süre hapsedildikten sonra Musul'da yaşaması koşuluyla serbest bırakıldığını kabul etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti bu konuda kendisine iftira edildiğini söylemiştir. Çünkü Hamza Ağa, Musul'dan kaçıp Savucbulak'a sığındıktan sonra, İran yetkililerinin kendisine iyi muamelelerde bulunup, onur madalyası vermeleri ve onu oradaki aşiretlere lider yapmış olmalarından dolayı bu konuda İran yetkililerinin sorumsuz davrandığını söylemiştir²³.

İran, ayaklanmanın başlamasından beş ay önce Kürtlerin beş bin kişiyle İran'a saldırı hazırlığında olduğuna dair Osmanlı'ya bilgi verdiklerini ancak Osmanlı'nın Kürt güçlerinin dağıtılacağına dair söz vermesine rağmen bunun yerine getirmeyip olayların oluşmasında Osmanlı'nın rolü olduğunu iddia etmiştir. Ayaklanma başladıktan sonra ise İran, Babiâli'den Osmanlı Kürtleri ile İran Kürtleri arasındaki tüm iletişimin durdurulmasını istemesine rağmen, Şeyh Ubeydullah'ın bir engellemeyle karşılaşmadan sınırı geçip Urmiye bölgesini yağmaladığını söyleyen İran büyükelçisi, meydana gelen olayları engelleme imkânı varken bunu önlemeyenler ile cezalandırılması gereken kişilerin cezasız kalmasına neden

²² Turkey No.5 (1881) Belge 74 Ek 1.

²³ Turkey No.5 (1881) Belge 74 Ek 2.

olanların sorumlu olduğunu söyleyerek Osmanlı'yı olanlardan sorumlu tutmuştur²⁴.

Buna karşılık Osmanlı Devleti'nin cevabı şu olmuştur:

*“Bir yandan İslam dininin çıkarlarını korumayı bir yandan da komşu devletlere karşı dostane tavırlar izlemeyi prensip edinen Sultanımız Hükümeti, hiçbir zaman böyle bir isyan hareketini teşvik etmemiştir. Hal böyle iken, isyanın çıkmasının ardından özellikle Revanduz, Hakkâri, Gevar ve Van bölgeleri olmak üzere iki ülkenin sınır bölgelerinde konuşlu askeri birlik sayısının artırılması emredilmiştir. Sadece Türk Kürtlerinin İran Kürtleriyle birleşmesi engellenmemiş aynı zamanda elebaşlarından en güçlü olanının gönderdiği mesajlar aracılığıyla İran kırsalında yaşayan birçok aşirete geri dönüş çağrısı yapılmış ve bunlar sınırı geçerek Osmanlı topraklarına dönmeye ikna edilmiştir”.*²⁵

Osmanlı Devleti bu adımları atarak İran Devleti'yle olan dostluğunu kanıtladıkları düşüncesinde olmuştur. Bu nedenle, Osmanlı Kürtlerinin bu isyanda yer almadığını, Osmanlı hükümetinin bu kalkışmayı bastırmak için her türlü çabayı gösterdiğini ve oğulları tarafından İran'da çıkarılan isyandan Şeyh Ubeydullah'ın sorumlu tutulamayacağı görüşündedir.

İran gönderdiği başka bir notada kendisince güvenilir kabul ettiği kaynaklardan edindiği bilgilere göre Osmanlı Kürtlerinin İran'daki isyancılar için aşiretlerden askeri malzemeler topladığını iddia etmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin olaya karışmadığını söylediği Şeyh Ubeydullah'ın da sınırı büyük bir askeri birlikle geçtiği ve Urmiye bölgesinde karışıklıklara neden olduğunu söylemiştir. Osmanlı Devleti önceki notaya karşılık olarak bölgede aldıkları askeri tedbirlerle hiç kimsenin geçişine izin vermediklerini söylemişti. İran buna karşılık sınırdaki Türk memurlarının kayıtsızlıkları yüzünden Osmanlı Kürtlerinin isyancılara olan yardımlarının hiçbir şekilde engellenmediğini ve bu durumun İran Hükümetinin razı olamayacağı çok zararlı bir tutum olarak görmüştür.²⁶ İran büyükelçiliği, şeyhin son üç yıl boyunca isyanın tohumlarını ektiğine dair yazılı ve sözlü bilgileri sürekli Babiâli'ye verdiklerini, ayrıca ellerinde şeyhin olaylardan birinci derecede sorumlu olduğunu gösteren kendi el yazısıyla yazılmış birçok belge olmasına rağmen, Babiâli'nin meydana gelen olaylarda şeyhin suç ortağı olmadığı konusundaki ısrarcı tutumundan üzüldüğünü ifade etmiştir²⁷. Bu iddialara karşılık Osmanlı Devleti:

²⁴ Turkey No.5 (1881) Belge No.74 Ek 1.

²⁵ Turkey No.5 (1881) Belge No.74 Ek 2.

²⁶ Turkey No.5 (1881) Belge No.74 Ek 3.

²⁷ Turkey No.5 (1881) Belge No.74 Ek 3.

“Şeyh Ubeydullah isyandan sorumlu tutulamaz, çünkü sorun tarafsız bir şekilde incelenirse, başlıca sebeplerin Hamza Ağa'ya gösterilmiş şiddet ve Azerbaycan yetkililerinin belli toplumlara baskısının yanı sıra İranlı sınır aşiretlerince yapılmış devamlı baskınlar olduğu aşikâr olacak. Bu sebepler Hamza Ağa'yı isyan etmeye götürür götürmez, İran aşiretleri tarafından yapılan devamlı baskınlar bölge insanlarını intikam almak için harekete geçirirken Şeyh Türk Devletinin ricasıyla olay yerinden geri çekildi.

İran Büyükelçiliği, Türk Hükümetinin saf bir dostluk hareketi olarak, isyanı bastırmak için hem sınırı koruyarak hem de yazın İran yaylalarında yaşayan Osmanlı Kürt aşiretlerini normal zamanından önce geri çağırarak elinden geleni yaptığının farkına varmalıdır. Osmanlı Devleti tarafından onaylanan önlemlerin iyi yönleri belliydi ve İran yaylalarında kalanlar hariç, tek bir Osmanlı Kürt aşireti bile hiç bir zaman ve hiç bir yerde isyancılara katılmadı. Yine de İran Hükümetinin sınırın Osmanlı tarafında gösterilen çabaların karşılığını vermesi gerekir. İran aşiretlerinin Musul, Bağdat ve Van illerinde baskınlara devam etmesi acınacak bir gerçektir. Babıâli'den gönderilen tekrar edilmiş yazışmalar etkisiz görünüyor ve yağmacılar İran topraklarında tam özgürlükten zevk alıyor.”²⁸

İran büyükelçiliği, Osmanlı Devleti'ni şeyhin İran'daki faaliyetlerde sorumlu olduğu konusunda ikna edemeyince bu durumda en azından şeyhe baskı yapılması durumunda, Osmanlı topraklarına tekrar giriş yapacağını kesin olduğunu düşünüyordu. Şeyhin Sultan'a olan bağlılığını bilen İran, şeyhin Sultan'ın sözünü dinleyip ayaklanmayı sonlandıracağına emindi. Ancak İran sadece şeyhin davet edilmesini istemiyordu. Diğer isteği ise şeyhin sınırı geçtiği zaman ona engel olunup tutuklanmasını ve İranlı yetkililere teslim edilmesini istiyordu. Bu yapılmadığı takdirde, hiç bir engel olmadan sınırı geçmesine izin verilip ve İranlı görevlilerce teslim edilmezse, bilakis bu durumun iki ülke arasındaki ilişkilere zarar vereceği konusunda uyarılarda bulunuyordu²⁹.

İran bir yandan Osmanlı Devleti'ne nota verirken öbür yanda da taleplerinin kabul edilmeyeceğini bildiğinden İngiliz elçi ve konsoloslarla iletişime geçerek Osmanlı üzerinde baskı kurmalarını istemiştir. Ayaklanmanın başlamasından kısa süre sonra İngiltere'nin Tahran büyükelçisi Thomson'la görüşen İran şahı, ayaklanmadan dolayı şaşkınlık içinde olduğunu belirterek ülkesinin Osmanlı sınırındaki bölgelerde yakma, yağmalama ve katliama sebep olan silahlı birliklerin sınırı geçmelerini engelleyebilecek gücü ve iradesi olmasına rağmen, Osmanlı sultanının vatandaşlarının böyle davranacağını tahmin edemediğini söylemiştir³⁰.

²⁸ Turkey No.5 (1881) Belge No.74 Ek 4.

²⁹ Turkey No.5 (1881) Belge No.74 Ek 3.

³⁰ Turkey No.5 (1881) Belge No.11.

Ayaklanmanın başında açıkça belirtmese de daha sonraları İran şahı, olayın meydana gelmesinde Osmanlı sultanını doğrudan suçlamıştır.

Şah'ın İngiliz elçisinden istekleri daha önce kendisinin doğrudan talep ettiği ve Osmanlı'nın kabul etmediği taleplerdi. Bu sefer bu talepleri İngiliz elçisine anlatarak bu konularda İngiltere hükümetinin yardımlarını beklediğini ve Osmanlı'ya baskı yapacakları konusunda güveninin tam olduğunu belirtiyordu. Şahın temel istekleri ise Osmanlı Kürt aşiretlerinin sınır geçerek isyancılara destek vermelerinin engellenmesi, İran'da bulunan Şeyh Ubeydullah'ın Sultan'ın emirlerine uyacağı düşüncesiyle ayaklanmaya son vermesi çağrısının yapılması, ayaklanmacıların sınırı geçmeleri durumunda İran'ın onları takip edebilmesi veya aşiretlerin Osmanlı'ya sığınmalarının engellenmesi ve Şeyh Ubeydullah ve oğullarının sert bir şekilde cezalandırılmaları gibi konulardı³¹.

İngiltere eğer Kürtlere karşı düzenli birlikler gönderilirse Şeyh Ubeydullah'ın Osmanlı Devleti için zorlu biri olamayacağı düşüncesindeydi ancak Osmanlı Devleti'nin Şeyh Ubeydullah ve oğullarına karşı sert davranıp cezalandırması durumunda Osmanlı Kürtlerinin ayaklanmasına yol açabileceği nedeniyle Osmanlı'nın bunu kabul etmeyeceğini biliyordu. Bundan dolayı Şeyh Ubeydullah'a, Osmanlı Devleti ile İran arasında düşmanlığa yol açabilecek barınak ve destek sağlamama konusunda uyarıda bulunmayı tercih etmiştir.³²

İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi Goschen, İngiliz Hükümetinin emri üzerine ayaklanma hakkında Osmanlı sadrazamı ve dışişleri bakanıyla yaptığı görüşmede, Kürt aşiretlerinin ayaklanmalarının ve İran topraklarının istila sebepleri ile ilgili anlaşılır ve bağlantılı açıklamaları elde edemediğini söylemiştir. İngiliz elçinin ulaşabildiği tek açıklama Osmanlı yetkililerinin bu ayaklanmadan dolayı hiçbir şekilde Şeyh Ubeydullah'ın sorumlu tutulamayacağı ile ilgili bilgilerdir. Osmanlı yetkilileri daha önce İran'a verdikleri cevabı tekrarlayarak, ayaklanmaya yol açan kişinin İran vatandaşı olan Hamza Ağa olduğunu söylemiştir. Osmanlı yetkilileri dışında basından veya kamuoyundan takip edebildiği kadarıyla Goschen'in izlenimine göre, bu ayaklanma Osmanlı vatandaşlarının tatmin olmalarına sebep

³¹ Turkey No.5 (1881) Belge No.39, No.23, No.36.

³² Turkey No.5 (1881) Belge No.39.

olmuştur. Yine edindiği izlenime göre Osmanlı'nın Kürtlere silah desteğinde bulunmuş olabileceğini söylemiştir. Bunun nedeni olarak da “*saray gurubunun gizli entrikaları sonucunda 93 Harbi'nde kaybedilen toprakların telafisine katkıda bulunmak ve Osmanlı etkisini her yere yayma politikalarına sahip olan bir grup adamın eylemleri gözlemlenmeden hiçbir olay gerçekleşmez*” demektedir. Ayaklanma ile ilgili Türklerin kullandığı dilin şaşırtıcı olduğunu söyleyen Goschen, Türklerin, İran birliklerinin Kürtlere karşı dayanabileceklerine inanmadıklarını, Türk birlikleri müdahale etmedikçe İran'ın baskı altında olacağını, Hariciye Nazırı'nın bizzat kendisine Türk birliklerinin Kürtleri İran topraklarına kadar takip edemeyeceklerini söylediğini raporunda belirtmiştir³³.

Osmanlı'nın aldığı tedbirler hakkında soru soran Goschen'e sınırdaki on bin askerden oluşan bir birliğin bulunduğuna cevabı verilmiştir. Goschen, görüşmede bir devletin başka bir devletin topraklarını işgal etmesinin ciddi bir suç olduğunu söyleyerek, ayaklanmada Osmanlı'nın etkisi olabileceğini ima etmiştir. Bu açıklamanın ardında da Şeyh Ubeydullah'ın yakalanıp cezalandırılması konusunda kendilerine güvenip güvenemeyeceğini sorduğunda, bir cevap alamadığı gibi Kürtlerin eylemlerinin suç olarak görüldüğüne dair bir izlenim de edinemediğini söylemiştir³⁴.

Goschen, Şeyh Ubeydullah'ın bağımsız bir Kürdistan kurma niyetinde olup olmadığı konusunda Hariciye bakanı Asım Paşa'ya soru sorduğunda edindiği izlenimlere göre Osmanlı yöneticileri Şeyh Ubeydullah'ın böyle hırslı bir planının var olduğuna inanmadıklarını söylemişlerdir³⁵.

İngiltere ayaklanmadan önce Şeyh Ubeydullah'ın İran'daki Kürt aşiretleri arasındaki nüfuzunu artırdığı bir dönemde İran hükümetini uyararak bu durumun hem kendileri hem de Hıristiyanlar için tehlike arz edeceğini söylemesine rağmen İran meseleyi önemsememiştir. İngiltere ayaklanma sırasında ise İran ile Osmanlı devletleri arasında aracılık görevi yapmamıştır ayrıca Şeyhe karşı askeri birliklerle önlem almasını istemiştir. Bölgedeki Nasturi ve misyonerlerin Şeyh Ubeydullah ile

³³ Turkey No.5 (1881) Belge No.45.

³⁴ Turkey No.5 (1881) Belge No.45.

³⁵ Turkey No.5 (1881) Belge No.62.

temas kurmalarını ve ona destek vermelerinin önüne geçmeye çalışmıştır. Urmiye kuşatması sırasında Nasturiler Abbot'tan Şeyhin Hıristiyanların can ve mallarına dokunulmaması konusunda şeyhe bir mektup yazmasını teklif ettiklerinde Abbott, Şah'ın arazilerini işgal eden herhangi bir Kürt lidere mektup yazmayı uygun bulmadığını söylemiştir.³⁶ Ayrıca Abbot, Urmiyelileri şeyhe karşı direnmeleri konusunda cesaretlendirmiştir. Urmiye'den sonra kuşatma altındaki Bunab'a gittiği zamanda İran ordusuna Seyyid Abdulkadir'in öncülüğündeki Kürtlerin durumu ve ne yapmaları konusunda onlara bilgiler vererek onları cesaretlendirmiştir.

İran şahı Kürtlerin asker sayısının ve planlarının ne olduğunu iyice tespit edemediğinden korkuya kapılmıştır. İngiltere'nin arabuluculuğunda Osmanlı'nın isteklerini kabul etmemesi onu daha da tedirgin etmiştir. Ayrıca Kürtlere karşı savaşa gönderebileceği yeterli kuvvetten de yoksun bulunan İran şahı ve vezirleri bu durumda Rusya'nın yardımına sığınmaktan başka bir çare bulamamışlardır.³⁷ Rusya ve İran arasındaki ilişkiler 1853 yılına kadar iyi olsa da Kırım Savaşı nedeniyle ilişkileri bozulmuştu. 93 Harbi sırasında İran'ın tarafsız olması ve İran Kürtlerinin sınırı geçip Osmanlı'ya yardım etmelerini engellediği için Rus-İran ilişkileri tekrar gelişmeye başlamıştır.

İngiltere'nin Orta Asya üzerindeki etkisini kırmak isteyen Rusya, Kürt ayaklanmasını fırsat bilerek İran ile yakınlaşmıştır. Rusya ve İran arasında ortaya çıkan bu yakınlaşmadan İngiltere bölgedeki kontrolünün zayıflayacağı ve çıkarlarının zedeleneyeceği endişesi ile tedirginlik duymuştur. Bu nedenle Rus hükümetinin, Osmanlı-İran sınırındaki Kürt ayaklanmacıları baskı altında tutmak için kendi askeri birliklerini İran'a yardım amacıyla göndermeyi teklif ettiğini³⁸ sanarak Rusya ile iletişime geçerek durumu öğrenmeye çalışmışlardır. Yapılan görüşmelerde Kürt ayaklanmasının daha geniş alanlara hatta Rus sınırına kadar yayılacağı korkusuyla Kürtlere karşı Rusya'nın desteğini almak için İran'ın kendisinin yardım talebinde bulunduğunu öğrenmişlerdir.³⁹ Rus çarı, İran'ın yardım talebini aldığı anda

³⁶ Turkey No.5 (1881) Belge No.61 Ek 1.

³⁷ Halfin, *19. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler*, 3.Baskı, Komal Yayınları, İstanbul 2008, s.112.

³⁸ Turkey No.5 (1881) Belge No.25.

³⁹ Turkey No.5 (1881) Belge No.28 Eki.

Rus birliklerinin Kürtleri, Osmanlı topraklarına kadar takip etmek için görevlendiremeyeceğini söyleyerek teklifi kabul etmiştir⁴⁰. Rus Prens Labanow'un belirttiğine göre Kürtleri, olası bir saldırısı karşısında engellemek için Rus askerlerinin sınıra yaklaşmaları için emir verirken uluslar arası hassasiyetleri de ön plana alacak ve İran adına doğrudan bir müdahalede bulunmayacaklardı. Rusya'nın planına göre İranlılar Kürtlere boyun eğdirdiği sürece askerleri kendi sınırları içinde kalıp İran ve Osmanlı topraklarına ilerlemeyeceklerdi.⁴¹ Ancak Kürtlerin, İranlıları mağlup etmesi ve ilerlemesi durumunda bu mesele ciddi bir hal alacağından işte o zaman Rusya sınır geçip müdahale edecekti.

Rusya'nın doğrudan Kürt ayaklanmacılarla karşılaşmak istememesinin nedeni o dönemde Kafkaslarda başkaldıran Türkmenler ile uğraşıyor olmasındandır. Bu şartlar altında yeni bir askeri cephe açmak istemiyordu ve Kürt sorununun diplomasi yoluyla halletmesini kendi açısından daha uygun bulmuştur. Fakat bu sırada kendisi ile dostane ilişkileri olan İran'ın önemli ve zengin bir bölgesi olan Azerbaycan'ın elinden gitmesine seyirci kalması da politikasına zarar verebilirdi⁴². Bu nedenle Rusya, İran sınırına beş yüz⁴³ kadar asker ve birkaç parça toptan oluşan bir Kazak askeri alayını, Tebriz'e giden ana yol üzerindeki karakol ile Nahcivan ve Tiflis arasındaki Julfa bölgesinde konuşlandırdı⁴⁴. Ayrıca Nahcivan'da 1.000 kadar asker ve bir topçu bataryasıyla birlikte Rusya sınıra toplamda 6 tabur asker yerleştirmişti ki hepsinin toplamı 6.000 askerdirdi.⁴⁵ Ancak daha sonraları Sultan Abdulhamid'in Şeyh Ubeydullah'ı ayaklanmadan vazgeçmesi için gönderdiği mesajla birlikte, Şeyh Ubeydullah'ın Osmanlı sınırlarına geri dönmesi⁴⁶ ve İran'ın ayaklanmayı tek başına bastırmayı başarmasından dolayı, Rusya herhangi bir müdahalede bulunmadan birliklerini sınırdan çekmiştir⁴⁷.

⁴⁰ Turkey No.5 (1881) Belge No.32.

⁴¹ Turkey No.5 (1881) Belge No.41, No.47.

⁴² Halfin, s.112.

⁴³ Turkey No.5 (1881) Belge No.47.

⁴⁴ Turkey No.5 (1881) Belge No.43, No.50.

⁴⁵ Turkey No.5 (1881) Belge No.76 Ek 4.

⁴⁶ Turkey No.5 (1881) Belge No.62.

⁴⁷ Turkey No.5 (1881) Belge No.86 Ek 6.

Kürtler Savucbulak'tan çıkarıldıktan sonra İran Şahı Nasirüddin Şah, İngiltere'nin Tahran elçisi Thomson'u saraya tekrar davet ederek, ayaklanma hakkında onunla görüşmüştür. Görüşmede İran şahı tüm olanlardan Babiâli'yi sorumlu tutuyordu. Görüşmede ayrıca şunları söyledi:

“Bu ayaklanmanın Osmanlı'da bir Kürt meselesi olarak Şeyh tarafından planlanıp organize edildi ve Osmanlı yetkilileri onun planlarını gerçekleştirmesini engellemek için hiçbir şey yapmadılar. Aksine kendi bildirimlerini yaymasına ve Türk topraklarından sınırdaki Kürt aşiretlerine kışkırtıcı mesajlar göndermesine izin verdiler ve İran tarafından yapılan sert protestolara rağmen en sonunda sınırı geçmesine ve kendi isyancılarının başına geçmesine müsaade edildi. Şimdi Babiâli kendi imkânlarıyla bu yaralanmış konuyu onarmak için her türlü çaba vermesinin ancak arabulucu güçlerin baskısı olursa yapabilecek aksi takdirde yapmayacaktır⁴⁸.”

Bu sözleri söyleyen İran şahı İngiltere'den, Babiâli'nin Şeyh Ubeydullah'ın yakalanması için sıkıştırılmasını talep ederek, Şeyh Ubeydullah'ın sınırı geçmeden yakalanması durumunda idam edileceğini kaçması durumunda da İran askerlerine sınırı geçmeleri konusunda Osmanlı'nın kendisine izin verilmesini talep ediyordu.

İran şahının taleplerini yerinde bulan İngiliz elçi, İngiltere Dışişleri Bakanı'na gönderdiği raporda, şeyhin cezalandırılmadığı takdirde baharda tekrar saldıracağını, sınırı korumak için İran askerlerinin sınırdaki bekletilmesi durumunda ise geçen sene olan kıtlığın daha kötü şekliyle devam edeceğini söylemiştir. İran şahı, İngiliz hükümetinin Osmanlı Devleti'ne baskı yapmasını sağlamak için taleplerinin kabul edilmemesi durumunda, Osmanlı-Rus savaşlarında tarafsız kalan İran'ın bu durumunu tekrar gözden geçireceğini söyleyerek⁴⁹ Rusya ve İngiltere arasındaki çıkar çatışmalarından faydalanmaya çalışmıştır. Bunun üzerine Babiâli ile tekrar görüşen İngiliz elçi Goschen'e, dışişleri bakanı Şeyh Ubeydullah'ı, oğlu Şeyh Abdulkadir'i ve diğer isyancıları yargılamak ve suçlarını araştırmak için bir komisyonun tayin edileceğini ayrıca Sultan Abdulhamid'in İran büyükelçisine Şeyh Ubeydullah'ı Osmanlı topraklarına geri dönmeye ikna etmek için bir haberci göndereceği bilgisini vermiştir⁵⁰.

Ayaklanma hakkında Osmanlı dışişleri bakanı Asım Paşa ile ikinci görüşmesini yapan İngiliz elçi Goschen'in edindiği izlenimlere göre, bu olayların

⁴⁸ Turkey No.5 (1881) Belge No.46; No.48.

⁴⁹ Turkey No.5 (1881) Belge No.46.

⁵⁰ Turkey No.5 (1881) Belge No.51, No.54.

çıkmasında Osmanlı Kürtlerinin rolü olduğu iddiasını Asım Paşa kabul etmemiştir. Ayrıca Şeyh Ubeydullah'ın olayların çıkmasındaki rolünün muğlâk olduğunu ifade ediyordu. İran'ın talepleri olan Şeyh Ubeydullah'ın teslim edilmesi, cezalandırılması, sınırı geçmesi durumunda yakalanmasına izin verilmesi gibi durum hakkında görüşü sorulan Asım Paşa, daha önce Osmanlı sınırlarına İran Kürtlerinin yaptığı saldırılar sonucunda meydana gelen zarar ve ziyanın karşılanması, suçluların cezalandırılması gibi konularda İran'a yaptıkları taleplerin kabul edilmediğini hatırlatıp, Babîâli'nin bu tür suçluların cezalandırılması konusunda İran ile Osmanlı arasında açık bir hesabının olduğunu söyleyerek reddetmiştir⁵¹.

İran, Şeyh Ubeydullah'ın Osmanlı sınırına geçmesi durumunda Osmanlı birlikleri tarafından engelleneceğini ve geçenlerin de tutuklanacağını düşünüyordu. Ancak Osmanlı'nın Şeyh Ubeydullah ve taraftarlarını engellememesi İran'ın hayal kırıklığı yaşamasına ve hoşnutsuzluğuna neden oldu. Bu durumu İngiltere'nin Tahran elçisi Thomson'a şikâyet eden Şah, Osmanlı büyükelçisinin Şeyh Ubeydullah ve oğullarının İran'dan atılmaları durumunda yakalanacakları ve cezalandırılacakları, Hamza Ağa'nın sınırı geçmesi durumunda ise evvelki suçlarına karşılık yakalanıp idam edileceği ya da İran'a teslim edileceğine dair söz verdiğini ancak bunların yerine getirilmediğini söylemiştir. Bu verilen sözlerin yerine getirilmemesinin Osmanlı'nın şeyhin planlarına destek vermesinden kaynaklandığını iddia ediyordu. Buna delil olarak da Osmanlı'nın başlarda isyancıların İran'a girmesine engel olabilecek her hangi bir önlem almaması, Şeyh Ubeydullah ve oğulları yenildiğinde onların yeniden tehdit oluşturmalarını önleyecek ya da Osmanlı sınırına girmelerini engelleyecek bir adımın atılmamasını gösteriyordu⁵².

Sultan Abdulhamid'in talebi üzerine İran'dan dönen Şeyh Ubeydullah'ın ve onunla beraber gelenlerin sınırdan geçişi engellenmemiştir. Nehri'ye dönen şeyhin hala İran sınırında bulunması İran'ın kabul edeceği bir durum değildi. Çünkü Şeyh Ubeydullah'ın ceza almadan köyüne dönmüş olması sebebiyle, gücünü toparlayıp uygun bir zamanda tekrar İran'a saldırması beklenen bir durumdu. Bu durum İran'ın şeyhin sınırdan uzaklaştırılması, ayaklanmaya katılan aşiret mensuplarının teslim

⁵¹ Turkey No.5 (1881) Belge No.62.

⁵² Turkey No.5 (1881) Belge No.69.

edilmesi taleplerinde ısrarcı olmasını sağlamıştır. Eğer şeyh ve oğulları İran sınırında kalmaya devam ederse, aşiretlerle baharda tekrar saldırması kesindi. İran'a karşı yeni bir saldırı olabileceği ihtimaline karşı İran sınırda bulunan otuz bin askerini tutmaya devam edeceğinden, bu durum daha önce meydana gelen kıtlıktan dolayı perişan olmuş halkın daha büyük sıkıntılar yaşamasına neden olacaktı. Ayrıca bölge kaynaklarının tükenmiş olmasından dolayı ordunun sınırda bekletilmesinin maliyeti ve zorluğu İran hükümeti için büyük bir sıkıntı kaynağı olacaktı⁵³. Bu durum tekrar İran ve Osmanlı arasında yeni bir kriz doğurmuştur. İran tekrar Osmanlı Devleti'ne bu durum üzerine nota vermiştir.

Sultan'ın Şeyh Ubeydullah'a göndermiş olduğu mesaj üzerine sınırdan çekilmişti ve bu durumu İran'a haber vermişti. İran göre ise isyancıların geri çekilmesi Osmanlı Devleti'nin tavsiyesiyle değildi. Bilakis isyancıların kendi askerleri karşısında direnemediklerinden döndüklerini savunmuştur⁵⁴.

Osmanlı Devleti İran'da yaylalarda kalanların dışında, hiç bir Osmanlı aşiretinin ayaklanmaya katılmadığını daha önce söylemişti. İran ise Şeyh Ubeydullah'la birlikte sınırı geçen binlerce kişiyi delil göstererek bunların Osmanlı vatandaşı olduğunu söylemiştir. İran ayaklanma sırasında 15.000 kişinin öldürüldüğünü ve köylerinin yok edildiğini söyleyerek Şeyh Ubeydullah'ı olanlardan sorumlu tutmuştur. Bundan dolayı da Osmanlı'nın onu korumaya çalışmasına razı olamayacağını, nitekim idam veya ömür boyu hapis cezası almaması durumunda olanların sorumluluğunun Osmanlı'ya ait olacağını dile getirmiştir⁵⁵.

İran'ın ayaklanmadan sonra şikâyetçi olduğu konulardan bir tanesi de dönemin Osmanlı gazeteleri olan Vakit, Tercüman-ı Hakikat ve Ceride-i Havadis gibi gazetelerin şeyhi destekleyici yayınlar yapmasıydı. İran'ın "*zararlı makaleler yayınlayan, Kürt aşiretlerini kışkırtan ve destekleyen ve iki Müslüman ülkenin halkı arasında huzursuzluk tohumlarını eken Kürt isyancılarından söz eden*" diye nitelediği bu gazetelerin, posta yoluyla İran sınırına kadarki bölgelere gönderildiğini ve Kürtleri İran aleyhinde kışkırttığını söyleyerek bunların faaliyetlerinin

⁵³ Turkey No.5 (1881) Belge No.69.

⁵⁴ Turkey No.5 (1881) Belge No.74 Ek 5.

⁵⁵ Turkey No.5 (1881) Belge No.74 Ek 5.

denetlenmesini yani sansürlenmesini istemiştir⁵⁶. Ancak gazeteler özellikle sansürün olduğu bir dönemde İran aleyhinde bu şekilde sert yayınlar yapmaları Osmanlı'nın Kürtlere olan desteğinin bir göstergesidir.

İran'ın taleplerinin Osmanlı tarafından kabul edilmediği her dönemde ilk olarak İngiltere'ye başvuruyordu. Nitekim tekrar İngiltere'ye başvurarak en azından kendi ordusunun sınırdan uzaklaşabilmesini sağlayacak şekilde şeyhin sınırdan uzaklaştırılmasının Osmanlı tarafından kabul edilmesi için yardımcı olmalarını ve Osmanlı'ya baskı kurmalarını istemiştir⁵⁷. İngiltere taleplerinin kabul edilmemesi durumunda İran'ın kendisini korumak için Rusya ile yakınlaşacağı bu durumun bölgedeki nüfuzunu etkileyeceği düşüncesiyle konu hakkında Osmanlı'ya baskılarını sürdürmüştür⁵⁸.

İran, Rusya ve İngiltere'nin aktif olarak içinde yer aldığı bir meseleden dolayı Osmanlı Devleti üzerindeki baskıdan ve özellikle Rusya'nın askeri birlikleri ile soruna karışması durumunda bölgedeki konumunun daha kötüleşeceğini bildiğinden Şeyhin en azından belli bir süre sınırdan uzaklaştırılması taleplerini kabul ederek Şeyh İstanbul'a davet edilmiştir. Her ne kadar İstanbul'da bir yıl kadar kaldıysa daha sonra kaçarak tekrar bölgeye gelmesiyle benzer şekilde problemler olduğundan bu kez Musul'a orda da Şeyhin rahat durmaması üzerine Mekke'ye sürgüne göndermek zorunda kalmıştır. Şeyhin hem İstanbul'a davet edilmesi, hem de daha sonra Musul ve nihai olarak Mekke'ye gönderilmiş olması Osmanlı'nın Şeyhe karşı bir kin veya nefretinden kaynaklanmamıştır. Tamamen meselenin siyasi olarak uluslar arası bir problem haline gelmesinin etkisi büyüktür.

Osmanlı'nın ayaklanmada etkisi olduğu meselesinde ise eğer gerçekten bir desteği olmuşsa da meselenin uluslar arası bir soruna dönüşmüş olmasından dolayı bunu açıkça üstlenmesi beklenemezdi. Ancak olan bitenler göz önüne alındığında Şeyh Ubeydullah'ın sorumlu tutulmaması, İran'ın ısrarlı taleplerine rağmen Osmanlı sınırlarına dönmesi için ilk zamanlar çağrı yapılmamış olması, Osmanlı hariciye bakanının konu hakkında ifade ettiği İran'ın Kürtler karşısında dayanamayacağı ve

⁵⁶ Turkey No.5 (1881) Belge No.74 Ek 8.

⁵⁷ Turkey No.5 (1881) Belge No.74.

⁵⁸ Turkey No.5 (1881) Belge No.81.

Kürtlerin İran sınırına kadar takip edilemeyeceği, başkentte yayınlanan gazetelerin açıkça Kürtleri destekleyici makaleler yayınlaması gibi hususlar ayaklanmanın arkasında Osmanlı'nın olma ihtimalini desteklemektedir. Osmanlı'nın böyle bir şeye girişmiş olma ihtimalini düşündüğümüzde bunu niçin yapmış olabileceği ile ilgili başlıca gelişmelerin Berlin Antlaşması ile Ermeniler hususunda yapılması kararlaştırılan reformların Kürtler tarafından kabul edilemeyeceğini göstererek reformların geciktirilmesini veya engellenmesini sağlamak, 93 Harbi sırasında İran'ın doğrudan olmasa da dolaylı olarak Rusya'ya yaptığı destekten dolayı bir nevi intikam almak, İran aşiretlerinin Osmanlı sınırlarını sürekli ihlal etmesi nedeniyle istenilen tazminatların verilmemesi, daha önce Osmanlı'nın elindeyken sınırda stratejik öneme sahip olan Kotur gibi yerleri bu vesileyle geri almak istemesi gibi durumlar Osmanlı'nın doğrudan veya dolaylı olarak Şeyh Ubeydullah'a destek vermiş olabileceğini göstermektedir.

İngiltere'nin Şeyh Ubeydullah'a karşı tavrı hiçbir zaman dostane şekilde olmamıştır. Şeyhin tarikat liderliğine geçtiği ilk zamanlardan itibaren sürekli hareketlerini takip etmiş ve bunları Osmanlı yetkililerine şikâyet etmiştir. Osmanlı'ya karşı meydana gelen İmadiye ayaklanması nedeniyle cezalandırılmamasına tepki vererek, bu durumun Hıristiyan milletler için tehlikeli olacağı kanaatinde olmuştur. İran ayaklanması sırasında ise Abbott, her ne kadar Urmiye hükümeti ile şeyh arasında arabuluculuk yaptıysa ki bunu oradaki Nasturilerin ve misyonerlerin korunması amacıyla yapmıştır, şeyhe karşı Urmiye halkının direnmesi konusunda onları cesaretlendirmiştir. Urmiye'den sonra da daha sonra Şeyh Abdulkadir ile Savucbulak'ta görüşen Abbott, Kürt birliği ile ilgili edindiği bilgileri İran ordusuna vererek Bunab kuşatmasına onlara istihbarat desteğinde bulunmuş ve onları şeyhe karşı direnmeleri konusunda teşvik etmiştir.

Şeyh, Dr. Cochran aracılığıyla İngiltere'yle temas kurmaya çalışmış ancak İngilizler şeyhin isteğini kabul etmedikleri gibi, bu meselede İran'ın yanında yer almışlardır. Rusya'nın bölgedeki etkisini yayma çalışması Şeyh Ubeydullah ayaklanması ile ona fırsat vererek İran ile yakınlaşmış ve İngiltere ile olan rekabette güç kazanmasını sağlamıştır. Bu nedenle de Şeyh, Rusya ile yakınlaşmak istese bile Rusya bunu kabul etmeyeceği muhakkaktır. Bundan dolayı Osmanlı'nın dolaylı da

olsa desteğini alan Şeyh hiçbir zaman Osmanlı Devleti'nin kendisi için bir düşman veya rakip görmemiştir. Daima Sultan'a olan bağlılığını ifade etmiş, Sultan Abdulhamid de bölgede uyguladığı İslamcılık politikasından dolayı kendisine güvenebileceği bir müttefik bulmuştu ancak meselenin daha da sorunlu hale gelmesi üzerine şeyhi sürgüne göndermek zorunda kalmıştır.

4.3 Amerika Birleşik Devletleri'nin İran'da Elçilik Açması

Şeyh Ubeydullah ayaklanması sırasında Kürtlerin ve İran ordusunun ateşi arasında kalan Amerikalı misyonerlerin ABD'deki akrabalarına ve yöneticilere gönderdikleri mektuplarda ayaklanma hakkındaki ifadeleri Amerika basınında yer alınca Amerikan kamuoyu Şeyh Ubeydullah ayaklanmasına ilgi duymaya başlamıştır. Öyle ki Şeyh Ubeydullah hakkında farklı eyaletlerdeki gazetelerde günlük haberler yayınlanmıştır. Misyonerlerin konu hakkında gönderdikleri ilk mektupta Kürtlerin Savucbulak'ı aldıktan sonra tüm halkı kılıçtan geçirdiği yazılıydı⁵⁹. Bu durum misyonerlere olan dikkat ve ilgiyi artırmıştır.

Kürtlerin Urmiye'den ayrılmasıyla misyonerlere karşı olan tehlike geçmemiştir. Şeyhin dostça tavrı ve koruması ile canlarının bağışlanmış olması Urmiye halkının misyonerlere karşı düşmanlıklarının nedeniydi⁶⁰. Halk misyonerlerin Kürtlerle aynı safta olduklarını ve Kürtleri onların davet ettiklerini düşünmekteydiler. Urmiye halkı bu savaşı Dr. Cochran'ın başlattığını, ilkbaharda Şeyh Ubeydullah'ı ziyareti sırasında şeyhi bu savaş için kışkırttığını düşünüyordular. Hâlbuki onlar korku içerisindeyken, Dr. Cochran'ın ricasının şehri kurtardığı unutulmuşlardı ve hatta birçoğu iftiralara inanmaya hazırды. Misyonerler karşı en ufak bir tesir onları yıkıma davet edebilirdi.⁶¹ Urmiye halkı misyonerlerin şeyhle olan ilişkisine kuşkuyla bakarken, İran hükümeti ya da üst sınıftan insanlar bu

⁵⁹ Dawes, *A History of The Establishment Of Diplomatic Relations With Persia*, E.R Aldeeman & Sons Printers, Marietta, Ohio 1887, s.4. Bu bilginin doğruluğu hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Misyonerlerin merkezi Azerbaycan eyaletindeki Urmiye şehriydi ve bahsettikleri olay Miyanduab ile ilgilidir. Ayrıca başka hiçbir yerde katliam denilebilecek bir olay yaşanmamıştır. Bundan dolayı misyonerlerin şehir isimlerini karıştırmış olmaları gerekir.

⁶⁰ Dawes, s.4.

⁶¹ S.G. Wilson, *Persian Life and Customs with Scenes and Incidents of Residence and Travel in the Land of the Lion and the Sun*, Student Missionary Campaign Library- Fleming H. Revell Company, Chicago 1895, s.117; Speer, s.83.

şekilde olaya bakmamışlardır. Eğer inanmış olsalardı bu durum misyonerler için kötü bir sonuç getirebilirdi⁶².

Misyonerlerin hem Kürtlere hem de İranlılara tarafsız davranmış olmalarından dolayı zor bir konumdaydılar. Tarafsızlıklarını korumaya çalışan ve her iki tarafla dost kalmaya çalışan Dr. Cochran'a Şeyh Ubeydullah'ın göndermiş olduğu mektuplar, İranlıların misyonerlerin şeyhten taraf olduğunu düşünmelerine yol açmıştır⁶³. Bu nedenle Urmiye halkı misyonerler hakkında çok sert ifadeler kullanarak hepsini öldürüp buldukları Seyr'in altını üstüne getireceklerini söyleyerek tehdit etmişlerdir⁶⁴.

Urmiye şehrinin ileri gelenleri, misyonerlerin şeyhi şehri işgal etmesi için kışkırttığını ve bu nedenle ülkeden sınır dışı edilmelerini isteyen bir dilekçeyi Şah'a yazdılar. Ancak vali, halkla aynı fikirde olmadığı için misyonerlerden şehri savunmak için neler yaptıklarını anlatan bir mektup yazıp Şah'a göndermelerini istemiştir⁶⁵.

Dr. Cochran ve Amerika Kongre üyesi R.R.Dawes'in kız kardeşi Bayan Shedd'in baş gösteren düşmanlıklar nedeniyle içinde buldukları riskli duruma anlatan mektuplar yazıp, ABD kongre üyesi olan Rufus Dawes'a göndermişlerdir. Onun ilgi ve vasıtasıyla, bakanlık sekreterliği, Londra'daki Amerikan elçiliğine telgraf çekmiş ve o da durumu Britanya hükümetine bildirerek İran şahının durumdan haberdar edilmesini ve misyonerleri korumak için gerekli önlemlerin alınması ricasında bulunmuştur⁶⁶.

Amerikalı misyonerler 1834'ten itibaren İran'da faaliyet göstermişlerdir. 1856 yılında yapılan bir anlaşma ile iki ülke arasında ticari faaliyetleri yürütmek için de bir ofis açılmıştı. Ancak 1883 yılına kadar herhangi bir diplomatik ilişki kurmamışlardı⁶⁷. Bundan dolayı Amerika Birleşik Devletleri'nin o döneme kadar

⁶² Speer, s.83.

⁶³ Speer, s.84.

⁶⁴ Speer, s.89.

⁶⁵ Speer, s.94.

⁶⁶ Dawes, s.5; Speer, s.100; Wilson, s.122.

⁶⁷ Jamal Haddad, *Persian Relations With The United States 1856-1906: A Documentary Review*, Political Science, International Law and Relations, Ph.D, New York University 1966, s.254.

İran'da hiçbir diplomatik temsilcisi olmadığı için kendi vatandaşı olan misyonerlerin can güvenliğinin sağlanması konusunda İngiltere'den yardım talebinde bulunmaktaydı. Böylece Şeyh Ubeydullah ayaklanmasının bir sonucu olarak Amerika Birleşik Devletleri ve İran arasındaki diplomatik ilişkiler ilk olarak dolaylı başlamıştır.

ABD Dışişleri Bakanı, Şeyh Ubeydullah ile suç ortağı olmakla suçlanan ve bu nedenle orada yaşayan İranlıların kötü muamelesine maruz kalan Urmiye'deki Amerikan misyonerleri ve ailelerinin maruz kaldığı tehlikeli duruma karşı İngiltere'nin dikkatini çekmiştir⁶⁸.

Tahran basınında yer alan *“Urmiyeliler tarafından Hıristiyanlara karşı, onların Kürtlerle varsayılan suç ortaklığına, özellikle Amerikalı misyonerlere dair büyük bir uyarılma var”* haberi üzerine Amerika Dışişleri Bakanı William M. Evarts Londra'daki elçisi J.R. Lowell aracılığı ile Granville Kont'undan İngiliz Kraliyeti'nin Amerikalı misyonerlere sağladığı özel korumayı uzatmasını talep etmiştir⁶⁹. ABD elçisi Lowell aynı zamanda misyonerler hakkındaki durumunu bildiren bir mektubu Londra'daki İran elçisi Malcolm Han'a gönderdi. Malcolm Han cevabında *“Sizin misyonerlerinizin bizim ülkemizde bulunmasını her zaman Allah'ın bir lütfü olarak görüyorum. Bu onların dini misyonlarından bahsetmiyorum. Ancak onların Doğu'ya ışık tutacak Avrupa eğitim sistemini getirmeleri nedeniyle onları övgüye mazhar buluyorum”*⁷⁰ diyerek misyonerlerden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.

ABD'nin talebi üzerine Londra'dan gönderilen emir nedeniyle İngiltere'nin Tahran elçisi Thomson, İran hükümeti nezdinde girişimlerde bulunarak misyonerlerin can güvenliğinin sağlanmasına çalışmıştır⁷¹.

Misyonerlerin korunması için gerekli olduğu düşünülen tüm önlemlerin alınması için İran Hükümeti tarafından ilgili talimatlar Urmiye'de bulunan Sepehsalar'a telgrafla gönderilerek Urmiye'de Şeyh Ubeydullah ile suç ortağı olduğu

⁶⁸ Wilson, s.122.

⁶⁹ Wilson, s.122; Dawes, s.7; Haddad Jamal, s.255.

⁷⁰ Jamal, s.257.

⁷¹ Turkey No.5 (1881) Belge No.63.

iddia edilen Amerikan misyonerlerine karşı gösterilen ve Şeyh Ubeydullah'ın şehre saldırısının ardından bir süre daha devam eden düşmanca davranışlara sona verilmesi emrini vermiştir⁷².

Urmiye'de bulunan Timur Paşa'ya Tahran'dan gelen bu mesajda “*Majesteleri, Şah hükümetinin teminatıyla tüm eylemlerin bütünlüğü ve samimiyeti içinde ve Şah Majestelerinin hayırsever uğraşları konularında onlara güvence verdi*” denilerek onlara karşı olan nefretin sonlandırılması istenilmiştir⁷³. Sepehsalar'ın Urmiye'den ayrılacağı gün verdiği yemeğe, misyonerleri de davet ederek Şah'tan kendisine gelen telgrafı çıkarıp oradakilere okuduktan sonra “*Şah hazretleri bana Urmiye'deki Amerikan misyonerlerinin refahının sağlanması için gereken her şeyi yapmanı emretmiştir. Onların her türlü ayrıcalık ve korumaya sahip olmalarının sorumluluğunu ise valinin görevi saymıştır*”⁷⁴ diyerek misyonerlere bir zarar verilmemesi konusunda uyarmıştır. Daha sonra Urmiye valisi İkbâlüddeve'ye dönerek “*Şah'ın emirlerini duydunuz. Eğer bu beylerin başına en ufak bir şey gelirse, buna neden olan her kelleyi alırım*” demiştir.

İran başbakanı, misyonerlerin korunmasını talep eden İngiltere'nin Tebriz konsolosu Mr. Abbott'a “*Bu raporların yanlış olduğunu biliyorum. Bu insanların dostlarımız olduğunu biliyorum ve onların kıtlık zamanında insanlarımızı yaptıkları iyilikleri de biliyorum*” şeklinde yanıt vermiştir. Londra'daki elçi Prens Malkom Han da misyonerlerin can güvenliğinin sağlandığına dair ABD elçisi Lowell'a gönderdiği mektupta şöyle yazmıştır: “*Tüm samimiyetimle görmeyi arzu edip, kendi ülkeme gelmesini dilediğim medeniyetin havarilerine küçük bir yardım fırsatı sunup yararlı olmak beni her zaman memnun etmiştir.*”⁷⁵

Başkonsolos Abbott daha sonraki resmi raporunda şunları yazmıştır:

“*Bu tür raporlar gerçeklikten tamamen yoksun, yaramaz iftiralar. Birleşik Devletler o insanlarla daima gurur duyacaktır. Onlar ki Urmiye'de sergilendiği gibi apaçık bir şekilde kendilerini Tanrı'ya adanmış dindarlardır. Açlık, salgın hastalıklar ve savaşla kuşatılmışlardı. Soğukkanlılıkları ve yiğitlikleri asla unutulmayacak.*”

⁷² Turkey No.5 (1881) Belge No.64 ve Belge No.65; Dawes, s.21-22.

⁷³ Jamal, s.257.

⁷⁴ Speer, s.99.

⁷⁵ Dawes, s.24.

İran şahı, Dr. Cochran'ın Urmiye savunmasındaki aracılığını ödüllendirmek adına onu, yabancı elçilere yaptıkları hizmetlerden dolayı verilen, Aslan ve Güneş madalyasıyla onurlandırmıştır⁷⁶.

Amerikan misyonerlerine karşı tehlike geçtikten sonra ilişkilerin başlamasında aktif rol alan Dawes, İran'daki misyonerlerin korunması amacıyla ABD ile İngiltere ve İran arasında yapılmış olan yazışmaların kopyalarını dışişleri bakanlığına ileterek diplomatik ilişkilerin kurulması gerektiğini söylemiştir. Bu iletileri ABD kongresine gönderen Başkan Chester A. Arthur, Amerika vatandaşları olan misyonerlerin güvenliğinin sağlanması amacıyla iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin başlatılması gerektiğini söylemiştir⁷⁷. Amerika'nın İran'daki vatandaşlarını gereği gibi koruma görevini yapabilmesi için Andrew G. Curtin kongrede yaptığı belâğatlı konuşmasında diplomatik ilişkilerin geliştirilmesini savunarak şunları söylemekteydi:

*“İran’da bulunan misyonerlerimizin sayısı diğer ülkelerde bulunanlardan daha fazladır. Bu vatandaşlarımız hükümet tarafından gereği gibi koruma almayı hak etmişlerdir ki onlar karanlığın kapladığı tarihi topraklara kendilerini feda ederek nüfuz etmişler, onlara İncil ve onun öğretilerini vermişler ve okullar inşa etmişlerdir.”*⁷⁸

Kürtlerin İran'ı istilasının önemli sonuçlarından biri ABD'nin İran'ı tanımaya ve kendi vatandaşlarını korumak üzere bu ülkeye diplomatik temsilci göndermesine neden olmuştur⁷⁹. Ağustos 1882'de ABD Kongre üyesi Dawes'in çabalarının sonucu olarak Tahran'da Amerikan elçiliğinin açılması tasarısı Amerika Kongresinde kabul edilerek Tahran'da bir başkonsolosun görevlendirilmesi emri çıkartılmıştır. Beyrut'ta görevli olan misyoner Henry H. Jessup kendisine yapılan elçilik teklifini reddedince, bu görevi babası da eski bir misyoner olan ve Türkiye'de misyonerlik yapmış olan S.G.W. Benjamin kabul eder ve 9 Haziran 1883'te İran'a gidip Amerika'nın İran'daki elçisi olarak göreve başlamıştır⁸⁰. Sonuç olarak Şeyh Ubeydullah ayaklanması sırasında İran'da Nasturilerin durumundan endişe eden ABD, önceleri dolaylı olarak İran ile diplomatik ilişkiler kurmuştur. Ayaklanma sonrasında ise ABD

⁷⁶ Wilson, s.123.

⁷⁷ Jamal, s.258.

⁷⁸ Wilson, s.123.

⁷⁹ Chris Kutshchera, *Kürt Ulusal Hareketi*, 2.Baskı, Avesta Yayınları, İstanbul 2013, s.30.

⁸⁰ Speer, s.101; Wilson, s.124; Dawes, s.26.

vatandaşlarının o bölgedeki faaliyetlerinden dolayı kaderlerine terk edilemeyeceği anlayışıyla İran'la devamlı surette olacak diplomatik ilişkilerin kurulması kararlaştırılmıştır. Böylece Şeyh Ubeydullah, İran ve ABD arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulması noktasında temel etken olmuştur.

4.4 Şeyh Ubeydullah Nehri Ayaklanması Milliyetçi Bir Ayaklanma Mıdır?

Kürt milliyetçiliğinin doğuşu üzerine yazanlar arasında Kürt milliyetçiliğinin ne zaman başladığı konusunda bir fikir birliği yoktur. Milliyetçilik söylemlere sahip olanlar daha çok modern dönem devletlerinin politikalarını göz önüne alarak, tarihi olayları ve şahısları ona göre yorumlamaktadırlar. Bundan dolayı anakronizm hatasına düşerek milliyetçiliğin tarihsel olarak ön planda olmadığı modern öncesi dönemlerdeki bazı fikirleri milliyetçilik olarak değerlendirebilmektedirler. Her ulusta olduğu gibi Kürtlerde de ulus bilincinin gelişmesini sağlamak amacıyla Demirci Kawa efsanesinden, Ahmed-i Hani'ye,⁸¹ Kürt mirlerinin, ağalarının ve şeyhlerinin ayaklanmalarından Kürt cemiyetlerinin kurulmasına kadarki farklı dönemler Kürt milliyetçiliğinin başlangıçları olarak ele alınmaktadır. İncelediğimiz Şeyh Ubeydullah'ın siyasi faaliyetleri ve ayaklanması da bu tarz tarih okumasına tabii tutularak, ilk ulusal Kürt ayaklanması şeklinde ele alınmıştır. Bu tanımlamayı yapanlar daha çok Şeyh Ubeydullah'ın bazı mektuplarına atıflarda bulunarak bunu dile getirmektedirler. Bu şekilde düşünenler veya düşüncelerini temellendirmeye çalışanlar, Şeyh Ubeydullah'ın söylemlerine sadece bir pencereden bakmayı ve görmek istediklerini söylemeye çalışmaktadırlar. Şeyh Ubeydullah'ın, hem Osmanlı'ya karşı hem de İran'a karşı farklı tarihlerde meydana gelen ayaklanmaların içinde isminin geçmiş olması, onun bağımsız ve birleşik bir Kürdistan kurma hayali ve arzusunda olduğunu ve onunla birlikte olanların bu amacı taşıdığını söylemektedirler.

⁸¹ Hasan Yıldız, *Aşiretten Ulusallığa Doğru Kürtler*, Dicle Fırat Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 1991, s.78-79; Abbas Vali, *Kürtlerin Soykütükleri: Kürt Tarih Yazımında Ulus ve Ulusal Kimliğin İnşası*, Abbas Vali (Ed.) *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri* (s.83-134) Avesta Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2005, s.87; Martin van Bruinessen, *Ehmedê Xani'nin Mem û Zîn'i ve Kürt Milli Uyanışının Ortaya Çıkışındaki Rolü*, Abbas Vali (Ed.) *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*, Avesta Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2005, s.63-82.

20. ve 21. yüzyıllardaki Kürt milliyetçileri, 19. yüzyıl Kürt hareketlerini milliyetçi hareketler olarak yeniden düşünmek ve romantikleştirmek yoluyla davalarına tarihsel derinlik kazandırmak için birçok girişimde bulunmuşlardır. Ancak I. Dünya Savaşı öncesinde meydana gelen çeşitli Kürt gruplarının kültürel ve askeri eylemleri milliyetçilik düşüncesiyle olmamıştır⁸². Ne var ki Kürt milliyetçileri Soran, Baban, Bohtan gibi Kürt emirliklerinin ayaklanmalarında olduğu gibi, Şeyh Ubeydullah ayaklanmasını da milliyetçi söylemlerle okuma yanlısına girmişlerdir ve bunda ısrarcı olmuşlardır.

İran Kürdistan'ındaki milliyetçi hareketin kökenlerini de 19. yüzyılın sonlarında meydana gelen Şeyh Ubeydullah ayaklanmasına dayandırmaktadırlar. Buna göre, Osmanlı Kürdistan'ında başlayıp İran Kürdistan'ına doğru genişleyen bu ayaklanma, İran'ın Kürt topraklarındaki modern milliyetçiliğin tohumlarını ektiğini ileri sürülmektedir. Bu ayaklanmanın ve sonraki ayaklanmaların İran Devleti'ne karşı yürüttükleri aktif ya da tepkisel siyasi faaliyetleri, söz konusu güçlerin toplumsal yapısına, siyasal örgütlenmesine, söylemsel formasyonuna ve stratejik hedeflerine bakılmaksızın milliyetçi olarak nitelendirilmişlerdir. Ancak İran'da ve Türkiye'de milliyetçiliğin modern bir olgu olduğu ve bu olgunun I. Dünya Savaşı'ndan sonra her iki devlette de ortaya çıkan mutlakıyetçiliğin ardından gelişen sıkıntılı ve çarpık modernitenin neden olduğu sosyo-ekonomik ve kültürel değişimlerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır⁸³.

Abbas Vali'ye göre Şeyh Ubeydullah hareketi, İran merkezi otoritesinin yıkılması ve anayasal dönemde sık sık tekrarlanan Türk saldırıları ve müdahaleleri ile daha da güçlenmiş olan milliyetçi düşüncenin, İran Kürtleri arasında da filizlenmesine yol açabilecek potansiyele sahip olmasına rağmen, o dönemde ve sonraki dönemlerde Kürdistan'da milliyetçi eğilimlere sahip bir entelijansiyanın ve milliyetçi amaçlar güden modern bir siyasal örgütlenmeye sahip bütünlüklü bir Kürt siyasal gücü ortaya çıkarmadığını söylemektedir. Aksine bu dönemdeki Kürtler en az 16. yüzyıldan beri parçası oldukları ve merkezi siyasal otorite karşısında mali ve

⁸² Hakan Özoğlu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, 2.Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s.91.

⁸³ Abbas Vali, *Kürdistan Cumhuriyeti*, 1.Baskı, Avesta Yayınları, İstanbul 2010, s.20.

idari özerkliklerini güvenceye alan feodal egemenlik yapılarını korumayı amaçlamışlardır⁸⁴.

Şeyh Ubeydullah'ın hem Osmanlı'ya hem de İran'a karşı başkaldırısının amaçlarından biri, belki de en önemlisi Kürtlerin daha önce sahip olduğu otonomiye benzer bir yapıya kavuşma isteğidir. İran ayaklanması öncesinde İngiltere'nin konsolosuyla konuşan Van mutasarrıfı Tosun Paşa'nın dediğine göre Şeyh Ubeydullah bir teklifte bulunmak üzere oğlunu İstanbul'a gönderme düşüncesindedir. Şeyhin yapmayı düşündüğü teklif daha önceki dönemlerde mirlerin sahip olduğu otoriteye benzer şekilde, kendisinin bölgedeki otoritesinin kabul edilmesine yöneliktir. Eğer Kürdistan üzerindeki otoritesi tanınıp yönetimine müdahale edilmezse yani yarı bağımsız olmasına izin verilirse, buna karşılık Bedirhan Bey tarafından Sultan'a ödenen vergiden daha fazla bir miktarı ödemeyi de teklif edeceğini söylemiştir⁸⁵. Bir başka belgede ise İngiltere'nin İstanbul elçisi Trotter, şeyhin Osmanlı yetkililerine karşı gücünü kullanacağını ifade etmektedir. Trotter, şeyhin Sultan'a olan sadakatini bildiği için bilinçli olarak Sultan'ın otoritesi yerine "*Osmanlı yetkilileri*" ifadesini kullandığını söylemiştir. Ayrıca şeyhin Osmanlı yetkililerinden kurtulduktan sonra hâkimiyetinin kabul edilmesi karşılığında vergisini vermeye hazır olduğunu söylemiştir⁸⁶. Bu açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla şeyhin amaçlarından biri, daha önceki Kürt mirlerinin sahip olduğu hakların benzerinin kendisine de verilerek, Kürtler üzerindeki otoritesinin tescillenmesini yönündedir. Osmanlı Devleti o dönemde ortaya çıkan Ermeni meselesinden dolayı bir Kürt birliğinin kurulması fikrindedir. Bu birliğin kurulmasının zorunluluğu Samih Paşa'ya anlatılırken, şeyhin taleplerinin kabul edilebileceği söylenmiştir. IV. Ordu komutanı Samih Paşa'nın bu konuda görüştüğü Şeyh Ubeydullah'ın Sultan'a sadık kalacağına dair Kur'an üzerine yemin ettiğini⁸⁷ söylemiştir. Şeyhin Urmiye'yi kuşattığı zaman orada bulunan Abbott, şeyhin artık amaçlarını saklamadığını, amacının kendisini Kürt prensliğinin (emirliğinin) başına getirmek ve hem Türkiye'de hem de İran'da tüm Kürdistan'ı topraklarına katmak

⁸⁴ Vali, *Kürdistan Cumhuriyeti*, s.25-26.

⁸⁵ Turkey No.5 (1881) Belge No.7.

⁸⁶ Turkey No.5 (1881) Belge No.22 Eki.

⁸⁷ Turkey No.5 (1881) Belge No:40 Ek 1.

olduğunu söylemiştir⁸⁸. Şeyh'in sürekli Kürdistan'ı birleştirmekten ve bütün Kürdistan'a hâkim olmaktan bahsettiği söylenmektedir. Ancak bu coğrafyanın sınırlarının nereleri kapsadığını bize söylememektedir. Bu konuda bize fikir veren şey İngiltere'nin İstanbul elçisi Trotter'in bir raporunda bahsi geçen sınırlardır. Buna göre Trotter, şeyhin amacının Van'ın güneyinden Musul'un kuzeyine kadar ki bölgenin hakimi/yöneticisi olmak istediğini haber vermiştir⁸⁹. Bu durum aynı zamanda şeyhin daha önce Osmanlı'ya karşı giriştiği İmadiye Ayaklanması sırasındaki amacına da uygun düşmektedir. Şeyh, İmadiye Ayaklanması ile Van'dan Musul'a kadar ki bölgede Soran emirliği gibi bir emirlik kurma amacı taşımıştır.

Şeyh Ubeydullah'ı ilk Kürt milliyetçisi ve İran'a saldırısını da ilk Kürt ulusal ayaklanması sayanlarda mevcuttur. Onlara göre Şeyh Ubeydullah ayaklanmasının en büyük amaçlarından biri hem İran Kürdistan'ını hem de Osmanlı Kürdistan'ını birleştirip bağımsız ve birleşik bir Kürdistan kurmaktır. Şeyhin bu amaçta olduğunu söyleyenlerin tezlerini temellendirmek için kullandıkları delil, Şeyh Ubeydullah'ın Amerikalı misyoner Dr. Cochran'a yazmış olduğu bir mektupta dile getirdiği ifadeler olmuştur. Şeyh bu mektubu yazarken Kürt ayaklanmasının nedenlerini anlatmakta ve bu ayaklanmanın nedenlerini İngiltere'nin Tebriz konsolosluğuna anlatmasını Dr. Cochran'dan rica etmektedir.

Şeyh Ubeydullah'ın milliyetçi amaçları olduğunu söyleyenler bu fikirlerini desteklemek için Dr.Cochran'a gönderdiği iki mektuptan ikincisi, yani 5 Ekim 1880'deki mektupta ifade ettiği cümleler üzerinden söylemektedirler. Mektubun tamamı şöyledir:

"Buradaki durumu kendisine sözlü olarak anlattığım Molla İsmail'i gizli olarak açıklama yapmak üzere size gönderiyorum. Sizin, Kürdistan'daki durumun gerçeklerini İngiliz Hükümeti'ne anlatmanızı ve oğlumun Savucublak'a gidişine saygı göstermelerini özellikle rica ediyorum.

500.000 aileden daha fazla olan Kürt milleti ayrı insanlardır. Dinleri (mezhepleri) diğerlerinden farklıdır, yasaları ve gelenekleri kesindir. Tüm milletlerin arasında zarar veren ve ahlaksız olarak bilinirler. Bu Kürdistan'ın nasıl tasvir edildiğidir. Eğer biri (aralarından) kötü bir iş yaparsa, barışsever ve düzenli 1.000 kişi kötü bir ün alır. Sizin için bu durumun Türk ve İranlı yetkililerin (yasaları uygulamadaki) gevşekliğinin sebep olduğu bilinmelidir. Kürdistan bu iki ülke arasında olduğundan her iki hükümet de kendi sebepleri için iyi veya kötü karakterleri ayırt etmiyorlar. Bu yüzden kötü kişilikler ıslah edilmemiş kalıyor ve namuslu insanlar kötü bir ün sahibi

⁸⁸ Turkey No.5 (1881) Belge No.70 Ek 5.

⁸⁹ Turkey No.5 (1881) Belge No.22 Eki.

oluyor ve bozulmaya başlıyorlar. Diğer kötü şeyler arasında, yerli ve yabancı mezheplere, Müslümanlara ve diğerlerine karşı işledikleri kötülükleri ve yıkıcı faaliyetleriyle ünlü Ali Ağa Şikak aşiretini muhtemelen duymuşsunuzdur. Her Hükümet onların kötü işlerini duymuştur. İran adına ilgisizlik veya güç eksikliği yüzünden, bu insanlar asla uygarlaşamayacak ve kendi barbarlıklarında kalacaklardır. Türk uyruklu Herki aşiretinin kötü icraatları da ayrıca meydandadır. Osmanlı Devleti, İranlılar gibi, ya bu insanları medenileştirme yolları olacak ya da onları görmezden gelecek/ihmal edecektir. Kürdistan'ın kötü bir ünü var ve gözden düşmüştür. Barışsever ve art-niyetli insanlar arasında ayırım yapılmıyor. Kürdistan'ın (aşiret) liderleri ve yöneticileri (beyleri), ister Türk ister İran uyruklu olsun ve Kürdistan'ın yerlileri, hepsi birleşmiş ve bu iki hükümetle sorunların bu yolla çözülemeyeceğinden hem fikirler. Gerekli olan şey yapılmalıdır ki Avrupalı Devletler sorunu anlayınca durumu araştırabilsinler. Biz de ayrı bir milletiz. Kendi suçularımızın cezalandırılmasında güçlü ve bağımsız olabilmek için işlerin kendi elimizde olmasını ve diğer milletler gibi ayrıcalıklarımızın olmasını isteriz. Suçularımız hakkında ise hiçbir millete zarar ve kötülük olmayacağı konusunda sorumluluk almaya hazırız. Bu bizim amacımız ve oğlumun Kürdistan'ın durumunu incelemek amacıyla Savucbulak'a gidiş sebepleridir. Hiçbir fitne meydana gelmemelidir. Aksi takdirde de sürekli devam eden kötülükler ve bu iki devletin elinden çektiği baskılara katlanamayacağından tüm Kürdistan sorunu kendi eline alacaktır.”⁹⁰

Bu mektupta geçen “500.000 aileden daha fazla olan Kürt milleti ayrı insanlardır. Dinleri farklıdır ve yasaları ve gelenekleri kesindir.... İster Türk ister İran uyruklu olsun Kürdistan'ın yöneticileri hepsi birleşmiş ve bu iki hükümetle sorunların bu yolla çözülemeyeceğinden hem fikirler....Biz de ayrı bir milletiz. İşlerin kendi elimizde olmasını isteriz. Kendi suçularımızın cezalandırılmasında güçlü ve bağımsız olabilir ve diğer milletler gibi ayrıcalıklarımız olsun...” gibi cümleler delil olarak kullanılmaktadır. Bu ifadeleri yorumlayan McDowall'a göre İran ve Türkiye'deki İngiliz diplomatları bu yazılanları, Kaçarların da yapmış olabileceği gibi daha çok itibari değeri açısından ele alınması gerektiği düşüncesindedir. Ayrıca isyanı, böylesi ifadeler dışında bölgede zaten görülen bir tür “aşiret huzursuzluğunun daha geniş ölçekte yaşanması” dışında bir şey ifade etme yönünde çok az kanıt barındırdığı görüşündedir⁹¹. Şeyh Ubeydullah'ın farklı kişilere göndermiş olduğu mektuplar doğrudan kendisi tarafından kaleme alınmamaktadır. Şeyhin halifesi ve akrabası Muhammed Said “Şeyh Ubeydullah tarafından muvazzaf olmayarak çok kâtipleri vardır muvazzaf olan kâtip Mirza Abdurrahim Sahib'tir” demektedir⁹². Buna göre bu mektubu kimin yazdığı konusunda da şüpheler vardır.

Şeyhin gerek Osmanlı'ya gerekse diğer aşiret reisleri ve şeyhlere gönderdiği mektuplar Farsça olarak kaleme alınmıştır. Dr. Cochran, Urmiye'de doğup büyüyen bir misyoner olarak Farsça bilmekteydi. Bundan dolayı şeyh bu mektubu ona

⁹⁰ Turkey No.5 (1881) Belge No.61 Ek 3.

⁹¹ David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2004, s.89.

⁹² BOA.PRK.KOM Dosya No:3 Gömlek Sıra No:66 Tarih:1299/L/7.

gönderirken Farsça olarak yazdırmıştır. Orijinali elimizde olmayan bu mektubu Dr. Cochran, İngiltere'nin Tebriz başkonsolosu William G. Abott'a vermiştir. Bu mektubu Abbott "*İngilizce çevirisi olarak*" İngiltere'nin Tahran büyükelçisi Ronald F. Thomson'a, o da İngiltere'deki Earl Granville'ye yollamıştır. Bu metnin orijinalinin kimin tarafından çevrildiği tam olarak bilinmemekle birlikte, İngiltere'nin İran büyükelçisinin ifadesine göre kendilerine gelen yazılar öğrenci çevirmenler tarafından İngilizce'ye çevrilmektedir⁹³. Bundan dolayı mektubun İngilizce çevirisinde geçen "*The Kurdish nation*" kelimesinin Farsça olarak yazılmış mektuptaki hangi kelimenin karşılığı olarak çevrildiğini bilmiyoruz.

Metinde geçen "*Kürt Milleti*" tabirini yorumlayan Özoğlu haklı olarak şeyhin kullandığı hangi kelimenin çevirmenler tarafından "*millet*" olarak çevrildiğinin bilinmediğini söylemektedir⁹⁴. Bu mektubu Türkçe'ye çevirenler de Şeyh Ubeydullah'ın milliyetçi olduğunu kanıtlamak için "*millet*" kelimesi yerine "*ulus*" kavramını kullanmayı tercih etmektedirler. Ayrıca aynı mektupta geçen "*Kürtlerin dini ayrıdır*" ifadesi de çevirenler tarafından yanlış çevrilmiştir. Her ne kadar Kürtler Sünni olduğu için İran'ı mürted olarak görmüş olsalar da, şeyhin Osmanlı'yı bir İslam devleti olarak görüp ordusuna zaferler nasip etmesi için dua ettiğini mektuplarında görmekteyiz. Onun için mezhep kelimesi din olarak çevrildiği gibi topluluk ifade eden bir kelime de nation/ulus olarak çevrilmiştir.

Bu mektuptan yola çıkarak Şeyh Ubeydullah ayaklanmasının Kürt milliyetçiliğinin etkisiyle başladığını söylemek hatalıdır. Şeyh Ubeydullah'ın misyonerler ve Avrupalı konsololarla iletişim kurup onların desteğini kazanmaya çalışırken bu tarz bir dil kullanması onun milliyetçilik söylemlerinden yararlanmayı bilecek kadar zeki biri olduğunu göstermesi açısından değerlidir. Bajalan'ın dediği gibi bu isyanı Osmanlı'ya ya da İran'a karşı yapılan milliyetçi bir hareket olarak görmek yerine "*İslami muhafazakârlık ve müdafaa hareketi*" olarak ele almak daha doğru olacaktır⁹⁵.

⁹³ Turkey No.5 (1881) Belge No.74.

⁹⁴ Hakan Özoğlu, s.99.

⁹⁵ Djene Rhys Bajalan, *Jön Kürtler*, 1.Baskı, Avesta Yayınları, İstanbul 2010, s.66; McDowall, s.92-94.

Dr. Cochran'a gönderilen mektupta geçen bazı ifadeler ilk bakışta Kürt milli duygularının bir manifestosu gibi görünse de aslında milli bir kimliğin, etnik bir grup olarak kendi kaderini tayin etme arzusunun hatları ortaya çıkmaktadır. Ancak bu sözlerin bir yabancıya yazılmış bir mektupta dile getirilmiş olması da belirleyicidir. Ermenilerin izlediği söz konusu stratejinin şahitleri olarak Kürt liderler bir "millet" olarak tanınmanın Osmanlı İmparatorluğu'nun dışında nasıl destek bulabileceğini görmüşlerdi. Şeyh Ubeydullah'ın "milliyetçi" söylemlerinin "*Kürtlerin kendilerine dair yeni bir anlayış geliştirmesi ya da müritlerini harekete geçirmesi*" anlamına geldiğine şüpheyle yaklaşmak gerekir. Şeyh Ubeydullah'ın adamlarının silaha sarılmasının esas nedeni bağımsızlık çağrısı değildi. Şeyhe olan kişisel sadakat ve sosyal nedenler daha önde geliyordu. Gerçi Şeyh Ubeydullah, Ermenilere karşı Kürtleri kullandığı için sultana kızılıyordu fakat sultanın otoritesini de sorgulanmaz görüyordu ve her seferinde ona olan sadakatini dile getiriyordu. Bu nedenle Kürtlerin sultanla olan ilişkileri bölünmüş görünüyordu. Halife olarak sultan, Kürtler arasında daimi bir popüleriteye sahipti ve onlar tarafından "koruyucu" olarak tanımlanıyordu⁹⁶. Şeyh Ubeydullah kendisini Sultan ve Mekke emirinden sonra İslam dünyasının üçüncü lideri olarak kabul etmesi bunu göstermektedir.

Dr. Cochran'a gönderilen mektuptan yola çıkan Bruinessen, Şeyh Ubeydullah'ın misyonerler ve Nasturi patriği aracılığıyla İngiltere'nin desteğini almaya çalıştığını, Ermeni meselesinden dolayı da Sultan Abdulhamid'n desteğini kazanmaya çalıştığını söyleyerek faaliyetlerini milliyetçi bulur. Özellikle mektupta geçen "*Kürtlerin hem Osmanlıda hem de İran'da ihmal edilip ulusal baskıya maruz kaldığı konusundaki inançlarının etkisiyle hareket etmiştir*" diyerek onu milliyetçi bulur⁹⁷. Ancak Şeyh Ubeydullah'ın mektuplarında Osmanlı hükümeti veya İran hükümeti diyerek kast ettiği şey, Kürtlerin yaşadığı coğrafyadaki vilayet hükümetleridir. Özellikle kendisinin ve müritlerinin yaşadığı Van ve Musul

⁹⁶ Martin Strohmeier ve Lale Yalçın-Heckmann, *Kürtler: Tarih, Siyaset, Kültür*, 1.Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014, s.53; Lale Yalçın-Heckmann, daha önce Şeyh Ubeydullah'ın bazı ifadelerinden hareketle onu aşırı Kürtçü biri olarak nitelendirmesi olaya bütüncül bakmadığından kaynaklanmaktadır. Bkz. Lale Yalçın-Heckmann, *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*, 2.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.84. Ancak daha sonraları ise Dr.Cochran'a gönderilen mektuba ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğini söylemesi fikirlerinin zamanla fikrinin değişmiş olabileceğini göstermektedir.

⁹⁷ Lale Yalçın-Heckmann, *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*, s.84.

hükümetlerinin adaletsiz yönetimleri ve cezaya başvurmaları nedeniyle vilayet yönetimlerinden sık sık şikâyetçiydi ve bu durumu da Sultan'a iletiyordu. Bundan dolayı Bruinessen'in bu kavramları genelleyip şeyhin sanki Sultan'ın otoritesine karşıymış gibi göstermesi hatalıdır.

Şeyh Ubeydullah ayaklanmasını Bedirhan Bey ayaklanması ile karşılaştıran Olson, Bedirhan Bey'in milliyetçi olduğuna dair herhangi bir tarihi kaydın yani arşiv kaydının bulunmadığını söylemekte, ancak şeyhin milliyetçi fikirlere sahip olduğunu ve ayaklanmasını Kürt milliyetçiliğinin ilk aşaması olduğunu söylerken de bunu Dr. Cochran'a gönderilen mektuptan hareketle söylemektedir⁹⁸. Bu fikirlerine Wadie Jwaideh ve Bruinessen üzerinden yaptığı okumalarla varan Olson, bu konudaki fikirlerini 1989'daki eserinde belirtirken, daha sonraki süreçte ise 1998 yılında yazdığı eserde fikirlerini değiştirmiş görünüyor. Yeni süreçte Olson "*Şeyh Ubeydullah'ın hareketi milliyetçi bir hareket sayılmasa da daha geniş bir otonomi sağlamak için yapılan güçlü Kürt hareketlerinin bir örneğidir*⁹⁹" demektedir. Aynı sayfanın dipnotunda ise "*Şeyh Said isyanında olduğu gibi Şeyh Ubeydullah isyanının milliyetçi içerikli olup olmadığına dair bilimsel tartışmalar var. Günümüzde birçok araştırmacı milliyetçi olmadığı fikrinde*" diyerek kendisinin de artık bu ayaklanmayı milliyetçi görmediğini dolaylı olarak söylemesi açısından önemlidir.

Martin Strohmeier ve Lale Yalçın-Heckmann'e göre Sultan Abdulhamid, Kürtleri kılıç ve ateş ile yola getirmeye çalışan Sultan Mahmut'tan farklı bir siyaset izliyordu. Abdulhamid, Kürtleri büyük devletlerin ilerleyişine ve başta Ermeniler olmak üzere azınlıklar arasında körükledikleri milliyetçi duygulara karşı müttefiki olarak görüyordu¹⁰⁰.

Şeyh Ubeydullah'ın Dr. Cochran'a göndermiş olduğu mektubun içeriği anlayabilmek için özellikle bu mektuptan evvel, şeyhin Dr. Cochran'a göndermiş olduğu diğer mektubuyla birlikte okuyup değerlendirmek gerekir. Her iki mektubun

⁹⁸ Robert Olson, *Imperial Meanderings and Republican by-Ways: Essays on Eighteenth Century Ottoman and Twentieth Century History of Turkey*, The Isis Press, İstanbul, 1996, s.127-129; Robert, Olson, *The Emergence of Kurdish Nationalism and the Sheikh Said Rebellion, 1880-1925*, The University of Texas Press, 1989, s.1-7.

⁹⁹ Robert Olson, *Kürt Meselesi ve Türkiye-İran İlişkileri*, Avesta Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2010, s.44.

¹⁰⁰ Martin Strohmeier ve Lale Yalçın-Heckmann, *Kürtler*, s.53.

dışında ayrıca aynı dönemde Urmiye valisi İkbaldüdevle'ye göndermiş olduğu mektuba da bakmak gerekir. Şeyh Ubeydullah'ın 25 Eylül 1880'de Dr. Cochran'a göndermiş olduğu mektup ise şöyledir:

“Önceki yıllarda Şucauddevle'nin, bana bağlı kişilerden ellisinin hatası ve suçu olmadan boynunun vurulmasına sebep olduğunu ve bana 100.000 tumanlık bir zarara yol açtığını kuskusuz duymuşsunuzdur.

Ne Osmanlı ne de İran Hükümeti'nin temiz bir niyeti var. Haklarımızın hiç birini incelemediler. Bunun yanında, Hacı Gaffur Han'ın oğlu, Uşnu liderlerinden biri olan Faracullah Han'ı da alt etti ve bu şekilde öldü. Geçen yıl ayrıca Muinuddevle, Uşnu'dan İbrahim Han'ı ve Abdullah Han'ı yakaladı ve 20.000 tuman para cezası verdi. Böylece ailelerini tam olarak mahvediyor. Ayrıca üç kadını esir aldı. Bu yıl Mukri bölgesinin valisi, Fezullah Bey'i cezalandırarak yakaladı, suçu olmamasına rağmen 1.500 tumanlık cezaya çarptırdı. Bazı Tunkus kadınlarını zorla kocalarından aldı. Geçen kısa sürede, Savucbulak valisi güven gösterisi bahanesiyle, aslında hapse atıp cezalandırmak amacıyla bu bölgedeki birçok aşiretin lideri olan Mengurlu Hamza Ağa'ya davet etti. Yolundaki iki adamı öldürerek, kendini zorlukla azat ederek odadan kaçışını gerçekleştirdi. Bu tarz baskı ve şiddetin ortaya çıkmasının sonuçları tarif edilemez. Bu gibi durumlar Kürdistan'ın var olma zorunluluğu, birlik olmasının gerekliliği ve de artık basit ve yıkıcı oyunlara dayanmadığındandır. Biz bu yüzden sizin Tebriz'deki İngiliz konsolosluğunu etraflıca bilgilendirip açıklama yapmanızı ciddi bir şekilde sizden rica ediyoruz. Allah'a şükür, Kürdistan'ın anlaşılma mevzusu araştırılabilir. Hacı İsmail'i bu sebeple sorunu açıklamak için gönderiyorum.”¹⁰¹

Şeyh Ubeydullah'ın Dr. Cochran'a göndermiş olduğu bu mektupları, İngiltere Dışişleri Bakanı Earl Granville'ye gönderen İngiltere'nin Tahran Büyükelçisi Thomson öncesinde bazı açıklamalarda bulunarak mektupları yaptığı açıklamalara ek olarak yollamıştır. Mektuplar hakkında değerlendirme yaparken şeyhin İranlı yetkililere karşı şikâyet konularını özetleyip oğlu Abdulkadir'in bu şikâyetler nedeniyle tazminat almak amacıyla İran'a gönderildiğini söylüyor. Ayrıca şeyhin diğer bildirimlerinden ve İran sınırı boyunca çeşitli Kürt liderlere yolladığı mektuplardan amacının *“Kürtlerin Osmanlı ve İran'a bağlılıklarını koparmak ve kendi otoritesinde ayrı özerk bir prenslik kurmak”* olduğunu söylemiştir. Şeyh bu amacını elde etmek için Kürt aşiretlerini İran'a karşı savaşma konusunda ona katılmalarını sağlamak için tehditler ve vaatlerle çaba gösteriyordu¹⁰².

Şeyhin her iki mektupta sürekli bahsettiği Osmanlı idarecileri veya yöneticilerinden kastı Osmanlı Devleti'nin kendisi değildir. Bölgedeki yerel hükümetlerin kendisiyle olan sıkıntılarından dolayı sürekli onlardan şikâyetçi olmuştur. Şeyh Ubeydullah'ın Dr. Cochran'a gönderdiği ilk mektubu okuduğumuzda

¹⁰¹ Turkey No.5 (1881) Belge No.61 Ek 2.

¹⁰² Turkey No.5 (1881) Belge No.61.

İranlı yerel idarecilerin keyfi olarak Kürtlere uyguladıkları zulümlerden şikâyetçi olduğu görülmektedir. Şeyh Ubeydullah ayaklanmasının nedenlerini açıkladığımız bölümde bu zulümlere karşı şeyhin, İran'a saldırmaktan başka bir şansının kalmadığını açıklamıştı. Bundan dolayı şeyhin İran'a saldırısının nedeni milliyetçi reflekslerden çok bir dini önder olarak halkın karşılaştığı zulümlere sessiz kalmama durumudur. Bu durum sadece Şeyh Ubeydullah'a has bir durum değildir. Ondan önce ve sonra da birçok tarikat liderinin zulme karşı başkaldırdıkları malumdur. Şeyh ile birlikte hareket eden hiçbir aşiretin de ayrıca milliyetçi bir düşüncesi olmamıştır. Onlar dini bir önderin söylemlerine uyarak, zulüm altındaki kardeşlerine yardım için gitmişlerdir. Gerçi bir kısmı her ne kadar yağmacılık faaliyetleri veya tehdit edildiği için isyana katılmışsa da, en ufak bir zorluk gördüklerinde Kürt birliğinden ayrılıp İran'a bağlılıklarını sunmuşlardır.

Şeyh Ubeydullah'ın 15 Eylül 1880'de Urmiye valisi İkbâlüddeve'ye göndermiş olduğu mektup aşağı yukarı Dr. Cochran'a gönderdiği mektuba benzemektedir. Ancak faklı olarak şunları söylemiştir:

*"Mevcut ayaklanmayı zorla basturmak imkânsız olacak. Eğer hükümet buna başvurursa, kaybedenler onlar olacak ve her iki taraf içinde büyük kayıpla sonuçlanacak. Bu yüzden hükümetin barışçıl önlemleri benimsemesi uygun olur, aksi takdirde, olabileceklerden sorumlu değiliz."*¹⁰³

Şeyh, yukarıdaki açıklamaları iyi niyetli biri olarak yaptığını söylemiştir. Ayrıca valinin, kendisinin uygun bulduğu şekilde hareket edeceğini umarak sözlerini bitirmiştir. Şeyh yukarıdaki mektubu İran ayaklanmasından önce yollamıştır. Mektuptan anlaşıldığı kadarıyla şeyhin asıl maksadı savaşmak değildir. Sadece Kürt aşiret ağalarına verilen cezaların ve yol açılan zulümlerin bedeli olarak Thomson'un ifadesiyle tazminat isteme niyetindedir. Bu gerçekleşmezse son çare olarak savaşa başvuracağını, o zaman da İran'ın buna dayanamayacağını söylemiştir¹⁰⁴.

Şeyh Ubeydullah ayaklanmasının milliyetçi bir ayaklanma olduğunu söyleyenlerin ileri sürdüğü delillerden bir tanesi de İran saldırısı öncesinde Nehri'de toplandığı varsayılan ve 220 Kürt aşiretinin katıldığı söylenen kongrede, Şeyhin yaptığı iddia edilen konuşmada söyledikleridir. Ne var ki böyle bir kongrenin

¹⁰³ Turkey No.5 (1881) Belge No.61 Ek 5.

¹⁰⁴ Turkey No.5 (1881) Belge No.61.

yapıldığına dair hiçbir tarihi vesika bulunmamaktadır. Şeyh Ubeydullah ayaklanmasını milliyetçilik bağlamında değerlendiren yazarların sık sık atıfta bulunduğu ve yapıldığı söylenen bu kongre ile ilgili tespit ettiğimiz kadarıyla ilk kez 1900 yılında basılmış olan Rus General P.İ.Averyanov'un yazmış olduğu "*Osmanlı İnan Rus Savaşlarında Kürtler*" adlı eserde yer almaktadır. Ancak Averyanov eserinde bu konuşma ile ilgili herhangi bir kaynak göstermemektedir. Bundan dolayı bu yanlış bilgiyi eserlerinde yer verenler de onun gibi herhangi bir kaynak vermemektedirler. Bazı yazarlar Averyanov'a atıf yapmakta, bazıları da Averyanov'dan alıntı yapan diğer eserlere atıfta bulunmaktadırlar. Şeyh Ubeydullah hakkında Rus arşivleri üzerinden doktora tezi hazırlamış olan Erivan doğumlu Kürt yazar Celile Celil de yazmış olduğu "*1880 Şeyh Ubeydullah Kürt Ayaklanması*" adlı eserinde, Rus arşivlerinde bu konuda bir bilgi bulamadığından, konuşmanın gerçekleştiğini varsayarak eserine aynen almış ve Averyanov'un eserine atıfta bulunmuştur. Yine aynı şekilde Rus yazar Halfin yazmış olduğu "*Kürdistan Üzerinde Mücadeleler*" adlı eserinin kaynakça kısmında yararlandığı eserler arasında Averyanov'un eserinin bulunmuş olmasına rağmen kendisi biraz daha ileri gidip, Averyanov'un kongreye katıldığını iddia ettiği 5 şeyh, 21 halife, 42 mirza ve 68 beyin toplamı 137 olmasına rağmen¹⁰⁵ kongreye katılan aşiretlerin sayısını 220 olarak vermektedir¹⁰⁶. Çağdaş yazarların hepsi sayı verirken de Halfin'e ya da ondan yararlanmış olan yazarlara atıfta bulunmaktadırlar. Özellikle Averyanov'un kongrede Şeyh Ubeydullah'ın yapmış olduğunu iddia ettiği konuşmayı da Celile Celil'den yaptıkları alıntılarla eserlerinde "*zorunlu olarak kısaltarak*" yer vermektedirler. Çünkü Osmanlı tarihini ve Şeyh Ubeydullah gibi dini bir lideri tanıyanlar konuşmanın baştan sona kadar tarihi bilgi hatalarıyla ve İslam-tasavvuf bilgileriyle çeliştiğini görmektedirler. Arap yazar Abdurrauf Sinno ise yazmış olduğu "*Araplar-*

¹⁰⁵ P.İ Averyanov, *Osmanlı İnan Rus Savaşlarında Kürtler*, 1.Baskı, Avesta Yayınları, İstanbul 2010, s.188.

¹⁰⁶ Halfin, *19. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler*, Komal Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2008, s.109. Şeyh Ubeydullah ayaklanması hakkında Nadir Mirza'dan aktarımlarında bulunan Tavakkoli bu konu hakkında bir bilgi bulamadığından ve şeyhi milliyetçi göstermeye çalıştığından çağdaş bir esere atıfta bulunmaktadır. Ancak eserin ismini vermemektedir. Bkz. Muhammed Rauf Tavakkoli, *Kürdistan Tasavvuf Tarihi*, 1.Baskı, Hivda Yayınevi, İstanbul 2010, s.181. Yine çağdaş araştırmacı ve akademisyenlerden Ahmet Özer, Kemal Burkay'a atıfta bulunarak sayısı 225 olarak vermektedir. Ahmet Özer, *Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler*, Hemen Kitap Yayınları, İstanbul 2009, s.269. Servet Mutlu ise konuşmayı Averyanov'la benzer şekilde vermektedir. Servet Mutlu, *Doğu Sorununun Kökenleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul,2002, s.416.

Kürtler-Arnavutlar” adlı eserinde bahsi geçen konuşmayı aynı şekilde vermekte ancak bununla ilgili atıfta bulunduğu kişi olarak Ebu Şevki’nin ismini vermektedir. Ebu Şevki’nin bu konuşmayı Şeyh Ubeydullah’ın torunlarından birine dayandırması inandırıcılığını güçlendirmekten ibarettir. Ayrıca bahsi geçen şeyhin torununun kim olduğunu söylememektedir. Konuşmanın aynı şekilde veriliyor olması, onun da Averyanov veya başka çağdaş bir yazardan aldığını göstermektedir. Sözü edilen kongredeki konuşma şu şekildedir:

“Osmanlı imparatorluğu bundan 550 yıl önce kuruldu. Osmanlılar bunu yasal olmayan bir yoldan gerçekleştirdiler, yani ayaklanma yoluyla gerçekleştirdiler. Çünkü şeriat, Padişah’ın Muhammed Peygamberin soyundan olmasını şart koşar, dolayısıyla Osmanlıların İslam dünyası üzerinde egemen oluşu yasal değildir. Halife Osman da bunun bilincindeydi. Muhammed Peygamberin soyundan gelmemeliğinin yeni kurduğu devlete gelecekte yıkıcı bir etki yapacağını önceden gören Osman, birkaç yıl padişahlık yaptıktan sonra Emaneti Mübarekeyi, yani Peygamberin Sancağını, sakalının kıllarını ve hırkai saadetini almak amacıyla Mekke’ye gitti. Muazzam bir orduyla ve devlet ricaliyile Mekke’ye varan Osman, benim ecdadı mukaddesemden emaneti mübarekeyi istedi. Bunun üzerine benim ecdadı izamım emaneti mübarekeyi verirken ona Sultanım diye hitap etmeden ‘Al Osman’ dedi. O arada emanetler elden ele dolaştırılırken, Türkler emanetleri gizlediler ve Al Osman’ı, Âl-i Osman’a (yani Yüce Osman’a) dönüştürdüler. Osmanlılar 400-500 yıl sonra şeriatı terk edip gavur yasalarını ve geleneklerini kabul edince, zayıflamaya ve çökmeye başladı. Ve bu çöküş öylesine hızlı seyretmektedir ki, bu imparatorluğun pek yakında ve kesin olarak yıkılacağından kuşku duymamak gerekir. Ve işte sevgili çocuklar, benim dedemin ve babamın emir ve vasiyet eylediği gibi, artık yeter sabrettik ve zındık Türklerin uyrugu altında fazla yaşadık. Yalnız Osmanlılar değil, İranlılar da aslında gavurdur, çünkü İran hükümeti Sünnilere minareden ezan okumayı yasakladı ve İranlılar ne ecdadı mübarekemizi ne de onların mezarlarını sayıyorlar.

Bizim gelişmemizi engelleyen bu iki hükümet, kan emici sülüklerdir ve bu yüzden benim ecdadım buyurmaktadır ki, Kur’an’ın her takipçisi din ve vatanın özgürlüğü uğrunda şehit olmalıdır. Münasip durumdan yararlanmak bilgeliktir. İranlılar şimdi bütün kuvvetlerini yönelttikleri Türkmenlerle savaşıyorlar; demek ki, şimdi mevcut olan durum, bizim İran’a girmemiz için çok elverişlidir. Kaldı ki, İranlılar Türkmenlerle meşgul olmasalar bile, biz onlardan korkmamalıyız çünkü İranlılar 100 bin kişilik bir orduyu zor kurabilirler, kursalar bile bu ordunun yarısını benim soydaşlarımız olan Kürtler oluşturacaktır. Kürdistan’ın bir bölümü İran’da kaldığından, biz daha önce zayıf olanla savaşacağız ve kardeşlerimizi kurtaracağız ve Azerbaycan gibi zengin ve verimli bir ülkeyi fethedince diğer düşmanla, yani Osmanlılarla savaş için tükenmez bir kaynak elde etmiş olacağız. Bizim dağlarımıza gelince, onlar bizi beslemeye yetmez. Şimdi ne diyorsunuz? Benimle ileri yürümeye hazır mısınız? Eğer söyleyecek bir şeyiniz varsa söyleyiniz.”¹⁰⁷

Bu konuşma veya benzeri hiçbir tarihi belgede olmamakla birlikte sözü edilen konuşma genel olarak bu konuda yazan ve ayaklanmayı milliyetçi olarak yorumlayanlar tarafından sıkça tekrarlanmaktadır. Oysa konuya ilmi olarak yaklaşan hiçbir yazar bahsi geçen konuşmayı kaynak ve delil olarak eserlerinde yer vermemektedirler. Ancak akademik çalışma çapmış olan Celile Celil ve Nejat

¹⁰⁷ Bkz. Tam metin Averyanov, s.188-189. Kısaltılmış şekliyle Abdurrauf Sinno, *Osmanlı’nın Sancılı Yıllarında Araplar, Kürtler, Arnavutlar*, s.147; Nejat Abdulla, *İmparatorluk Sınır ve Aşiret*, s.263.; Celile Celil ve Diğerleri, *Yeni ve Yakın Çağda Kürt Siyaset Tarihi*, s.33; Celile Celil, *1880 Şeyh Ubeydullah Kürt Ayaklanması*, s. 85-86.

Abdulla'nın bu belgeleri delil kabul etmeleri onların ilme daha çok ideolojik yaklaşımlarından kaynaklanmıştır. Bu konuşmada geçen “*Osmanlılar iktidara gayr-i meşru şekilde geldiler. Osmanlı hükümeti 400-500 yıl hüküm sürdükten sonra İslam dininden çözümlenerek küfür yoluna saptı ve ondan sonra zayıflayıp çökmeye başladı.*” sözleri Şeyh Ubeydullah'ın yaptıkları ve söyledikleriyle çelişmektedir. Mengurlu Hamza Ağa, Savucbulak alındıktan sonra Padişah'a gönderdiği mektupta dört bin Kürtle beraber Bukan, Lahican, Uşnu, Bane gibi yerleri aldıktan sonra Savucbulak'ı da aldıklarını ve cuma günü bütün camilerde Sultan Abdulhamid Han adına hutbe okunmasını ve dua edilmesini hatiplere emrettiklerini yazmıştır. Ayrıca Şeyh Abdulkadir'in okuduğu hutbeyi de gönderen Hamza Ağa, bunun gazetelerde ilan edilmesini niyaz etmiştir. İran'daki kıyamın Rusya ve İngiltere'nin teşvikiyle olduğu söylentilerine de cevap vererek kıyamın onların teşvikiyle olmadığını tam tersine İran'ın onları yardım etmekten alıkoyduğunu ve şimdi yaptığı zulümlerin karşılığı aldığını söylemiştir¹⁰⁸. Bahsi geçen yerler alındıktan sonra yaptıkları ilk iş cuma hutbesini halifey-i rûy-i zemîn Abdulhamid adına okutmalarıdır. Hutbeyi okuyan Seyyid Abdulkadir ise Kürtlere yapılan zulümleri hatırlatıp Şii Acemlerle işbirliği yapan Kürtleri eleştirerek mezhepdaşlarına katılmalarını istemiştir. Arapça olarak okunan hutbenin tercümesi şöyledir:

“...Ben sizin sorumluluğunuzu aldım fakat ben sizin en hayırlınız değilim. Çünkü Acem topraklarının zulümle karanlığa boğulduğunu ve zorluk ve taassup işaretlerinin belirmediğini ve Acem zulmünün gittikçe üzerinizde arttığını ve keyfi uygulamalar ve hükümlerin iptal edildiğini, insanlara suikastların düzenlendiğini, insanların hakkının gözetilmediğini gördük.

Biz hakka ve dosdoğru yola çağıran bir davetçi duyduk ve Allah'a çağıran bu zata icabet ettik. Yeryüzünde birkaç mustazaf aşiret olarak bu çağrıyı kabul ettik, sığındık ve onun yardımıyla destek gördük ve onun nimeti sayesinde kardeş olduk ve nihayet onun dininin yardımcıları olduk. Siz Acem emirlerine itaat etmekle cahiller gibi davranıp, hakkı hukuku hiçe sayan ve böylece haksızlığı dayanak kılarak eğriliği olmayan Kitab'a (Kur'an'a) ihanet ettiniz.

Ey Kürt halkı,

Ne güzel bir soy ve boydunuz. Sizin atalarınız izzet, marifet, basiret, eleştirme ve sorgulama ve bilinç ve iman dolu bir kalp ehliyidiler. Oysa siz Acem Devleti'ne tabi olup...meselesi ve diğer meselelerde Osmanlı Devleti'ne yardım etmeye itiraz etmekle Acemin köleleri/kulları oldunuz ve...Allah hak üzere kardeşleriyle yardımlaşan atalarımıza zafer vermişti ama batıl üzere olmanızdan ve zalimlere tabi olduğunuz için sizi alçalttı. Atalarınızın sayısı az idi ama iyidiler. Sizin ise sayınız çok fakat kötüsünüz. Siz heva ve hevese tabi oldunuz... oyun ve eğlenceye dalmada sizi sakındırır. Size hep şunu söylüyoruz: Geliniz bize ve size zulmeden, hükümde zorbalık yapan ve Allah'ın indirdiğinden başka yasalarla hükmedenlere karşı duralım. Siz ise, hayır biz buna güç yetiremeyiz ve yenilip zarar görsek kim bizi koruyacak dediniz. Biz ise, biz sizi koruyacağız dedik. Sonra her hak

¹⁰⁸ BOA Y.PRK.EŞA Dosya No :2 Gömlek No: 71 Tarih :29/Z /1298.

*sahibine hakkını vermek için Allah, bizi ve sizi gözetip kolladı ve bize zafer ihsan etti. Biz ise mızrakları göğüslerimizle ve kılıçlara yüzümüzle savarak geldik.*¹⁰⁹”

Ayrıca “*sultanul muslimin efendimize duaname*” ismiyle, hutbenin sonunda okunan duada Sultan Abdulhamid ve Osmanlı Devleti için uzun bir dua da yapılmıştır.

Şeyh Ubeydullah’ın da mensubu olduğu ayrıca babasının halifelik aldığı Nakşibendiliğin Halidi/Müceddidi kolunun kurucusu Mevlana Halid, Osmanlı Devleti’ni şeriatın nihai garantörü olarak görmüştür¹¹⁰. Halidiyye kolunun en belirgin vasıflarından biri şeriat ve Osmanlı Devleti’nin onun koruyucusu olarak muhafazasındaki alaka ile diğerlerinden ayrılmaktadır¹¹¹. Mevlana Halid için Osmanlı Devleti nasıl ki “*İslam’ın muzaffer varlığının*” garantisiyse Şeyh Ubeydullah için de Osmanlı aynıdır. Şeyh Ubeydullah’ın kendisi de göndermiş olduğu mektuplarda ve hem Osmanlı elçilerine hem de İngiliz elçisi Abbott’a, “*hiç kimsenin onun sultana olan sadakatinden şüphe edemeyeceğini*” söylemiştir. Ayrıca göndermiş olduğu bazı mektuplarda sultana uzun uzadıya dualarda bulunmuştur. Sultan Abdulhamid için dua ederken onu “*sultanu'l-berreyn ve hakanu'l-bahreyn hadimul hameyn eş-şerifeyn hazreti sultan el-ğazi Abdulhamid Han*” şeklinde nitelendirmiştir. Ayrıca onun ve ordusunun kâfirlere karşı daima muzaffer kılınması ve Osmanlı Devleti’nin varlığının devam etmesi duasında bulunmuştur¹¹².

Ayaklanmanın bağımsız ve birleşik bir Kürdistan amacıyla olduğunu savunanlar için bazı kaynaklar mevcut olmakla birlikte kaynaklardaki bilgilerin birbiriyle çeliştiği ve zaman içerisinde bilgiyi aktaranların fikirlerinin değiştiği görülmektedir. Ayaklanmanın başlangıcında her ne kadar “*dedikodu*” şeklinde nitelendirse de şeyhin amacının bağımsız bir devlet olduğuna inanmaya meyilli olduğunu söyleyen İngiltere’nin Van konsolosu Clayton¹¹³ daha sonra ayaklanma bastırıldıktan sonra olay hakkındaki fikirleri kısmen değişmeye başlamıştır. Clayton’a göre Şeyh Ubeydullah dini kişiliği, kişisel kabiliyeti sayesinde Kürtler üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Bundan dolayı da birçok aşiret liderinin

¹⁰⁹ BOA Y.PRK.EŞA Dosya No :2 Gömlek No: 71 Tarih :29/Z /1298.

¹¹⁰ Algar, s.47.

¹¹¹ Algar, s.49.

¹¹² BOA Y.A.HUS Doya No:162 Gömlek No: 36 Tarih:1296/L/4.

¹¹³ Turkey No.5(1881) Belge No.54 Ek 3.

her ne kadar bir kısmının amacı yağmacılık olsa da şeyhin emri ne olursa olsun ona uymuşlardır. Ayrıca Şeyhin amacının “*hem İran hem de Osmanlı topraklarındaki Kürtleri kendi emrinde yarı bağımsız prenslikte/emirlikte*” bir araya getirmek olduğunu söylemiştir¹¹⁴. Yine İngiltere’nin Tahran büyükelçisi Thomson ayaklanmanın başlangıcında şeyhin “*birleşik ve bağımsız temellere dayalı Kürdistan’ı kurma*” arzusunda olduğunu söylemektedir¹¹⁵. Ayaklanma bastırıldıktan sonra, şeyhin Dr. Cochran’a gönderdiği mektupları değerlendirildiğinde ise şeyhin amacının “*kendi otoritesinde ayrı, özerk bir prenslik/emirlik kurmak olduğu anlaşılmaktadır*” demiştir¹¹⁶.

İngiltere’nin Tebriz konsolosu Abbott, daha ayaklanma başlamadan önce temmuz ayında gönderdiği bir raporda, şeyhin amacının bağımsızlık olduğuna inanmaktaydı¹¹⁷. Şeyh Ubeydullah ayaklanması meydana geldiği sırada ise Nasturilerin durumunu öğrenmek üzere Urmiye’de bulunan Abbott, Şeyh Ubeydullah ile doğrudan konuşma fırsatını elde etmiştir. Konsolos Abbott, ayaklanmanın bastırılmasından bir yıl sonra İngiltere Dışişleri Bakanı Earl Granville’ye gönderdiği bir raporda, Urmiye yakınlarında Şeyh Ubeydullah ile karşılaştıklarında ona sorduğu bazı soruları ve kendi kişisel düşüncelerini belirtiyordu. Abbott’un raporu şu şekildeydi:

“Şeyhe programının ne olduğunu sordum. O ise Kürdistan’ı tekrar organize etmek istediğini belirtti. Ona bunu nasıl yapmayı planladığını sordum. O amacına ulaşmak için ne İran’la savaşmayı istiyordu ne de Türkiye’de isyan çıkarmayı. O bu iki güç tarafından sürekli ezilmiştir. Bab âli ona iyi niyetle kredi vermemişti. Kürdistan demir yumrukla yönetilmeliydi. Bunu ondan daha iyi kimse idrak edemezdi. Şeyh diken üstünde yürüyordu. Acaba onun amacı Kürdistan’ı ayrı bir özerklik/prenslik haline mi getirmektir? Babıali’den Osmanlı’dan ayrılmak mı yoksa geri kalan unsurları bir araya getirmek mi? Düzeni sağlayıp iyi davranışlarıyla, Sultan’a karşı sorumlu, onun adına vergileri toplayan, Kürt ulusundan sorumlu bir lider haline mi gelmekti? Bu soruya şeyh şöyle cevap verdi; Bugüne kadar kimse onun Sultan’a olan sadakatini sorgulamadığını, ancak sadece bazı paşalara karşı hariç (onlar hakkında iyi düşünmüyordu). O, Kürdistan için bir şeyler yapma vaktinin geldiğini hissetmişti. O vatandaşlarını seviyordu. Onlar reforma muhtaç insanlardı. Bu hakikattir ki onlar eğitimsiz, disiplinsiz, haydutluğa meyilli ve neredeyse barbar bir durumdaydılar. Bu kötülükleri gidermek ve halkını sahip oldukları saygın bir konuma getirme endişesi vardı. İran’daki Kürtler, utanç verici davranışlara maruz kalmışlardır. Haraç kesme, keyfi vergiler, zorbalık, acımasızlık, şiddet, tecavüz ve bunun gibi bir sürü kötü davranış; bunların hepsi Kürdistan’da İran yönetiminin

¹¹⁴ Turkey No.5(1881) Belge No.80 Ek 2.

¹¹⁵ Turkey No.5(1881) Belge No.20.

¹¹⁶ Turkey No.5(1881) Belge No.61.

¹¹⁷ Turkey No.5(1881) Belge No.8 Ek 2.

genel nitelikleri olmuştur. İran, aşiretlerin sorunlarını halletme konusunda da hiçbir şey yapmadı. Onlar tamiri mümkün olmayan bir şekilde yabancılaştırdılar¹¹⁸.”

Şeyhin sürekli yerel yöneticilerden rahatsızlık duyması bölgede kendi otoritesinde özerk bir yönetim istemesinden kaynaklanmaktadır. Şeyhin kendi otoritesinde bir mirlik kurmak istemesinin nedenlerinden biri de her ne kadar Osmanlı sınırlarında kaç köye sahip olduğunu tam olarak bilmesek de Van'a kadar olan bölgelerde köyler satın almak istediğini biliyoruz ayrıca sadece İran'da Mergever, Tergever, Soma, Beradost, Uşnu gibi kazalarda 53 köye¹¹⁹ sahip olmasından dolayı bölgedeki hem bir nevi feodal ağa olarak kendi topraklarını hem de dini bir önder olarak halkın çıkarlarını korumaya yöneliktir. Özellikle Şeyhin İranlı ve Osmanlı yerel yöneticilerinden şikâyetçi olması o bölgede düzeni ve güvenliği sağlayamadıkları için Kürt aşiretleri olan ve sınırın her iki tarafında mensupları olan Şikak, Herki, Hayderanlı gibi aşiretlerin yol açtığı yağmacılık faaliyetlerine son vermek için bölgenin yönetiminin kendisine verilmesini arzulamıştır.

Şeyh Ubeydullah ayaklanması ulusal bir ayaklanmadan çok aşiret ötesi bir ayaklanmaya benzemektedir. Bir Nakşibendî şeyhi olması nedeniyle dini etkisi onu aşiret ötesi ve sınır ötesi nüfuza sahip biri konumuna yükseltmiştir. Onun çağrısı, konu ne olursa olsun, binlerce müridi yanına toplayabilmekteydi. Rus kaynaklarına göre şeyhin etkisi ve saygınlığı o kadar büyüktü ki Musul ve Bağdat'tan 5000 Arap onun emrine girmiştir¹²⁰.

Şeyh Ubeydullah dini otoritesinin de gerektirdiği şekilde mirlerden daha geniş bir alanda egemenlik kurmak istemiş olabilir, fakat Kadirilere eğilim gösteren aşiretlerin bunu memnuniyetle karşılaması pek mümkün olmadığı gibi, bırakın kendi nüfuz alanı dışındaki aşiretleri yakındığı Şikakların da bundan hoşlanmayacakları açıktır¹²¹. Bundan dolayı İran'a saldırıya geçtiği zaman müritlerine ve diğer şeyhlere dinsel gerekçeler sunmaktaydı. Onun hareketine katılmış olanlar arasında da bir

¹¹⁸ Sabri Ateş, *Empires at the Margin: Towards a History of the Ottoman-Iranian Borderland and the Borderland Peoples, 1843-1881*, s.414-415.

¹¹⁹ BEO Dosya No:3852 Gömlek No:288827 Tarih:1329.M.19.

¹²⁰ Bajalan, s.66.

¹²¹ Dowall, s.92.

amaç birliği yoktu. Eğer milliyetçi amaçlarla hareket etmiş olsalardı İran işgali sırasında Kürt köylerini yağmalamazlardı ya da Şii Kürtlere zarar vermezlerdi ya da küçük bir direnişle karşılaştıkları zaman geri dönmezlerdi. Bütün bu olup bitenler milliyetçi duygulardan daha çok Şeyh Ubeydullah'ın kişisel bir amaç olarak daha önce güçlü olan Kürt emirliklerinin yerini alamaya yönelik faaliyetler olarak görülebilir. Ancak Şeyh Ubeydullah, emirlikler tarzında bir yönetim kurmayı arzulamış olsa bile bunun gerçekleştirilmesi mümkün değil gibi görünüyordu. Bu konuda değerlendirme de bulunan Abbott şunları demektedir:

“Osmanlı imparatorluğunun parçalanma süreci başlamıştı ve zor zamanlardan geçiyordu ama böyle bir hareketin kalıcı bir Kürt özerliğine (Kürt Emirliğine/Kürdish Principality) katkı sağlayacağını düşünmek yanıltıcı olur. Olasıdır ki Kürt özerkliğinin/otonominin genişlemesi Arap nüfusunun özerklik için yaygara koparmasına neden olacaktır. Böyle bir durum da halifenin gücünün artmasına neden olacaktır. Hala Avrupa'nın Kürt sorunundan haberdar olduğu fikrine uzağım. Kürdistan ile ne yapılacak? sorusu muhtemelen bundan sonra sorulacaktır.”¹²²

Şah Rıza Pehlevi döneminde İran diplomatı olan Hassa Arfa, Kürtlerin 1878 yılına kadar daha çok önceki konumlarını tekrar kazanmak için ayaklandıklarını ve bağımsız bir Kürt devletini amaçlamadıklarını söylemektedir. 93 Harbi sırasında bağımsız bir Kürdistan kurma fikrinin Ruslar tarafından Kürtlere aşılandığı düşüncesinde olan Arfa, “1880 yılında Şeyh Ubeydullah'ın başlattığı harekâtın daha fazla otonom olan bir Kürt devletinin kurulması amacını taşıdığını, Sultan Abdulhamid'in de Batı Azerbaycan ile İran Kürdistan'ını Osmanlı topraklarına katma amacıyla onu desteklediği” görüşündedir¹²³.

Şeyh Ubeydullah'ın Abbas Mirza'ya gönderdiği mektupta ifade ettiği “oğul babanın modelidir” atasözünden yola çıkarak oğlu Abdulkadir'in sürgünden sonra İstanbul'a dönüp Şuray-ı Devlet reisliği yaptığı bir dönemdeki bazı faaliyetlerine bakmak gerekir. İlk kurulan Kürt cemiyetlerinin de başkanlığını yapmış olan Seyyid Abdulkadir, 1918'de İstanbul'da kurulmuş olan Kürdistan Teali Cemiyeti'nin de reisliğini yapmıştır¹²⁴. Bu cemiyette farklı bakış açısına sahip iki grup bulunmaktaydı. Bir yandan ayrılıkçı/bağımsızlığı savunan Bedirhan Bey'in torunu

¹²² Sabri Ateş, *Empires at the Margin: Towards a History of the Ottoman-Iranian Borderland and the Borderland Peoples, 1843-1881*, s.414.

¹²³ Hassan Arfa, *Kürtler Tarih&Politika*, 1.Baskı, Avesta Yayınları, İstanbul 2006, s.36.

¹²⁴ Bletch Chirguh, *Kürt Sorunu Kökeni ve Nedenleri*, 1.Baskı, Avesta Yayınları, İstanbul 2009, s.44.

Emin Ali Bedirhan'ın grubu öbür tarafta da Seyyid Abdulkadir'in öncülüğünü yaptığı özerklikçi gruptur. Bundan dolayı Sevr Barış Konferansı'nda Kürtlerin hakkını gözetmesi için gönderilen Şerif Paşa'nın konferansta Kürdistan'ın birliğini ve istiklalinin tanınmasını talep etmesi ve Ermeni delegesi Nubar Paşa ile yaptığı ittifakta Ermenistan'dan ayrı müstakil bir Kürdistan'ın mevcudiyetini bildiren müşterek bir beyanı¹²⁵ Kürtler arasında tartışmaya neden olmuştur. Bunun üzerine Seyyid Abdulkadir 27 Şubat 1920 tarihinde İkdam Gazetesine verdiği bir mülakatta şunu belirtti: “*Bugün Kürtler beş-altı vilayette ikamet ediyorlar; hükümetten bu vilayetlere özerklik vermesini istiyoruz. Kendi idarecilerimizi kendimiz seçelim; ama Türkler de bu özerk idarede yer alabilirler.*”¹²⁶ Seyyid Abdulkadir'e göre Şerif Paşa'nın Kürtleri ve Türkleri ayırma düşüncesi kabul edilemezdi. Seyyid Abdulkadir'in İkdam Gazetesi'ne verdiği demeç bağımsızlık yanlısı Emin Ali Bedirhan'ın tepkisine neden olmuş ve cemiyet kısa süre içinde Seyyid Abdulkadir tarafından feshedilmiştir.

Sonuç olarak Şeyh Ubeydullah ve oğulları Halife'ye olan bağlılıklarından ve dini söylemlerinden dolayı Osmanlı'dan ayrı müstakil bir devlet talebinde bulunmamışlardır. Hem Şeyh Ubeydullah'ın hem de sonraki yıllarda oğlu Abdulkadir'in temel isteği Sultan'ın himayesinde Kürtlerin kendilerini idare edebilecekleri bir yönetim modelini talep etmişlerdir. Bu taleplerinin de temel nedeni Kürdistan coğrafyasının merkezden uzak olmasından dolayı bölgeye gönderilen idarecilerin de yetersizliğinden bölgedeki halkın can ve mal emniyetini tam olarak sağlayamıyorlardı. Kürdistan'da otoritesi tanındığı takdirde sorunları halledebileceğini düşünen Şeyh Ubeydullah hem İran'daki Kürtlerin hem de Osmanlı'daki Kürtleri içinde yer aldığı ama Osmanlı Devleti'ne bağlı eski Kürt mirlerinin sahip olduğu şekilde bir yönetim modelinden yana olmuştur.

¹²⁵ Zinnar Silopi, *Doza Kürdistan*, Stewr Basımevi, Beyrut 1969, s.56.

¹²⁶ Hakan Özoğlu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, s.119.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren Kürdistan coğrafyasını hâkimiyeti altına almasından sonra imparatorluğun farklı coğrafyalarında uyguladığı yönetim modeliyle Kürtlere de muhtariyet tanımıştır. Kürt coğrafyasının İran sınırında bulunmuş olması, coğrafyasının engebeli dağlardan oluşmasından dolayı her tarafına ulaşmayı zorlaştırması, Kürtlerin çoğunlukla göçebe yaşıyor olmasından dolayı, onlardan vergi almanın zahmetli bir iş olması gibi nedenler de bu konuda etkili olmuştur. İran'da ki Kürtlerin durumu da aşağı yukarı Osmanlı Devleti'ndeki Kürtlerle aynı olmuştur. Bundan dolayı her iki devlet arasında Kürdistan coğrafyası doğal bir tampon görevi üstlenmiştir. Osmanlı ve İran devletlerinin her birinin doğal sınırları bulunmakla birlikte günümüzdeki anlamda bir sınırların belirlenmesi ancak Erzurum Antlaşması ile olmuştur. Sınırın her iki tarafında Kürtlerin bulunuyor olması ve temel geçim kaynakları hayvancılık olan göçebe aşiretlerin sıkı sık yer değiştirmesi bu sınırların kabulünü zorlaştırmıştır ve beraberinde sınır ihlalleri yapıp yağmacılık faaliyetlerini engelleyememiştir.

Osmanlı Devleti özellikle Fransız İhtilali sonrasında Avrupa'ya yayılan milliyetçilik düşüncesinden en çok etkilenen devletlerden biri olmuştur. Balkanlardaki milletlerin bağımsızlıklarını ilan etmesinde Avrupalı devletlerin onları desteklemesinin etkisi büyük olmuştur. Aynı şekilde Sultan'ın otoritesinin zayıf olduğu dönemlerde uzak eyaletlerdeki yöneticiler merkezden bağımsız politikalar yürütmeye başlamıştır. Özellikle Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Sultan'a kafa tutacak seviyeye gelmesi endişelerin daha da artmasına neden olmuştur. Devletin daha fazla parçalanmasının önüne geçmek ve uzak eyaletlerinde ayrılmasını engellemek için diğer alanlarda olduğu gibi devlet idaresinde bir takım değişikliklerin yapılmasını beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda II. Mahmut döneminde başlayıp Tanzimat döneminde devam eden merkezileşme çabaları imparatorluğun diğer bölgelerinde olduğu gibi Kürdistan coğrafyasında da uygulanmaya başlanmıştır. Diğer bölgelerde merkezileşmeye gösterilen tepkilerin benzeri o zamana kadar belli bir otonomiye sahip olan Kürt emirliklerinde tepkisine neden olmuş ve 19. yüzyılın başına ortalarına kadar bir dizi ayaklanma yaşanmıştır.

Bu ayaklanmaların hiçbiri milliyetçi söylemlerden dolayı olmayıp tamamen kendi otoritelerini kaybetmiş olmanın verdiği rahatsızlıklardan kaynaklanmıştır.

Kürt mirliklerinin lağvedilmesiyle birlikte merkezden gönderilen yöneticilerin toplumun temel unsurlarını göz önüne almadan ve halkla kurdukları kopukluktan dolayı sorunları çözmede her ne kadar askeri tedbirlere başvurmuşlarsa da etkili olmamışlardır. Gerçi Kürt mirliklerinin lağvedilmesine kadar devletle hiçbir zaman doğrudan bir teması olmayan bir toplumun sorunlarını halletmek için valilerden ve diğer yöneticilerden yardım alması da beklenemezdi. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin buhranlı yıllar geçirdiği bir dönemde doğu bölgelerinde Nakşibendî tarikatı yükselişe geçmiştir. Özellikle Mevlana Halid'in Nakşibendîliğe getirdiği yeni yorum tarikatın bir anda yayılmasını sağlamıştır. Kürtler dini konularda gösterdikleri hassasiyetten dolayı Şeyhlere olan saygıları sonsuzdu. Kürt mirliklerinin kaldırılmasıyla başsız kalan bir toplumda Şeyhler birer otorite haline gelmişlerdir. Gerçi emirliklerin olduğu dönemlerde de şeyhlerin toplumdaki yeri yüksektir ancak o zamana kadar sahip oldukları dini otoritenin yanında siyasi otorite sahibi de olmaya başlamışlardır.

Kürdistan coğrafyasının en etkili ailelerinden biri Nehri Ailesi'dir ve bu ailenin en dikkat çekici bireyi ise Şeyh Ubeydullah'tır. Şeyh Ubeydullah'ın ön planda olmasını sağlayan temel unsur onun dini yönünden çok siyasi faaliyetleri etkili olmuştur. Ancak bu durum bizim onun dini yönünü görmezden gelmemize neden olmamalıdır. Şeyhin isminin geçtiği ilk olay İran'da babasından miras kalan köylerden İranlı yöneticilerin vergi almak istemesi olayıdır. Bu olay Şeyh Ubeydullah'ın ne kadar hırslı ve haksızlık karşısında olduğunu gösteren ilk gelişmedir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin de müdahil olduğu bu olay nihayetinde şeyhin istediği gibi halledilmesini sağlamıştır. Şeyhin bundan sonraki faaliyetleri daha çok bölgedeki Nasturi ve Ermenilere yönelik faaliyetleridir ki bu konuda hakkında bir çok şikayet yapılmasına rağmen Kürtler arasındaki konumundan dolayı ve devlete olan sadakatinden dolayı müttefik kabul edilmiş ve herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Toplumdaki nüfuzundan dolayı Rusya ile 1877'de savaş başlayacağı anlaşılınca Sultan'ın isteği üzerine Kürtlerden yardımcı birlikler sağlayarak savaşa katılmıştır. Her ne kadar istenilen miktarda asker bulamamışsa da

elinden gelen her çabayı sarf etmiştir. Kendi savaş meydanında iken İran'daki nüfuzundan dolayı da oğlunu oradaki Kürtlerin cihada katılması konusunda faaliyetlerde bulunmuştur. Ancak Bayezid kuşatması sırasında askerlerine gereken desteğin verilmemesi ve ordu komutanlarıyla anlaşmazlık yaşaması nedeniyle de savaş meydanını terk ederken de Kürtleri savaşa davet etmekten geri kalmamıştır.

Şeyh Ubeydullah'ın Osmanlı otoritelerine ilk kez karşı gelmesi 1879 yılında İmadiye Ayaklanması ile olmuştur. Şeyh Ubeydullah'ın ve diğer Kürtlerin merkezileşmeyle birlikte gönderilen valilerden hepsi olmasa da çoğunlukla rahatsız olduğu bilinen bir gelişmedir. İmadiye Ayaklanması'nın temel sebebi bölgede eskiden Kürt mirliklerinin sahip olduğu benzer şekilde bir yönetim oluşturmaktır. Bu konuda açık bir şekilde aşiretlere gönderdiği mektuplardan anlaşılırsa da şeyh bu durumu kendisine yapılmış bir iftira olarak nitelendirmesi ve sultana sadakatini sunmasından dolayı her hangi bir ceza verilmemiştir. Şeyhin Kürtlerin otonomisini istemesinin diğer bir nedeni 93 Harbi'nden sonra bölgede Ermenilerin bir devlet kuracağı ve Nasturilerin de İngilizlerin himayesine gireceği söylentilerinin etkisi büyüktür. Ermeni ve Nasturilere karşı Osmanlı Devleti'nin onu doğal bir müttefik görüp Ermeniler konusunda yapılması amaçlanan reformlara bir engel oluşturma düşüncesi de etkili olmuştur.

93 Harbi'nden sonra bölgede bir Ermeni Devleti'nin kurulacağı söylentileri üzerine Şeyh Ubeydullah "Ben kadınları dahi silahlandırmak zorunda kalsam buna asla izin vermem" diyerek Ermeni devletinin kurulmasına karşı çıkmıştır. Ermenilerin Avrupalı devletlerce korunmaya çalışılması, bölgedeki Müslüman Kürtleri rahatsız etmişti. Sultan II. Abdulhamid Berlin Antlaşması'nda Ermenilerle ilgili yapılması istenilen reformları askıya almak istiyordu. Bu amaçla bölgede en güçlü müttefiği Şeyh Ubeydullah'tı. Bölgede ayrıca Nasturiler bulunmaktaydı. İngilizlerin korumaya çalıştığı, misyonerlik faaliyetlerinin Nasturiler üzerindeki etkisinden dolayı devlet batıda Karadağ'da yaşadığı sorunların doğuda da olmasından endişe duymaktaydı. Şeyhin İran saldırısının görünür sebeplerinden olan İranlı Kürt aşiretlerin sınır ihlalleri yapıp bu bölgedeki Osmanlı vatandaşı Kürtlere verdiği zararlar 93 Harbi'nden çıkmış bölge halkının daha da mağdur olmasına ayrıca İngilizlerin şikâyetlerine neden olmaktaydı. Bu yüzden Osmanlı Devleti

sınırların güvenliğini sağlanması için göçebe Kürt aşiretlerinin yerleşik hayata geçmesini istiyordu. Saldırının diğer bir nedeni olarak da Şeyh Ubeydullah'ın İran'da kendisine bağlı müritlerinin ve kendisine ait mal varlıklarının zarara uğramasını önlemek istemesi, ayrıca İranlı yöneticilerin Kürtlere yaptığı zulümlerin bertaraf edilmek istenmesidir. Bütün bu sorunları halletmenin yolu Osmanlı'nın gizlice örgütlediği ve destek verdiği bir Kürt Birliği'nin kurulmasıyla olabileceği düşünülmüş, bölgedeki konumundan dolayı Şeyh Ubeydullah ile işbirliği yapmaya gidilmiştir. Şeyh Ubeydullah'ın İran'a yaptığı saldırı Kürt aşiretlerinin şeyhle aynı düşüncelere sahip olmamasından dolayı savaş sırasında farklı şeylere yönelmiş olmaları, bir kısmının saldırı sırasında kaçmaları, bir kısmının baskıyla birlik içinde yer almış olması, ayrıca savaş stratejisinde yapılan hatalar başarısız olmasına neden olmuştur. Şeyh Ubeydullah'ın yakalanıp yargılanması Osmanlı Devleti'nden defalarca istenmesine rağmen devlet her seferinde sorunun asıl kaynağının İran olduğunu söylemiş, hem Şeyh Ubeydullah'ı hem de diğer Kürt aşiret liderlerini korumaya çalışmıştır. Ancak Şeyh Ubeydullah'ın başarısız olması, İran'ın isteğiyle Rusya'nın bölgeye asker göndermesi ve İngiltere'nin baskıları sonucunda Osmanlı Devleti zor durumda kalmıştır. Uluslar arası baskının sonucunda Osmanlı Devleti Şeyh Ubeydullah'ı sürgüne göndermek zorunda bırakılmıştır.

KAYNAKÇA

OSMANLI ARŞİVİ

Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi

BOA A.MKT.MHM. Dosya No:450 Gömlek No: 48 Tarih: 23/M /1290.

Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı

BOA DH.ŞFR. Dosya: 112 Gömlek: 87 Tarih: 10.E.1295.

BOA DH.ŞFR Dosya No:113 Gömlek No:100, Tarih: 1 Ma.1297.

BOA DH.ŞFR Dosya No:122 Gömlek No:82, Tarih:29.T.1300.

BOA DH.ŞFR Dosya: 113 Gömlek: 96 Tarih: 3 Şu.1296.

BOA DH.ŞFR Dosya: 112 Gömlek:79 Tarih: 4.E.1295.

BOA DH.ŞFR Dosya: 112 Gömlek: 94 Tarih: 17.E.1295.

Hariciye Nezareti Siyasi

BOA HR.SYS. Dosya No:82 Gömlek No:42 Tarih:13//1880.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı

BOA HR.TO Dosya No: 510 Gömlek No: 60, Tarih: 1871.1.2.

BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 36, Tarih: 24.11.1882.

BOA HR.TO Dosya No: 519 Gömlek No: 69, Tarih: 1877.11.4.

BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No:34, Tarih:1881.1.15.

BOA HR.TO Dosya No: 244 Gömlek No: 55, Tarih: 1868.6.28.

BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 33, Tarih: 1881.3.27.

BOA HR.TO Dosya No: 104 Gömlek No: 37, Tarih: 1882.10.13.
BOA HR.TO Dosya No: 257 Gmlek No: 39, Tarih: 1879.8.29.
BOA HR.TO Dosya No: 291 Gmlek No: 80, Tarih: 11.12.1882.
BOA HR.TO Dosya No: 333 Gmlek No:44, Tarih: 1882.9.20.
BOA HR.TO Dosya No:104 Gmlek No:31, Tarih:1880.
BOA HR.TO Dosya No:266 Gmlek No: 24, Tarih: 1874.11.22.
BOA HR.TO Dosya No:389 Gmlek No:54 Tarih:1882.9.6.
BOA HR.TO Dosya No:389 Gmlek No:54 Tarih:1882.9.6.
BOA HR.TO Dosya No:461 Gmlek No:58, Tarih:1876.3.29.

rade Dhiliye

BOA İ.DH Dosya No: 794 Gmlek No:64458-9, Tarih: 10/Za/1296.

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı

BOA Y.A.HUS Dosya No: 166 Gmlek No:49, Tarih/16/S/1298.
BOA Y.A.HUS Dosya No:162 Gmlek No: 65, Tarih:21/L /1296.
BOA Y.A.HUS Gmlek No:15 Dosya No:167, Tarih:08/Ca/1298.
BOA Y.A.HUS Dosya No: 162 Gmlek No: 24 Tarih:23/N/1296.
BOA Y.A.HUS Dosya No: 162 Gmlek No:23 Tarih:23/N/1296.
BOA Y.A.HUS Dosya No: 162 Gmlek No:36, Tarih:14/L/1296.
BOA Y.A.HUS Dosya No: 166 Gmlek No: 112, Tarih:1298.
BOA Y.A.HUS Dosya No:167 Gmlek No:42, Tarih:27/Ca/1298.
BOA Y.A.HUS Dosya No:171 Gmlek No:37, Tarih:30/L/1299.
BOA Y.A.HUS Dosya No:172 Gmlek No:32, Tarih:5/S/1300.
BOA Y.A.HUS Dosya: 166 Gmlek:62, Tarih:22/S/1298.
BOA Y.A.HUS Dosya:166 Gmlek:41, Tarih:1298.5.13.

BOA Y.A.HUS Gmlek No:15 Dosya No:167 Tarih: 08/Ca/1298.

BOA Y.A.HUS. Dosya No: 162 Gmlek No: 28 Tarih: 24.N.1296.

Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat

BOA Y.PRK.ASK. Dosya No: 14 Gmlek No:7 Tarih: 06/L /1299.

BOA Y.PRK.ASK. Dosya No: 14 Gmlek No: 63 Tarih: 28/Za/1299.

BOA Y.PRK.ASK Dosya No:15 Gmlek No:18 Tarih:25.Z.1299.

BOA Y.PRK.ASK Dosya No:7 Gmlek No:34 Tarih: 27.Ca.1298.

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal

BOA Y.PRK.AZJ, Dosya No:4 Gmlek No:12, Tarih 14.Z.1297.

BOA Y.PRK.AZJ, Dosya No: 6 Gmlek No: 1 Tarih :05/Za/1299.

BOA Y.PRK.AZJ, Dosya No:4 Gmlek No:96 Tarih:18.Za.1298.

BOA Y.PRK.AZJ, Dosya No:6 Gmlek No:7, Tarih :22/Z /1299.

Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı

BOA Y.PRK.BŞK. Dosya No:6 Gmlek No:49 Tarih :06/L /1299.

BOA Y.PRK.BŞK. Dosya No: 7 Gömlek No: 92 Tarih :19/Za/1299.

BOA Y.PRK.BŞK. Dosya No: 7 Gömlek No: 94 Tarih :27/Za/1299

BOA Y.PRK.BŞK. Dosya No:6 Gömlek No:52 Tarih :08/L /1299.

BOA Y.PRK.BŞK. Dosya No:7 Gömlek No: 19 Tarih: 06/S /1300.

BOA Y.PRK.BŞK. Dosya No:7 Gömlek No:99 Tarih :26/M /1300.

BOA Y.PRK.BŞK. Dosya No: 6 Gömlek No:58 Tarih :20/L /1299.

Tahrirât-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği

B.O.A. Y.PRK.TKM, Dosya No:4 Gömlek No:10.

BOA Y.PRK.TKM, Dosya:4 Gömlek:16, Tarih: 1298 R. 21.

Yıldız Perakende Evrakı Dâhiliye Nezareti Maruzatı

BOA Y.PRK.DH Dosya no: 1 Gömlek No:48, Tarih :17/M /1300.

Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik

BOA Y.PRK.EŞA Dosya No :2 Gömlek No :71 Tarih :29/Z/1298.

Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı

BOA Y.PRK.HR. Dosya No: 5 Gömlek No: 63, Tarih: 1298.Ra.14.

Yıldız Perakende Evrakı Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi

BOA Y.PRK.MYD Dosya No:1 G mlek No:85 Tarih 1298 Ra 25.

BOA Y.PRK.MYD Dosya No:1 G mlek No: 91.

BOA Y.PRK.MYD Dosya:1 G mlek:89, Tarih: 1298.R.22.

Yıldız Perakende Evrakı Umumi

BOA Y.PRK.UM Dosya No: 5 G mlek No: 38, Tarih: 1299 L.16.

BOA Y.PRK.UM Dosya No :5 G mlek No:39 Tarih :21/L /1299.

BOA Y.PRK.UM Dosya No:4 G mlek No:66 Tarih: 08/N/1298.

BOA Y.PRK.UM Dosya No:5 G mlek No48, Tarih: 1300 M.20.

BOA Y.PRK.UM Dosya No:6 G mlek No:23 ,Tarih: 6.M.1301.

BOA Y.PRK.UM Dosya No:5 G mlek No: 52 Tarih: 1300 M.23.

Komisyonlar Maruzatı

BOA Y.PRK.KOM Dosya No:3 Gmlek No:66 Tarih :07/L /1299.

BOA Y.PRK.KOM Dosya No: 3 Gmlek No: 65, Tarih: 1299.L.6.

Hariciye Nezareti Maruzatı

BOA Y.PRK.HR. Dosya No: 5 Gömlek No: 63, Tarih: 1298.R.14.

Zabtiye Nezareti Maruzatı

BOA Y.PRK.ZB Dosya No:2 Gömlek No:14, Tarih: 5/L/1299.

Umum Vilayt

B OA A.MKT.UM. Dosya No:571 Gömlek No:79 Tarih: 14/Z/1278.

Sadaret Mektubi Muhimme Kalemi

B.E.O A.MKT.MHM Dosya:486 Gömlek:28, Tarih: 1297.Z.19.

Babıâli Evrak Odası

BEO Dosya No:3852 Gömlek No:288827, Tarih:1329.M.19.

Haritalar

BOA HRT.0441.

rade Dâhiliye

BOA, İ.DH Dosya:790 Gömlek: 64167, Tarih: 21/N /1296.

BOA İ.DH Dosya No: 778 Gömlek No: 63318, Tarih: 15/Z/1295.

İrâde Hariciye

BOA İ.HR Dosya No:92 Gömlek No: 4493 Tarih: 29.M.1269.

İrâde - Meclis-i Mahsus

BOA İ.MMS Dosya No:56 Gömlek No: 2528 Tarih: 08/S/1294.

BOA, İ.MMS Belge No: 64 Gömlek No: 3011 Tarih: 20/N /1296.

BOA İ.MMS Dosya No: 64 Gömlek No: 3043 Tarih: 22/Z /1296.

İNGİLİZ ARŞİVİ

Turkey No.1 (1878) Further Correspondence Respecting The Condition Of The Populations In Asia Minor And Syria, Printed by Harrison and Sons., London 1878.

Turkey No.4 (1880) Further Correspondence Respecting The Condition Of The Populations In Asia Minor And Syria, Printed by Harrison and Sons., London 1880.

Turkey No.5 (1881) Correspondence Respecting The Kurdish Invasion of Persia, Printed By Harrison And Sons, London 1881.

Turkey No.6 (1881) Further Correspondence Respecting The Condition Of The Populations In Asia Minor And Syria, Printed by Harrison and Sons., London 1881.

ARAŞTIRMA/HATIRAT/SEYAHATNAME ESERLERİ

Abdulla, Nejat; *İmparatorluk Sınır ve Aşiret*, Avesta Yayınları, İstanbul 2010.

Abu-Manneh Butrus; The Naqshbandiyya-Mujaddidiya in The Ottoman Lands in The Early 19th Century, *Die Welt des Islams New Series*, Bd. 22, Nr. 1/4, 1982, p. 1-36.

Algar, Hamid; *Nakşibendilik*, İnsan Yayınları, İstanbul 2012.

Ali Rıza Şeyh Attar; *Kürtler: Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler*, Anka Yayınları, İstanbul 2008.

Anderson, Matthew Smith; *Doğu Sorunu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

Arfa, Hassan; *Kürtler Tarih&Politika*, Avesta Yayınları, İstanbul 2006.

Arfaoui, Salma; *Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve Avrupa Devletlerin Tutumu*, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Ateş, Sabri; *Empires at the Margin: Towards a History of the Ottoman-Iranian Borderland and the Borderland Peoples 1843-1881*, Departments of History and Middle Eastern and Islamic Studies New York University, 2006, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Averyanov, P.İ; *Osmanlı İnan Rus Savaşlarında Kürtler*, Avesta Yayınları, İstanbul 2010.

Ayn Ali Efendi; *Risale-i Kavânin-i Âl-i Osmân Hulâsa-i Mezâmin-i Defter u Dîvân*, TBMM Kütüphanesi Yazma Eserler, MF No:1007 K.Z-334.

Aydın, Ayhan; *Doğu İsyamları*, Togan Yayıncılık, İstanbul 2012.

Aydın, Mithat; İngiliz-Rus Rekabeti ve Osmanlı Devleti'nin Asya Toprakları Sorunu (1877-1878), *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 38, Erzurum 2008, s. 499-534.

Bajalan, Djene Rhys; *Jön Kürtler*, Avesta Yayınları, İstanbul 2010.

Barth, Fredrik; *Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri*, Avesta Yayınları, İstanbul 2001.

Bozkurt, Serhat, Akpınar Alişan (hızl.); *Osmanlı Kürdistanı*, Bgst Yayınları, İstanbul 2011.

Bozyiğit, A.Esat; *Halk Şiirimizde Kozanoğulları Olayları*, http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/sem_p_1/bozyigit.pdf (Erişim Tarihi: 13.10.2015)

Bruinessen, Martin van; *Ağa Şeyh Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

_____ ; *Ehmedê Xanî'nin Mem û Zîn'i ve Kürt Milli Uyanışının Ortaya Çıkışındaki Rolü*, Abbas Vali (Ed.) Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri, Avesta Yayınları, İstanbul 2005, s.63-82.

_____ ; *Kurdish Society and The Modern State: Ethnic Nationalism versus Nation-Building*, Ed: Turaj Atabaki, Margret Dorleijn, Kurdistan in Search of Ethnic Identity, Houstma Foundation Puplication, Utrecht, 1991, s.24-51.

- _____; *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- _____; *The Sâdatê Nehrî or Gîlânîzâde of Central*,
http://www.hum.uu.nl/medewerkers/m.vanbruinessen/publications/Bruinessen_Sadate_Nehripdf (Erişim Tarihi: 5.4.2015)
- Celil, Celile; *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Kürtler*, Özge Yayıncılık, Ankara 1992.
- _____; *1880 Şeyh Ubeydullah Nehri Kürt Ayaklanması*, Pêrî Yayınları, İstanbul 1998.
- Celil, Celile ve Diğerleri; *Yeni ve Yakın Çağda Kürt Siyaset Tarihi*, Pêrî Yayınları, İstanbul 1998.
- Chirguh, Bletch; *Kürt Sorunu Kökeni ve Nedenleri*, Avesta Yayınları, İstanbul 2009.
- Curzon, George N.; *Persia and The Persian Question*, Vol I, Longmans, Green and Co, Londra 1892.
- Çağlayan, Mehmet; *Şark Uleması*, Çağlayan Yayınları, İstanbul 1996.
- Dawes, R.R.; *A History of The Establishment of Diplomatic Relations with Persia*, E.R Aldeeman & Sons Printers, Marietta, Ohio 1887.
- Demirtaş, Mehmet; 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kürtler, *Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu Bildiriler*, Ed. Orhan Kılıç, Cilt.2, TTK Yayınları, Ankara 2014, s.45-60.
- Duagü, Seyid İslam; *Mesnevi Şeyh Ubeydullah Nehri, Tuhfetul Ehab*, Urmiye 1999.
- Erdost, Muzaffer İlhan; *Şemdinli Röportajı*, Onur Yayınları, İstanbul 1987.
- Evliya Çelebi; *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 4. Kitap 1.Cilt, Haz: Haz: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2010.
- Gazi Ahmet Muhtar Paşa; *Anılar 2- Sergüzeşti Hayatımın Cildi Sanisi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- Gerard, M. G. C.B.; *Notes of a Journey Through Kurdistan in the Winter of 1881-82*, Calcutta: Superintendent of Government Printing, India 1883.
- Haddad, Jamal; *Persian Relations With The United States, 1856-1906: A Documentary Review*, Political Science, International Law and Relations, Ph.D. New York University, 1966.

Hakan, Sinan; *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri*, Doz Yayıncılık, İstanbul 2011.

Halfin; *19. Yüzyılda Kürdistan Üzerine Mücadeleler*, Komal Yayınları, İstanbul 2008.

Işık, Mehmet Kemal; *Ünlü Kürt Bilgin ve Birinci Kuşak Aydınlar*, Sorun Yayınları, İstanbul 2000.

Jwaideh, Wadie; *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

Kartın, Cengiz; *Mustafa Kemal Atatürk'ün Milli Mücadele Döneminde Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'daki Aşiretlere Yönelik Siyaseti*, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2005, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kavak, Abdulcebbar; *Anadolu'daki İrşad Merkezlerinden Nehrî Tekkesinin Osmanlı Rus Savaşlarındaki Olumlu Katkıları*, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6, Bingöl 2015, s.103-123.

_____; Mahabatlı Sûfi Şair Vefâyî'nin Tuhfetü'l-Mürîdîn Adlı Eserinde Şeyh Ubeydullah-ı Nehrî ve Halifeleri, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XVI, Sayı 2, Diyarbakır 2014/2, s.227-257.

Korkusuz, M. Şefik; *Nehrî'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibend*, Kilim Matbaacılık, İstanbul 2010.

Kutshchera, Chris; *Kürt Ulusal Hareketi*, Avesta Yayınları, İstanbul 2013.

Mahmud Celaleddin Paşa; *Mir'ât-ı Hakikat*, Berekat Yayınevi, İstanbul 1983.

Manastırlı Mehmet Rıfat Bey, *93 Harbi Faciası*, DBY Yayınları, İstanbul 2010.

McDowall, David; *Modern Kürt Tarihi*, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2004.

_____; *A Modern History of Kurds*, I.B.Tauris, New York 2005.

Mehmed Ârif Bey; *Başımıza Gelenler*, İz Yayıncılık, İstanbul 2009.

Muhammed Emin Zeki Beg; *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2011.

Murphy, Rhoads; *Kanûn-nâme-i Sultânî li 'Azîz Efendi*, Harvard Üniversitesi Yayınları, 1985.

Mutlu, Servet; *Doğu Sorununun Kökenleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2002.

Nasiri, Mohammad Reza; *Nâsireddîn Şah Zamanında Osmanlı-İran Münasebetleri (1848-1896)*, Tokyo University Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, Printed by Tokyo, 1991.

Nikitine, Basil; *Kürtler*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2010.

Olson, Robert; *Kürt Meselesi ve Türkiye-İran İlişkileri*, Avesta Yayınları, İstanbul 2010.

_____; *The Emergence of Kurdish Nationalism and the Sheikh Said Rebellion 1880–1925*, The University of Texas Press, 1989.

_____; *Imperial Meanderings and Republican by-Ways: Essays on Eighteenth Century Ottoman and Twentieth Century History of Turkey*, The Isis Press, İstanbul 1996.

Özcoşar, İbrahim; *Merkezileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti Mardin*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin 2009.

_____; *Osmanlı Kürt İlişkilerine Medhal*, Ed. İbrahim Özcoşar, Shahab Vali, Osmanlı Devleti ve Kürtler, Kitap Yayınevi, Baskıda.

Özer, Ahmet; *Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler*, Hemen Kitap Yayınları, İstanbul 2009.

Özoğlu, Hakan; *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.

Peşeng, Remzi; *Dördüncü Bakış*, Hivda Yayınları, İstanbul 2011.

Quryans, İskender; *Diroka Zedegavi ya Kurdan*, Wezaretê Rewşenbîrî û Lawan, Hewler 2010.

Safrastian, Arshak; *Kurd û Kurdistan*, Avesta Yayınları, İstanbul 2007.

Sarıçioğlu, Melike; *Osmanlı İnan Hudud Sorunları (1847-1913)*, TTK, Ankara 2013.

Sasuni, Garo; *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. Yüzyıldan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri*, Med Yayınevi, İstanbul 1992.

Sertoğlu, Mithat; *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992.

Silopi, Zinnar; *Doza Kürdistan*, Stewr Basımevi, Beyrut 1969.

Sinno, Abdurrauf; *Osmanlı'nın Sancılı Yıllarında Araplar, Kürtler, Arnavutlar*, Selenga Yayınları, İstanbul 2011.

Speer, Robert E.; *The Hakim Sahib: The Foreign Doctor*, Fleming H. Revell Company, New York 1911.

Strohmeier, Martin, Yalçın-Heckmann, Lale; *Kürtler: Tarih, Siyaset, Kültür*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.

Soofizadeh, Abdolvahid, I. ve II. Erzurum Antlaşmalarının Siyasi Açıldan Değerlendirilmesi, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 54, Ankara 2013, s.183-194.

Şeyh Abdurrahman-ı Tâhî; *Mektuplar*, Sey-Tac Yayınları, İstanbul 2007.

Şimşir, Bilal N.; *Ermeni Meselesi 1774-2005*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2009.

_____; *Kürtçülük*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2009.

Tavakkoli, Muhammed Rauf; *Kürdistan Tasavvuf Tarihi*, Hivda Yayınevi, İstanbul 2010.

Vali, Abbas; *Kürdistan Cumhuriyeti*, Avesta Yayınları, İstanbul 2010.

_____; *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*, Avesta Yayınları, İstanbul 2005.

Wilson, S.G.; *Persian Life and Customs with Scenes and Incidents of Residence and Travel in the Land of the Lion and the Sun*, Student Missionary Campaign Library- Fleming H. Revell Company, Chicago 1895.

Xemgin, Etem; *Osmanlı Safevi Döneminde Kürdistan Tarihi*, c.III, Doz Yayınları, İstanbul 1997.

Yalçın-Heckmann, Lale; *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

Yapıcı, Hakkı; 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde Yabancı Devletlerin Tutumu, *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*, Volume 5, Issue 5, October 2012, p.325-333.

Yıldız, Hasan; *Aşiretten Ulusallığa Doğru Kürtler*, Dicle Fırat Yayınları, İstanbul 1991.

Yılmaz, Hasan Kâmil; *Zarûriyyât-ı Dîniye ve Sağlam Aile Yuvası*, Altınoluk Dergisi, Sayı: 243, Mayıs 2006.

Gazeteler

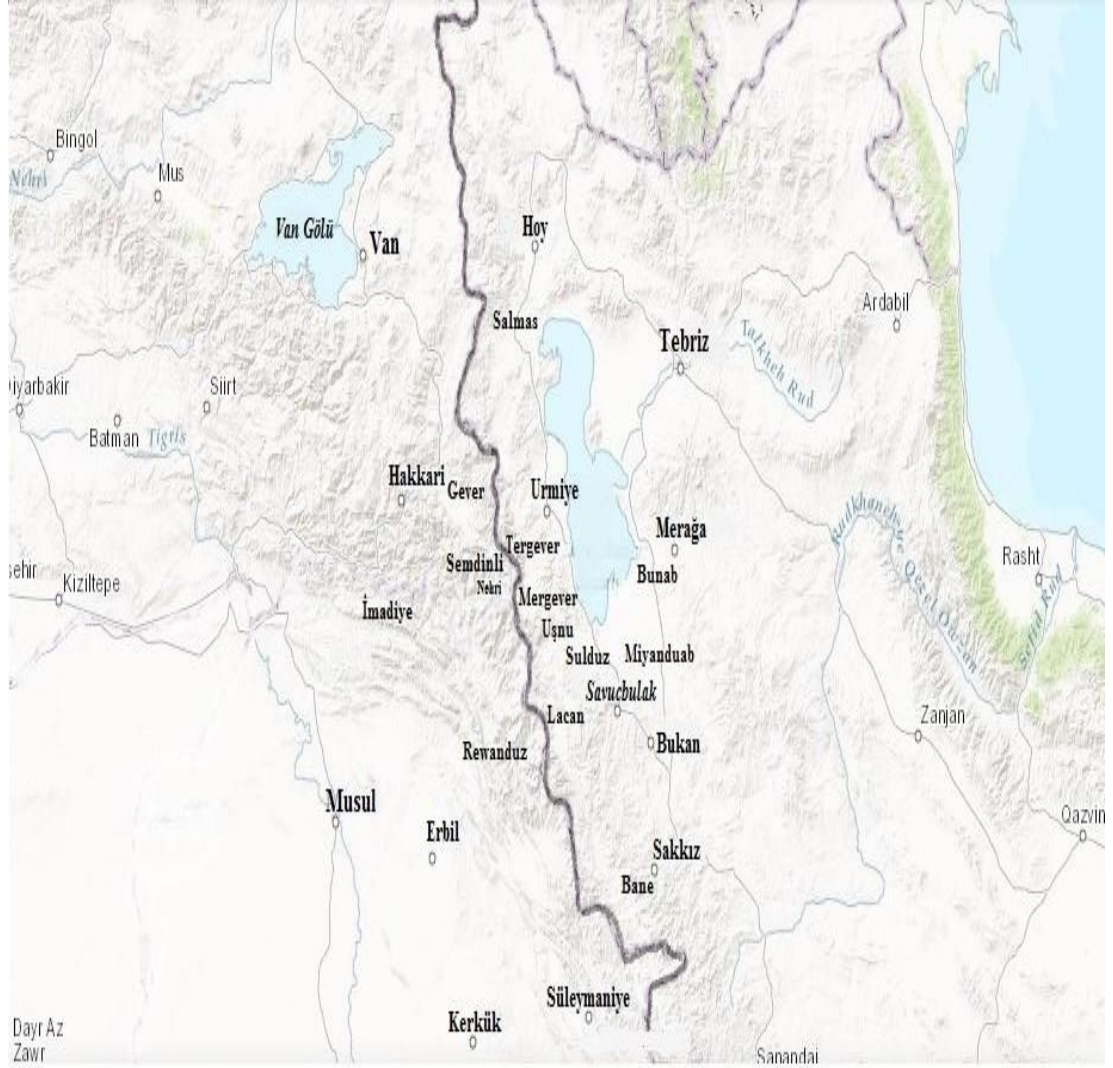
New York Daily Tribune, 25 Şubat 1883.

Salt Lake Daily Herald, 15 Ekim 1882.

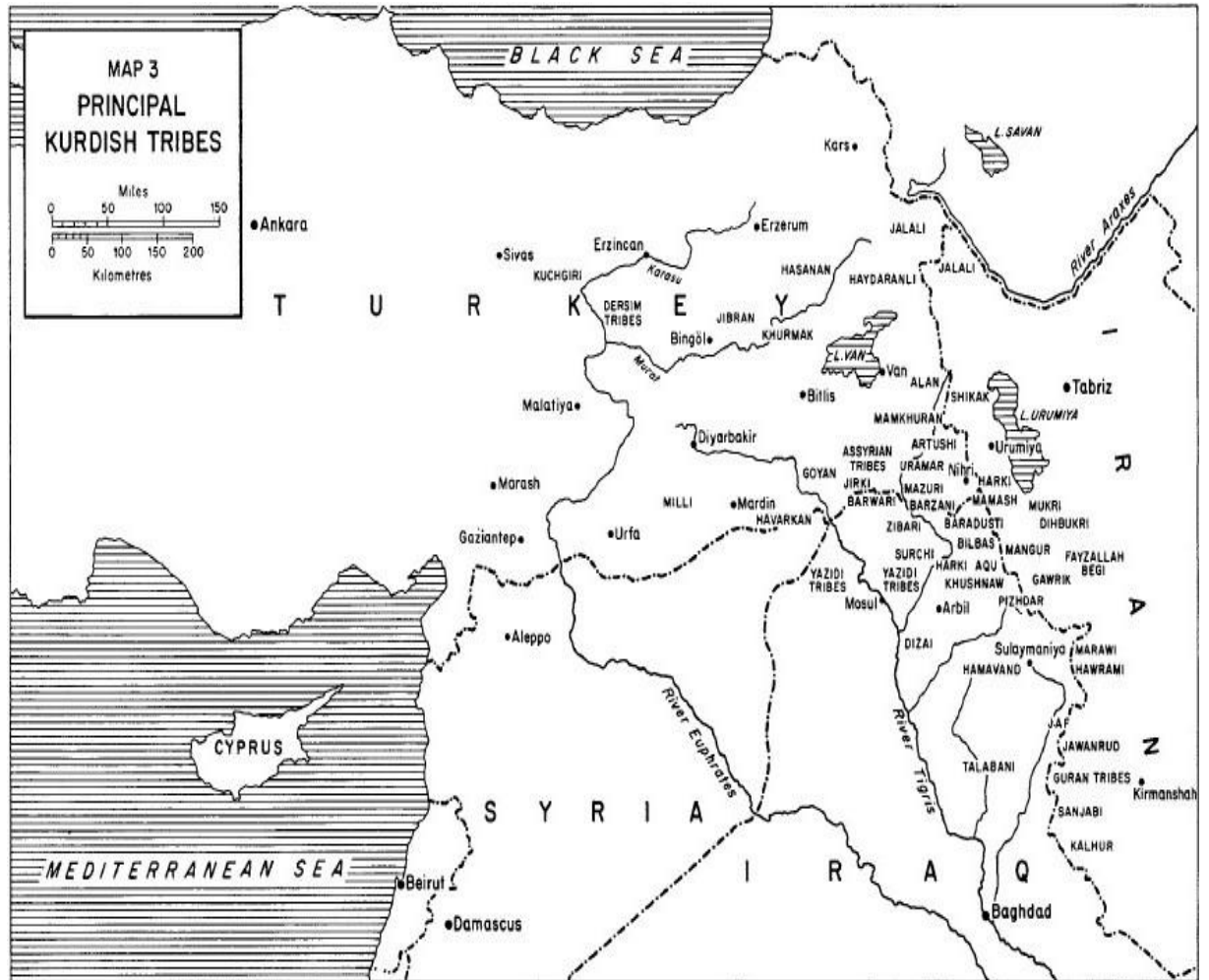
The Daily Record-Union, 16 Ekim 1882.

The New York Times, 5 Ağustos 1880.
The New York Times, 13 Temmuz 1881.
The New York Times, 23 Ağustos 1882.
The New York Times, 15 Ekim 1882.
The New York Times, 7 Eylül 1882.
The New York Times, 10 Kasım 1882.
The Ohama Daily Bee, 25 Kasım 1882.
The St. Paul Daily Globe, 25 Kasım 1882.
The St. Paul Daily Globe Monday Morning, 16 Ekim 1882.
The Times of India, 20 Eylül 1882.
The Times of India, 10 Ekim 1882.
The Wheeling Intelligencer, 11 Aralık 1882.

EK 1. Şeyh Ubeydullah ve Seyyid Abdulkadir'in İran'da Aldıkları ve Kuşattıkları Yerler

EK 4. Kürt Aşiretlerinin Yerleşim Yerleri

David McDowall, *A Modern History of Kurds*, s. xv

EK 5. Şeyh Ubeydullah'ın Sultan II. Abdülhamîd'e Gönderdiği Arıza

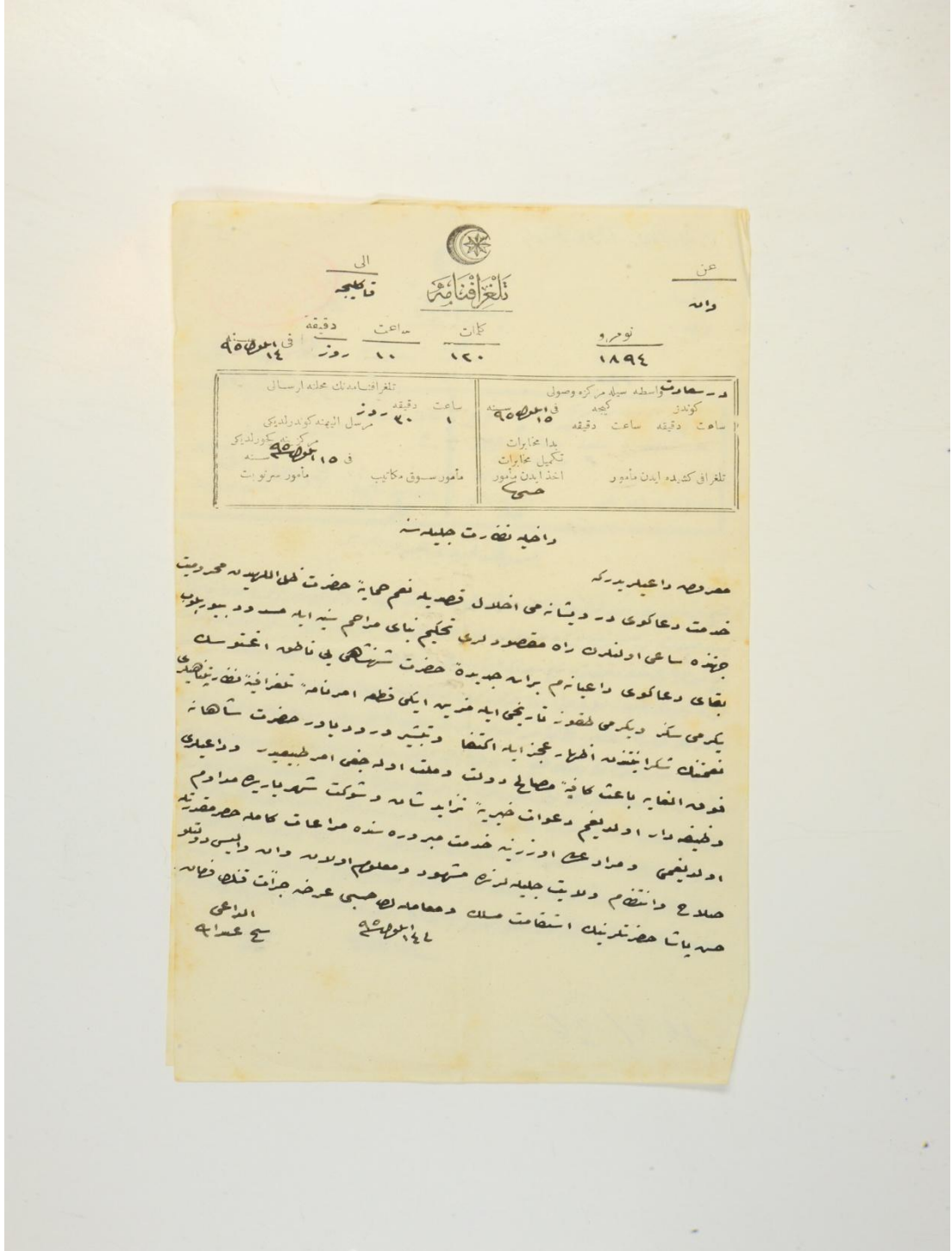
مبارک و سعید عبد علیی حضرت علی بن ابی طالب علیه السلام که در کتب طبع و اشکال و معانی و در بعضی از کتب که در این کتاب است
ملت جنای سوریه در عرض انوار و بحر و در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
تتمت حال شایسته ای که در این کتاب است و در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
ساخته است بر ما با هم ملایم و در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
او در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
که در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
در این کتاب است که در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
به نام و در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
سابقه ذاتی در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
حدیث و در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
خالق عالم بر صیقل قرآن و در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
سوره و در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
او در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
صورتی که در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
سوفیت و در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
ضایع و در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
ذاتیم و در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
تزیین و در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
شده و در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
مگر و در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
دولت و در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
قریب و در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
و در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
برگرفته و در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
باز عثمانیه و در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
خدمت قرآن و در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب
بسیار است و در هر جا که از این جهت است که در حدیث و تفسیر و در کتب سوره ذات فاروقی صفات امام السلب و در بعضی از کتب

BOA Y.PRK.AZJ, Dosya No:4 Gömlek No:96 Tarih:18.Za.1298.

EK 6. Seyyid Abdulkadir'in Savucbulak'ta Okuduğu Hutbe

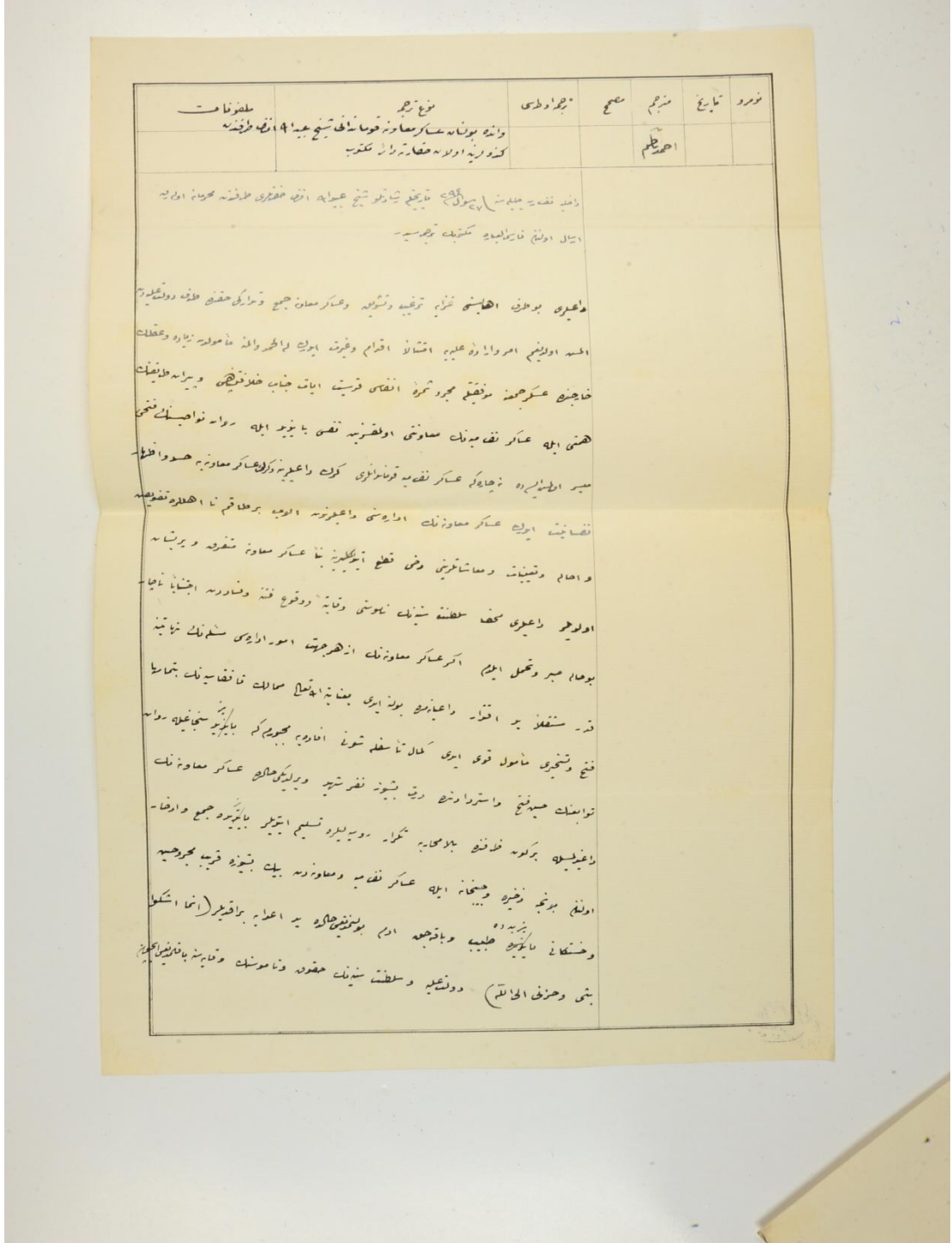
خطبه (1298)
الحمد لله الملك الحميد ذو العرش المجيد فعال لما يريد شهيداه لاله
الا لله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد يحيى ويميت وهو حي لا يموت
يعز من يشاء ويذل من يشاء ^{يوأني} يخرج الملك من يشاء وينزع عن يشاء
واشهد ان محمدا عبده ورسوله ارسله بالهدى ودين الحق ليظهره
على الدين كله ولو كره المشركون الى الناس كافة رحمة لهم وحجة عليهم
والناس حينئذ على شذ حال في ظلمات الجاهلية وبينهم بدعة
ودعوة تم فرية فاغزاه الله الدين بمحمد صلى الله عليه وسلم وولف بين قلوبكم
ايها المؤمنون فاصبحتم ببنعمته اخوانا اما بعد
اني قد وليت عليكم ولست بخيركم لانا قدرنا ان ملك لعجم قد اظلم
ومعالم الجور والتعصب قد اظلم وكثر ظلم لعجم فيكم وعمل بالهوى وعطلت ^{حجهم} الايام
وراحى طريق مستقيم فاجبنا داعيهم فاقبلنا من قبائل شتى قليلين
ستضعفين في الارض فآوانا وايدنا بنصره فاصبحنا ببنعمته اخوانا
وعلى الدين اعوانا انكم اطعمتم امرؤ لعجم فاختا فوكم عن كتاب خير
ذي عوج تبأويل الجاهلين ورنحال المبطلين فاصبحتم عن الحق تائبين

EK 7. Şeyh Ubeydullah'ın Dâhiliye Nezaretine Gönderdiği Arıza

Y.A.HUS Dosya: 162 Gömlek:36 1296 L.14

EK 8. Şeyh Ubeydullah'ın 93 Harbinden Sonra Gönderdiği Mektubun Tercümesi

نمبر	تاریخ	موضوع	محل
۱	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۲	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۳	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۴	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۵	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۶	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۷	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۸	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۹	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۱۰	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۱۱	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۱۲	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۱۳	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۱۴	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۱۵	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۱۶	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۱۷	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۱۸	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۱۹	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۲۰	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۲۱	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۲۲	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۲۳	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۲۴	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۲۵	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۲۶	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۲۷	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۲۸	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۲۹	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا
۳۰	۱۲۸۵	دعوت به مبارزه با کفار و مشرکین	کربلا

BOA HR. TO Dosya No:519 Gömlek No: 69, Tarih: 1877.11.4.

EK 9. Şeyh Ubeydullah'ın Nehri'deki Dergahı/Kasrının Eski Hali

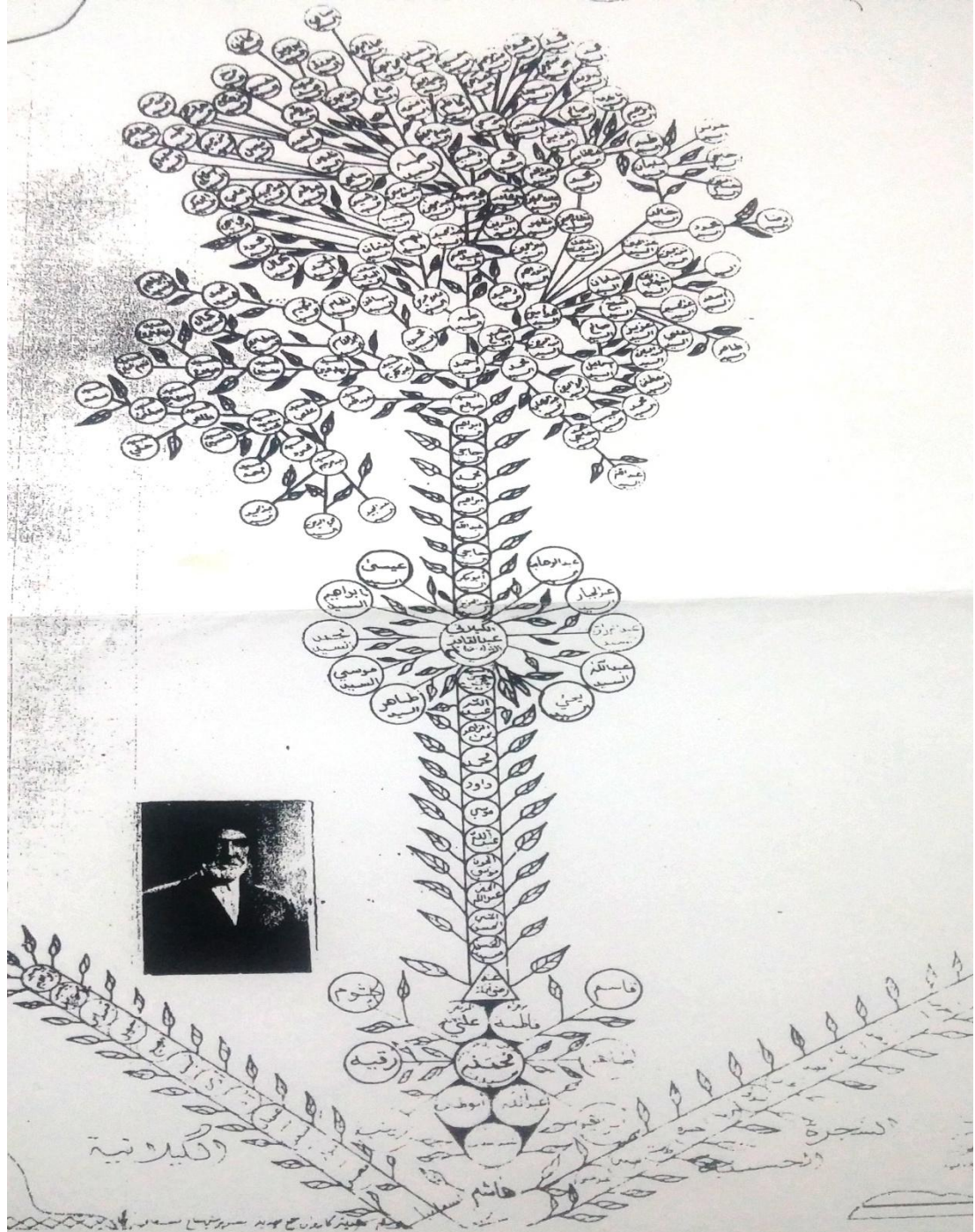

B. Nikitine'nin Bir Eserinde Yer Alan Bu Resim Aso Zagrosi'nin Arşivinden Alınmıştır.

EK 10. Şeyh Ubeydullah'ın Dergahı/Kasrının Bugünkü Hali

EK 11. Şeyh Ubeydullah'ın Şeceresi

Müfid Yüksel'in Arşivinden Alınmıştır.

EK 12. Şeyh Ubeydullah En-Nehrî'nin Mekke-i Mükerrerme'ye Mecburî İkâmete Gönderildiğinde Yazdığı Farsça Şiir ve Tercümesi

المكرمة مكة الی اسد تغرابه وقت فی سرّہ قنّس الله ع بید للسیّد
ک نم چون جورّت دست از ف لك ظالم ف لك ای
ک نم چون من دسرت ا دادی برباد خاندان
ک نم چون خدای ا دل در الوطن حبّ دسرت
ک نم چون پادشاه ن دارم غریب ت طاقت
ن یست عار مصد ی بت زین دسرت ینم اولاد که من
ن یست تاب صدغیران امامیروم ب غریب ت من
ک نم چون ندانم مشکلی پ در روض هجرت
ک نم چون ت و انم کی صالح شدیخ روض هجر
وفا اندر اند کوفه اهل چومدی نانش اهل
ک فی و دسرت بنا الله سازم صد بر ج فاهل بر
اسد فاگ وید که ی ع قوب م ن یست من یوسد فم
شرفا الله زادها الله که عیة شد ما مصر
نام ب ع بید الله یسمی من ای کن صد بر
دلایم ای ب فرمان دائم ت قنطوا لایة
بیم چون هس تند غم ناک جم لگی نهری اهل
قدیم ب ادا ع بدال حمدید جهان سلطان تخت

Ey felek, zalim felek senin elinden neler çekiyorum, nasıl yapayım verdiğin eza ve cefâdan

Hanedanı/aileyi yele verdin, hasreta, nasıl edeyim

Gönülde vatan sevgisi hasreti, Ey Rabbim, nasıl edeyim

Gurbete takatım yoktur, Ey Padişah, nasıl edeyim

Ben ki, evlâd-ı Hüseyin'im, bu musibetten âr duymak olmaz

Ben gurbete gidiyorum, ama çocukların takati yok

Pederin ravzasından hicreti müşkil bilmem, nasıl edeyim.

Şeyh Salih'in ravzasından ayrılık, nasıl yapabilirim.

Ehl-i Şemdinan, Vefa göstermede, Ehl-i Kufe gibidirler.

Cefâlara sabrederim, Hasbunallah Ve Kefa (Allah (C.C) bize yeter ve kâfidir.

Ben Yusuf'um, Esefa diyecek Yakub'um yok

Bizim Mısır'ımız oldu Ka'betullah, Allah (C.C) Şerefini Artırsın

Ey Ubeydullah nâmıyla isimlendirilen, sabret!

Lâ Taknutû âyetini, dâima hatırlat ey gönlüm!

Cümleten Nehrî ehli, yetimler gibi gamlı ve kederlidir

Cihan Sultanı Abdulhamîd'in tahtı olsun kalıcı!

Kaynak: Müfid Yüksel'in Arşivinden Alınmıştır.

EK 13. Dr. Cochran Bir Kürt Aşiret Reisiyle

Dr. Cochran with Kurdish chieftain

Unknown/Department of History and Records
Management Services, Presbyterian Church, Philadelphia

EK 14.Şeyh Ubeydullah'ın Dr. Cochran'a Gönderdiği İlk Mektup

Inclosure 2 in No. 61.

Sheikh Obaidullah to Dr. Cochran.

(Translation.)

September 25, 1880.

YOU have no doubt heard how that in former years the Shuja-ed-Dowleh caused fifty of my dependents to be beheaded, without fault or crime, and caused me damage to the extent of 100,000 tomans.

Neither the Ottoman nor the Persian Government have purity of intention. They have not gone into any of our rights. Besides this, he beat Farajullah Khan, the son of Hajji Ghafoor Khan, who was one of the Ushnoo Chiefs, in such a manner that he died. Last year also the Mo'een-ed-Dowleh took Abdullah Khan and Ibrahim Khan, of Ushnoo, fining them 20,000 tomans; thus utterly ruining their families. He also took three women captive. This year the Governor of the Mikri district took Feizullah Beg, punishing him also, although without fault, and fined him 1,500 tomans. He also took some Tunboos women by force from their husbands. During the last short time the Governor of Souj Boulak invited Hamzah Mankoori, who is a Chief of several tribes in those parts, under the pretence of showing confidence in him, but in reality with the object of imprisoning and confining them. He made his escape out of the room, killing two men on his way, and with much difficulty freed himself. The result of this kind of occurrences of violence and oppression cannot be described. It is because of these kind of things that Kurdistan is obliged to be, and is, under the necessity of being united, and can (no longer) put up with any such base and ruinous acts. We therefore earnestly beg of you that you will fully inform, and explain the matter to, the British Consul at Tabreez, so that, please God, the case of Kurdistan being understood, it may be inquired into. Hajji Ismail is therefore sent to explain the matter referred to.

Turkey No.5 (1881) Correspondence Respecting The Kurdish Invasion of Persia

EK 15. Şeyh Ubeydullah'ın Dr. Cochran'a Gönderdiği İkinci Mektup

Inclosure 3 in No. 61.

Sheikh Obaidullah to Dr. Cochran.

(Translation.)

October 5, 1880.

I SEND Mollah Ismail to explain, confidentially, as I have verbally explained to him the state of affairs here, and I specially request that you will inform the English Government of the facts of the case in Kurdistan, and respecting the going of my son to Souj Boulak.

The Kurdish nation, consisting of more than 500,000 families, is a people apart. Their religion is different (to that of others), and their laws and customs are distinct. It is known among all nations as mischievous and corrupt. This is how Kurdistan

has been depicted. If one person (from among them) does an evil deed, a thousand peaceable and orderly persons gain an ill repute. Be it known to you for certain that this has all been caused by the laches of the Turkish and Persian authorities, for Kurdistan is in the midst between these two countries, and both Governments, for their own reasons, do not distinguish between good and evil characters. It is thus that bad characters remain unreformed, and respectable people get an ill repute, and become ruined. Among other evil things, you have probably heard of the tribe of Ali Agha Shekak, who are famous for their evil and ruin-causing deeds—ruinous alike to native and foreign sects, Mahommedans and others. Every Government has heard of their wicked doings. Owing to neglect or want of power on the part of Persia, these people will never be civilized, and will remain in their savage state. The evil deeds of the Harkee tribe, who are Turkish subjects, are also apparent. The Ottoman Government also, like the Persian, either has not the means of civilizing these people or else neglects them. Kurdistan has got a bad reputation, and has been disgraced. Distinction is not made between peaceable and evil-disposed persons. The Chiefs and Rulers of Kurdistan, whether Turkish or Persian subjects, and the inhabitants of Kurdistan, one and all are united and agreed that matters cannot be carried on in this way with the two Governments, and that necessarily something must be done, so that European Governments having understood the matter, shall inquire into our state. We also are a nation apart. We want our affairs to be in our own hands, so that in the punishment of our own offenders we may be strong and independent, and have privileges like other nations; and respecting our offenders, we are ready to take upon ourselves that no harm or damage shall accrue to any nation. This is our object, and the reasons of my son's going to Souj Boulak, so as to obtain inquiry into the state of Kurdistan, and no mischief occur, otherwise the whole of Kurdistan will take the matter into their own hands, as they are unable to put up with these continual evil deeds, and the oppression which they suffer at the hands of the two Governments.

Turkey No.5 (1881) Correspondence Respecting The Kurdish Invasion of Persia

ÖZGEÇMİŞ

1984 yılında Mardin doğdu. İlkokulu Nusaybin’de, orta ve lise eğitimini Adana’da tamamladı. 2005 yılında Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği bölümünden mezun oldu. Birkaç yıl özel eğitim kurumlarında çalıştıktan sonra 2009 yılında Şırnak’a atandı. 2015 yılından beri de Mardin’de öğretmenlik yapmakta. Evli ve iki çocuk sahibidir.